fondată în 1895
bpt
serie nouă

cyrano de bergerac

statele lunii
•
statele soarelui

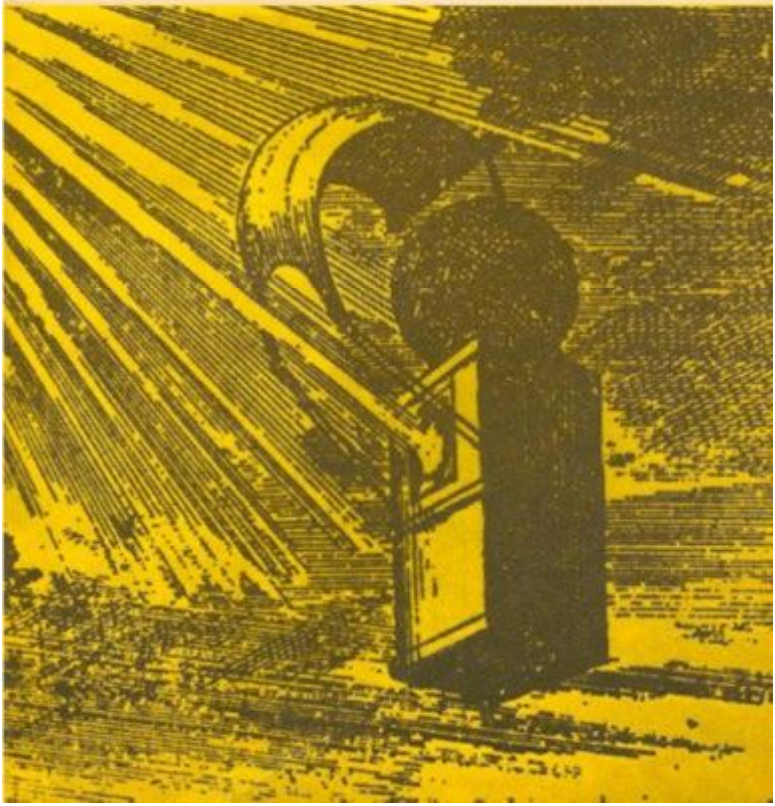

COLECŢIA BIBLIOTECA PENTRU TOŢI

CYRANO DE BERGERAC

STATELE LUNII. STATELE SOARELUI

Versiunea digitală 1.0 – februarie 2025

Realizată după volumul apărut la Editura Minerva, Bucureşti, 1980
COLECŢIA BIBLIOTECA PENTRU TOŢI [1034]

Titlul original: *L'Autre Monde: où les États et Empires de la Lune (1657). Les États et Empires du Soleil (1662)*

Traducere, prefaţă şi tabel cronologic: Ion Hobana
Coperta: Reproducere după ilustraţia din ediţia originală.

PREFAŢĂ

Paradox poate unic în istoria literaturii universale, artizanul gloriei postume a lui Cyrano a contribuit în mod substanţial la acreditarea unei imagini parţiale, înguste, în ultimă instanţă denaturate a eroului său. Se ştie că zelul romanţios al lui Edmond Rostand transgresează uneori sfera destul de elastică a licenţei dramatice. Exemplul cel mai frapant îl constituie trama sentimentală în întregime falsă, ignorând o cronologie elementară: verişoara lui Cyrano, Madeleine – Roxana din piesă – era cu nouă ani mai în vârstă decât el şi se măritase cu alţi nouă ani înaintea evenimentelor descrise în primul tablou al actului întâi. Mai gravă însă este absenţa unor trăsături dominante ale personalităţii eroului. Captivaţi de tiradele poetului-spadasin, admirându-i bravura, compătimindu-l pentru amorul său nefericit, cititorii şi spectatorii comediei eroice uitau, dacă ştiuseră vreodată, că Cyrano a fost un gânditor şi un artist remarcabil. Opera lui capitală, *Cealaltă lume,* cuprinzând *Statele şi imperiile Lunii şi Statele şi imperiile Soarelui,* este pătrunsă de o efervescenţă spirituală caracteristică celor mai străluciţi libertini şi exacerbată de geniul autorului. Materialismul antic şi epicureismul renovat al lui Gassendi, raţionalismul lui Descartes şi ateismul lui Vanini se îmbină într-o viziune de o surprinzătoare îndrăzneală. Miraculosul cu ecouri din Lucian, umorul truculent şi satira de factură rabelaisiană, poantele şi piruetele verbale concură la reuşita acestei călătorii extraordinare cosmico-burleşti.

Înainte de a încerca să trasez coordonatele unei opere tălmăcite acum pentru întâia oară în româneşte, trebuie să-i acordăm totuşi lui Rostand circumstanţe atenuante. Într-adevăr, textul cunoscut de el era cel al ediţiei princeps din 1657, expurgat de prietenul lui Cyrano, Henri Le Bret, de pasajele „compromiţătoare". Această practică nu e singulară în epocă. Atacându-l pe Charron, iezuitul Garasse precizează că scrierile acestuia, *Înţelepciunea* şi *Divinitatea,* au fost epurate de „cele mai evidente impietăţi"[1]. Ediţia a doua, din 1626, a romanului lui Charles Sorel *Povestea comică a lui Francion* nu mai cuprinde frazele neconforme cu ortodoxia religioasă din prima ediţie. Cyrano însuşi, pregătindu-şi *Scrisorile* pentru tipar, a înlăturat violenţele prea mari de limbaj, pasajele făţiş libertine, numele duşmanilor şi ale foştilor săi prieteni.

Din fericire, la sfârşitul secolului al XIX-lea au fost regăsite două manuscrise ale *Statelor şi imperiilor Lunii,* la München şi la Paris. S-a putut aprecia, astfel, amploarea şi semnificaţia tăieturilor efectuate de Le Bret.

[1] În *La Doctrine curieuse des beaux esprits de ce temps,* Paris, 1623.

Printr-un raţionament analogic firesc, s-a dedus că *Statale şi imperiile Soarelui* au fost supuse aceleiaşi mutilări. Să nădăjduim că o întâmplare norocoasă ne va îngădui, cândva, să cunoaştem textul integral – inclusiv finalul, inexistent în ediţia postumă din 1661, după care am efectuat traducerea de faţă.

Biografia lui Cyrano comportă încă destule semne de întrebare. Ceea ce ştim despre ascendenţa şi viaţa lui se datorează prefeţei lui Le Bret la ediţia din 1657 şi cercetărilor migăloase întreprinse de Frédéric Lachèvre în arhive. Întrucât tabelul cronologic înregistrează principalele date şi evenimente, nu voi reţine pentru încercarea de analiză decât acele elemente care pot sluji unei mai bune înţelegeri a operei. Aşadar, trebuie să precizez dintru început că particula nobiliară semnifică doar o aspiraţie întemeiată pe domeniul şi funcţiile cumpărate din beneficiile comerţului cu peşte de mare. Tatăl îşi va spune deci Abel de Cyrano şi îşi va aroga titlul de scutier. Mai temerar şi mai versat, graţie relaţiilor sale, fiul va semna cu precădere Cyrano de Bergerac, profitând de faptul că domeniul familial aparţinuse în secolele al XV-lea şi al XVI-lea unor veritabili seniori purtând acest nume. Să nu ne grăbim să condamnăm tentativa de a eluda opreliştile unei lumi supuse rigidei compartimentări sociale. Superior gentilomilor din jurul său prin inteligenţă, talent şi bravură, Cyrano a blestemat probabil de multe ori rânduielile care nu-i îngăduiau să se afirme potrivit meritelor sale. În această frustrare trebuie căutate, în bună măsură, temeiurile individualismului său agresiv, ale refuzului oricărei autorităţi, ale receptivităţii la ideile „eretice" în ştiinţă, politică, morală, religie, artă.

Fără îndoială, viaţa lui Cyrano ne oferă şi alte explicaţii, complementare. Vrând să rămână un om liber, scriitorul a rătăcit multă vreme prin îngusta ţară a nimănui dintre boemă şi sărăcie. Memoriile contemporanilor ni-l înfăţişează mereu în căutare de bani, cu hainele roase până la urzeală, bântuit de o foame cronică. La acestea se adaugă boala datorată tristelor amoruri venale, singurele pe care i le îngăduia situaţia sa precară. Nu e de mirare că, la numai treizeci şi trei de ani, Cyrano arăta probabil ca în portretul schiţat de fostul său prieten, Dassoucy: „Capul lui părea aproape văduv de păr: ai fi putut să-i numeri firele de la zece paşi. Ochii i se pierdeau sub sprâncene; nasul, mare şi încovoiat, semăna cu cel al papagalilor galbeni şi verzi aduşi din America. Picioarele, certate cu carnea, păreau nişte fuse."

În această perioadă, Cyrano se resemnează să-şi caute un protector. Poate că se simţea îmbătrânit prematur şi nu mai avea rezistenta necesară pentru a suporta mizeria. Sau, mai curând, îşi dădea seama că nu va izbuti niciodată să-şi publice şi să-şi reprezinte operele pe cont propriu. Oricum, pierderea independenţei, pe care şi-o păstrase până atunci cu indiscutabile sacrificii,

echivala cu o nouă traumă spirituală. Mai ales că Louis, duce d'Arpajon, conte de Rodez, marchiz de Séverac, viconte de Montal, baron de Salvagnac, Montelar etc., etc., membru al Marelui Consiliu, locotenent-general în Languedoc, nu era, în ciuda atâtor titluri şi funcţii, decât un vanitos incult. Luând parte, ca om de casă, la magnificele recepţii desfăşurate în palatul de la Paris, sau în castelul de la Châtres, Cyrano medita, desigur la nedreapta rânduială a destinelor, dacă nu chiar a societăţii.

Biografia scriitorului justifică de asemenea apariţia şi evoluţia scepticismului care avea să-l ducă la pierderea sentimentului religios şi la ateismul din *Cealaltă lume* şi din *Moartea Agripinei*. La şapte ani, Cyrano cunoscuse mărginirea şi corecţiile unui preot de ţară, primul său dascăl, descris poate sub trăsăturile pastorului din Colignac: „Acest om simplu în aparenţă, al cărui spirit meschin şi naiv era foarte amuzant în naivităţile lui, era de fapt foarte rău; răzbunător până la turbare; calomniator mai ceva decât un normand; şi atât de pus pe gâlceavă, încât pasiunea pentru procese era trăsătura lui dominantă". La doisprezece ani, proaspătul bursier al Colegiului Beauvais este supus unui regim de mănăstire: „În zori, rugăciuni; la prânz, rugăciuni; după-amiază, rugăciuni; seara, rugăciuni; duminica, rugăciuni şi catehismul; de mai multe ori pe săptămână, obligaţia de a asista la capelă la câteva dintre nenumăratele parastase plătite de persoane pline de evlavie, dornice să păstreze pe lumea cealaltă importanţa pe care o avuseseră în lumea celor vii; cursurile precedate şi urmate de rugăciuni..." [2] Exasperarea lui Cyrano devine explozivă, odată cu trecerea anilor, focalizându-se asupra directorului Jean Grangier, satirizat mai târziu în comedia *Pedantul tras pe sfoară*.

După terminarea studiilor, Cyrano obţine de la tatăl său o subvenţie menită să-i acopere cheltuielile zilnice şi să-i înlesnească pătrunderea în lumea bună. Această relativă linişte pecuniară nu durează însă prea mult. Fratele mai mare, Denys, intenţionează să se călugărească şi are nevoie de o rentă de o sută cincizeci de livre, potrivit normelor canonice. Drept urmare, subvenţia este întâi micşorată şi apoi suprimată, Abel invocând statutul de pierde-vară al lui Cyrano şi determinându-l indirect să se angajeze voluntar în compania Domnului de Carbon de Casteljaloux. Bilanţul anilor de armată îl cunoaştem: multe dueluri (Le Bret ţine să precizeze că niciunul n-a fost provocat de prietenul său) şi două răni grave, dobândite la Mouzon şi la Arras.

Renunţând la cariera militară, Cyrano apelează din nou la punga paternă şi află că sora sa, Catherine, se pregăteşte să urmeze exemplul lui Denys,

---

[2] Louis-Raymond Lefèvre, *La vie de Cyrano de Bergerac,* Librairie Gallimard, 1927, p.29.

ceea ce înseamnă trei mii de livre bani gheaţă, o sută de livre rentă şi alte trei sute de livre pentru anul de noviciat – de astă dată, în folosul mânăstirii Filles de la Croix. Descoperirea acestei vocaţii se datora, în bună măsură, verişoarei Madeleine, văduva baronului Christian de Neuvillette, ucis la asediul Arrasului. Cyrano şi-o amintea ca o tânără femeie frumoasă şi elegantă din clanul Preţioaselor, având un adevărat cult pentru mâncărurile rafinate, strălucind în conversaţiile de salon şi la somptuoasele baluri pariziene. Sfaturile ei o ajutaseră nu o dată să se descurce în labirintul obligaţiilor mondene. Acum, cea pe care Domnişoara de Scudery o numea Doralise în *Marele Cyrus* se transformase într-o bigotă penitentă, îmbrăcată ca o cerşetoare, mortificându-şi trupul şi sufletul în aşteptarea unei fericiri iluzorii...

În sfârşit, se pare că Cyrano a fost înscris pe lista neagră a Ordinului iezuiţilor, după cum-ar reieşi din *Scrisoarea împotriva unui iezuit asasin şi defăimător:* „Ai îmbrobodit cu uşurinţă conştiinţa unei brute obişnuite cu crima, căreia i-a lipsit o singură zi ca să mă ucidă. Era un călău şi îi demonstraseşi foarte convingător că asasinatul era singura cale de a se împăca cu Dumnezeu; el te crezuse întru totul şi dacă, în locul indulgenţelor şi al medaliilor cu care-l încărcaseşi, i-ai fi susţinut curajul cu unul dintre pistolii care-ţi umpleau punga, prelungirea ambuscadei cu douăzeci şi patru de ore ar fi făcut ca sângele meu să înroşească trotuarul". Poate că tentativa de asasinat a fost reluată, cu mai mult succes, după reprezentarea tragediei „blasfematoare" *Moartea Agripinei,* când Cyrano a fost lovit în cap de o bârnă căzută din înaltul palatului d'Arpajon. Niciun document nu certifică această supoziţie, îmbrăţişată mai ales de unii cercetători din zilele noastre. Dar ateismul abia mascat al lui Cyrano putea să determine reacţia violentă a celor care făceau apologia blândeţii, utilizând tortura şi arderea pe rug.

Aceste incidente biografice au creat şi întreţinut o stare de spirit favorabilă receptării ideilor materialiste ale filozofilor antici şi ale şcolii din Padova, libertinajului critic larg răspândit în cercurile frecventate de Cyrano la Paris. În *Cealaltă lume* pot fi întâlnite ecouri din Democrit şi Epicur, Pomponazzi şi Vanini, La Mothe Le Vayer şi Gabriel Naudé. Dar în creuzetul gândirii autorului au intrat în reacţie numeroase alte influenţe care, la temperatura înaltă a imaginaţiei sale dezlănţuite, s-au sublimat dând naştere unei opere profund originale. De altfel, forţa lui constă tocmai în independenţa spirituală pe care a ştiut să şi-o păstreze cu mai multă rigoare decât pe cea materială. Discipol zelos al lui Gassendi, el nu ezită să-l urmeze în anumite privinţe pe Descartes, părăsindu-şi ambii maeştri atunci când aceştia se străduiesc să concilieze religia şi ştiinţa. În această privinţă, Cyrano este intratabil. Ţinta preferată a ironiilor sale o constituie legendele

biblice: Enoh şi Ilie ajung în paradisul terestru (situat pe Lună!) utilizând mijloace paraştiinţifice sau prefigurând parcă aventurile baronului Munchhausen; destinul şarpelui care a ispitit-o pe Eva cunoaşte o turnură licenţioasă; invocarea autorităţii lui Moise în problema facerii lumii în şase zile stârneşte ilaritatea lunarienilor; potopul este explicat ca un exces de sudoare a pământului încins de căldură... Semnificative sunt şi discuţiile în care interlocutorul selenar al lui Cyrano contestă cu argumente de bun-simţ nemurirea sufletului, miracolele şi însăşi ideea creaţiunii. Facerea Lumii este „o absurditate", pentru că „se poate concepe ca din nimic să se facă ceva?" Şi demonstraţia se încheie, logic: „...trebuie să admiţi că materia este eternă, ca şi Dumnezeu, şi atunci nu va mai fi nevoie să admitem un Dumnezeu, deoarece lumea ar fi putut exista şi fără el". O afirmaţie atât de categorică mai poate fi întâlnită doar în *Moartea Agripinei,* chiar dacă Sejanus se referă la zei, când îi ripostează lui Terenţiu:

„Aceste odrasle ale spaimei,
Aceste frumoase nimicuri adorate fără să se ştie pentru ce,
Aceşti însetaţi de sângele animalelor ucise,
Aceşti zei pe care i-a făcut omul şi care nu l-au făcut pe om,
Acest sprijin capricios al celor mai puternice state..."

E lesne de înţeles de ce astfel de atacuri sunt puse, în *Cealaltă lume,* pe seama altor personaje, Cyrano dând însă o replică voit neconvingătoare, mai curând un alibi decât o refutaţie a blasfemiilor debitate cu o vervă contagioasă.

Că ateismul autorului nu constituie doar o reacţie instinctuală o demonstrează şi legătura lui cu revoluţia ştiinţifică aflată în plină desfăşurare. O revoluţie stranie, ai cărei promotori acţionează cu precauţie, preferând atacul prin învăluire celui frontal. La mai bine de un secol după apariţia lucrării capitale a lui Copernic, *Despre revoluţiile orbitelor cereşti,* Gassendi este obligat ca, vorbind despre superioritatea noului sistem astronomic, să menţioneze interzicerea lui de către biserică. Nefiind supus aceloraşi constrângeri – Gassendi era demnitar ecleziastic şi ţinea cursuri la Collège Royal – Cyrano îşi încheie demonstraţia cosmogonică, afirmând fără echivoc: „Iată de ce Mercur, Venus, Pământul, Marte, Jupiter şi Saturn au fost constrânse să pirueteze şi să se învârtească toate împreună în jurul Soarelui".

Desigur, nu toate lucrurile pot fi spuse cu aceeaşi francheţe. Pentru a combate autoritatea lui Aristotel, susţinută de teologi şi de exponenţii rutinari ai învăţământului universitar, Cyrano recurge la metoda încercată a dialogului, înarmându-şi oponenţii cu propriile sale argumente: „Acest Aristotel, îmi spuseră ei, a cărui ştiinţă o lauzi atât de sus şi tare, adapta

principiile la filosofia lui, în loc să adapteze filosofia la principii…" Sau, în altă parte: „…în pofida pedantismului lui Aristotel, îmbrăţişat astăzi de toate categoriile de francezi, *toate sunt în toate*…" Numele cugetătorului grec, venerat în evul mediu şi devenit mai târziu un simbol al conservatorismului, apare şi în *Scrisoarea împotriva vrăjitorilor,* într-un context deosebit de semnificativ pentru înţelegerea gândirii lui Cyrano: „Nu, nu cred deloc în vrăjitori, cu toate că mai mulţi oameni de vază nu sunt de părerea mea şi nu accept autoritatea nimănui, dacă nu e însoţită de raţiune sau dacă nu vine de la Dumnezeu, Dumnezeu care doar el trebuie crezut în ceea ce spune, pentru că o spune. Nici numele lui Aristotel, care e mai învăţat decât mine, nici cel al lui Platon, nici cel al lui Socrate nu mă conving, dacă judecata mea nu e convinsă de ceea ce spun ei. Numai raţiunea este regina mea…" (Reverenţa faţă de divinitate nu e decât paşaportul de trecere spre tipar a elogiului raţiunii.) Ideea revine în *Statele şi imperiile Lunii,* unde demonul lui Socrate declară că a rămas pe Lună „pentru că aici oamenii sunt dornici de adevăr, nu întâlneşti pedanţi, filosofii nu se lasă convinşi decât de raţiune şi nici autoritatea vreunui savant, nici cuvântul majorităţii nu sunt socotite mai presus de opinia unui îmblătitor, dacă acesta raţionează la fel de profund". Iar în *Statele şi imperiile Soarelui,* descriind zilele petrecute pe domeniile prietenilor săi Colignac şi Cussan, zile în care „plăcerile nevinovate ale trupului" se îmbinau cu „studiul şi conversaţia", povestitorul ţine să precizeze că „raţiunea era singurul hotar al dorinţelor noastre".

Această profesiune de credinţă repetată este o veritabilă cheie a *Celeilalte lumi*. În lumina ei, interpretările „ştiinţifice", chiar dacă destul de des n-au nimic de-a face cu ştiinţa, relevă tentativa de a supune haosul aparent al naturii unui control raţional. O tentativă care nu ocoleşte sfera fenomenelor social-politice, după cum arată paginile consacrate „raţionalizării" războiului, în *Statele şi imperiile Lunii*. Consideraţiile fanteziste pe această temă sunt întrerupte de un rechizitoriu lucid:

„— Oare prinţii voştri nu invocă drept pretext al înarmării dreptul forţei?

— Ba da, am replicat, şi dreptatea cauzei lor.

— Atunci, continuă ea, de ce nu aleg arbitri imparţiali care să-i împace? Şi dacă se dovedeşte că au şi unul şi celălalt aceleaşi drepturi, de ce nu rămân lucrurile ca mai înainte sau de ce nu joacă o partidă de pichet având ca miză oraşul sau provincia pe care şi le dispută? Dar nu, în timp ce pun să-şi spargă capetele peste patru milioane de oameni, care preţuiesc mai mult decât ei, stau în cabinetele lor şi fac glume proaste în legătură cu împrejurările masacrului acestor nătăfleţi. Dar greşesc blamând astfel curajul bravilor voştri cetăţeni: ei fac bine că mor pentru patrie; problema este importantă, căci nu-i tot una să fii vasalul unui rege care poartă guler

(regele Spaniei – n.n.) sau al unuia care poartă baveţică (regele Franţei – n.n.)!..."

Ultimele două pasaje – absente, desigur, în ediţia din 1657 – mărturisesc experienţa amară a soldatului grav rănit în slujba regelui cu baveţică. Iar atitudinea programatică a lui Cyrano se afirmă din nou în discuţia cu coţofana din *Statele şi imperiile Soarelui,* care-i spune că păsările îşi aleg un rege cu „temperament paşnic, pentru a evita războiul, izvorul tuturor nedreptăţilor". Tradiţia pacifistă a lui Erasm, More, Rabelais îşi găseşte astfel una dintre cele mai viguroase expresii din întregul secol al XVII-lea.

Las cititorului plăcerea de a descoperi sau redescoperi numeroase alte pasaje semnificative care fac din opera de faţă o veritabilă enciclopedie a celor mai îndrăzneţe idei ale epocii. E adevărat că multe dintre aceste idei au fost infirmate de evoluţia ulterioară a ştiinţei. Pe de altă parte, risipa de argumente şi explicaţii ascunde uneori doar marele apetit al lui Cyrano pentru paradoxuri. Pagini întregi sunt consacrate, de pildă, justificării unuia dintre cele mai ciudate obiceiuri de pe Lună, potrivit căruia bătrânii sunt datori să-i respecte în toate pe tineri, iar părinţii – să-i asculte pe copii. Această inversare a ordinii pământeşti, extinsă şi la alte domenii, constituie o trăsătură de unire a *Celeilalte lumi* cu utopiile pe care Cyrano le cunoaşte şi le recunoaşte, implicit, drept sursă de inspiraţie: ciceronele său din Soare nu e altul decât Campanella, celebrul autor al *Cetăţii Soarelui* (potrivirea nu poate fi întâmplătoare!) Şi dacă numele lui Thomas More nu apare nicăieri, ideea lui din *Utopia* privind alegerea şi posibila revocare a prinţului revine în *Statele şi imperiile Soarelui,* unde păsările îşi aleg suveranul şi-l schimbă din şase în şase luni sau îndată ce măcar trei dintre supusele lui se declară nemulţumite de felul cum guvernează.

Desigur, Cyrano nu are intenţia şi poate nici vocaţia de a construi un model de societate ideală, spiritul său în perpetuă ebuliţie fiind refractar sistematizării pe care o implică acest efort. Pasajele critice alternează deci cu improvizaţiile unei fantezii prodigioase, hrănite cu producţiile literare ale antichităţii şi ale timpurilor mai noi. Sunt evidente ecourile din *Istoria adevărată* a lui Lucian din Samosata: grifonii ale căror aripi „erau mai lungi şi mai groase decât catargul unei mari corăbii" devin, la Cyrano, atât de nemăsuraţi, încât „una dintre cele mai subţiri pene (...) era totuşi groasă cât degetul mare"; oamenii din Lună se satură cu aburii mâncărurilor la ambii autori, etc. Uneori, împrumutul este recunoscut cu nonşalanţă. Când hangiul din *Statele şi imperiile Lunii* e plătit cu... o strofă de şase versuri, Cyrano comentează: „...tocmai asta-i moneda de care se slujeşte Hortensius în *Francion* al lui Sorel". Iar ceva mai târziu, povestitorul se întâlneşte cu un spaniol care „găsise un mijloc de a ajunge, cu ajutorul păsărilor, în lumea

Lunii" şi care nu e altul decât Domingo Gonsales, eroul romanului lui Francis Godwin, *Omul în Lună*. Toate acestea – şi altele, pe care nu le-am pomenit – fac parte însă din *background*-ul intelectual al epocii, neafectând substanţa *Celeilalte lumi,* creaţie a unui gânditor şi artist cu o personalitate inconfundabilă.

Percepută din unghiul ultimelor decenii, originalitatea lui Cyrano este potenţată de anticipaţiile care-i pigmentează opera capitală. Unii comentatori consideră chiar că avem de-a face cu „primul roman veritabil de *science-fiction*" [3], că „Cyrano... creează cu adevărat un gen pe care-l va dezvolta Jules Verne şi pe care noi îl numim *science-fiction*" [4], fiind „cel mai mare autor de science-fiction al secolului său"![5] Sunt aprecieri datorate exagerării importanţei germenilor de previziune ştiinţifică întâlniţi aici în mai mare măsură şi cu mai multe detalii decât în orice lucrare anterioară. Să ne ferim însă şi de o exagerare în sens invers. Nu mai suntem în 1900, când Frédéric Lachèvre îşi îngăduia să-l ironizeze pe Pierre Juppont pentru încercarea de a studia *Opera ştiinţifică a lui Cyrano de Bergerac*.

Să ne amintim cum se efectuau călătoriile cosmice imaginare înainte de mijlocul veacului al XVII-lea. Corabia lui Lucian din *O istorie adevărată* este ridicată de furtună „până la înălţimea de trei mii de stadii". Astolfo din *Orlando furioso* al lui Ariosto ajunge în Lună cu un car tras de patru cai înaripaţi. Însuşi marele Kepler recurge la demoni pentru a-l face pe eroul său Duracotus, din *Somnium,* să străbată acelaşi drum. Iar Domingo Gonsales, despre care am mai vorbit, e transportat de un cârd de lebede sălbatice, dresate să zboare împreună... Cyrano utilizează şi el astfel de soluţii, fiind „sorbit" de Lună odată cu măduva de vită cu care se unsese ca leac pentru vânătăi, sau punându-l pe Ilie să arunce mereu în sus o sferă de magnet, pentru a face ca scaunul său de fier să o urmeze în spaţiu. Dar paginile cărţii sale adăpostesc şi câteva intuiţii surprinzătoare. Iată, de pildă, relatarea ascensiunii lui Enoh: „Într-o zi, când flacăra divină se înverşuna să prefacă în scrum jertfa (...) el a umplut două vase mari cu aburul care ieşea din ea, le-a astupat cu lut, ermetic şi apoi şi le-a prins la subsiori. Fumul, care tindea să se înalţe (...) a împins vasele în sus, înălţând astfel omul sfânt dimpreună cu ele". Povestitorul beneficiază de o născocire mult mai ingenioasă: „...m-am dus să-mi caut maşinăria. Dar n-am mai găsit-o pentru că nişte soldaţi (...) dând peste ea din întâmplare (...) descoperind resortul,

---

[3] Pierre Brochon în *Du surnaturel à la „Fabrique de l'Absolu",* „Europe", Nr. 139–140, juillet-août 1957.

[4] H. Weber la introducerea la *L'Autre Monde,* Editions Sociales, 1959.

[5] Sam Moskowitz, *Explorers of the Infinite,* The World Publishing Company, 1963, p. 19.

unii spuseră că ar fi bine să lege de ea o mulţime de rachete zburătoare, astfel încât, acestea înălţând-o foarte sus, datorită iuţelii lor şi resortul mişcând marile-i aripi, toată lumea s-o ia drept un dragon de foc (...) am găsit-o, în sfârşit (...) tocmai când aprindeau rachetele (...), am alergat să opresc braţul soldatului care dădea foc. I-am smuls feştila şi m-am năpustit, foarte mânios, în maşinărie, ca să înlătur artificiile, legate de jur-împrejur; dar ajunsesem prea târziu, căci abia m-am văzut cu amândouă picioarele înăuntru şi iată-mă urcat în tării. (...) Îndată ce flacăra devora un rând de rachete, legate câte şase, prin mijlocirea unei amorse care mărginea fiecare jumătate de duzină, lua foc un alt etaj, apoi un altul (...)" Aţi recunoscut, desigur, în primul pasaj, o prefigurare a principiului în temeiul căruia, după mai bine de un secol, aveau să se înalţe în văzduh baloanele primitive ale fraţilor Joseph şi Étienne Montgolfier. Cât despre cel de-al doilea mijloc de locomoţie celestă, poate că Cyrano cunoştea legenda mandarinului Wan-Ho care ar fi legat de jilţul său patruzeci şi şapte de rachete, cerându-le slujitorilor să le aprindă pe toate deodată şi dispărând în urma exploziei; poate că el citise sau auzise vorbindu-se despre lucrarea polonezului Sziemienowicz, *Marea artă a artileriei,* în care reapăreau rachetele în trepte, descrise pentru prima oară în manuscrisul guardului Conrad Haas de la Sibiu, pe la 1550. Oricum, ideea aprinderii succesive a rachetelor pentru a realiza desprinderea din îmbrăţişarea de fier a gravitaţiei îi aparţine. Să recitim finalul pasajului de mai sus: „Îndată ce flacăra devora un rând de rachete (...) lua foc un alt etaj, apoi un altul..." De subliniat că termenul „etaj" nu este un anacronism introdus de traducător pentru a supralicita asemănarea cu tehnica reactivă modernă; el figurează în ediţia din 1657.

La acest capitol, ar mai fi de amintit straniul aparat cu care Cyrano evadează din temniţă. Modul lui de funcţionare ne este înfăţişat astfel: „...prevăzusem că vidul produs în icosaedru de razele solare concentrate de sticlele concave va atrage, ca să-l umple, o furioasă năvală de aer, care va face să se înalţe cutia mea şi că, pe măsură ce voi urca, vântul teribil ce se va năpusti prin gaura de jos nu va putea ajunge până la boltă decât pătrunzând în această maşină cu furie şi împingând-o în sus". Cutia continuă să urce şi după ce trece de graniţa atmosferei, „deoarece eterul devenea vânt, datorită vitezei impetuoase cu care se precipita să înlocuiască vidul..." Unde să căutăm echivalentul acestei mirabile construcţii imaginare? În articolul citat, Pierre Brochon ne propune o interpretare fantezistă, prezentată ca atare: „Nu e oare un fel de statoreactor din cel mai economic... şi desigur utopic?"

Capacitatea de invenţie a lui Cyrano nu se exercită doar în sfera aero- şi cosmonauticii. În camera din turnul închisorii se află „un orologiu de vânt, un ochi artificial cu care se vede în timpul nopţii, o sferă în care astrele

urmează mişcarea lor de pe cer". Pe Lună, oraşele sunt mobile şi sedentare. Cele dintâi îşi schimbă locul în fiecare anotimp, casele fiind prevăzute cu pânze umflate de vântul stârnit de foale uriaşe. Locuinţele din oraşele sedentare sunt străbătute de un şurub, ca să poată coborî în pământ în timpul iernii şi să revină la suprafaţă primăvara. În globuri străvezii stat închise raze de soare din care a fost extrasă căldura. Iar cărţile... „Deschizând cutia, am dat peste un nu ştiu ce din metal, semănând destul de mult cu orologiile noastre, plin de nu ştiu ce fel de arcuri mici şi mecanisme imperceptibile (...) când cineva doreşte să citească, încordează un mare număr de mici şi felurite tendoane, apoi roteşte acul până la capitolul pe care vrea să-l asculte şi, în clipa aceea, ca din gura unui om sau ca dintr-un instrument muzical, ies toate sunetele distincte şi diferite care slujesc drept limbaj lunarilor din pătura de sus". Şi în această anticipare a fonografului, Cyrano îşi depăşeşte net predecesorii. Cel mai imaginativ dintre ei, Charles Sorel, scria, în *Le courrier véritable* din 30 aprilie 1632, că natura a pus la îndemâna bărbaţilor albaştri şi femeilor verzi din miticele ţinuturi australe „anumiţi bureţi care reţin sunetul şi vocea articulată (...) astfel că atunci când vor să-şi comunice ceva sau să discute la distanţă, ei doar vorbesc de aproape unuia dintre aceşti bureţi, apoi îl trimit prietenilor lor care, primindu-l, îl strâng încetişor şi fac să iasă cuvintele dinăuntru..." Între această imagine fantezistă şi descrierea sobră, funcţională a lui Cyrano este distanţa dintre lumea fabulosului şi aceea a fantasticului aproape ştiinţific, care începe să trădeze efortul către verosimilitate.

Universul ideatic şi anticipativ al *Celeilalte lumi* este marcat de sigiliul unei înzestrări artistice de excepţie. Cyrano ştie să pregătească trecerea pe tărâmul extraordinarului prin pagini realiste de o mare plasticitate, cum sunt cele consacrate ceasurilor petrecute în închisoare şi pe străzile oraşului, în haine de cerşetor *(Statele şi imperiile Soarelui)*. Iar atunci când îşi pune talentul în slujba popularizării noilor teorii mecanice, optice, astronomice, el găseşte modalitatea cea mai potrivită pentru a-şi sensibiliza cititorii, ajutându-i să se ridice la înţelegerea unor abstracţiuni cvasi-impenetrabile. I s-a reproşat că sacrifică uneori coerenţa acţiunii şi limpezimea frazei pe altarul modei literare a unui timp despre care La Monnoye spunea, după trei decenii, că „era epoca poantelor şi a echivocurilor". Să recunoaştem însă că Cyrano excelează în acest joc al spiritului, improvizaţiile lui nefiind lipsite de sensuri poate mai greu de descifrat în profuziunea de arabescuri verbale. De altfel, însăşi structura operei solicită prezenţa unor intermezzo-uri care să îngăduie asimilarea pasajelor încărcate de substanţă.

Cealaltă lume nu s-a bucurat vreme îndelungată de preţuirea care i se cuvine. Contemporanii vedeau în ea mai ales o colecţie de impietăţi amuzante – şi primejdioase. Jean Le Royer de Prade, prietenul scriitorului şi unul dintre primii cititori ai *Statelor şi imperiilor Lunii,* i-a înapoiat lui Cyrano manuscrisul, însoţit de o strofă revelatoare:

„Primeşte aceste şase versuri neizbutite
Pe care mâna mea ţi le scrie strâmb
Din pricina spaimei care m-a cuprins
Şi îngăduie-mi ca astăzi să te ocolesc,
Căci mă tem de oamenii din „Cealaltă lume"
Ca de o moarte înfricoşătoare".

Tallemant des Réaux afirmă, în *Istorioarele* sale, că Cyrano era nebun. Ménage precizează: „Cred că atunci când a scris *Călătoria în Lună,* avea deja primul pătrar (de lună) în cap: a murit nebun". Boileau e de aceeaşi părere, apreciindu-i totuşi „burlesca îndrăzneală". Iar comentatorii de mai târziu s-au mulţumit să enumere lucrarea printre producţiile minore de la mijlocul secolului al XVII-lea, recunoscându-i în treacăt lui Cyrano meritele de autor dramatic şi gloria de a-l fi inspirat pe Molière (mai multe scene din *Vicleniile lui Scapin* sunt împrumutate din *Pedantul tras pe sfoară*).

Se pot cita desigur şi aprecieri care dovedesc permeabilitate la geniul singular al scriitorului. René Bray îi elogiază „îndrăzneala gândirii şi fecunditatea ideilor", constatând că avea mult mai mult talent decât confraţii săi libertini.[6] Raymond Ruyer se referă la rolul pe care l-a jucat în evoluţia unui gen respectabil: „Cyrano a grefat jocul utopic pe tradiţia fanteziei şi a feeriei. El a lărgit aria utopiei dincolo de tărâmul strâmt al utopiei sociale (...) Cyrano este acela care, cel puţin în Franţa, a lansat genul care avea să facă furori la începutul secolului al 18-lea".[7] Georges Ribemont-Dessaignes aduce un omagiu „temperamentului său imaginativ de vizionar" şi continuă astfel: „Acest om remarcabil (...) era un creator de viaţă, puterea lui era de a pune stăpânire pe toate minunile zămislite de spiritul omului, sugerate de minunile universului şi de chemările acestora (...) Era un poet veritabil (...)".[8] Aş putea adăuga destule alte mărturii ale unei strălucite revanşe postume. Nădăjduiesc însă că lectura cărţii de faţă va fi mai convingătoare decât orice cauţiune de acest fel şi că, la sfârşitul ei, cititorul va subscrie la

---

[6] *Neuf siècles de littérature française,* Librairie Delagrave, 1958, p. 204.
[7] Raymond Ruyer, *L'Utopie et les utopies,* Presses Universitaires de France, 1950, p. 177.
[8] În Cyrano de Bergerac, *Oeuvres,* Le Club français du livre, 1957, p. 45.

judecata lucidă formulată de Remy de Gourmont cu mai bine de şapte decenii în urmă: „Cyrano de Bergerac este un spirit de prim rang, căruia nu i-au lipsit decât zece ani de viaţă şi de trudă pentru a deveni una dintre marile figuri literare şi filosofice ale secolului al şaptesprezecelea”.[9]

ION HOBANA

[9] În introducerea la *Cyrano de Bergerac „Collectino des plus belles pages”,* Société du Mercure de France, 1908.

TABEL CRONOLOGIC

1571 Vânzătorul de peşte Savinien, bunicul lui Cyrano, cumpără o funcţie de notar şi de secretar regal.

1582 Savinien cumpără domeniul Mauvières (numit şi Bergerac), în valea Chevreuse.

1588 – Se naşte François de la Mothe Le Vayer.
1590 – Se naşte Théophile de Viau.
1592 – Se naşte Pierre Gassend, zis Gassendi.
1594 – Se naşte Marc-Antoine de Saint-Amant.
1596 – Se naşte René Descartes.
1597 – Se naşte Charles Sorel.
1600 – Giordano Bruno este ars pe rug pentru „crima" de a fi susţinut că Pământul se roteşte în jurul Soarelui şi nu invers.
1601 – Se naşte Tristan L'Hermite.
1606 – Se naşte Pierre Corneille.
1609 – Apare *Astronomia nova ditiologetos seu Physica coelestis tradita comentariis de motibus stellae Martis ex observationibus C.V. Tychonis Brahe (Astronomia nouă, cea care lămureşte cauzele sau Fizica cerească, cu comentarii asupra mişcărilor stelei lui Marte, după observaţiile lui Tycho Brahe),* de Johann Kepler.
1610 – Galileo Galilei descoperă sateliţii lui Jupiter şi fazele lui Venus, verificând astfel experimental ipoteza lui Copernic cu privire la mişcarea Pământului. El publică *Sidereus Nuncius (Mesagerul stelelor)* în care, printre altele, afirmă că a văzut, cu luneta sa, munţi şi văi în Lună.
Se naşte Paul Scarron.
1611 – *De maculis in sole observatis (Despre petele observate în Soare),* de Johannes Fabricius.

1614 Se naşte Denys, fratele mai mare al lui Cyrano.

Se naşte Jean-François Sarasin
1615 – Se naşte Charles de Saint-Evremond.
1616 – *Apare De Admirandis Naturae, Reginae Deaeque mortalium Arcanis (Despre minunatele secrete ale Naturii, regină şi zeiţă a muritorilor),* de Lucilio Vanini.
Opera capitală a lui Copernic, *De Revolutionibus Orbium Coelestium (Despre revoluţiile orbitelor cereşti),* este trecută în *Index librorum prohibitorum (Indexul cărţilor oprite).*
1618 – Începe Războiul de treizeci de ani.

1619 *6 Martie*. Se naşte, la Paris, Savinien de Cyrano, fiul lui Abel de Cyrano, avocat la Parlamentul din Paris.

Vanini este ars pe rug, pentru impietate.
William Harvey descoperă circulaţia sângelui.
1620 – Apare *Novum Organum (Noul organ),* de Francis Bacon. *De Sensu Rerum (Despre sensul lucrurilor),* de Tommaso Campanella.
1621 – *Oeuvres (Opere),* de Théophile de Viau.
News from the New World discovered in the Moon (Ştiri din Noua Lume descoperită în Lună), de Ben Jonson.

1622 Abel de Cyrano se retrage la Mauvières, cu întreaga familie.

Se naşte Jean-Baptiste Poquelin, zis Molière.
Apare *Parnasse des Poètes satiriques (Parnasul poeţilor satirici),* culegere anonimă de poeme libertine şi anti-religioase.
Apologia pro Galileo (Elogiul lui Galileu), de Campanella.
1623 – Théophile des Viau este întemniţat pentru impietatea versurilor sale.
Apare *La Doctrine curieuse des beaux esprits de ce temps (Ciudata doctrină a literaţilor din vremea noastră),* de Père Garasse, care îi atacă violent pe libertini.
Quaestiones in Genesim (Cercetări asupra Genezei), de Père Mersenne denunţă existenţa a 50.000 de atei la Paris.
Apare *Civitas Solis (Cetatea Soarelui),* de Campanella.
Apare *De Dignitate Hominis (Despre demnitatea oamenilor),* de Francis Bacon.
Apare *L'Histoire comique de Francion (Povestea comică a lui Francion),* de Charles Sorel.
Se naşte Blaise Pascal.

1624 Se naşte Abel, fratele mai mic al lui Cyrano.

Apare *Exercitationes paradoxicae adversus Aristotelem (Argumente paradoxale împotriva lui Aristotel),* de Gassendi. Apare *L'Impiété des Déistes, Athées et Libertins de ce temps, combattue et renversée de point en point par raisons tirées de la Philosophie et de la Théologie. Ensemble la réfutation du Poème des Déistes (Impietatea deiştilor, ateilor şi libertinilor din vremea noastră, combătută şi zdrobită punct cu punct prin argumentele extrase din filosofie şi teologie. Împreună cu respingerea Poemului Deiştilor),* de Père Mersenne.
Cardinalul Richelieu devine prim ministru.

1625 Se naşte Catherine, sora lui Cyrano.

Se naşte Thomas Corneille.

1626 Cyrano este încredinţat spre instruire şi educare unui preot de ţară, printre ai cărui elevi se numără şi Henry Le Bret, prietenul statornic de mai târziu al scriitorului.

Se naşte Claude-Emmanuel Lhuillier, zis Chapelle.
Moare Théophile de Viau.
Moare Francis Bacon.
A doua ediţie a *Poveştii comice a lui Francion* cuprinde visul pedantului Hortensius de a scrie un roman despre locuitorii Lunii.
Le Berger extravagant (Păstorul extravagant), de Charles Sorel.
New Atlantis (Noua Atlantidă), de Francis Bacon.
1628 – Moare François de Malherbe.
1629 – Apare *Apologie pour les grands hommes qui ont été faussement accusés de magie (Apologie pentru oamenii de seamă care au fost acuzaţi pe nedrept de magie),* de Gabriel Naudé.
1630 – *Quatre dialogues faits á l'imitation des Anciens, par Orasius Tubero (Patru dialoguri scrise în felul celor antice de Orasius Tubero),* de La Mothe Le Vayer.
Moare Johann Kepler.

1631 Cyrano este trimis la Colegiul de Presles-Beauvais, condus de Jean Grangier, unde îl urmează curând Le Bret.

Athanasius Kircher construieşte păsări mecanice care ar fi trebuit să zboare în temeiul atracţiei magnetice.
1632 – *Dialogo... sopra i due massimi sistemi del mondo: Tolemaico e Copernicano (Dialog... despre cele două sisteme principale privind universul: ptolemeic şi copernican),* de Galileo Galilei.
1633 – Galileo este silit să abjure „erezia" mişcării Pământului în jurul Soarelui.
1634 – Preotul Urbain Grandier, implicat în procesul călugăriţelor „posedate de diavol" de la Loudun, este ars pe rug.
Joh. Keppleri Mathematici olim imperatorii Somnium seu Opus posthumum de astronomia lunari (Visul matematicianului cândva atotputernic Johann Kepler sau Lucrare postumă despre astronomia lunară).

1635 Verişoara lui Cyrano, Madeleine Robineau, se mărită cu baronul Christian de Neuvillette.

Cardinalul Richelieu întemeiază Academia Franceză.
Începe războiul cu Spania.
Corneille scrie prima sa tragedie, *Médée*.
1636 – Premiera tragediei *Marianne,* de Tristan L'Hermite.

1637 Abel de Cyrano vinde domeniul Mauvières şi se întoarce la Paris, închiriind o casă în mahalaua Saint-Jacques. Cyrano se autoînnobilează, spunându-şi de Bergerac, şi o frecventează pe Madeleine, învăţând cum să se poarte în societate.

Discours de la Méthode pour bien conduire sa raison et chercher la vérité dans

les sciences (Dizertaţie despre Metoda de a-ţi dirija bine raţiunea şi a căuta adevărul în ştiinţe), de Descartes.
Premiera tragediei *Cidul* de Corneille.
1638 – Apare *Discorsi e dimostrazioni matematiche intorno a due nuove scienze (Convorbiri şi demonstraţii matematice privind două noi ştiinţe...),* de Galileo.
Apare *The Man in the Moon: or a Discourse of a Voyage thither. By Domingo Gonsales the speedy Messenger (Omul în Lună, sau Relatarea unei călătorii până acolo. De Domingo Gonsales, mesagerul rapid),* de Francis Godwin.
Apare *A Discourse concerning a New World and another Planet; or a Discourse tending to prove that 'tis probable there may be another habitable World in the Moon (O disertaţie despre o lume nouă şi o altă planetă; sau o Disertaţie urmărind să demonstreze că, probabil, poate exista o altă lume locuită în Lună),* de John Willkins.

1639 Urmându-l pe Le Bret, Cyrano se angajează cadet voluntar în compania de gardă comandată de domnul de Carbon de Casteljaloux şi este rănit la Mouzon.

Apare *Considerations politiques sur les Coups d'Estat (Consideraţii politice despre loviturile de Stat),* de Gabriel Naadé.
Moare Campanella.

1640 Cyrano, voluntar acum în regimentul prinţului de Conti, este rănit la asediul Arras-ului, unde moare Christian de Neuvillette.

Apare *La Cité du Soleil (Cetatea Soarelui),* versiunea franceză a utopiei lui Campanella.

1641 Cyrano părăseşte armata şi obţine o bursă la Colegiul de Lisieux. Apoi audiază expunerile lui Gassendi, împreună cu alţi tineri, printre care viitorul Molière. Mai târziu, ia lecţii de scrimă şi de dans.
Catherine, sora lui Cyrano, se călugăreşte.

1642 – Apare *Epistola de apparente magnitude solis (Scrisoare despre mărimea aparentă a Soarelui),* de Gassendi.
Apare *De la vertu des païens (Despre virtutea păgânilor),* de La Mothe Le Vayer.
Le page disgracié (Pajul năpăstuit), de Tristan L'Hermite.
Moare cardinalul Richelieu.
Moare Galileo Galilei.

1643 Cyrano omoară doi, răneşte şapte şi pune pe fugă restul

oamenilor contelui de Guiche, care voiau să-l pedepsească pe Lignières pentru o epigramă la adresa stăpânului lor. Apoi refuză protecţia mareşalului de Gassion, vrând să rămână liber.

Moare Ludovic al XIII-lea.
Molière întemeiază „L'Illustre Theâtre".
Apare *Rome ridicule (Roma ridicolă),* de Saint-Amant.

1644 Cyrano interzice actorului Montfleury să joace timp de o lună. Provocat de un grup de pierde-vară (şi miop!) străpunge maimuţa unui păpuşar, crezând că are în faţă un spadasin; copleşit de ridicolul situaţiei, se retrage o vreme la ţară.

Apare *Principes de philosophie (Principii de filosofie),* de Descartes.
Apare *Le Typhon ou la Gigantomachie (Tifon sau Gigantomahia),* de Scarron.

1645 Cyrano contractează o boală venerică.

Premiera tragediilor *La mort de Sénèque (Moartea lui Seneca)* şi *La mort de Chryspe (Moartea lui Crispe),* de Tristan.
Pascal inventează o maşină aritmetică.

1646 Cyrano scrie *Le Pedant joué (Pedantul tras pe sfoară),* una dintre primele comedii în proză din secolul al XVII-lea, inspirată de amintirile sale din colegiu.

Poésies, de Saint-Amant.

1647 Cyrano se instalează în casa părintească din mahalaua Saint-Jacques.

Apare *Experiences nouvelles touchant le vide (Noi experienţe în legătură cu vidul),* de Pascal.
Apare *De vita et moribus Epicuri (Despre viaţa şi obiceiurile lui Epicur)* şi *Institutio Astronomica,* de Gassendi.
Apare Selenographia: sive Lunae Descriptio (Selenografia sau descrierea Lunii), de Johann Hevelius.
Vicarul Thomas Boullé, implicat în procesul „posedatelor" din Louviers, este ars pe rug.
Se amenajează teatrul de la „Hôtel de Bourgogne".

1648 *18 ianuarie,* moare Abel de Cyrano. Eliberat temporar de grijile materiale, datorită moştenirii, Cyrano începe să scrie *Les Etats et*

Empires de la Lune (Statele şi imperiile Lunii).

L'Homme dans la Lune, ou le voyage chimérique fait au monde de la Lune, nouvellement découvert par Dominique Gonzales, advanturier espagnol, autrement dit le courrier volant, mis en notre langue, par I.B.D. (Omul în Lună sau călătoria himerică în lumea Lunii, de curând descoperită de Dominique Gonzales, aventurier spaniol, altfel zis, curierul zburător, tălmăcit în limba noastră de I.B.D.), versiunea franceză a cărţii lui Francis Godwin, tradusă de Jean Baudoin.
Apare *Virgile travesti (Virgiliu travestit),* poem burlesc de Scarron.
Apare Le Jugement de Paris (Judecata lui Paris) de D'Assouci.
Inginerul veneţian Baratini, aflat în slujba regelui Poloniei, construieşte un aparat cu opt aripi mişcate de resorturi; experienţele lui sunt cunoscute la Paris, graţie scrisorilor lui Des Noyers, secretarul reginei Poloniei.
Pacea din Westfalia pune capăt Războiului de treizeci de ani.

1649 *8 ianuarie.* Izbucneşte războiul civil (Fronda); Curtea părăseşte Parisul, care este asediat de armata regală. Cyrano publică o suită de texte împotriva lui Mazarin: poemul burlesc *Le Ministre d'Etat flambé (Ministrul de stat falit),* şi pamfletele în proză: *Le Gazzettier désintéressé (Gazetarul dezinteresat), La Sibylle moderne (Sibila modernă), Le Conseiller fidèle (Consilierul credincios), Remontrances des Trois Etats à la Reine Régente (Cererile celor Trei Stări adresate reginei regente).*
Învinşi în luptele cu armata regală, nemaifiind susţinuţi de Parlament, frondeurii cedează. Curtea se întoarce la Paris. Cyrano termină *Les Etats et Empires de la Lune.*

Apare *Traité des Passions de l'âme (Tratat despre pornirile sufletului),* de Descartes.
Apare *Jugement de tout ce qui a été imprimé contre le cardinal Mazarin (Judecată asupra a tot ce a fost tipărit împotriva cardinalului Mazarin),* de Gabriel Naudé.
Apare *Le Crand Cyrus (Marele Cirus),* de Domnişoara de Scudery.
Regele Carol I este decapitat, şi Anglia devine republică.

1650 *Statele şi imperiile Lunii* circulă în manuscris, fără să aibă succesul scontat de autor.

Artis magnae artileriae (Marea artă a artileriei); de Kazimierz Szemienowicz.
Moare Descartes.

1651 Cyrano îşi schimbă atitudinea faţă de Mazarin şi publică *Lettre*

contre les Frondeurs (Scrisoare împotriva frondeurilor), lucrând totodată la *Les Etats et Empires du Soleil (Statele şi imperiile Soarelui)*.

Apare *Le Roman comique (Romanul comic),* prima parte, de Scarron.
Premiera tragediei *Nicomède* de Corneille.

1652 Având din nou dificultăţi financiare, Cyrano se resemnează să devină om de casă al ducelui d'Arpajon, militar şi intelectual sub-mediocru.

De la Vie, des Moeurs et de la Reputation d'Epicure (Despre viaţa, moravurile şi reputaţia lui Epicur), de Sorbière.

1653 Tragedia lui Cyrano *La Mort d'Agrippine (Moartea Agripinei),* reprezentată la „Hôtel de Bourgogne", stârneşte indignarea publicului, care nu înţelege că în versul: „Frappons, voilà l'hostie!" („Să lovim, iată victima!"), ultimul cuvânt nu înseamnă ostia (azima) folosită de catolici la împărtăşanie. Spectacolul este interzis, dar textul tipărit de Charles de Sercy se vinde în câteva zile.

Premiera comediei *Le Parasite (Parazitul),* de Tristan.
Apare *Moyse sauvé (Moise salvat)* de Saint-Amant.

1654 Apare *Oeuvres diverses (Opere diferite)* de M. de Cyrano Bergerac, cuprinzând *Pedantul tras pe sfoară* şi mai multe scrisori. Cyrano este lovit în cap de o bârnă căzută din înaltul palatului d'Arpajon. Accident sau atentat? După câteva zile, Le Bret îl duce la unul dintre prietenii săi, Tanneguy Renault des Bois-Clairs.

1655 Pe patul de suferinţă, Cyrano este supus eforturilor concertate ale sorei şi verişoarei sale, care vor să-l convertească.
23 iulie. Pleacă pe neştiute la Sannois, la vărul său Pierre de Cyrano.
28 iulie. Cyrano moare.

Moare Gassendi.
Moare Tristan L'Hermite.

1657 Apare *Histoire comique, par Monsieur de Cyrano Bergerac.*

Contenant les Etats et Empires de la Lune (Istoria comică, de Domnul de Cyrano Bergerac. Cuprinzând Statele şi imperiile Lunii), cu o prefaţă de Henry Le Bret, care mărturiseşte că a omis unele pasaje.

1662 Apare *Les nouvelles oeuvres de Monsieur de Cyrano Bergerac, contenant l'Histoire comique des Etats et Empires du Soleil, plusieurs lettres, et autres pièces divertissantes (Noile opere ale Domnului de Cyrano Bergerac, cuprinzând Istoria comică a statelor şi imperiilor Soarelui, mai multe scrisori şi alte piese amuzante)*.

1897 *27 decembrie.* Are loc repetiţia generală a comediei eroice *Cyrano de Bergerac,* de Edmond Rostand.

1910 *L'Autre Monde, ou Les Etats et Empires de la Lune (Cealaltă Lume, sau Statele şi imperiile Lunii),* în *Gesellschaft für romanische Literatur,* volumul 23, Dresda. Textul manuscrisului de la München, publicat de Leo Jordan.

1921 Apare *Les Oeuvres libertines de Cyrano de Bergerac (Operele libertine ale lui Cyrano de Bergerac)* editate de Frédéric Lachèvre. Textul manuscrisului de la Paris al *Statelor şi imperiilor Lunii,* cu variantele manuscrisului de la München şi ale ediţiei princeps.

I.H.

1
STATELE ŞI IMPERIILE LUNII

Era luna plină, cerul senin şi tocmai bătuse de ceasurile nouă când, întorcându-ne de la Clamart, nu departe de Paris (unde domnul de Cuigy-fiul, stăpânul domeniului, ne ospătase, pe mine şi pe mai mulţi prieteni), feluritele gânduri pe care ni le inspira acest bulgare de şofran ne-au dezlegat limba. Aşa că, ochii rămânându-ne aţintiţi asupra acestui mare astru, unul îl lua drept un geamlâc al cerului prin care se zărea slava celor preafericiţi, altul, iubitor de poveşti străvechi, îşi închipuia că poate Bachus ţinea o crâşmă acolo, sus, şi că spânzurase Luna plină drept firmă, altul ne încredinţa că ar fi talgerul de aramă pe care Diana calcă gulerele scrobite ale lui Apollo; altul, că putea fi Soarele însuşi care, despuindu-se de cu seară de raze, privea acum printr-o gaură să vadă ce se întâmplă pe Pământ când el nu e de faţă.

— Iar eu, le-am spus, împărtăşindu-vă înflăcărarea, fără să mă amuze poantele cu care gâdilaţi voi timpul ca să-l faceţi să se grăbească, cred că Luna este o lume ca aceasta, căreia lumea noastră îi slujeşte drept Lună.

Câţiva dintre cei de faţă mă răsplătiră cu un hohot de râs.

— Poate că în clipa asta, le-am spus, se râde la fel şi în Lună de cineva care susţine că globul nostru este o lume.

Dar degeaba le-am arătat că Pitagora, Epicur, Democrit, iar în vremea noastră Copernic şi Kepler au fost de aceeaşi părere, căci i-am făcut doar să râdă cu şi mai multă poftă.

Totuşi, această idee, a cărei îndrăzneală se însoţea de minune cu starea mea de spirit, aţâţată de contradicţii, se înrădăcină atât de straşnic în mine încât, tot restul drumului, am zămislit o mie de definiţii ale Lunii pe care eram gata să le nasc; astfel că, tot aducând în sprijinul acestei credinţe burleşti raţionamente aproape serioase, n-a lipsit mult să lepăd, când, miracolul sau întâmplarea, Providenţa, norocul ori poate ceea ce s-ar putea numi viziune, ficţiune, himeră sau, dacă vreţi, nebunie, îmi oferi prilejul care m-a hotărât să vă istorisesc ceea ce urmează.

Odată ajuns acasă, am intrat în odaia mea de lucru, unde am găsit pe masă o carte deschisă, pe care nu eu o pusesem acolo. Era a lui Cardan; deşi n-avusesem de gând s-o citesc, privirile îmi fură parcă atrase tocmai asupra unei relatări a acestui filosof care spune că, într-o seară, citind cu lumânarea alături, a văzut cum intră, prin uşile închise, doi bătrâni venerabili care,

după multe întrebări ale sale, i-au răspuns că erau locuitori ai Lunii şi, în aceeaşi clipă, s-au şi făcut nevăzuţi.[10]

Am rămas atât de uluit, văzând cartea ce venise singură acolo, cât şi datorită momentului, şi paginii la care era deschisă, încât am socotit înlănţuirea aceasta de întâmplări drept o inspiraţie divină, care mă îndemna să fac cunoscut oamenilor că Luna este o lume.

„Cum, adică – îmi spuneam în sinea mea – după ce am vorbit chiar astăzi despre un lucru, o carte, poate singura din lume care tratează despre acest subiect, să zboare din biblioteca mea pe masă, să fie în stare să judece, astfel încât să se deschidă tocmai acolo unde este descrisă o întâmplare atât de miraculoasă; să-mi atragă privirile asupră-i, parcă fără voia mea, şi să-mi hrănească închipuirea cu temeiurile şi voinţa cu planurile pe care le concep... Fără îndoială – am continuat – cei doi bătrâni care i-au apărut acelui om de seamă sunt aceiaşi care au mutat din loc cartea mea şi care au deschis-o la această filă, pentru a-şi cruţa osteneala de a-mi repeta cele spuse lui Cardan. Dar – am adăugat – cum mi-aş putea lămuri această îndoială, dacă nu urc acolo? Şi de ce n-aş face-o? – mi-am răspuns pe dată. Prometeu a fost odinioară în cer ca să fure focul. Sunt eu mai puţin îndrăzneţ decât el şi am vreun motiv să nu sper că voi reuşi asemenea lui?"

Acestor vorbe de duh, care vor fi socotite poate accese de friguri, le urmă nădejdea de a face să izbutească o călătorie atât de frumoasă; aşa că, pentru a o duce la bun sfârşit, m-am retras într-o casă de ţară destul de izolată unde, după ce mi-am înaripat visurile cu o seamă de mijloace pe măsura ţelului meu, iată cum m-am dăruit cerului.

Îmi legasem în jurul trupului o mulţime de sticluţe umplute cu rouă, pe care soarele le săgeta puternic cu razele sale; căldura ce le atrăgea, aşa cum face şi cu norii cei mai groşi, mă înălţă atât de sus, încât m-am pomenit deasupra stratului mijlociu al atmosferei. Dar cum atracţia aceasta mă făcea să urc cu prea mare repeziciune şi, în loc să mă apropii de Lună, aşa cum voiam, aceasta mi se părea şi mai îndepărtată decât la pornire, am spart câteva dintre sticluţe, până ce am simţit că greutatea mea e mai mare decât forţa atracţiei şi că iarăşi coboram către Pământ.

Nu mă înşelasem, căci, după câtăva vreme, am ajuns iar jos şi, socotind după ora la care plecasem, trebuia să fie miezul nopţii. Totuşi, am văzut că soarele se afla drept deasupra creştetului şi că era amiază. Vă puteţi închipui

---

[10] În *De subtilitate rerum (Despre subtilitatea lucrurilor),* Geronimo sau Girolamo Cardano (1501–1576) povesteşte că tatălui său îi apăruseră într-o seară şapte bărbaţi „alcătuiţi din aer" şi putând trăi până la trei sute de ani... Originea lor lunară este o invenţie a lui Cyrano (n.t.).

că am fost atât de uimit, încât, neştiind cărui fapt să-i atribui acest miracol, am avut obrăznicia să-mi imaginez că, preţuindu-mi îndrăzneala, Dumnezeu ţintuise încă o dată soarele pe cer, ca să lumineze, o acţiune atât de nobilă.[11]

Ceea ce mi-a sporit mirarea a fost faptul că nu cunoşteam deloc regiunea în care mă aflam, deoarece mi se părea ca, urcând în linie dreaptă, ar fi trebuit să cobor în acelaşi loc de unde plecasem. Echipat cum eram, m-am îndreptat către un fel de colibă, din care ieşea fum; dar abia ajunsesem la o bătaie de pistol de ea, că m-am trezit înconjurat de un mare număr de oameni goi-goluţi.

Părură foarte surprinşi să mă întâlnească; eram, cred, cel dintâi om pe care îl vedeau îmbrăcat cu sticle. Şi pentru a încurca şi mai mult explicaţiile pe care le-ar fi putut da straielor mele caraghioase, vedeau că, mergând, mai că nu atingeam pământul; bineînţeles, neştiind că, la cea mai mică mişcare, fierbinţeala razelor amiezii mă ridica dimpreună cu roua mea şi că, dacă sticluţele nu s-ar fi împuţinat, s-ar fi putut să mă înalţ în văzduh chiar sub ochii lor.

Am vrut să le vorbesc; dar, ca şi cum frica i-ar fi preschimbat în păsări, dispărură într-o clipă în codrul apropiat. Am prins, totuşi, unul, ale cărui picioare, de bună seamă, fuseseră mai slabe decât imboldul inimii. L-am întrebat cu destulă greutate (căci abia îmi mai trăgeam răsuflarea) la ce depărtare mă aflam de Paris, de când umblau oamenii în pielea goală prin Franţa, şi de ce fugeau de mine atât de înspăimântaţi.

Bărbatul căruia îi vorbeam era un bătrân măsliniu care, mai întâi, mi se azvârli la picioare; şi, împreunându-şi mâinile la ceafă, deschise gura şi închise ochii. Mormăi îndelung printre dinţi, dar nu mi se păru că ar fi articulat ceva, aşa că i-am asemuit limbajul cu gângăveala răguşită a unui mut.

Nu peste mult timp, am văzut sosind o companie de ostaşi cu tobele bătând şi am băgat de seamă că doi dintre ei se despart de grosul trupei, venind spre mine. Când au fost destul de aproape ca să mă audă, i-am întrebat unde mă aflam.

— Vă aflaţi în Franţa, îmi răspunseră; dar ce diavol v-a adus în starea asta şi cum se face că nu vă cunoaştem? Au sosit corăbiile? Vreţi să-l înştiinţaţi pe domnul guvernator? Dar de ce v-aţi împărţit rachiul în atâtea sticle?

La toate acestea, le-am răspuns că nu diavolul mă adusese în starea în care mă aflam; că nu mă cunoşteau deoarece nu puteau cunoaşte toţi oamenii; că nu ştiam ca Sena să poarte vasele până la Paris; că nu aveam

---

[11] Aluzie la legenda biblică potrivit căreia Dumnezeu a îndeplinit rugămintea lui Iosua de a întârzia apusul soarelui, pentru a înlesni victoria împotriva cananeenilor (n.t.).

nicio veste pentru domnul mareşal al spitalului[12]; şi că nu aveam rachiu asupra mea.

— Oho! exclamară ei, înşfăcându-mă de braţ, faci pe şmecherul? Domnul guvernator o să te recunoască, nicio grijă!

Mă duseră către grosul trupei, unde mi s-a spus că mă aflam într-adevăr, în Franţa, dar în cea Nouă[13], aşa că, după o bucată de vreme, am fost prezentat viceregelui, care mă întrebă din ce ţară eram, cum mă numesc şi cu ce mă ocup; şi, după ce i-am satisfăcut curiozitatea, relatându-i desfăşurarea călătoriei mele încununate de succes, fie că mă crezu, fie că se făcu doar că mă crede, avu bunăvoinţa de a porunci să mi se dea o cameră în apartamentul domniei-sale. Am fost foarte fericit să întâlnesc un om în stare să înţeleagă multe şi să nu se mire când i-am spus că pesemne Pământul se rotise în timpul înălţării mele; asta pentru că, începând să urc pe când mă aflam la două leghe de Paris, căzusem, de-a lungul unei linii aproape perpendiculare, în Canada.

Seara, când mă pregăteam să mă culc, el intră în camera mea şi îmi spuse:

— N-aş fi venit să vă tulbur odihna, dacă n-aş fi socotit că o persoană care a ajuns să afle secretul de a străbate atâta cale într-o jumătate de zi îl stăpâneşte şi pe acela de a nu osteni. Nici nu ştiţi, adăugă, ce dispută amuzantă am avut din pricina dumneavoastră cu părinţii iezuiţi. O ţin morţiş că sunteţi mag; şi cel mai mare hatâr pe care vi-l pot face e să vă considere doar un impostor. Şi, într-adevăr, mişcarea pe care o atribuiţi Pământului e un paradox destul de delicat; în ceea ce mă priveşte vă spun cinstit, ceea ce mă face să nu fiu de părerea dumneavoastră, este faptul că plecat abia ieri din Paris, aţi putut ajunge astăzi în acest ţinut, fără ca Pământul să se fi rotit; oare nu Soarele, răpindu-vă datorită sticluţelor dumneavoastră v-a adus el însuşi aici, devreme ce, după Ptolomeu şi filosofii moderni, el este cel care se mişcă, aşa cum presupuneţi dumneavoastră că ar face Pământul? Şi, apoi, pe ce vă întemeiaţi afirmând că Soarele este nemişcat, când îl vedem deplasându-se şi ce vă face să gândiţi că Pământul se mişcă cu atâta repeziciune, când îl simţim neclintit sub noi?

— Domnule i-am răspuns, iată, cu aproximaţie, motivele care ne obligă să judecăm aşa. Mai întâi, bunul simţ ne îndeamnă să socotim că Soarele se află în centrul universului, deoarece toate corpurile din natură au nevoie de acest foc desăvârşit; că el locuieşte în miezul împărăţiei, pentru a fi în stare să satisfacă de îndată nevoile fiecărei părţi; şi că este firesc ca în centrul

---

[12] Directorul spitalului din porturile maritime era numit *Maréchal de l'Hôpital* (mareşalul spitalului). Sarcina lui era de a controla starea sănătăţii echipajelor (n.t.).

[13] Noua Franţă – Canada (n.t.).

tuturor corpurilor să fie aşezat izvorul tuturora, pentru a acţiona în mod egal şi mai lesne faţă de toate; tot aşa cum înţeleapta natură a rânduit părţile genitale în trupul omului, seminţele în centrul merelor ori sâmburii în mijlocul fructelor; şi tot aşa cum ceapa adăposteşte sub o sută de învelişuri preţiosul germene din care îşi vor dobândi esenţa alte zeci de milioane. Căci acest măr este un mic univers în sine, al cărui sâmbure, mai cald decât celelalte părţi, e soarele ce răspândeşte în juru-i căldura, vitală pentru globul său; iar acel germene, privit astfel, este micul soare al acelei mici lumi, care încălzeşte şi hrăneşte sarea vegetativă a acelei mici mase.

Pornind de aici, afirm că Pământul, având nevoie de lumina, de căldura şi de înrâurirea acestui mare foc, se roteşte el în jurul acestuia, pentru a primi, în chip egal, pretutindeni, acea virtute care îl conservă. Căci ar fi la fel de ridicol să crezi că acest mare corp luminos se învârte în jurul unui punct care nu îi slujeşte la nimic, ca şi să-ţi închipui, văzând o ciocârlie friptă, că pentru a o frige a fost învârtită soba în jurul ei. Altfel, dacă Soarelui i-ar fi dată această corvoadă, s-ar putea spune la fel că medicina este aceea care are nevoie de bolnav, că omul tare s-ar cuveni să cedeze în faţa celui slab, cel mare să îl slujească pe cel mic şi că, în loc să navigheze vasul de-a lungul coastelor unui ţinut, ar trebui să plimbăm ţinutul în jurul vasului.

Iar dacă vă vine greu să pricepeţi cum se poate mişca o masă atât de grea, spuneţi-mi, rogu-vă, oare astrele şi cerurile pe care le consideraţi atât de solide, sunt ele mai uşoare? Şi încă nouă, care suntem siguri de rotunjimea Pământului, ne este mai lesne să-i deducem mişcarea după formă. Dar de ce să vă imaginaţi cerul rotund, când nu aveţi de unde să ştiţi cum e, iar dacă ar avea orice altă formă, în afara acesteia, e sigur că nu s-ar putea mişca? Eu nu vă cer socoteală pentru excentricele, concentricele şi epiciclele[14] dumneavoastră, pe care nu mi le-aţi putea explica decât foarte confuz, şi de care am absolvit sistemul meu. Să vorbim numai despre cauzele fireşti ale acestei mişcări.

Dumneavoastră, toţi, sunteţi obligaţi să recurgeţi la inteligenţe care să vă mişte şi să vă guverneze globurile.[15] Dar eu, unul, fără a tulbura odihna Fiinţei Supreme, care fără îndoială, a creat natura perfectă şi, în înţelepciunea ei, desăvârşind-o într-o direcţie, nu a lăsat-o să şchiopăteze într-alta, eu, zic, aflu în însuşi Pământul nostru virtuţile care îl fac să se mişte. Spun, dară, că razele Soarelui, cu înrâurirea lui, izbind Pământul în partea de sus, îl fac să se învârtă, aşa cum facem noi un glob să se rotească,

---

[14] Cercuri imaginare, invocate de Ptolomeu pentru a explica mişcarea planetelor. (n.t.).

[15] În dialogul lui Platon, *Timeu,* mişcarea fiecărei sfere este datorată unei inteligenţe motrice (n.t.).

lovindu-l cu palma; sau, la fel, cum aburii care ies necontenit din sânul său, în partea din care îl priveşte Soarele, repercutaţi de frigul din stratul mijlociu, ţâşnesc iarăşi asupră-i şi, neputându-l lovi decât pieziş, îl fac să pirueteze.

Explicaţia celorlalte două mişcări este şi mai puţin încâlcită; luaţi seama, vă rog...

La aceste cuvinte, viceregele mă întrerupse:

— Prefer, zise el, să vă scutesc de această tiradă, mai ales că am citit câteva cărţi de Gassendi[16]; în schimb, aş dori să ascultaţi ce mi-a răspuns într-o zi unul dintre Părinţi, care susţinea opinia dumneavoastră:

„Într-adevăr, spunea el, îmi închipui că Pământul se învârteşte, nu pentru pricinile invocate de Copernic, ci deoarece focul iadului, aşa cum ne învaţă Sfintele Scripturi, fiind zidit în centrul Pământului, cei osândiţi, vrând să fugă de dogoarea flăcării, se caţără către tavan, să se depărteze de ea şi prin asta, fac Pământul să se învârtă, aşa cum un câine face să se învârtă o roată, fugind închis înăuntrul ei".

Am lăudat amândoi această idee o vreme, ca pe o dovadă limpede a zelului acestui bun Părinte; şi, în cele din urmă, viceregele îmi spuse că era foarte uimit cum de fusese sistemul lui Ptolomeu acceptat de mai toată lumea, deşi era atât de puţin probabil.

— Domnule, i-am răspuns, cea mai mare parte dintre oameni, care nu judecă decât cu simţurile, s-a lăsat convinsă de văz; şi, tot astfel cum cel al cărui vas navighează în preajma coastei crede că stă pe loc şi că ţărmul călătoreşte, oamenii, învârtindu-se dimpreună cu Pământul în jurul cerului, au socotit că însuşi cerul este acela care se roteşte în jurul lor. Mai puneţi la socoteală şi insuportabilul orgoliu al oamenilor, care îşi tot spun că natura a fost făcută doar de dragul lor; ca şi cum ar fi de crezut că Soarele, un corp de patru sute treizeci şi patru de ori mai mare decât Pământul[17], n-ar fi fost aprins decât numai pentru a coace moşmoanele şi a rotunji verzele. Eu, unul, departe de a fi de acord cu insolenţa lor, cred că planetele sunt nişte lumi în jurul Soarelui şi că stelele fixe sunt şi ele nişte sori care au în juru-le planete, adică lumi pe care nu le vedem de aici, din pricină că-s prea mici şi deoarece lumina lor de împrumut n-ar putea ajunge până la noi. Căci, cum să ne imaginăm, de bună credinţă, că aceste globuri atât de spaţioase nu sunt decât nişte întinse tărâmuri pustii, pe când al nostru, numai pentru că noi ne

---

[16] *Scrisoare despre mărimea aparentă a Soarelui* apăruse în 1642, iar *Instituţia astronomică* în 1847 (n.t.).

[17] Cifră, bineînţeles, inexactă: a calculat că volumul Soarelui este de o mie două sute optzeci şi trei de ori mai mare decât cel al Pământului (n.t.).

târâm pe el, noi, o duzină de puşlamale înfumurate, este menit să le poruncească tuturora? Cum! faptul că Soarele ne măsoară zilele şi anii ne îndreptăţeşte să spunem că nu a fost făurit decât ca noi să nu ne izbim cu capul de pereţi? Nu, nu! Dacă acest zeu vizibil luminează omul, asta se datorează unei întâmplări, tot aşa cum torţa regelui luminează din întâmplare hamalul care trece pe stradă.

— Dar, îmi spuse el, dacă, aşa cum mă asiguraţi, stelele fixe sunt tot atâţia sori, s-ar putea deduce că lumea ar fi infinită, pentru că este firesc ca popoarele acelei lumi din jurul unei stele fixe, pe care dumneavoastră o socotiţi un soare, să descopere deasupra lor alte stele fixe pe care nu le-am putea percepe de aici şi asta să se repete la nesfârşit?

— Nu vă îndoiţi de aceasta, i-am replicat eu; aşa cum Dumnezeu a putut face sufletul nemuritor, el a putut face şi lumea infinită, dacă e adevărat că eternitatea nu este altceva decât o durată fără margini, iar infinitul – o întindere fără limite. Şi, apoi, Dumnezeu ar fi finit, el însuşi, dacă presupunem că lumea nu este infinită, deoarece el n-ar putea fi acolo unde s-ar afla nimic şi n-ar putea face să crească mărimea lumii, dacă n-ar adăuga ceva la propria sa dimensiune, începând prin a fi acolo unde nu se afla înainte. Se cuvine, deci, să credem că, aşa cum noi vedem, de aici, pe Saturn şi pe Jupiter, dacă ne-am afla acolo, am descoperi multe alte lumi pe care nu le zărim, şi că universul este clădit astfel fără sfârşit.

— Pe cinstea mea, replică el, oricât mi-aţi vorbi, tot n-aş izbuti să înţeleg acest infinit!

— Ia spuneţi-mi, am reluat eu, înţelegeţi neantul care se află dincolo? Câtuşi de puţin. Căci, atunci când vă gândiţi la acest nimic, vi-l închipuiţi măcar ca un fel de vânt sau ca aerul, şi asta înseamnă totuşi ceva; dar infinitul, dacă nu îl înţelegeţi în general, îl concepeţi măcar pe părţi, deoarece nu este dificil să ne imaginăm că dincolo de pământ, aer şi foc există alt aer şi alt pământ. Or, infinitul nu este altceva decât o ţesătură fără margini a tuturor acestor elemente. Iar dacă mă întrebaţi în ce chip au fost făcute aceste lumi, având-se în vedere că Sfânta Scriptură vorbeşte de una singură, cea creată de Dumnezeu, vă răspund că vorbeşte doar despre a noastră, pentru că ea este singura pe care Dumnezeu şi-a dat osteneala s-o facă cu propria sa mână, pe când toate celelalte văzute sau nevăzute, suspendate în azurul universului, nu sunt nimic altceva decât spuma sorilor care se purifică. Altfel cum ar putea dăinui aceste mari focuri, dacă nu ar fi legate de o anumită materie care le hrăneşte?

Or, aşa cum focul mână departe de sine cenuşa care îl înăbuşă, aşa cum aurul din creuzet se desparte de pirita albă care îi micşorează caratele, devenind mai fin, aşa cum inima noastră se slobozeşte prin vărsături de

umorile indigeste care o atacă, tot astfel aceşti sori varsă zilnic şi se curăţă de resturile materiei care le înnegresc focul. Dar atunci când vor mistui pe de-a întregul această materie care îi întreţine, nu trebuie să aveţi nicio îndoială că se vor întinde în toate părţile în căutarea altei hrane şi că se vor alipi tuturor lumilor pe care le-au clădit odinioară, în deosebi acelora care le vor fi mai aproape; atunci, aceste mari focuri, reamestecând toate corpurile, le vor reizgoni în toate părţile, alandala, ca mai înainte, şi ele, curăţindu-se treptat, vor începe să slujească drept sori altor lumi mici, pe care le vor naşte, împingându-le în afara sferelor lor. De bună seamă că asta i-a făcut pe pitagoreeni să prezică incendiul universal.

Nu este vorba de o născocire ridicolă; Noua Franţa, în care ne aflăm, ne prilejuieşte o pildă foarte convingătoare. Acest vast continent al Americii este o jumătate a Pământului care, în pofida înaintaşilor noştri, care au străbătut oceanul de o mie de ori, încă nu fusese descoperită pentru că nu exista încă, la fel ca şi numeroase insule, peninsule şi munţi, care s-au ridicat pe globul nostru când ruginile soarelui, care se curăţa, au fost împinse destul de departe şi condensate în ghemotoace destul de grele ca să fie atrase de centrul lumii noastre; poate puţin câte puţin, pe părticele, sau poate deodată, într-o singură bucată. Nu este un lucru atât de nesăbuit, încât să nu fi fost de acord cu el şi sfântul Augustin, dacă descoperirea acestui ţinut s-ar fi făcut în timpul vieţii sale, deoarece acest personaj măreţ, al cărui geniu era luminat de sfântul Duh, ne asigură că pe vremea sa Pământul era plat ca un cuptor şi plutea pe apă, ca jumătatea unei portocale tăiate. Dar, dacă voi avea vreodată cinstea de a vă întâlni în Franţa, vă voi înlesni, prin mijlocirea unei lunete excelente, să observaţi că anumite obscurităţi care par, de aici, pete, sunt lumi care se înfiripă.

Ochii mi se închideau în timp ce sfârşeam acest discurs, fapt care îl sili pe vicerege să plece. A doua zi şi în cele următoare, am avut şi alte convorbiri de aceeaşi natură. Dar cum, după o bucată de vreme, filosofia noastră se împotmoli din pricina treburilor, am revenit cu şi mai mare înflăcărare la planul de a urca în Lună.

De îndată ce ea răsărea, porneam prin păduri, visând la desfăşurarea şi izbânda expediţiei mele; în sfârşit, într-un ajun de sfântul Ion, când la fort se ţinea un consiliu pentru a hotărî dacă urma să li se dea ajutor băştinaşilor împotriva iroquezilor[18], luând-o prin spatele locuinţei noastre, m-am îndreptat singur către culmea unui mic munte, unde iată ce am făcut:

[18] Indieni din nordul Statelor Unite şi din Canada (n.t.).

Construisem o maşină pe care o credeam în stare să mă înalţe cât aş fi voit şi cum nimic din ceea ce socoteam a-mi fi de trebuinţă nu lipsea, m-am aşezat înăuntru şi m-am aruncat în gol, din vârful unei stânci. Dar, deoarece nu luasem toate măsurile de precauţie, m-am dat peste cap şi am căzut la vale.

Zdrobit, cum eram, m-am întors în camera mea, fără a-mi pierde curajul, şi am luat măduvă de vită cu care mi-am uns tot trupul, deoarece eram plin de vânătăi din cap până-n picioare; şi, după ce mi-am dres inima cu o sticlă de băutură întăritoare, m-am dus să îmi caut maşinăria. Dar n-am mai găsit-o, pentru că nişte soldaţi, trimişi în pădure să taie lemne pentru focul de sfântul Ion[19], dând peste ea din întâmplare, o aduseseră la fort unde, după ce se întrebară ce-ar putea fi, descoperind resortul, unii spuseră că ar fi bine să lege de ea o mulţime de rachete zburătoare, astfel încât, acestea înălţând-o foarte sus datorită iuţelii lor şi resortul mişcând marile-i aripi, toată lumea s-o ia drept un dragon de foc.

Am căutat-o multă vreme şi am găsit-o, în sfârşit, în mijlocul pieţei din Quebec, tocmai când aprindeau rachetele. Durerea pe care am simţit-o văzând opera mâinilor mele în primejdie mă scoase din fire într-atâta, încât am alergat să opresc braţul soldatului care dădea foc. I-am smuls feştila şi m-am năpustit, foarte mânios, în maşinărie, ca să sfărâm artificiile legate de jur-împrejur; dar ajunsesem prea târziu, căci abia m-am văzut cu amândouă picioarele înăuntru şi iată-mă urcat în tării.

Spaima care mă copleşise nu îmi întunecă într-atâta facultăţile spirituale, încât să nu îmi mai pot aminti toate câte mi se întâmplară în acea clipă. Îndată ce flacăra devora un rând de rachete, legate câte şase, prin mijlocirea unei amorse care mărginea fiecare jumătate de duzină, lua foc un alt etaj, apoi un altul; astfel că salpetrul aprinzându-se, nu îndepărta pericolul, făcându-l să crească. Totuşi, pulberea isprăvindu-se, se isprăviră şi artificiile şi, când nu mă mai gândeam decât că-mi voi lăsa capul pe creştetul cine ştie cărui munte, am simţit (fără să mă fi mişcat câtuşi de puţin) că înălţarea mea continuă şi am văzut maşinăria luându-şi rămas-bun de la mine şi căzând spre Pământ.

Această aventură extraordinară îmi umplu inima de a bucurie atât de neobişnuită, încât, încântat să mă văd eliberat de o primejdie sigură, am făcut imprudenţa de a mă apuca să filosofez asupra acestei chestiuni. Cum tot căutam cu ochii şi cu mintea care ar fi putut fi cauza, mi-am văzut corpul umflat şi încă gras de măduva cu care mă unsesem ca leac pentru lovituri; mi-am amintit că ne aflam în declinul Lunii şi că ea, în această perioadă, fiind

[19] Referire la o tradiţie populară (n.t.).

obişnuită să sugă măduva animalelor[20], o sorbea pe aceea cu care mă unsesem cu atât mai multă vigoare, cu cât globul ei se afla mai aproape de mine şi norii dintre noi nu îi slăbeau vlaga.

După ce străbătusem, potrivit calculului pe care l-am făcut mai târziu, mai mult de trei sferturi din drumul de la Pământ la Lună, m-am pomenit, deodată, căzând cu picioarele în sus, fără să mă fi răsturnat în niciun fel. Nici nu mi-aş fi dat seama de asta, dacă nu mi-aş fi simţit capul apăsat de întreaga greutate a corpului. De fapt, am priceput limpede că nu recădeam spre lumea noastră; căci, deşi mă aflam între două luni şi observasem că mă îndepărtam de una pe cât mă apropiam de cealaltă, eram sigur de un lucru: cea mai mare era globul pământesc: după o zi sau două de călătorie, refracţiile îndepărtate ale Soarelui făcând să se amestece diversitatea corpurilor şi climelor, nu îl mai vedeam decât ca pe o mare placă de aur; asta mă făcu să-mi închipui că într-adevăr coboram spre Lună şi mi-am întărit această părere atunci când mi-am amintit că începusem să cad abia după trei sferturi din drum. „Căci – îmi spuneam în sinea mea – acest corp ceresc fiind mai mic decât al nostru, era firesc ca şi sfera acţiunii sale să fie mai redusă, iar eu să simt mai târziu forţa centrului său".

În sfârşit, după o cădere foarte lungă, cum socoteam eu (deoarece violenţa prăbuşirii mă împiedica să o pot urmări), lucrul cel mai îndepărtat despre care îmi amintesc e că mă aflam sub un copac, încurcat în trei sau patru crengi rupte, destul de groase şi cu faţa udă de sucul unul măr strivit în cădere.

Din fericire, locul acela era, cum veţi afla curând, Paradisul terestru, iar copacul peste care căzusem era tocmai Pomul vieţii. Vă daţi seama că, dacă n-ar fi fost întâmplarea asta, aş fi murit de o mie de ori. De atunci, m-am gândit de multe ori la ceea ce spun oamenii de rând, şi anume că, dacă te prăbuşeşti de la o mare înălţime, te înăbuşi înainte de a atinge pământul; din aventura mea, am înţeles că e un neadevăr, sau poate că sucul dătător de energie al acestui fruct, care mi se scursese în gură, mi-a rechemat sufletul care nu era departe de cadavrul cald încă şi încă în stare să îndeplinească frumuseţile vieţii.

Într-adevăr, îndată ce am atins pământul, durerea mi se stinse înainte de a avea timp să mi se întipărească în memorie; iar foamea, care mă chinuise mult în timpul călătoriei, nu lăsă în urmă-i decât vaga senzaţie de a o fi pierdut.

Ridicându-mă, abia am avut răgazul să observ cel mai mare dintre cele patru râuri care dau naştere unui lac, că mireasma sau duhul nevăzut al

[20] Aluzie la o credinţă populară (n.t.).

plantelor de pe acest tărâm veni să-mi bucure mirosul; şi am văzut că pietrele nu erau nici tari, nici ascuţite, şi că aveau grijă să se înmoaie când călcâi pe ele. Mai întâi, am dat peste un luminiş în formă de stea, din care porneau cinci alei; prin înălţimea lor excesivă, copacii de pe marginile lor păreau a ridica spre ceruri o întreagă pădure crescută deplin. Plimbându-mi privirile dinspre rădăcină spre vârf, apoi coborându-le din creştete spre poale, mă întrebam dacă pământul îi ţinea pe ei, sau ei erau aceia care ţineau pământul agăţat de rădăcini; fruntea lor superb înălţată părea să se încline silit, sub greutatea globurilor celeste, a căror povară s-ar fi spus că o poartă gemând; iar braţele lor întinse către cer mărturiseau, îmbrăţişându-l, că nu cer aştrilor decât efluviile lor pure şi că tânjeau să le primească înainte ca ele să-şi fi pierdut neprihănirea în aşternutul elementelor terestre.

Acolo, pretutindeni, florile, fără să fi avut alt grădinar decât natura, au o respiraţie atât de dulce, deşi sălbatică, încât mirosul ţi-e treaz şi sătul; acolo, stacojiul măcieşului pe arbust şi azurul viu al unei violete sub mărăcini, nelăsându-ţi libertatea de a alege, te fac să spui că sunt, amândouă, una mai frumoasă decât cealaltă; acolo, primăvara ţine locul tuturor anotimpurilor; acolo, plantele otrăvitoare mor înainte de a se naşte; acolo, într-un dulce murmur, râurile îşi istorisesc călătoriile pietrelor de pe fund; acolo, mii de gâtlejuri acoperite de pene fac să răsune pădurea de zvonul cântecelor lor melodioase şi săltăreaţa adunare a acestor muzicanţi divini este atât de atotcuprinzătoare, încât ai spune că fiece frunză a dobândit graiul şi chipul unei privighetori; ecoul însuşi se bucură într-atâta de cânturile lor, încât, auzindu-l cum le tot repeta, ai crede că doreşte să le înveţe pe de rost. Lângă pădurea aceasta sunt două pajişti al căror verde vesel şi neîntrerupt închipuie un smarald cât vezi cu ochii. Culorile dăruite de primăvară sutelor de flori îşi amestecă nuanţele într-o învolburare atât de plăcută, încât nu mai ştii dacă florile acestea, clătinate de un blând zefir, nu aleargă mai curând una după alta, decât ca să scape de mângâierile vântului nebunatic.

Această pajişte poate fi luată chiar drept un ocean, fiind asemenea unei mări ce nu-ţi arată ţărmul, astfel încât privirea mea, îngrozită de-a fi gonit atâta fără a da de margine, trimise îndată gândul să o caute; iar gândul, temându-se ca ea să nu fie tot una cu capătul lumii, încerca să se convingă că locurile acestea încântătoare vor fi silit poate cerul să se împreune cu pământul. În mijlocul! covorului atât de întins şi de plăcut, curge un izvor cu mici bulboane de argint, încununându-şi malurile cu o iarbă smălţuită de părăluţe, violete şi o sută de alte floricele, care par să se înghesuie, vrând fiecare să se oglindească mai întâi; izvorul e încă în leagăn, abia născut, şi obrazu-i tânăr şi lucios nu are nicio zbârcitură; marile cercuri pe care le plimbă, întorcându-se de o mie de ori la matcă, arată că numai cu părere de

rău iese el din locu-i de obârşie; şi, ca o fată care s-ar fi ruşinat să se lase mângâiată în preajma maicii sale, îmi respinse, murmurând, mâna ce voia să îl atingă. Animalele care veneau aici să-şi potolească setea, mai înţelepte decât cele din lumea noastră, păreau surprinse văzând că spre orizont este încă ziuă, în timp ce priveau soarele la antipozi, şi nu îndrăzneau să se aplece peste mal, de teamă să nu cadă în ceruri.

Se cade să vă mărturisesc că, în faţa atâtor lucruri frumoase, m-am simţit gâdilat de acele dureri plăcute pe care se spune că le-ar simţi embrionul când îi este infuzat sufletul. Părul meu cel vechi căzu ca să facă loc altor plete, mai dese şi mai mătăsoase. Mi-am simţit tinereţea reînviind, chipul îmbujorându-se, căldura firească pătrunzându-mi încet sângele; pe scurt, am dat înapoi cam cu vreo paisprezece ani.

Mersesem o jumătate de leghe printr-o pădure de iasomie şi de mirt, când am zărit culcat la umbră un nu ştiu ce care mişca; era un tânăr adolescent, a cărui frumuseţe maiestuoasă îmi poruncea parcă să îl venerez. Se ridică pentru a mă împiedica să o fac:

— Nu mie, strigă el, ci lui Dumnezeu îi datorezi această smerenie!

— Aveţi în faţă o persoană năucită de atâtea minuni, i-am răspuns, încât nu ştiu pe care să o admir mai întâi; căci venind dintr-o lume pe care aici o luaţi, fără îndoială, drept o lună, credeam că am ajuns într-alta, căreia cei din ţara mea îi zic tot lună; şi iată că mă găsesc în paradis, la picioarele unui dumnezeu care nu vrea să fie adorat şi ale unui străin care vorbeşte limba mea.

— Nu sunt decât o creatură a lui Dumnezeu, replică el; în rest, ceea ce spui este adevărat; acest pământ este Luna, pe care o vedeţi de pe globul vostru; iar locul unde te afli este paradisul, dar paradisul terestru, în care n-au pătruns decât şase persoane: Adam, Eva, Enoh, eu, bătrânul Ilie, sfântul Ioan Evanghelistul şi dumneata. Ştii prea bine cum au fost alungaţi de aici primii doi, dar nu ştii cum au ajuns în lumea voastră. Află, dară, că după ce au muşcat din mărul oprit, Adam, temându-se ca Dumnezeu, iritat de prezenţa lui, să nu-i mărească pedeapsa, a socotit că Luna, Pământul vostru, era singurul adăpost unde se putea ascunde de Creatorul său...

Or, pe vremea aceea, închipuirea omului era atât de puternică, nefiind coruptă încă nici de dezmăţ, nici de hrana crudă, nici de boli, încât, pătruns de dorinţa puternică de a ajunge în acel adăpost şi trupul lui uşurându-se datorită focului acestui entuziasm, el a fost purtat într-acolo tot astfel cum unii filosofi au fost ridicaţi în văzduh de elanuri pe care voi le numiţi extatice, în timp ce imaginaţia lor se concentra asupra unui anumit lucru. Eva, pe care infirmitatea sexului ei o făcea mai slabă şi mai puţin înflăcărată, nu ar fi avut, desigur, imaginaţia destul de viguroasă pentru a învinge, prin

încordarea voinţei, greutatea materiei, dar deoarece trecuse foarte puţin de când fusese scoasă din trupul soţului ei, atracţia ce lega încă această jumătate de întregul ei o făcu să-l urmeze pe măsură ce urca, tot aşa cum paiele tind să se apropie de chihlimbar, cum magnetul se întoarce către nordul de unde a fost extras, cum fluviile sunt atrase de marea din care au ieşit. Ajungând pe Pământul vostru, ei s-au stabilit între Mesopotamia şi Arabia; evreii l-au cunoscut sub numele de Adam, idolatrii – sub acela de Prometeu, despre care poeţii s-au prefăcut a crede că ar fi furat focul din cer, din pricina urmaşilor pe care i-a zămislit, înzestraţi cu un spirit tot atât de desăvârşit ca acela cu care îl dăruise Dumnezeu pe el.

Astfel, pentru a sălăşlui în lumea voastră, cel dintâi om a lăsat-o pustie pe aceasta; dar Preaînţeleptul n-a vrut ca o locuinţă atât de plăcută să rămână fără locuitori; el a îngăduit, nu peste multe veacuri, ca Enoh, plictisit de tovărăşia oamenilor, a căror inocenţă se pierdea, să vrea să-i părăsească. Totuşi, acest sfânt personaj n-a găsit alt refugiu sigur împotriva ambiţiei rubedeniilor sale, care începuseră să se ia de gât pentru împărţirea lumii viitoare, decât pământul prea-fericit, despre care îi vorbise atât de mult, pe vremuri, Adam, strămoşul său. Totuşi, cum să ajungă acolo? Scara lui Iacov nu fusese încă născocită! Harul celui Preaînalt îi ţinu locul, deoarece îl făcu pe Enoh să înţeleagă că focul cerului cobora asupra jertfelor celor drepţi şi a celor plăcuţi în faţa Domnului, după cum a grăit gura sa: „Mireasma jertfelor celui drept urcat-a până la mine”.

Într-o zi, când flacăra divină se înverşuna să prefacă în scrum jertfa pe care o aducea Celui veşnic, el a umplut două vase mari cu aburul care ieşea din ea, le-a astupat cu lut, ermetic şi apoi şi le-a prins la subsiori. Fumul, care tindea să se înalţe drept spre Dumnezeu şi care nu putea ieşi de acolo decât printr-o minune, a împins vasele în sus, înălţând astfel omul sfânt, dimpreună cu ele. Când a ajuns în Lună şi şi-a aruncat privirile asupra acestei frumoase grădini, o bucurie aproape nefirească l-a făcut să înţeleagă că acesta era Paradisul terestru în care sălăşluise odinioară moşul său. A dezlegat degrabă vasele pe care şi le prinsese de umeri ca nişte aripi şi a făcut-o într-un moment atât de bine ales, încât se afla doar la patru stânjeni deasupra Lunii când şi-a luat rămas bun de la înotătoarele sale. Înălţimea era totuşi destul de mare pentru a se răni în cădere, de nu ar fi fost lărgimea veşmântului său umflat de vânt şi tăria focului milei cereşti, care l-a susţinut şi ea până ce-a atins pământul. Cât despre cele două vase, ele au urcat până ce Dumnezeu le-a aşezat în ceruri, unde au rămas; voi le numiţi azi

Balanţa[21], ceea ce ne dovedeşte, în fiecare zi, că sunt încă pline de miresmele jertfei unui om drept, datorită influenţei favorabile pe care o au asupra horoscopului lui Ludovic cel Drept, născut sub semnul Balanţei.

Totuşi, Enoh nu se afla încă în această grădină; el al ajuns aici doar ceva mai târziu, când s-a dezlănţuit potopul, căci apele care au înghiţit lumea voastră au urcat până o înălţime atât de uluitoare, încât arca plutea prin ceruri, în preajma Lunii. Oamenii au zărit-o pe fereastră, dar reflecţia acestui mare corp opac micşorându-se din pricina apropierii arcei, care îi răpea din lumină, toţi au crezut că era doar o regiune a Pământului, neacoperită încă de valuri. Doar una dintre fiicele lui Noe, numită Ahab, dându-şi poate seama că pe măsură ce corabia se ridica se apropiau de acest astru, a susţinut sus şi tare că era cu siguranţă Luna. Degeaba i s-a spus că sonda pe care o aruncaseră nu arăta decât cincisprezece coţi de apă, ea a răspuns că fierul trebuie să fi întâlnit spinarea vreunei balene pe care o luaseră drept pământ şi că ea, una, era sigură că aveau să debarce chiar pe Lună. În sfârşit, cum fiecare ia partea celui de-o seamă cu el, toate celelalte femei i-au dat dreptate. Iată-le, deci, în pofida opreliştilor bărbaţilor, coborând luntrea în mare. Ahab era cea mai îndrăzneaţă, aşa că a vrut să fie cea dintâi care să înfrunte primejdia. A sărit sprintenă în luntre şi toate femeile ar fi urmat-o dacă un val n-ar fi depărtat fata de corabie. În zadar au strigat-o, numind-o de o sută de ori lunatică[22], reproşându-i că din cauza ei într-o zi se va spune că toate femeile au în cap un sfert de Lună[23], ea le-a râs în nas.

Iat-o plutind în afara lumii. Animalele i-au urmat pilda, căci cea mai mare parte a păsărilor, simţindu-şi aripile destul de puternice şi nerăbdătoare să scape de cea dintâi temniţă care le îngrădise libertatea, au zburat încoace. Cele mai curajoase dintre patrupede au pornit şi ele înot. Până să apuce fiii lui Noe să închidă uşile staulelor, ce rămâneau deschise din pricina mulţimii de animale ce se buluceau să iasă, aproape o mie au părăsit arca şi cele mai multe au ajuns în această lume nouă. Iar luntrea a eşuat pe o colină foarte frumoasă, unde inimoasa Ahab a coborât şi, bucuroasă că într-adevăr acest pământ era Luna, n-a mai vrut să se îmbarce pentru a-şi regăsi fraţii.

A vieţuit câtăva vreme într-o peşteră şi, într-o zi, pe când se plimba, chibzuind dacă să fie necăjită că i-a pierdut pe ai săi ori, dimpotrivă, să fie mulţumită, a văzut un om care culegea ghindă. Bucuria unei atari întâlniri a

---

[21] Numele unei constelaţii din emisfera australă şi al unuia dintre cele douăsprezece semne zodiacale (n.t.).

[22] Cu înţeles de „nebună" (n.t.).

[23] În *Faptele şi spusele eroice ale marelui Pantraguel*, Rabelais folosise aceeaşi glumă populară: Panurge voia să se convingă dacă e adevărat că femeile au în cap... trei sferturi de Lună! (n.t.)

făcut-o să-i dăruiască mii de sărutări; şi ea a primit la fel de multe, căci bătrânul nu văzuse chip omenesc de şi mai multă vreme. Era Enoh cel Drept. Au trăit împreună şi, dacă firea nelegiuită a copiilor săi şi orgoliul soaţei nu l-ar fi silit să se retragă în pădure, ar fi isprăvit prin a-şi toarce zilele dimpreună în acea dulceaţă cu care binecuvântează Dumnezeu căsnicia celor drepţi.

Zi de zi, în cele mai sălbatice ascunzişuri ale acestor groaznice singurătăţi, bunul moşneag înălţa către Dumnezeu inima sa în chip de jertfă, cu duhul curat; şi iată că din Pomul Cunoaşterii, care ştii că se află în grădina aceasta, a căzut un măr în râul pe malul căruia a fost sădit; a plutit în voia valurilor în afara paradisului, până într-un loc unde bietul Enoh pescuia ca să îşi ţină viaţa. Frumosul fruct s-a prins în plasă şi el l-a mâncat. De îndată a ştiut deci unde se afla paradisul terestru, în care s-a stabilit, folosind puteri tainice, pe care nu ţi le poţi închipui, dacă n-ai mâncat mărul cunoaşterii, ca el.

Acum se cade să-ţi istorisesc cum am ajuns şi eu aici. Cred că n-ai uitat că mă numesc Ilie, căci ţi-am spus-o mai adineauri. Ştii, aşadar, că mă aflam în lumea voastră şi că locuiam împreună cu Eliseu, un iudeu ca şi mine, pe malul Iordanului, ducând, în mijlocul cărţilor, o viaţă destul de blândă ca să nu regret curgerea ei neoprită. Totuşi, cu cât creşteau luminile spiritului meu, cu atât creştea şi conştiinţa despre cele care îmi lipseau. Nu se întâmpla niciodată ca preoţii noştri să-mi pomenească despre ilustrul Adam, fără ca amintirea filosofiei lui desăvârşite să nu mă facă să oftez. Eram deznădăjduit că nu o pot dobândi şi eu când, într-o bună zi, după ce jertfisem întru ispăşirea slăbiciunilor făpturii mele muritoare, am adormit şi îngerul Domnului mi-a apărut în vis. De cum m-am trezit, am început să lucrez la ceea ce-mi hotărâse; am luat cam două picioare pătrate de magnet, pe care l-am băgat în cuptor şi, când a fost bine curăţat, precipitat şi dizolvat, am extras substanţa atractivă calcinată şi am plămădit din ea un fel de minge de mărime mijlocie.

Urmându-mi pregătirile, am construit un cărucior de fier foarte uşor şi, după câteva luni, toată maşinăria fiind gata, m-am suit în ingenioasa mea născocire. S-ar putea să mă întrebi la ce folosea tot dichisul ăsta. Află că îngerul îmi spusese, în vis, că, dacă voiam să dobândesc o ştiinţă desăvârşită, aşa cum îmi doream, trebuia să urc în Lună, unde aveam să găsesc, în paradisul lui Adam, pomul cunoaşterii şi îndată ce aş fi gustat din fructul lui, spiritul avea să-mi fie luminat de toate adevărurile pe care le poate cuprinde o făptură. Iată deci pentru ce fel de călătorie îmi construisem căruciorul. Am urcat în sfârşit şi, când m-am simţit sigur pe mine, bine rezemat de speteaza scaunului, am azvârlit sfera de magnet în văzduh. Maşinăria de fier, pe care o făcusem anume mai groasă la mijloc decât la capete, s-a ridicat imediat,

într-un echilibru perfect, deoarece mijlocul era atras mai puternic. Astfel că, îndată ce ajungeam acolo unde mă atrăsese magnetul, azvârleam din nou sfera în văzduh, deasupra mea.

— Dar, l-am întrerupt, cum azvârleaţi sfera chiar deasupra căruciorului, aşa încât acesta să nu se situeze niciodată pieziş faţă de ea?

— Nu mi se pare nimic neobişnuit într-asta, îmi spuse el; căci magnetul azvârlit în văzduh atrăgea fierul drept către el; aşadar, nu era cu putinţă să urc pe delături. Am să-ţi mai spun chiar că, ţinând sfera în mână, nu conteneam să urc, deoarece căruciorul era atras mereu de magnetul pe care îl ţineam deasupra lui; dar tendinţa fierului de a să uni cu sfera era atât de aprigă, încât îmi îndoia trupul în două, aşa că nu am îndrăznit să încerc această nouă experienţă decât o singură dată. La drept vorbind, era un spectacol destul de uluitor, căci oţelul acestei case zburătoare, pe care îl şlefuisem cu multă grijă, reflecta în toate direcţiile lumina Soarelui, atât de vie şi de strălucitoare, încât îmi venea să cred că şi eu sunt de foc. În sfârşit, după ce zburasem şi urcasem multă vreme după sfera aruncată de mine, am ajuns, ca şi dumneata, într-un punct de unde am început să cad spre această lume; şi deoarece ţineam sfera cu amândouă mâinile, maşinăria mea, al cărei scaun mă împingea ca să se apropie de sursa de atracţie, nu m-a părăsit; nu mă mai temeam decât că-mi voi frânge gâtul; dar, ca să mă feresc de asta, mai aruncam sfera, când şi când, astfel încât prăbuşirea maşinii să fie încetinită de magnet şi căderea mea să fie mai puţin violentă, cum s-a şi întâmplat. Căci, atunci când am ajuns la două sau trei sute de stânjeni de pământ, am început să arunc sfera în toate părţile, la înălţimea căruciorului, până ce ochii mei au descoperit paradisul terestru. Îndată am azvârlit-o drept în sus şi, maşinăria urmând-o, am abandonat-o şi m-am lăsat să cad în cealaltă parte, pe cât de uşor mi-a stat în putinţă, pe nisip, aşa că n-am căzut mai rău decât dacă aş fi făcut-o de la înălţimea staturii mele.

Nu-ţi voi mai vorbi despre uimirea ce m-a cuprins în faţa minunăţiilor de aici, deoarece a fost asemănătoare celei de care te văd copleşit. Află doar că, a doua zi chiar, am dat peste arborele vieţii, prin mijlocirea căruia nu mai îmbătrânesc. Curând, el a mistuit şarpele şi l-a preschimbat în fum.

La aceste cuvinte, i-am spus:

— Venerabile şi sfinte patriarh, aş fi foarte mulţumit să aflu ce înţelegeţi prin acest şarpe care a fost mistuit.

Zâmbind, el îmi răspunse astfel:

— Uitasem, fătul meu, să îţi dezvălui o taină pe care n-ai de unde s-o ştii. Află dar că, după ce Eva şi soţul său au mâncat din fructul oprit, Dumnezeu, pentru a pedepsi şarpele care îi ispitise, l-a surghiunit în trupul omului. De atunci nu s-a mai născut niciun om care, drept pedeapsă pentru păcatul

celui dintâi părinte, să nu hrănească un şarpe în pântece, ieşit dintr-acela dintâi. Voi le numit maţe şi le credeţi necesare funcţiilor vieţii, dar află că nu sunt altceva decât şerpi încolăciţi de mai multe ori. Când vă auziţi maţele chiorăind, este, de fapt, şarpele care şuieră şi care, dând ascultare firii lacome datorită căreia l-a împins pe primul om să mănânce prea mult, cere şi el de mâncare; căci Dumnezeu care, pentru a vă pedepsi, a voit să vă facă muritori, ca şi pe celelalte animale, v-a lăsat pradă acestui nesătul, astfel încât, dacă îi daţi prea mult de mâncare, să vă sufocaţi; sau, dacă refuzaţi tainul acestui flămând, care vă muşcă stomacul cu dinţii-i invizibili, el să strige, să facă tărăboi, să îşi verse veninul, căruia doctorii îi spun fiere, şi într-atâta să vă înfierbânte prin otrava pe care o strecoară în arterele voastre, încât să vă mistuiţi în curând. În sfârşit, ca să-ţi dovedesc că maţele dumitale sunt asemenea unui adevărat şarpe pe care îl ai în trup, aminteşte-ţi că în mormintele lui Esculap, Scipion, Alexandru, Carol Martel şi Eduard al Angliei au fost găsiţi şerpi care se hrăneau cu hoiturile gazdelor lor.

— Într-adevăr, i-am spus, întrerupându-l, am băgat de seamă şi eu că şarpele acesta, tot încercând să evadeze din trupul bărbatului, i se văd capul şi gâtul ieşind în partea de jos a pântecelor noastre.[24] Dar Dumnezeu nu a îngăduit ca doar bărbatul să sufere şi a vrut ca şarpele din el să se înverşuneze asupra femeii pentru a-i infuza veninul său şi ca umflătura de pe urma acestei înţepături să dureze nouă luni. Şi că vă dovedesc că vorbesc potrivit cuvântului Domnului, amintiţi-vă că el a spus şarpelui, blestemându-l, că degeaba va face el femeia să se poticnească, întărindu-se împotriva ei, căci ea tot îl va face să-şi plece capul...

Voiam să continui cu flecăreala, dar Ilie mă împiedică:

— Nu uita, spuse el, că locul acesta e sfânt.

Tăcu apoi o vreme, ca şi cum ar fi vrut să îşi amintească unde se afla, după care vorbi iar:

— Nu gust din fructul vieţii decât dintr-o sută într-o sută de ani; sucul lui are o aromă asemănătoare cu buchetul vinului; cred că, datorită acestui fruct pe care l-a mâncat Adam, primii noştri părinţi au trăit atât de mult, ceva din energia lui trecând în sămânţa lor, până ce s-a stins în apele potopului. Pomul cunoaşterii se află peste drum. Fructul său are o coajă pe care, gustând-o, devii ignorant şi care păstrează, sub grosimea ei, virtuţile spirituale ale acestei hrane alese. Dumnezeu, odinioară, după ce l-a izgonit pe Adam de pe acest pământ fericit, de teamă să nu regăsească drumul, i-a frecat gingiile cu coaja aceasta. De atunci, mai bine de cincisprezece ani, a

[24] Ideea pare să fie împrumutată de la Rabelais. Detaliile metaforic licenţioase aparţin „libertinului" Cyrano (n.t.)

bătut câmpii şi într-atât le-a uitat pe toate că nici el, nici urmaşii săi până la Moise, nu îşi mai aminteau nici măcar de Creaţie. Dar rămăşiţele influenţei acestei coji indigeste sfârşiră prin a se risipi, datorită căldurii şi luminii geniului marelui proroc. Din fericire, eu am nimerit peste unul dintre merele pe care maturitatea le curăţase de coajă şi abia îl băgasem în gură, că m-am şi îmbibat de filozofie universală. Mi s-a părut că un număr nesfârşit de ochi mici mi s-au înfipt în cap şi am cunoscut mijlocul de a vorbi Domnului. Când am meditat, mai apoi, la toată această întâmplare miraculoasă, mi-am dat seama că nu aş fi putut învinge prin însuşirile ascunse ale unui simplu corp natural[25] vigilenţa serafimului pe care Dumnezeu l-a pus să păzească paradisul. Dar cum el obişnuieşte să se slujească de cauze secundare[26], mi-am spus că îmi inspirase mijlocul de a pătrunde aici, aşa cum se slujise de coastele lui Adam ca să-i dea o soaţă, deşi ar fi putut s-o plămădească din pământ, ca şi pe el.

M-am plimbat multă vreme singur prin grădina aceasta. În cele din urmă, cum îngerul portar era gazda mea cea mai de seamă, mi-a venit deodată cheful să îl salut. Călătoria mea n-a durat mai mult de un ceas căci, trecând acest timp, am ajuns într-un loc de unde o mie de fulgere înmănunchindu-se într-unul singur, dădeau naştere unei zile orbitoare, datorita căreia până şi întunericul devenea vizibil.

Încă nu-mi revenisem cu totul din această aventură, când am zărit în faţa mea un frumos adolescent.

„Eu sunt arhanghelul pe care îl cauţi, mi-a zis el; Dumnezeu m-a făcut să înţeleg că el ţi-a sugerat mijloacele de a ajunge aici şi că voinţa sa este să-i aştepţi aici porunca".

Mi-a vorbit despre mai multe lucruri, spunându-mi printre altele că lumina de care părusem înfricoşat nu avea nimic extraordinar, că se aprindea aproape în fiecare seară, atunci când îşi făcea el rondul, deoarece, ca să nu fie surprins de vrăjitorii care intră pretutindeni, fără a fi văzuţi, era nevoit să-şi tot rotească sabia de foc jur-împrejurul paradisului terestru şi că vedeam lumina fulgerelor zămislite de oţelul ei.

„Cele pe care le zăriţi din lumea voastră, a adăugat el, sunt iscate de mine. Dacă le vedeţi câteodată la mare depărtare, asta se întâmplă pentru că norii dintr-o zonă îndepărtată, fiind aşezaţi astfel încât să le primească fulgerarea, fac să se răsfrângă până la voi aceste fugare imagini de foc, după cum aburii altfel aşezaţi pot să dea naştere curcubeului. N-am să-ţi spun mai mult şi, de

---

[25] E vorba de însuşirile magnetului pomenit mai sus (n.t.).

[26] Gassendi îşi îndemna discipolii să caute explicaţia fenomenelor mai curând în cauzele secundare, decât nemijlocit în puterea divină (n.t.).

altfel, mărul cunoaşterii nu este departe de aici; de îndată ce te vei înfrupta din el, vei fi la fel de învăţat ca şi mine. Să te păzeşti, însă, de o greşeală: cele mai multe dintre fructele care atârnă în acest pom au o coajă pe care, dacă o atingi, vei coborî mai jos de om, pe când miezul te va face să urci la fel de sus ca îngerii."

Ilie ajunsese aici cu relatarea sfaturilor pe care i le dăduse serafimul, când un omuleţ se apropie de noi.

— Iată-l pe Enoh, cel despre care ţi-am vorbit, îmi şopti călăuza mea.

Îndată ce isprăvi, Enoh ne întinse un coş plin cu nişte fructe asemănătoare rodiilor, pe care le descoperise chiar în ziua aceea, într-un crâng mai îndepărtat. La îndemnul lui Ilie, am vârât câteva prin buzunare, când celălalt îl întrebă cine eram.

— E o întâmplare care merită să fie povestită mai pe larg, răspunse călăuza mea; diseară, înainte de culcare, ne va istorisi el însuşi aspectele miraculoase ale călătoriei lui.

Între timp, ajunsesem la un fel de chilie construită din crengi de palmier, iscusit împletite cu ramuri de mirt şi de portocal. Acolo, într-un colţişor, am zărit grămezi dintr-un fel de mătase atât de albă şi de fină, încât ai fi zis că e însuşi sufletul zăpezii. Am mai văzut, răspândite ici şi colo, nişte caiere. Mi-am întrebat călăuza la ce foloseau.

— La tors, mi-a răspuns el. Când bunul Enoh vrea să se destindă după concentrarea din timpul meditaţiei, ba scarmănă mătasea, ba răsuceşte firele, ba ţese pânză pentru cămăşile celor unsprezece mii de fecioare. Nu se poate nu fi întâlnit câteodată, în lumea voastră, nişte fire albe care plutesc în văzduh, toamna, la vremea însămânţatului; ţăranii le numesc „bumbacul Fecioarei" – este puful care se desprinde când îşi scarmănă Enoh inul.[27]

Am plecat fără a ne mai lua rămas bun de la Enoh, care locuia în chilie, şi ceea ce ne-a silit să-l părăsim de îndată a fost faptul că din şase în şase ceasuri el îşi făcea rugăciunea şi tocmai se împlinea răgazul de când o făcuse ultima oară.

Pe drum, l-am rugat pe Ilie să isprăvească istorisirea înălţărilor, pe care o începuse, şi i-am amintit că rămăsese, după câte mi se părea, la aceea a sfântului Ioan Evanghelistul.

— Atunci, răspunse el, deoarece nu ai răbdare să aştepţi ca mărul cunoaşterii să te înveţe mai bine ca mine toate lucrurile acestea, am să ţi le spun. Află dar că Dumnezeu...

La acest cuvânt, nu ştiu cum se amestecă Diavolul, că nu m-am putut împiedica să îl întrerup ca să-l iau peste picior:

---

[27] De fapt, este vorba despre firele unui anumit soi de păianjen: funigeii (n.t.).

— Îmi amintesc: Dumnezeu fu înştiinţat, într-o bună zi, că sufletul acestui evanghelist era atât de desprins de cele pământeşti, încât nu şi-l mai putea reţine decât strângând din dinţi. Atunci, Înţelepciunea veşnică, foarte surprins de accidentul acesta atât de neprevăzut, strigă: „Vai, el nu trebuie să moară! El e ursit să urce în carne şi oase în paradisul terestru. Şi, totuşi, ceasul în care prevăzusem să fie înălţat s-a scurs aproape! Dumnezeule mare! Ce vor spune oamenii despre mine, dacă află că m-am înşelat!" Astfel, şovăind, Cel veşnic fu constrâns să-şi îndrepte greşeala. Neavând timp să-i mai construiască o maşină, fu nevoit să-l aducă aici la repezeală, fără a mai avea răgazul de a-l face să vină el însuşi.

În timp ce vorbeam, Ilie mă privea cu nişte ochi în stare să mă omoare, dacă aş fi putut muri de altceva decât de foame.

— Ticălosule, rosti el, dându-se înapoi, ai neruşinarea de a batjocori lucrurile sfinte, dar n-ai putea s-o faci nepedepsit dacă Preaînţeleptul n-ar voi să te lase neamurilor păgâne drept pildă a îndurării sale. Piei, nelegiuitule, du-te şi fă cunoscută, în această mică lume şi în cealaltă – căci îţi este sortit să te întorci acolo – ura neîmpăcată ce o poartă Dumnezeu ateilor!

Abia îşi isprăvi ocara, că mă şi înşfăcă şi mă sili s-o iau spre ieşire. Când am ajuns în dreptul unui copac mare, ale cărui ramuri încărcate de fructe se aplecau până aproape de pământ, îmi spuse:

— Iată pomul cunoaşterii, din care ai fi sorbit cunoştinţe de neînchipuit, dacă n-ai fi fost necredincios.

Nici nu sfârşise bine ce avea de spus că, prefăcându-mă că nu mă mai ţin picioarele de slăbiciune, m-am sprijinit de o creangă şi am luat pe furiş un măr. Mai aveam de făcut doar câţiva paşi până la ieşirea din acel parc încântător; totuşi, foamea îmi da atâta ghes, încât am uitat că mă aflam în mâinile unui profet mânios. Aşa că, am scos unul dintre fructele cu care îmi umplusem buzunarele şi mi-am înfipt dinţii în el; dar, în loc să iau unul dintre cele dăruite de Enoh, mâna mea apucase mărul pe care îl culesesem din pomul cunoaşterii şi pe care, din nefericire, nu îl cojisem.

Abia gustasem din el, că o pâclă deasă îmi întunecă sufletul; n-am mai văzut pe nimeni lângă mine, ochii mei nu mai descoperiră nicio urmă a drumului pe care îl străbătusem şi, totuşi, nu conteneam să-mi amintesc de toate câte mi se întâmplaseră. Mai târziu, gândind la acest miracol, mi-am spus că, pesemne, coaja fructului din care muşcasem nu mă îndobitocise de tot pentru că dinţii mei, străbătând-o, ajunseseră până la miezul pe care-l acoperea şi ale cărui însuşiri risipiseră efectul dăunător al cojii.

Am rămas foarte surprins trezindu-mă singur, într-un loc pe care nu-l cunoşteam. Oricât îmi plimbam privirile peste câmpii, nu se ivea nicio

făptură care să mi le mângâie. În cele din urmă, am hotărât să pornesc la drum şi să merg până ce întâmplarea avea să mă facă să întâlnesc nişte vieţuitoare, sau moartea.

Şi ea îmi împlini dorinţa, căci după o jumătate de sfert de leghe am dat peste două animale foarte mari, dintre care unul se opri în faţa mea, iar celălalt fugi sprinten spre bârlog (cel puţin aşa credeam) şi se întoarse după o vreme însoţit de mai bine de şapte sau opt sute de fiinţe din aceeaşi specie, care mă împresurară. Când le-am putut vedea de aproape, mi-am dat seama că aveau statura şi chipul aidoma nouă. Întâmplarea aceasta îmi aminti ceea ce-mi povestea odinioară doica mea despre sirene, fauni şi satiri. Din când în când, animalele huiduiau cu atâta furie, datorită, fără îndoială, admiraţiei pe care o încercau la vederea mea, încât eram gata să cred că devenisem un monstru. În sfârşit, unul dintre aceste animale-oameni, apucându-mă de guler, aşa cum fac lupii când fură oi, mă azvârli pe umeri şi mă duse în oraşul lor, unde m-am mirat şi mai mult, înţelegând că erau cu adevărat oameni, deşi n-am întâlnit nici unul care să nu meargă în patru labe.

Când mă văzu atât de mic (cei mai mulţi dintre ei având doisprezece coţi lungime) şi cu trupul susţinut de numai două picioare, nu le veni a crede că sunt om, deoarece ei socoteau că, de vreme ce natura a dat oamenilor două picioare şi două braţe, ca şi animalelor, ei trebuiau să se slujească de ele aidoma lor. Şi, într-adevăr, când am cugetat mai târziu la lucrurile acestea, mi-am spus că această poziţie a trupului nu era deloc prea extravagantă, amintindu-mi de copii: când n-au încă alt profesor decât natura, merg în patru labe şi se ridică în două datorită dădacelor lor, care-i aşază în picioare în cărucioarele lor şi îi leagă cu nişte curele ca să-i împiedice să cadă în patru labe, unica poziţie în care trupul nostru tinde să se odihnească.

Ei spuneau deci (după cum mi s-a tălmăcit mai târziu), că, negreşit, eram femela micului animal al reginei. În această calitate, ori în alta, am fost dus de-a dreptul la primărie, unde am observat, după zumzetul şi atitudinile mulţimii şi ale magistraţilor, că se sfătuiau în legătura cu ce puteam fi. După ce discutară îndelung, un anume cetăţean care avea în paza sa animalele rare, rugă edilii să-i fiu încredinţat, până ce regina avea să trimită după mine ca să trăiesc din nou cu masculul meu.

Nu se împotrivi nimeni şi acest măscărici mă duse la locuinţa sa, unde mă învăţă să fac pe bufonul, să mă dau peste cap, să mă scălămbăi; iar după-amiezele mă arăta celor care voiau să mă vadă, în schimbul unei taxe. Dar cerul se îndură de suferinţele mele şi, mâniat de a vedea profanat templul stăpânului meu[28], binevoi ca într-o zi, în timp ce eram legat de capătul unei

[28] Aluzie la concepţia creştină potrivit căreia trupul ar fi biserica lui Cristos. (n.t.).

frânghii peste care şarlatanul mă făcea să sar, ca să-i distreze pe gură-cască, unul dintre privitori, după ce mă urmărise cu multă atenţie, mă întrebă în greceşte cine eram. Am fost tare uimit să aud vorbindu-se în ţara aceea la fel ca în lumea noastră. Mă iscodi câtăva vreme; i-am răspuns şi i-am povestit, apoi, în mare, pregătirea şi succesul călătoriei mele. El mă consolă şi-mi amintesc că îmi spuse:

— Ei bine, fiul meu, iată-te purtând povara slăbiciunilor lumii voastre. Aici, ca şi acolo, unii oameni nu pot să se gândească la lucruri cu care nu sunt obişnuiţi. Dar să ştii că nu eşti tratat decât cu aceeaşi măsură, şi dacă oricine de pe acest pământ ar fi urcat până la al vostru, având îndrăzneala de a pretinde că e om, doctorii voştri l-ar fi sugrumat ca pe un monstru, ori ca pe o maimuţă stăpânită de diavol.

Mi-a făgăduit, apoi, că va anunţa Curtea de nenorocirea mea; a mai adăugat că, îndată ce aflase despre mine, venise să mă vadă şi mă recunoscuse ca fiind un om din lumea din care spuneam că vin, că ţara mea era Luna şi că eram gal; deoarece odinioară călătorise şi locuise în Grecia, unde era numit demonul lui Socrate; că, după moartea acestui filosof, fusese preceptorul şi mentorul lui Epaminondas, la Teba; că, mai târziu, trecând la romani, simţul dreptăţii îl legase de partidul tânărului Caton, iar după moartea lui, trecuse de partea lui Brutus. Cum toate aceste mari personaje nu lăsaseră pe lume decât fantomele virtuţilor lor, el se retrăsese dimpreună cu semenii săi în temple şi în pustietăţi.

— În sfârşit, adăugă el, oamenii de pe pământul vostru au devenit atât de proşti şi de grosolani, încât semenii mei şi cu mine ne-am pierdut toată plăcerea pe care o avusesem mai înainte de a-l instrui. Nu se poate să nu fi auzit vorbindu-se despre noi, căci ni se spune acolo oracole, nimfe, genii, zâne, zei ai casei, strigoi, vampiri, demoni, spiriduşi, naiade, incubi[29], umbre, mani, spectre şi fantome, şi am părăsit lumea voastră sub domnia lui August, cu puţin timp după ce i-am apărut lui Drusus, fiul Liviei, care lupta în Germania şi căruia i-am interzis să meargă mai departe. Nu e mult de când m-am întors pe Pământ; am primit misiunea de a călători şi, timp de vreo sută de ani, am rătăcit prin Europa şi am stat de vorbă cu persoane pe care se prea poate să le fi cunoscut. Printre altele, într-o zi, i-am apărut lui Cardan, pe când studia; l-am învăţat o mulţime de lucruri şi, drept recunoştinţă, mi-a făgăduit că va mărturisi în faţa posterităţii de la cine aflase minunile pe care voia să le aştearnă pe hârtie. I-am cunoscut pe

[29] Demoni nocturni, asemănători „zburătorilor” din folclorul nostru, dar cu intenţii vădit malefice (n.t.).

Agrippa[30], abatele Trithème[31], doctorul Faust[32], La Brosse[33], Cesar[34], şi o anumită confrerie a unor tineri despre care vulgul a auzit sub numele de „Cavalerii Rose-Croix” [35]; pe aceştia i-am învăţat o seamă de subtilităţi şi de taine ale firii, care, bineînţeles, i-au făcut să apară în faţa oamenilor drept mari magicieni. L-am cunoscut, de asemenea, pe Campanella; eu l-am sfătuit, când era în mâinile Inchiziţiei din Roma, să îşi modeleze trăsăturile feţii şi poziţiile trupului după cele ale oamenilor pe care voia să-i cunoască pe dinăuntru, pentru a trezi în sine, datorită poziţiei asemănătoare, gândurile pe care aceeaşi poziţie le năştea în adversarii săi, putând în felul acesta să le înrâurească mai bine sufletele; la rugămintea mea, el a început o carte, pe care am numit-o *De Sensu Rerum*[36]. În Franţa, i-am vizitat tot atât de des pe La Mothe Le Vayer[37] şi pe Gassendi. Cel de-al doilea este un om la fel de filosof în ceea ce scrie, pe cât este cel dintâi în modul de a trăi. Am cunoscut nenumăraţi alţi oameni, pe care veacul nostru îi socoteşte divini, dar nu am găsit la ei decât multă sporovăială şi mult orgoliu.

Trecând apoi în Anglia, ca să studiez moravurile locuitorilor ei, am întâlnit un bărbat care era ruşinea ţării lui; căci, desigur, este o ruşine pentru mai-marii statului vostru să recunoască în el virtutea al cărei simbol este, fără să-l venereze. Ca să curm laudele, el e numai spirit, numai inimă şi are toate acele calităţi dintre care una singură era de ajuns, odinioară, pentru a desemna un erou; acesta era Tristan L’Hermite[38]; nu l-aş fi numit, deoarece sunt sigur că nu-mi va ierta această greşeală, dar, cum nu mai aştept să mă mai întorc vreodată în lumea voastră, voiesc să aduc adevărului această mărturie a conştiinţei mele. Într-adevăr, trebuie să mărturisesc că atunci când am întâlnit o atare virtute m-am temut că nu va fi recunoscută; de aceea, am încercat să-l fac să primească trei fiole: una cu ulei de talc, alta cu praf de proiecţie şi ultima cu aur potabil, adică acea sare vegetativă în

---

[30] Corneille Agrippa (1466–1535), medic, filosof şi ocultist (n.t.).

[31] Jean Trithème, abate de Spanheim (1462–1516), autor al unor tratate de magie (n.t.).

[32] Jean Faust (1480 ? – 1540 ?), alchimist şi ocultist, a cărui viaţă semi-legendară l-a inspirat pe Goethe (n.t.).

[33] Guy de la Brosse a fost spânzurat pentru vrăjitorie şi magie la începutul domniei lui Ludovic al XIII-lea (n.t.).

[34] Aventurier arestat de mai multe ori pentru magie în prima jumătate a secolului al 17-lea (n.t.).

[35] Societate secretă constituită în secolul al 17-lea în Germania (n.t.).

[36] *Despre sensul lucrurilor* (în l. latină) (n.t.).

[37] François La Mothe Le Vayer (1588–1672), literat şi filozof, reprezentant al scepticismului în mişcarea libertină (n.t.).

[38] Tristan L’Hermite (1601–1655), poet, autor al unor piese de teatru în versuri (n.t.).

care chimiştii voştri cred că se află cheia vieţii veşnice[39]. Dar el le-a refuzat cu un dispreţ mai generos decât cel cu care Diogene a respins complimentele lui Alexandru, când acesta l-a vizitat la butoiul său. În sfârşit, nu pot să mai adaug la elogiul acestui mare om decât că este singurul poet, singurul filosof şi singurul om liber pe care îl aveţi... Acestea sunt persoanele de seamă cu care am stat de vorbă; toate celelalte, sau măcar acelea pe care le-am cunoscut, sunt situate atât de jos sub nivelul la care ar trebui să se afle un om, că am văzut dobitoace mai presus ca ele.

Altminteri, eu nu sunt originar de pe pământul vostru şi nici de pe acesta: m-am născut în Soare. Dar, deoarece lumea noastră este uneori prea populată, din pricina longevităţii locuitorilor ei şi pentru că este aproape scutită de războaie şi de boli, din când în când magistraţii noştri întemeiază colonii în lumile dimprejur. Mie mi s-a poruncit să merg într-a voastră, şi am fost uns căpetenie a celor trimişi împreună cu mine. Mai târziu, am trecut în lumea aceasta, din motivele pe care ţi le-am arătat; şi dacă am rămas, este pentru că aici oamenii sunt dornici de adevăr, nu întâlneşti pedanţi, filosofii nu se lasă convinşi decât de raţiune şi nici autoritatea vreunui savant, nici cuvântul majorităţii nu sunt socotite mai presus de opinia unui îmblătitor, dacă acesta raţionează la fel de profund. Pe scurt, în această ţară nu sunt socotiţi descreieraţi decât sofiştii şi oratorii.

L-am întrebat cât timp trăiau ei şi mi-a răspuns ca trei sau patru mii de ani, continuând astfel:

— Ca să devin vizibil ca acum, când simt că leşul căruia îi dau formă e aproape vlăguit, sau că organele nu îşi mai exercită funcţiile în chip desăvârşit, mă insuflu într-un trup tânăr, mort de curând.

Deşi locuitorii Soarelui sunt mai puţini decât ai lumii acesteia, Soarele este deseori prea înţesat, deoarece populaţia, având un temperament foarte aprins, e agitată şi ambiţioasă şi mistuie mult.

Ceea ce-ţi spun nu trebuie să ţi se pară de mirare, căci, deşi globul nostru este foarte mare şi al vostru mic, deşi noi nu murim decât după patru mii de ani şi voi după jumătate de secol, aşa cum există mai mult pământ decât pietre, mai multe pietre decât plante, mai multe plante decât animale, mai multe animale decât oameni, tot astfel există mai mulţi oameni decât demoni, din pricina dificultăţilor care apar la zămislirea unui compus atât de desăvârşit.

L-am întrebat dacă ei erau corpuri, ca şi noi; mi-a răspuns că erau corpuri, dar nu ca noi, nici ca orice alt lucru pe care l-am socoti un corp,

---

[39] Uleiul de talc, praful de proiecţie şi aurul potabil, pomenite şi de Tristan L'Hermite în *Pajul năpăstuit,* erau ingrediente indispensabile alchimiştilor (n.t.).

pentru că noi nu numim „corp”, în mod obişnuit, decât ceea ce putem atinge; că, de altfel, în natură nu există nimic care să nu fie material, dar, deşi se supuneau şi ei acestei legi, când voiau să fie văzuţi de noi erau obligaţi să ia aspectul unor corpuri pe măsura a ceea ce sunt în stare să perceapă simţurile noastre şi că asta i-a făcut pe mulţi oameni să creadă că povestirile despre ei se datorau doar visurilor celor slabi cu duhul, deoarece ei nu apar decât noaptea. Şi adăugă că, fiind constrânşi să-şi plămădească ei înşişi, în grabă, corpurile de care trebuie să se slujească, deseori nu aveau răgazul să le facă apte de a fi percepute de mai mult de un singur simţ, fie de auz, ca în cazul oracolelor, fie de văz, ca în cazul flăcărilor de pe comori şi al spectrelor, fie de pipăit, ca în cazul incubilor şi al coşmarelor, şi că această masă nefiind decât aer îndesit, într-un chip sau altul, lumina, prin căldura ei, o distruge, aşa cum împrăştie ceaţa, dilatând-o.

Lucrurile frumoase pe care mi le explica îmi stârniră curiozitatea de a-l întreba despre naşterea şi moartea sa, dacă în ţara Soarelui individul vedea lumina zilei prin procreaţie şi dacă murea datorită unor tulburări de temperament, sau rupturii organelor sale.

— Legătura dintre simţurile voastre şi explicaţia acestor mistere este aproape inexistentă, îmi spuse el. Voi vă închipuiţi că tot ceea ce nu puteţi înţelege este de natură spirituală, sau nu e deloc; dar această concluzie este falsă şi dovedeşte că în univers există poate un milion de lucruri care, pentru a fi cunoscute, ar cere să aveţi un milion de organe cu totul şi cu totul diferite unul de altul. Eu, de pildă, cunosc, prin simţurile mele, cauza atracţiei dintre magnet şi pol, aceea a refluxului mării şi ce se întâmplă cu un animal după moartea lui; voi nu aţi putea ajunge la aceste cunoştinţe înalte decât prin credinţă, deoarece n-aveţi cum să apreciaţi dimensiunile acestor miracole, tot aşa cum un orb nu şi-ar putea închipui frumuseţea unui peisaj, coloritul unui tablou şi nuanţele irisului; sau, poate, şi le va imagina când drept ceva palpabil, cum ar fi mâncarea, când drept un sunet, sau un miros. La fel, dacă aş vrea să îţi explic ce percep prin simţurile care-ţi lipsesc, te-ai gândi la un lucru ce poate fi auzit, văzut, pipăit, atins sau gustat, şi, totuşi, nu e nimic din toate acestea.

Ajunsese aici cu lămuririle sale, când măscăriciul îşi dădu seama că gloata din odaie începea să se plictisească de jargonul meu, pe care nu îl înţelegea şi pe care îl lua drept un grohăit nearticulat. Reîncepu să tragă de frânghie şi mai straşnic, ca să mă facă să sar, până ce spectatorii, sătui de atâta râs şi convinşi că aveam aproape tot atâta minte cât şi animalele din ţara lor, plecară fiecare la casa lui.

Vizitele pe care mi le făcea acest demon îndatoritor îndulceau asprimea purtării stăpânului meu, căci nici gând să pot sta de vorbă cu cei care veneau

să mă vadă; în afară de faptul că mă luau drept un animal dintre cele mai bine fixate în categoria brutelor, nici eu nu le cunoşteam limba, nici ei nu o înţelegeau pe a mea, aşa că puteţi judeca singuri ce prăpastie era între noi; trebuie să ştiţi că în ţara aceasta sunt folosite numai două idiomuri, unul slujind celor de sus şi celălalt mulţimii.

Idiomul celor de sus nu este altceva decât o succesiune de tonuri nearticulate, întrucâtva asemănătoare muzicii noastre, atunci când nu mai adaugi cuvinte melodiei şi e, desigur, o născocire pe cât de folositoare, pe atât de plăcută; pentru că atunci când ostenesc vorbind, sau când nu binevoiesc să-şi prostitueze gâtlejul în acest scop, iau fie o lăută, fie un alt instrument, de care se slujesc la fel de bine ca de voce pentru a-şi comunica gândurile; astfel că, uneori, se adună până la cincisprezece sau douăzeci la un loc, dezbătând ori vreo problemă teologică, ori dificultăţile vreunui proces, prin cel mai armonios concert din câte poate să gâdile urechea.

Cel de-al doilea, folosit de mulţime, se exprimă prin tremuriciul membrelor, dar într-un fel greu de închipuit, căci anumite părţi ale trupului pot rosti un întreg discurs. De pildă, mişcarea unui deget, a unei mâini, a unei urechi, a unei buze, a unui braţ, a unui ochi, a unui obraz, înseamnă, fiecare în parte, o oraţie sau chiar o perioadă raportată la celelalte membre. Altele nu folosesc decât pentru formarea cuvintelor, cum ar fi o cută pe frunte, diferitele vibraţii ale muşchilor, răsucirile mâinilor, bătăile din picioare, contorsiunile braţelor; astfel că, atunci când vorbesc, umblând, aşa cum s-au obişnuit, în pielea goală, membrele lor, învăţate să îşi gesticuleze concepţiile, se mişcă atât de tare încât parcă n-ar fi un om care vorbeşte, ci unul care dârdâie.

Demonul mă vizita aproape zilnic şi lucrurile minunate pe care mi le spunea mă ajutau să îndur mai uşor constrângerea captivităţii. În sfârşit, într-o dimineaţă, am văzut intrând în camera mea un om pe care nu îl cunoşteam şi care, după ce mă linse îndelung, mă apucă cu gura de subsuoară, aidoma unui câine şi, cu una dintre labele cu care mă susţinea, temându-se să nu mă rănesc, mă azvârli pe spinarea lui moale, unde m-am simţit atât de bine, încât, în ciuda mâhnirii de a fi tratat ca un animal, n-am avut mei un chef să fug; de altfel, oamenii aceştia care merg în patru labe aleargă mult mai repede decât noi, cei mai greoi dintre ei întrecând cerbii în goană.

M-am întristat, totuşi, peste măsură nemaiavând ştiri despre demonul meu politicos, dar, în seara celui dintâi popas, cum mă plimbam prin curtea hanului, aşteptând să fiu chemat la cină, un om foarte tânăr şi destul de arătos veni să îmi râdă în nas şi să îşi pună labele din faţă pe umerii mei.

— Nu-ţi mai recunoşti prietenul? îmi spuse el în franceză, după ce l-am privit câtăva vreme.

Vă las să vă închipuiţi ce emoţie m-a cuprins. Surpriza mi-a fost atât de mare, încât mi-am spus că întreg globul Lunii, toate câte mi se întâmplaseră şi tot ceea ce vedeam nu era decât vrăjitorie; iar omul-animal, fiind acelaşi care îmi slujise drept cal, continuă să îmi vorbească astfel:

— Mi-ai făgăduit că n-ai să uiţi serviciile pe care ţi le-am adus. Şi, totuşi, s-ar zice că nu m-ai văzut niciodată, nu-i aşa?

Şi observând că rămâneam cufundat în uimirea mea, mai adăugă:

— Eu sunt demonul lui Socrate!

Această afirmaţie făcu să-mi crească uimirea; ca să mă trezească, îmi mai spuse:

— Eu sunt demonul lui Socrate; ţi-am ţinut de urât în temniţă şi apoi, pentru a te ajuta în continuare, am îmbrăcat trupul cu care te-am purtat ieri...

— Dar, l-am întrerupt eu, cum e cu putinţă, de vreme ce ieri erai grozav de înalt, iar astăzi eşti foarte scund; ieri aveai un glas slab şi dogit, iar astăzi este clar şi puternic; ieri, în sfârşit, erai un bătrân cărunt, iar astăzi eşti un tinerel! Cum vine asta?! Pe când în ţara mea omul merge de la naştere spre moarte, animalele de aici se îndreaptă dinspre moarte către naştere şi întineresc îmbătrânind?

— De îndată ce am vorbit cu prinţul, îmi răspunse el, după ce am primit porunca de a te duce la curte, am venit să te iau şi, aducându-te aici, am simţit că trupul căruia îi dădeam formă era atât de împuţinat de oboseală, încât toate organele refuzau să-şi îndeplinească funcţiile fireşti; aşa că m-am interesat unde se află spitalul şi, intrând în el, am găsit trupul unui tânăr care tocmai decedase, datorită unui accident foarte bizar, totuşi foarte obişnuit în această ţară. M-am apropiat de el, ca şi cum l-aş fi văzut mişcând, asigurându-i pe cei de faţă că nu era mort şi că ceea ce se credea că l-ar fi făcut să-şi piardă viaţa nu era decât o simplă letargie; fără să fiu observat, m-am apropiat gura de a lui şi am pătruns în el ca un suflu. Atunci bătrânul meu cadavru căzu şi eu, ca şi cum aş fi fost cel tânăr, m-am ridicat şi am venit să te caut, lăsându-i pe cei de faţă să slăvească minunea...

Între timp, am fost chemaţi la masă şi mi-am urmat călăuza într-o sală mobilată magnific, unde n-am văzut însă nimic de mâncare. O atare lipsă, când eu eram lihnit de foame, m-a silit să îl întreb unde a fost pusă masa.

Nu am mai ascultat ce mi se răspundea, deoarece trei sau patru băietani, copii ai hangiului, se apropiară în acea clipă de mine şi, cu multă politeţe, mă dezbrăcară, lăsându-mă doar în cămaşă. Această nouă ceremonie mă miră într-atâta, încât nici măcar n-am îndrăznit să-i întreb despre ea pe frumoşii

mei valeţi şi nu ştiu cum de izbuti călăuza mea, întrebându-mă cu ce voiam să încep, să scoată de la mine aceste două cuvinte:

— O ciorbă!

Dar abia le rostisem, că am şi simţit mirosul celei mai suculente fierturi care a trecut vreodată pe sub nasul unui îmbogăţit peste noapte. Am vrut să mă ridic de pe scaun, ca să caut sursa acestui abur îmbietor, dar cel care mă purtase în cârcă mă împiedică să o fac.

— Unde vrei să te duci? mă întrebă el. Mergem îndată la plimbare. Acum, e ora mesei; isprăveşte-ţi ciorba şi apoi o să cerem altceva.

— Dar unde naiba e ciorba asta? i-am răspuns (aproape mânios); ai pus rămăşag să-ţi baţi joc de mine cât e ziua de lungă?

— Credeam că l-ai văzut pe stăpânul dumitale, ori pe altcineva, luând masa în oraşul din care venim; de aceea nu ţi-am explicat cum se hrănesc oamenii pe aici. Dar, de vreme ce nu ştii, află că aici se trăieşte cu fum. Arta culinară constă în a închide în vase mari, anume lucrate, mirosurile cărnii gătite în fel şi chip; când s-au strâns de mai multe soiuri şi de diverse gusturi, după pofta celor invitaţi, se ia capacul de pe un vas, apoi de pe un altul şi tot aşa, până ce se satură mesenii. Dacă nu ai trăit astfel, n-ai să crezi că nasul, fără ajutorul dinţilor şi al gâtlejului, poate să ţină locul gurii, dar vreau să te convingi prin propria dumitale experienţă.

Nu isprăvi bine de vorbit, că am simţit cum intră pe rând, în sală, aburi atât de înmiresmaţi şi de hrănitori, încât în mai puţin de jumătate de sfert de ceas m-am simţit sătul de-a binelea. Când ne-am ridicat, îmi spuse:

— Lucrul acesta nu trebuie să-ţi stârnească prea multă admiraţie; nu se poate să fi trăit atâta fără să fi observat că în lumea voastră, bucătarii, plăcintării şi grataragiii, mâncând mai puţin decât oamenii care au alte meserii, sunt totuşi mult mai graşi. Cum crezi că se explică asta, dacă nu datorită fumului de care sunt mereu înconjuraţi şi care le pătrunde în trup, hrănindu-i? Iată de ce oamenii din această lume se îmbolnăvesc mult mai rar şi sunt mai viguroşi, deoarece hrana nu se preface aproape deloc în excremente care dau naştere mai tuturor bolilor. Ai fost poate surprins atunci când, înaintea mesei, te-au dezbrăcat, acest obicei neexistând în ţara voastră; dar aşa este moda aici, pentru ca animalul să fie pătruns mai uşor de fum.

— Domnule, i-am replicat eu, ceea ce spui pare evident şi tocmai am trăit, eu însumi, o astfel de experienţă; dar trebuie să-ţi mărturisesc că, neputând să mă lepăd atât de iute de năravurile mele grosolane, aş fi foarte mulţumit să simt că mănânc ceva palpabil.

Mi-a făgăduit, dar pentru a doua zi, pentru că, spunea el, a mânca atât de curând după masă mi-ar fi produs o indigestie. Am mai stat de vorbă un timp, apoi ne-am dus la culcare.

În capul scării ne întâmpină un bărbat care, după ce ne cercetă din ochi, mă conduse într-o odăiţă a cărei podea era acoperită de un strat de flori de portocal gros de trei picioare, iar pe demonul meu într-alta, plină cu garoafe şi iasomie; văzând că păream mirat de atâta risipă, îmi spuse că aşa arătau paturile în acea ţară. În sfârşit, ne-am culcat, fiecare în camera sa şi îndată ce m-am întins pe patul de flori, la lumina a vreo treizeci de licurici mari închişi într-un cristal (căci aici nu se folosesc altfel de lumânări), i-am zărit pe cei trei sau patru băietani care mă dezbrăcaseră la cină; ei începură să-mi gâdile unul tălpile, altul coapsele, altul şoldurile, altul braţele şi toţi cu atâta gingăşie şi delicateţă, că am adormit într-o clipă.

A doua zi dimineaţă, demonul meu intră odată cu soarele.

— Am să mă ţin de cuvânt, îmi spuse el; ai să mănânci acum mai bine decât ieri, la cină.

La auzul acestor cuvinte, m-am ridicat şi el mă duse de mână în spatele grădinii casei, unde ne aştepta unul dintre copiii hangiului, cu o armă aproape la fel cu o puşcă de a noastră. El o întrebă pe călăuza mea dacă voiam o duzină de ciocârlii, deoarece maimuţele (din rândul cărora socotea că fac parte) se hrănesc cu carnea lor. Abia am răspuns afirmativ, că vânătorul îşi descărcă arma şi douăzeci sau treizeci de ciocârlii căzură gata fripte la picioarele noastre.

„Iată, mi-am spus eu, de unde se trage zicala despre ţara în care ciocârliile cad gata fripte din cer!"

Fără îndoială, cineva se întorsese de aici în lumea noastră.

— Trebuie doar să le mănânci, îmi spuse demonul meu: ei cunosc meşteşugul de a adăuga pulberii şi plumbului o anumită substanţă care ucide vânatul, îi smulge penele, îl frige şi-l asezonează.

Am strâns câteva, ascultându-i îndemnul şi, într-adevăr, nu am mâncat niciodată ceva atât de gustos.

După această masă, ne-am pregătit de plecare; cu mii de strâmbături, care constituie la ei un semn de afecţiune, hangiul primi o hârtie de la demonul meu. L-am întrebat dacă era o obligaţie, pentru plata consumaţiei. Îmi răspunse că nu-i mai datora nimic şi că erau nişte stihuri.

— Cum, stihuri? am replicat. Hangiii sunt deci, atât de iubitori de rime?

— Aceasta este moneda ţării, îmi spuse el, şi cheltuiala făcută de noi este echivalentă cu strofa de şase versuri pe care i-am dat-o. Nu m-am temut că n-o să avem cu ce plăti; chiar dacă am benchetui timp de opt zile, n-am putea

depăşi valoarea unui sonet, iar eu am patru asupra mea, pe lângă două epigrame, două ode şi o eglogă.

„Ia te uită, mi-am spus în sinea mea, tocmai asta-i moneda de care se slujeşte Hortensius în *Francion* al lui Sorel[40]. Fără îndoială, de aici a şterpelit ideea; dar de la cine naiba a aflat-o? Poate că de la maica-sa, despre care am auzit c-ar fi fost lunatică".

— De-ar da Dumnezeu să fie tot aşa şi în lumea noastră! am spus. Cunosc mulţi poeţi cinstiţi care mor de foame şi care ar mânca pe săturate dacă ar putea plăti astfel.

L-am întrebat dacă versurile acelea pot fi folosite într-una, numai copiindu-le; îmi răspunse că nu, şi continuă după cum urmează:

— După ce le compune, autorul le duce la Curtea monezilor, unde ţin şedinţă poeţii aleşi ai regatului. Aceşti funcţionari versificatori judecă lucrările prezentate şi, dacă le socotesc bune, le taxează nu după greutate, ci după poantă, adică un sonet nu valorează totdeauna la fel, totul depinzând de calitatea versurilor; aşa că, dacă cineva moare de foame, nu poate fi decât un dobitoc, tar persoanele de spirit mănâncă întotdeauna după plac.

Am admirat, extaziat, administraţia judicioasă a acelei ţări şi el continuă:

— Există şi cârciumari care fac altfel de afaceri. Când pleci de la ei, îţi cer, pe măsura cheltuielilor, o chitanţă pentru cealaltă lume; şi, îndată ce le-o dai, scriu într-un registru mare, pe care îl numesc: „socotelile lui Dumnezeu" cam ceea ce urmează: „În afară de aceasta, valoarea atâtor versuri, livrată în ziua de cutare lui cutărică, pe care Dumnezeu trebuie să o ramburseze de îndată după primirea chitanţei, din primul fond disponibil";[41] şi când simt că se apropie moartea, taie în bucăţi registrele şi le înghit, deoarece cred că dacă ele nu ar fi astfel digerate, Dumnezeu nu le-ar putea citi şi ei n-ar mai avea nici un folos.

Această convorbire nu ne împiedica să mergem, adică cel care mă purta-n patru labe sub mine, iar eu călare pe el. nu voi mai descrie aventurile prin care am trecut pe drum până să ajungem, în sfârşit, în oraşul unde se afla reşedinţa regelui. Abia sosisem că am şi fost condus la palat, unde cei mari mă primiră cu o admiraţie mai stăpânită decât cea a mulţimii de pe străzi. Părerea lor fu însă aceeaşi şi anume că eram, fără îndoială, femela micului animal al reginei. Aşa îmi spunea călăuza mea; şi, totuşi nici el nu înţelegea această enigmă, deoarece nu cunoştea micul animal al reginei; ne-am lămurit însă curând, căci regele, după ce mă examină o vreme, porunci să fie

---

[40] Charles Sorel (1597–1674), autor al romanelor *Povestea comică a lui Francion* şi *Păstorul extravagant* (n.t.).

[41] Aluzie la „indulgenţe" (n.t.).

adus şi, peste o jumătate de ceas, am văzut făcându-şi apariţia, în mijlocul unei trupe de maimuţe care purtau galonaşe de dantelă scrobite şi pantalonaşi bufanţi, un omuleţ asemenea mie, care mergea în două picioare şi care, de îndată ce mă văzu, mă salută cu un *criado de vuestra merced*[42]. I-am înapoiat politeţea în aproximativ aceiaşi termeni. Dar, vai, abia ne văzură vorbind împreună, că se şi convinseră de adevărul prejudecăţii lor; şi această presupunere nu putea să ducă la altceva, căci până şi cel care ne simpatiza mai mult susţinea că vorbirea noastră era un grohăit datorat unui instinct natural: bucuria de a fi din nou împreună.

Omuleţul îmi istorisi că era european, născut în Vechea Castilie; găsise un mijloc de a ajunge cu ajutorul păsărilor în lumea Lunii[43], unde ne aflam atunci şi, fiind adus înaintea reginei, ea îl luase drept o maimuţă, întâmplarea făcând ca în ţara aceasta maimuţele să fie gătite după moda spaniolă; fiind găsit astfel înveşmântat, ea nu se îndoise nicio clipă că n-ar face parte din specia lor.

— Trebuie să recunoaştem, am spus, că încercându-le tot felul de straie, n-au găsit altele mai caraghioase şi că doar din pricina asta le îmbracă astfel, aceste animale slujindu-le numai ca mijloc de distracţie.

— Iată ce înseamnă a nu cunoaşte demnitatea naţiunii noastre, replică el, a nu şti că Universul produce oameni doar pentru a ne procura nouă sclavi şi că Natura nu ar putea concepe glume pe socoteala noastră.

Apoi, mă rugă să îi spun cum de îndrăznisem să mă hazardez să urc spre Lună cu maşina despre care îi vorbisem; i-am răspuns că am făcut asta deoarece păsările cu care avusesem de gând să călătoresc le luase el. Surâse la această ironie şi, cam după un sfert de ceas, regele porunci paznicilor maimuţelor să ne ducă de acolo, cerându-le să ne facă să ne culcăm împreună, spaniolul şi cu mine, pentru ca specia noastră să se înmulţească în regat.

Voinţa prinţului fu îndeplinită punct cu punct, aşa că am fost foarte mulţumit că am pe cineva cu care să stau de vorbă în singurătatea brutificării[44] mele. Într-o zi, masculul meu (căci eram luat drept femela sa) îmi povesti că ceea ce îl obligase cu adevărat să colinde lumea în lung şi în lat şi să o părăsească, în cele din urmă, pentru Lună, era că nu putuse găsi o singură ţară în care măcar imaginaţia să fie slobodă.

---

[42] Formulă de salut în limba spaniolă, care s-ar putea traduce prin „prea umila dumneavoastră slugă" (n.t.).

[43] Este vorba despre Domingo Gonzales, eroul romanului lui Godwin (v. prefaţa) (n.t.).

[44] Cuvânt inventat de Cyrano pentru a reda procesul de animalizare a eroului (n.t.).

— Vezi dumneata, îmi spuse el, dacă nu porţi o bonetă pătrată[45], o tichie[46] sau o sutană, oricât ai vorbi de frumos, dacă cele spuse sunt potrivnice principiilor doctorilor de pânză[47], eşti un idiot, un nebun ori un ateu. În ţara mea au vrut să mă dea pe mâna Inchiziţiei, deoarece am susţinut, în ciuda pedanţilor, că în natură există vid şi că în lume nu există o materie mai grea decât alta.

L-am întrebat cu ce argumente susţinea o opinie atât de rău primită.

— Ca să o scoatem la capăt, îmi răspunse, trebuie să presupunem că nu există decât un element; căci, deşi vedem apa, pământul şi focul despărţite, nu le găsim, totuşi, nicăieri într-o stare atât de pură, încât să nu fie încă amestecate unul cu celălalt. Focul, de pildă, nu este decât aer foarte întins, aerul nu este decât apă foarte dilatată, apa nu este decât pământ care se topeşte, iar pământul însuşi nu este altceva decât apă foarte condensată; şi, pătrunzând astfel temeinic în tainele materiei, vei înţelege că ea este una singură care, asemenea unei excelente actriţe, joacă, în lumea noastră, tot felul de personaje, cu tot felul de costume. Altfel, ar trebui să admitem că există tot atâtea elemente câte trupuri şi dacă mă vei întreba de ce arde focul şi de ce răcoreşte apa, având în vedere faptul că nu sunt decât una şi aceeaşi materie, îţi voi răspunde că această materie acţionează prin simpatie, după dispoziţia în care se află în momentul acţiunii. Focul, care nu este altceva decât pământ încă şi mai răspândit decât atunci când constituie aerul, încearcă să preschimbe în ceea ce este el însuşi, prin simpatie, tot ceea ce întâlneşte în cale. Astfel, căldura cărbunelui, fiind focul cel mai subtil şi cel mai potrivit să pătrundă într-un corp, se strecoară la început printre porii masei noastre, fiind o nouă materie care ne umple şi ne face să exalăm sudoarea; această sudoare, subţiată de foc, se transformă în fum şi devine aer; acest aer, diluat şi mai mult de căldura antiperistazului[48] sau a astrelor cu care se învecinează, se numeşte foc, iar restul, părăsit de frig şi de umidul ce lega toate părţile la un loc, cade sub formă de pământ. Apa, pe de altă parte, deşi nu se deosebeşte de materia focului decât prin aceea că este mai densă, nu ne arde, deoarece fiind mai densă vrea, prin simpatie, să îndesească toate corpurile pe care le întâlneşte, iar frigul pe care îl simţim nu este altceva decât efectul cărnii noastre care se contractă datorită vecinătăţii pământului şi a apei, ce o constrâng să le semene. Iată de ce

---

[45] Semnul distinctiv al doctorilor în teologie (n.t.).

[46] Semnul distinctiv al oamenilor legii şi al medicilor (n.t.).

[47] Pentru a deveni doctor, licenţiatul trebuia să dăruiască profesorului în faţa căruia îşi susţinea teza o bucată de pânză (n.t.).

[48] *Antiperistaz,* acţiune a două calităţi contrarii, una dintre ele slujind pentru a o activa pe cealaltă (n.t.).

hidropicii, plini de apă, schimbă în apă orice mănâncă; iată de ce bilioşii preschimbă în fiere tot sângele pe care îl produce ficatul lor. Presupunând dar că nu există decât un singur element, e sigur că toate corpurile, fiecare după calitatea sa, înclină, în aceeaşi măsură, spre centrul pământului.

Dar, o să mă întrebi, de ce fierul, metalele, pământul, lemnul coboară către acest centru mai iute decât un burete, dacă nu pentru că el este plin de aer care, în chip firesc, tinde spre înalt? Aceasta nu este câtuşi de puţin pricina şi iată cum îţi voi răspunde: deşi o stâncă pică mai iute decât o pană, şi una şi cealaltă au aceeaşi înclinaţie către această călătorie; dar o ghiulea de tun, de pildă, dacă ar descoperi că Pământul este despicat s-ar precipita către centrul lui mai repede decât o băşică umplută cu aer, şi explicaţia este că această masă de metal reprezintă mult pământ înghesuit într-un spaţiu mic, pe când aerul reprezintă foarte puţin pământ răspândit într-un spaţiu mare; căci toate părţile materiale care sălăşluiesc în fierul acesta, unite cum sunt între ele, se întăresc datorită tocmai unirii lor, pentru că, în cele din urmă, au mult de luptat împotriva a nimica toată, ţinând seama că o parcelă de aer, egala în grosime cu ghiuleaua, nu este egală şi în cantitate şi că, în felul acesta, îndoindu-se sub greutatea oamenilor mai numeroşi decât ea şi la fel de grăbiţi, îngăduie să fie pătrunsă pentru a le lăsa cale liberă.

Fără a dovedi asta printr-o ţesătură de argumente, de ce crezi că ne rănesc o suliţă, o spadă, un pumnal? Pentru că oţelul este o materie ale cărei părţi sunt mai apropiate şi mai întrepătrunse, pe când porii şi moliciunea cărnii arată că ea conţine foarte puţină materie răspândită într-un spaţiu mare, iar vârful de fier care ne înţeapă, reprezentând o cantitate de materie aproape de neevaluat faţă de foarte puţină carne, o constrânge pe aceasta din urmă să cedeze în faţa celui mai puternic, tot astfel cum un escadron dispus în rânduri strânse nimiceşte cu uşurinţă un batalion mai larg desfăşurat; căci, de ce este mai caldă o bucată de oţel înroşit decât un trunchi de lemn aprins, dacă nu pentru că în bucata de oţel există mai mult foc într-un spaţiu mai restrâns şi fiind legat de toate părţile metalului, pe când trunchiul de lemn, fiind foarte spongios, cuprinde, în consecinţă, mai mult vid şi vidul, ca expresie a nefiinţei, nu poate fi susceptibil de a lua forma focului. Dar, vei obiecta dumneata, te referi la vid ca şi când i-ai fi dovedit existenţa, or tocmai despre asta discutăm acum! Ei bine, am să ţi-o dovedesc şi, deşi această dificultate este soră bună cu nodul gordian, am braţele destul de puternice ca să devin un Alexandru al ei.

Îl rog, deci, să îmi răspundă pe unul dintre acei nătărăi care nu se socot oameni decât pentru că i-a spus-o un doctor. Presupunând că nu există decât o materie, şi bănuiesc că am dovedit-o îndestul, cum se face că ea se întinde şi se restrânge după chef? Cum se face că o bucată de pământ, tot

condensându-se, devine piatră? Oare părţile acestei pietre s-au vârât una în cealaltă, astfel încât chiar acolo unde şi-a găsit sălaşul acest fir de nisip, chiar acolo sau în acel punct să se afle un alt fir de nisip? Asta nu este cu putinţă, şi chiar potrivit principiului lor, deoarece corpurile nu se întrepătrund; totuşi, trebuie ca această materie să se fi îndesit şi, dacă vreţi, să se fi împuţinat astfel încât să umple un anume spaţiu care nu era umplut.

Ai să spui că este cu totul de neînţeles cum poate fi lumea alcătuită din nimic, cum putem fi noi înşine compuşi în parte din nimic; dar, de ce nu? Oare nu este întreaga lume înconjurată de nimic? Dacă eşti de acord cu asta, mărturiseşte dar că e tot atât de simplu ca lumea să aibă nimicul înlăuntrul ei, aşa cum îl are în jur.

Presimt că ai să mă întrebi de ce atunci apa sfarmă vasul care îngheaţă, dacă nu tocmai pentru a nu se crea vidul? Am să-ţi răspund că asta se întâmplă deoarece aerul de deasupra – care tinde, ca şi pământul, ca şi apa, spre centru – întâlnind, în drumul drept spre acest ţinut, un han gol, trage acolo: dacă găseşte porii acestui vas, adică drumurile ce duc spre această cameră cu vid, prea strâmte, prea lungi şi prea întortocheate, îşi satisface dorinţa de a ajunge mai degrabă la adăpost, spărgându-l.

Dar, fără a mă amuza răspunzând tuturor obiectelor, îndrăznesc să spun că dacă n-ar exista vid, n-ar exista nici mişcare, sau trebuie să admitem penetrabilitatea corpurilor, căci ar fi prea ridicol să credem că, atunci când o muscă deplasează cu aripa sa o părticică de aer, această părticică face ca o alta din faţa ei să dea înapoi, aceasta alta încă una, astfel încât mişcarea degetului mic al piciorului unui purice ar ajunge să facă o cocoaşă în spatele Pământului. Când nu mai au argumente, recurg la rarefacţie; dar, cinstit vorbind, cum s-ar putea ca, atunci când un corp se rarefiază, o particulă a masei să se îndepărteze de o altă particulă, fără a lăsa în mijloc vid? Nu s-ar fi cuvenit ca aceste două corpuri, care tocmai s-au despărţit, să fi fost în acelaşi timp şi în acelaşi loc unde se află acesta şi astfel să se fi întrepătruns toate trei? Mă aştept să mă mai întrebi de ce atunci, prin mijlocirea unui tub, unei seringi sau a unei pompe, izbutim să facem apa să urce, împotriva tendinţei ei fireşti? La asta am să-ţi răspund că ea este constrânsă şi că nu teama de vid o obligă să îşi schimbe drumul, ci faptul că fiind unită cu aerul într-un mod imperceptibil, ea se înalţă când înălţăm aerul care o ţine îmbrăţişată.

Nu e chiar atât de greu să înţelegi asta, când cunoşti cercul perfect şi gingaşa înlănţuire a elementelor; căci dacă priveşti cu atenţie acest nămol, care împreună pământul cu apa, vei descoperi că el nu mai este pământ, nu mai este apă, ci mijlocitorul actului de căsătorie dintre aceşti doi vrăjmaşi; la fel, apa şi aerul îşi trimit reciproc o ceaţă care pătrunde umorile

amândurora, ca să le mijlocească pacea, şi aerul se împacă cu focul prin mijlocirea unei exalaţii mediatoare ce le uneşte.

Cred că ar mai fi vrut să continue, dar ni se aduse mâncarea şi, fiind înfometaţi, mi-am astupat urechile pentru vorbe, deschizându-mi stomacul în faţa cărnii.

Îmi amintesc că, odată, pe când filosofam, căci nici unuia dintre noi nu-i plăcea să se ocupe de lucruri de nimic, îmi spuse:

— Îmi pare tare rău să văd un spirit ca al dumitale infestat de erori banale. Trebuie, deci, să afli că, în pofida pedantismului lui Aristotel, îmbrăţişat astăzi de toate categoriile de francezi, *toate sunt în toate,* adică în apă, de pildă, există foc; în foc – apă; în aer – pământ; şi în pământ – aer. Deşi această opinie îi face pe cei care umblă prin universităţi să holbeze ochii cât cepele, e mai uşor să-i dovedeşti temeinicia decât să convingi pe cineva de adevărul ei. I-aş întreba, mai întâi: apa nu zămisleşte peşti? Şi când vor nega, le-aş spune: săpaţi un şanţ şi umpleţi-l cu apă chioară, pe care o puteţi trece, dacă vreţi, şi prin ciur, ca să preîntâmpinaţi obiecţiile orbilor; dacă nu veţi găsi peşte peste câtva timp, mă prind să înghit toată apa vărsată înăuntru; dar dacă veţi găsi, aşa cum nu mă îndoiesc nicio clipă, va fi dovada convingătoare că acolo există sare şi foc.[49] În consecinţă, a descoperi apoi apă în foc nu-i un lucru prea greu. Căci chiar dacă ei ar alege focul cel mai puţin legat de materie, cum este acela al cometelor, el tot conţine multă apă, pentru că dacă umoarea din care se ivesc acestea, transformată în sulf de căldura antiperistazului ce le aprinde, nu ar găsi un obstacol pentru violenţa sa în răceala umedă care o temperează şi o combate, s-ar mistui dintr-odată ca un fulger. Ei nu vor nega faptul că în pământ se află aer, sau, dacă o fac, înseamnă că nu au auzit niciodată vorbindu-se despre cumplitele cutremure care clatină atât de des munţii Siciliei. În afară de asta, noi vedem că pământul este numai pori, chiar şi în grăunţele de nisip din care este alcătuit. Totuşi, nimeni încă nu a spus că aceste găuri ar fi umplute cu vid; nu se va socoti deci nepotrivit ca aerul să-şi aibă aici domiciliul. Mai rămâne să dovedesc faptul că în aer există pământ, dar aproape că nu îmi vine să mă obosesc, deoarece te poţi convinge de fiecare dată când îţi cad pe cap aceste legiuni de atomi atât de numeroase, încât aritmetica e de-a dreptul neputincioasă.

Dar să trecem de la corpurile simple la cele compuse: ele îmi vor furniza mult mai multe argumente pentru a arăta că toate sunt în toate, nu că se schimbă unele într-altele, cum ciripesc peripateticienii voştri; vreau să le

---

[49] ...fiindcă peştii nu s-ar putea naşte în absenţa focului – principiu vital, „suflet material" al tuturor animalelor (n.t.).

spun în faţă că principiile se amestecă, se separă şi se reamestecă din nou, astfel încât ceea ce înţeleptul Creator a hotărât să fie apă, aşa va rămâne pe vecie; eu nu născocesc, după obiceiul lor, maxime pe care să nu le pot demonstra.

Iată de ce te rog să iei un buştean, sau orice altă materie combustibilă şi să-i dai foc; ei vor spune, când va fi cuprinsă de flăcări, că ceea ce a fost lemn a devenit foc. Dar eu susţin că nu este tocmai aşa şi că în ea nu există mai mult foc atunci când arde, decât înainte de a fi fost apropiată feştila; dar focul ascuns în buştean, şi pe care frigul şi umezeala îl împiedicau să se întindă şi să acţioneze, ajutat dinafară, şi-a adunat forţele împotriva flegmei[50] ce îl înăbuşea şi a cucerit tabăra duşmană; iată de ce se arată el fără piedici, triumfând asupra temnicerului său. Nu vezi cum fuge apa prin cele două capete ale buşteanului, caldă şi aburind încă de lupta dusă? Flacăra aceea pe care o zăreşti deasupra este focul cel mai subtil, cel mai eliberat de materie şi, prin urmare, cel mai curând gata să se întoarcă acasă.[51] Până la o oarecare înălţime, ia totuşi forma piramidei, pentru a străpunge umiditatea densă a aerului, care-i rezistă; dar cum, urcând, se dezbară puţin câte puţin de tovărăşia violentă a gazdelor sale, o ia la sănătoasa, nemaiîntâlnind nimic ostil în drum, şi această neglijenţă îl poartă adesea către o nouă temniţă; deoarece, croindu-şi drum singur, se rătăceşte câteodată într-un nor. Alteori, emanaţiile focului întâlnindu-se într-o cantitate destul de mare pentru a face faţă vaporilor, se unesc, bubuie, tună, fulgeră, şi moartea celor nevinovaţi este deseori efectul mâniei însufleţite a acestor lucruri moarte. Dacă, încurcându-se în aceste umori inoportune ale stratului mijlociu, nu este suficient de puternic pentru a se apăra, se lasă în voia vrăjmaşului său, care îl constrânge să recadă pe pământ din cauza greutăţii sale: şi nenorocitul acesta, închis într-o picătură de apă, se va trezi, poate, la poalele unui stejar, al cărui foc animal îl va îmbia pe bietul rătăcit să sălăşluiască dimpreună cu el, revenind astfel la starea pe care o părăsise cu câteva zile mai înainte.

Dar să vedem ce soartă vor avea celelalte elemente din care era alcătuit buşteanul. Aerul se retrage în tabăra sa, încă amestecat cu aburi, deoarece focul, în mânia lui, l-a izgonit brusc, fără nicio rânduială. Iată-l, deci, slujind drept minge vânturilor, furnizând respiraţia animalelor, umplând vidul creat de natură şi poate că, înfăşurându-se într-un strop de rouă, va fi supt, şi digerat de frunzele însetate ale copacului, în care s-a retras focul nostru. Apa pe care flacăra o alungase din buştean, înălţată de căldură până pe

[50] Aici în sensul de umiditate (n.t.).

[51] Cyrano uită că mai înainte a combătut această teorie aristotelică (n.t).

tărâmul meteorilor, va recădea în chip de ploaie asupra stejarului nostru, ca şi asupra altuia, iar pământul, devenit cenuşă şi tămăduit apoi de sterilitatea sa, fie prin căldura hrănitoare a bălegarului în care va fi azvârlit, fie prin sarea vegetativă a câtorva plante învecinate, fie prin apa roditoare a râurilor, va ajunge poate în apropierea acestui stejar care, prin căldura germenului său, îl va atrage şi va face din el o parte a întregului său.

Cele patru elemente au, astfel, aceeaşi soartă şi se întorc la aceeaşi stare din care ieşiseră cu câteva zile mai înainte. Putem deci spune că într-un om există toate cele necesare pentru a alcătui un arbore şi că într-un arbore există toate cele necesare pentru a alcătui un om. În felul acesta, toate pot fi găsite în toate; dar ne lipseşte un Prometeu care să ne smulgă din sânul naturii şi să ne facă perceptibilă ceea ce numesc eu materia primă.

Iată cam cu ce fel de lucruri ne petreceam noi timpul, căci micul spaniol avea un spirit ager. Stăteam însă de vorbă numai noaptea, deoarece de la şase dimineaţa şi până seara, mulţimea de oameni care venea să ne privească în adăpostul nostru ne-ar fi împiedicat să o facem; unii aruncau în noi cu pietre, alţii cu nuci, alţii cu iarbă. Nu se vorbea decât despre animalele regelui.

Ni se aducea de mâncare în fiecare zi, la aceleaşi ore, iar regina şi regele îşi dădeau, ei înşişi, destul de des osteneala de a-mi pipăi pântecul, ca să ştie dacă nu aveam să nasc, căci ardeau de dorinţa de a vedea înmulţindu-se rasa micilor animale. Poate pentru că fusesem mai atent decât „masculul" meu la maimuţărelile şi la inflexiunile vocii lor, am învăţat mai repede ca el să le înţeleg limba şi să o stâlcesc puţin, ceea ce făcu să fim priviţi altfel decât până atunci; în tot regatul se răspândi de îndată zvonul că fuseseră descoperiţi doi oameni sălbatici, mai mici decât ceilalţi, din pricina hranei neîndestulătoare găsite de ei în pustiu şi care, datorită vreunui cusur al sămânţei tatălui lor, nu aveau picioarele din faţă destul de puternice că se poată sprijini pe ele.

Trecând din gură în gură, această idee ar fi prins rădăcini dacă preoţii ţării nu s-ar fi opus, spunând că era o înspăimântătoare nelegiuire să crezi că nişte animale, ba chiar nişte monştri ar fi putut aparţine speciei lor.

„Ar fi mult mai de înţeles, adăugau cei mai puţin pătimaşi, ca animalele noastre domestice să împărtăşească privilegiul umanităţii şi, în consecinţă, al nemuririi, fiind născute în această ţară, decât nişte făpturi monstruoase care afirmă că s-au născut nu ştiu unde, pe Lună; apoi, luaţi seama la deosebirea dintre ele şi noi. Noi mergem în patru picioare, deoarece Dumnezeu nu a voit să încredinţeze un lucru atât de preţios unei poziţii mai puţin sigure şi s-a temut că, mergând altfel, să nu i se întâmple omului vreun

rău, de aceea, şi-a dat osteneala să îl aşeze pe patru stâlpi, ca nu cumva să cadă; dar, nebinevoind să se amestece în plămădirea acestor două brute, le-a lăsat în voia capriciilor naturii care, nepăsându-i de pierderea unu lucru atât de neînsemnat, le-a făcut să se sprijine doar pe două labe.

Nici măcar păsările, spuneau ei, n-au fost atât de năpăstuite, primind cel puţin pene care să le compenseze slăbiciunea picioarelor şi care să le susţină în aer, atunci când le alungăm de lângă noi; pe când Natura, lipsindu-i pe aceşti monştri de două picioare, i-a făcut să nu poată scăpa de judecata noastră.

Şi, apoi, uitaţi-vă cum ţin capul îndreptat spre cer! Asta se datorează faptului că Dumnezeu i-a lipsit de toate cele şi ei se plâng astfel cerului de Acela care i-a creat, implorându-l să le îngăduie să culeagă firimiturile noastre. În timp ce noi ţinem capul îndreptat spre pământ, pentru a ne contempla avuţiile şi pentru că suntem atât de mulţumiţi de situaţia noastră, încât nu există nimic în cer la care să râvnim".

Zilnic îi auzeam pe preoţi spunând astfel de poveşti, sau altele aidoma; în cele din urmă, îi îmbrobodiră atât de bine pe oameni, încât era limpede că nu puteam fi luat, în cel mai bun caz, decât drept un papagal fără pene, deoarece argumentele lor slujeau astfel celor convinşi că sunt o pasăre de vreme ce nu aveam decât două picioare. Ceea ce făcu să fiu închis într-o colivie, în urma unui ordin expres al Înaltului Consiliu.

Acolo, păsărarul reginei venea în fiecare zi să-mi fluiere, aşa cum se face la noi cu graurii; eram fericit, de fapt, pentru că nu duceam lipsa mâncării. Tot ascultând palavrele cu care privitorii îmi împuiau urechile, am învăţat să vorbesc ca ei, astfel că atunci când m-am obişnuit cu idiomul lor destul pentru a-mi exprima cea mai mare parte a gândurilor, m-am pus şi eu pe sporovăit. În societate nu se mai vorbea decât despre strălucirea cuvintelor mele de duh şi despre preţuirea acordată spiritului meu. Se ajunse până acolo încât Consiliul se văzu silit să interzică, printr-o sentinţă publică, să se creadă că aş avea raţiune, cerând, în mod expres, tuturor persoanelor, de orice rang ar fi fost ele, să considere că oricât de spiritual m-aş fi dovedit, aceasta se datora numai instinctului.

Totuşi, problema definirii naturii mele împărţi oraşul în două tabere. Partidul care era în favoarea mea creştea în număr cu fiecare zi şi, în cele din urmă, în ciuda anatemei şi excomunicării profeţilor, care încercau să înspăimânte astfel norodul, susţinătorii mei cerură o adunare a Statelor, pentru a rezolva această încurcătură religioasă. Alegerea celor care trebuiau să-şi spună părerea dură multă vreme; dar arbitrii potoliră vrajba, desemnând un număr egal de interesaţi şi dând poruncă să fiu dus în faţa adunării, ceea ce se şi întâmplă; acolo am fost tratat cu toată asprimea pe

care vi-o puteţi închipui. Printre alte lucruri, examinatorii îmi puseră întrebări legate de filosofie; le-am înfăţişat, cu bună credinţă, ce ştiam de la învăţătorul meu de odinioară, dar nu le-a trebuit mult ca să respingă totul, cu argumente, ce-i drept, convingătoare. Când m-am văzut pe deplin convins, am convocat în ultimă instanţă, principiile lui Aristotel, care nu mi-au folosit mai mult decât sofismele; căci, în două cuvinte, mi-au dezvăluit falsitatea lor.

— Acest Aristotel, îmi spuseră ei, a cărui ştiinţă o lauzi atât de sus şi tare, adapta principiile la filosofia lui, în loc sa adapteze filosofia la principii, mai ales că trebuia să demonstreze cel puţin că sunt mai raţionale decât cele ale altor secte, ceea ce nu a putut face. Aşa că bunul domn n-o să se supere dacă nu suntem de acord cu el.

În sfârşit, văzându-mă cum o ţin morţiş că ei n-au cum să fie mai savanţi decât Aristotel şi că mi se interzisese să discut cu cei care îi negau principiile, hotărâră toţi într-un glas că nu eram om, ci poate vreun soi de struţ, de vreme ce ţineam capul sus, ca şi el, mergeam în două picioare şi îi semănăm întru totul, dacă nu punem la socoteală penele; aşa că i se porunci păsărarului să mă ducă înapoi în colivia mea. Acolo mi-am petrecut timpul în mod destul de plăcut, căci vorbindu-le corect limba, întreaga curte se distra făcându-mă să sporovăiesc. Fiicele reginei îmi aduceau totdeauna câte ceva de-ale gurii; şi cea mai drăguţă dintre ele, nutrind oarecare prietenie pentru mine, se extazia într-atât când, în taină, îi dezvăluiam misterele religiei noastre şi îndeosebi atunci când îi vorbeam despre clopote şi moaşte, încât mă încredinţa, înlăcrimată, că dacă aş mai fi în stare să zbor înapoi, în lumea noastră, m-ar urma cu dragă inimă.

Într-o bună zi, dis-de-dimineaţă, trezindu-mă brusc, am văzut-o bătând toba cu degetele pe gratiile coliviei mele:

— Bucură-te, mi-a spus ea. Ieri, în Înaltul Consiliu, s-a hotărât un război împotriva regelui.[52] Nădăjduiesc că, în harababura pregătirilor, când monarhul nostru şi supuşii săi vor fi departe, se va ivi, în sfârşit, prilejul să te eliberez.

— Ce război? am întrerupt-o eu. Se ceartă oare prinţii acestei lumi la fel ca ai noştri? Te rog, vorbeşte-mi despre modul lor de a se lupta.

— Arbitrii aleşi pe placul celor două părţi, îmi explică ea, hotărăsc timpul acordat pentru înarmare şi pentru marş, numărul luptătorilor, ziua şi locul bătăliei, şi toate acestea într-un spirit de deplină echitate, astfel încât într-o

---

[52] În manuscris apar grupuri de note muzicale de fiecare dată când Cyrano vrea să redea un nume propriu în limbajul lunar (n.t.).

armată să nu se afle nici măcar un om mai mult decât în cealaltă; soldaţii schilozi dintr-o tabără sunt strânşi toţi într-o singură companie şi, când începe bătălia, comandanţii au grijă să-i pună faţă în faţă cu schilozii din cealaltă tabără; la fel uriaşii se înfruntă cu coloşii; scrimerii cu cei îndemânatici; curajoşii cu îndrăzneţii; debilii cu slăbănogii; cei indispuşi cu cei bolnavi; cei vânjoşi cu cei puternici; când cineva loveşte pe altul decât cel care i-a fost destinat, dacă nu poate dovedi că a făcut-o din greşeală, este condamnat ca laş. După încheierea bătăliei, se numără răniţii, morţii, prizonierii; dezertori nu există; dacă pierderile sunt egale de o parte şi de alta, se trage la sorţi cine să fie proclamat învingător.

Dar chiar dacă un regat îşi învinge duşmanul în război, asta nu înseamnă mare lucru, deoarece există alte armate, puţin numeroase, de savanţi şi de oameni de duh, de ale căror dispute atârnă în întregime triumful sau robirea statelor.

Un savant este opus unui alt savant, un om de spirit unui alt om de spirit şi un om judicios unui alt om judicios. Triumful obţinut de un Stat pe această cale valorează cât trei victorii pe câmpul de luptă. După proclamarea izbânzii, adunarea se sparge şi poporul învingător îşi alege drept rege pe acela al vrăjmaşilor, sau pe al său.

Nu m-am putut abţine să nu râd de felul acesta scrupulos de a se război şi am dat ca exemplu de politică mult mai eficace obiceiurile Europei noastre, în care monarhul nu neglijează niciunul din avantajele posibile pentru a învinge. Iată ce îmi răspunse ea:

— Oare prinţii voştri nu invocă drept pretext al înarmării dreptul forţei?

— Ba da, am replicat, şi dreptatea cauzei lor.

— Atunci, continuă ea, de ce nu aleg arbitri imparţiali, care să-i împace? Şi dacă se dovedeşte că au şi unul şi celălalt aceleaşi drepturi, de ce nu rămân lucrurile ca mai înainte, sau de ce nu joacă o partidă de pichet având miză oraşul sau provincia pe care şi le dispută? Dar nu, în timp ce pun să-şi spargă capetele peste patru milioane de oameni, care preţuiesc mai mult decât ei, stau în cabinetele lor şi fac glume proaste în legătură cu împrejurările masacrului acestor nătăfleţi. Greşesc însă blamând astfel curajul bravilor voştri cetăţeni; ei fac bine că mor pentru patrie; problema este importantă, căci nu-i totuna să fii vasalul unui rege care poartă guler[53] sau al unuia care poartă baveţică[54]!...

— Dar, am reluat eu, de ce sunt atâtea reguli în felul vostru de a vă lupta? Nu este destul ca oştile să aibă acelaşi număr de oameni?

---

[53] Regele Spaniei (n.t.).

[54] Regele Franţei (n.t.).

— N-ai pic de judecată, îmi răspunse ea. Ai crede cu adevărat că ţi-ai învins vrăjmaşul în duel în chip cinstit, dacă ai fi înzăuat şi el nu; dacă el ar avea doar un pumnal şi dumneata o spadă; dacă el, în sfârşit, ar fi ciung şi dumneata ai avea două braţe? Chiar gladiatorii voştri nu se înfruntă în condiţii egale, aşa cum susţineţi, căci unul e înalt, iar celălalt scund; unul e îndemânatic, celălalt n-a mânuit sabia niciodată; unul e puternic, celălalt fără vlagă; şi chiar dacă n-ar exista aceste nepotriviri, dacă ar fi la fel de dibaci şi de puternici amândoi, tot nu ar fi de-o potrivă, căci unul ar avea poate mai mult curaj decât celălalt; şi întrucât acest zănatic nu îşi dă seama de pericol, este coleric, are mai mult sânge şi inima mai compactă, ca şi cum toate aceste însuşiri alcătuitoare ale curajului n-ar fi la fel de bine ca o spadă, o armă care-i lipseşte inamicului său, se apucă să se năpustească orbeşte asupra lui, să-l înfricoşeze şi să ia astfel viaţa bietului om care simte primejdia, a cărui căldură se pierde în pituită[55] şi a cărui inimă este prea largă pentru a reţine spiritele capabile să spargă gheaţa numită „laşitate”. Iar voi îl lăudaţi pe omul acesta pentru că şi-a ucis adversarul, având avantajul de partea sa, şi lăudându-i îndrăzneala, lăudaţi un păcat împotriva firii, deoarece curajul îl îndeamnă la propria sa distrugere. Şi, fiindcă veni vorba, cu câţiva ani în urmă, Consiliul de război a fost interpelat, cerându-i-se un regulament mai sever şi mai scrupulos. Iată ce-a spus filosoful care a prezentat interpelarea:

„Vă închipuiţi, domnilor, că aţi rezolvat problema egalităţii celor doi vrăjmaşi alegându-i, pe amândoi, înalţi, îndemânatici, plini de curaj; dar asta nu e de ajuns, deoarece învingătorul trebuie să se detaşeze prin dibăcie, forţă sau şansă. Dacă o face prin dibăcie, fără îndoială că şi-a lovit adversarul într-un loc unde acesta nu se aştepta, sau mai iute decât era de aşteptat; sau, făcându-se că îl izbeşte dintr-o parte, l-a atacat din cealaltă. Dar toate acestea înseamnă să înşeli, să trădezi, iar înşelătoria şi trădarea nu sunt lucruri de laudă pentru un om cu adevărat generos. Dacă triumfă prin forţă, îl veţi socoti pe inamicul său învins, de vreme ce a fost violentat? Fără îndoiala că nu, tot astfel cum nu veţi spune că un om a pierdut victoria, deşi asupra lui s-a prăbuşit un munte, pentru că nu a fost în stare să o câştige. Totuşi, el n-a fost învins, deoarece nu a fost în stare în acea clipă să facă faţa violenţelor adversarului său. În sfârşit, dacă şi-a doborât duşmanul datorită şansei, nu el ci Norocul trebuie încununat; el n-a contribuit cu nimic şi cel învins nu este mai blamabil decât un jucător de zaruri care, având şaptesprezece puncte, vede cum altul obţine optsprezece”.

---

[55] Alt nume pentru „flegmă”; vezi nota 50 (n.t.).

I s-a răspuns că avea dreptate, dar că era imposibil, cu mijloace omeneşti, să se facă ordine, şi că mai curând rabzi un neajuns mărunt, decât să te laşi pradă a o sută de alte neajunsuri mai însemnate.

Ea nu-mi vorbi mai mult, temându-se să nu fie găsită în tovărăşia mea atât de devreme. Nu pentru că desfrâul ar fi o crimă în această ţară; dimpotrivă, cu excepţia celor care au încălcat legile, orice bărbat are putere asupra oricărei femei şi, la fel, o femeie respinsă de un bărbat îl poate da în judecată. Dar ea nu îndrăznea să mă frecventeze în public din pricina faptului că, după câte mi-a spus, preoţii afirmaseră, cu prilejul ultimei jertfe, că îndeosebi femeile susţineau că sunt om, vrând să ascundă sub acest pretext dorinţa lor dezgustătoare de a se împreuna cu dobitoacele şi de a făptui cu mine, fără ruşine, păcate împotriva firii. Aceasta era pricina pentru care multă vreme n-am mai văzut-o nici pe ea, nici o altă fiinţă de acelaşi sex.

Totuşi, cineva a dat iar ghes discuţiilor legate de definirea făpturii mele, pentru că, atunci când nu mă mai gândeam decât să mor în cuşca mea, m-au dus din nou la o înfăţişare. Am fost, aşadar, interogat în prezenţa unui mare număr de curteni asupra unor probleme de fizică şi răspunsurile mele, după câte-mi dau seama, nu au satisfăcut nicidecum, deoarece acela care prezida înfăţişarea mi-a expus foarte pe larg opiniile sale asupra structurii lumii. Mi se părură ingenioase şi dacă n-ar fi ajuns să susţină originea eternă a lumii, aş fi socotit, poate, filosofia lui mult mai raţională decât a noastră. Dar îndată ce l-am auzit susţinând o himeră atât de potrivnică a ceea ce ne învaţă credinţa, l-am întrebat cum ar putea contesta autoritatea lui Moise, acest mare patriarh, care a afirmat în mod lămurit că Dumnezeu a creat lumea în şase zile. Acest ignorant râse, în loc să-mi răspundă, ceea ce mă obligă să îi spun că dacă erau în stare de asemenea lucruri începeam să cred că lumea lor nu este decât o Lună.

— Dar, îmi replicară ei, vezi aici pământ, râuri, mări – ce sunt toate acestea?

— N-are a face, am continuat. Aristotel ne asigură că nu e decât Luna; şi dacă aţi fi susţinut contrariul în şcoala în care am studiat, cu siguranţă că aţi fi fost fluieraţi.

La aceasta, se auzi un mare hohot de râs. N-are rost să vă întrebaţi dacă se datora ignoranţei lor; destul că am fost băgat iarăşi în cuşcă.

Preoţii, mai porniţi decât ceilalţi, aflând că îndrăznisem să spun că Luna de pe care veneam era o lume şi că lumea lor era doar o Lună, socotiră că aceasta le oferea un pretext destul de întemeiat ca să mă condamne la supliciul apei: aşa sunt exterminaţi ateii. Se plânseră deci, *in corpore,*

regelui, care făgădui să le facă dreptate şi porunci să fiu aşezat din nou pe scaunul acuzatului.

Iată-mă scos pentru a treia oară din cuşcă; cel mai vârstnic luă cuvântul şi vorbi împotriva mea. Nu-mi amintesc rechizitoriul său, deoarece eram prea îngrozit ca să-i mai pot descifra inflexiunile vocii şi, de asemenea, deoarece se slujise de un instrument al cărui zgomot mă asurzea: o trompetă, aleasă anume pentru ca violenţa sunetului ei marţial să le întărâte spiritele întru moartea mea şi ca această tulburare să împiedice raţiunea să-şi mai facă datoria, aşa cum se întâmplă cu oştile noastre când zarva surlelor şi a tobelor împiedică soldatul să cugete la importanţa propriei sale vieţi.

Când a isprăvit, m-am ridicat, pentru a-mi apăra cauza, dar n-a mai fost nevoie s-o fac, datorită unei întâmplări care m-a surprins şi care vă va surprinde şi pe dumneavoastră. Tocmai deschisesem gura, când un om care îşi făcuse cu greu loc prin mulţime căzu la picioarele regelui şi se târî îndelung pe spate. Această comportare nu mă miră, ştiind că era poziţia pe care o luau atunci când voiau să vorbească în public. Am renunţat, deci, la pledoaria mea, şi iat-o pe aceea rostită de el:

— Înţelepţilor, ascultaţi-mă! Nu l-aţi putea condamna pe acest om, această maimuţă sau acest papagal, pentru că a spus că Luna este o lume din care vine el; căci, dacă este om, chiar de nu ar veni din Lună, tot omul fiind liber, nu este şi el liber să îşi închipuie ce vrea? Îl puteţi obliga să nu vadă lucrurile decât ca voi? Îl puteţi constrânge să spună că Luna nu este o lume, dar tot nu va crede; deoarece, pentru a crede ceva, minţii lui trebuie să i se ofere mai multe argumente în favoarea lui da, decât a lui nu; dacă nu-i furnizaţi aceste argumente, sau dacă ele nu se nasc de la sine în mintea lui, vă va spune că va crede, dar asta nu înseamnă nicidecum că vă crede cu adevărat.

Urmează deci să vă dovedesc că nu trebuie condamnat dacă socotiţi că face parte din categoria animalelor.

Căci, presupunând că este un animal fără raţiune, aţi avea raţiune voi înşivă acuzându-l de a fi păcătuit împotriva ei? A spus că Luna este o lume; or, animalele acţionând numai datorită instinctului natural, natura spune asta şi nu el. A crede că această natură înţeleaptă, care a făcut lumea şi Luna, nu ştie că este ea însăşi, şi că voi, care nu aveţi alte cunoştinţe în afară de cele pe care ea vi le-a dat, o ştiţi mai bine, ar fi de-a dreptul ridicol. Dar chiar dacă patima v-ar face să renunţaţi la principiile voastre şi dacă aţi presupune că natura nu îndrumă animalele, roşiţi cel puţin de frământările pe care vi le pricinuiesc capriciile unui animal. Într-adevăr, domnilor, dacă aţi vedea un om matur făcând pe poliţaiul unui furnicar, dând o palmă unei furnici care şi-a trântit o camaradă, întemniţând pe una care a furat vecinei

sale un grăunte de grâu, aducând în faţa instanţei pe o alta care şi-a părăsit ouăle, nu l-aţi socoti, oare, smintit pentru că se ocupă cu lucruri mult sub nivelul lui şi are pretenţia de a supune raţiunii făpturi care sunt lipsite de ea? Venerabili pontifi, cum aţi putea numi, aşadar, interesul pe care îl arătaţi capriciilor acestui mic animal? Înţelepţilor, atât am avut de spus.

Deîndată ce isprăvi, un fel de muzică de aplauze făcu să răsune sala; şi după ce toate opiniile fură dezbătute un sfert de ceas bun, regele pronunţă sentinţa:

„Că de acum înainte voi fi socotit om şi, ca atare, voi fi pus în libertate, că pedeapsa de a fi înecat va fi schimbată într-o pocăinţă ruşinoasă (deoarece în acea ţară nu există pocăinţă „onorabilă"), adică voi retracta, în mod public, afirmaţia mea că Luna este o lume, din pricina tulburării pe care noutatea acestei opinii ar fi putut-o sădi în sufletele celor slabi."

Sentinţa fiind pronunţată, sunt scos din palat, îmbrăcat în chip ruşinos cu straie magnifice, urcat la tribuna unui car magnific, la care erau înjugaţi patru prinţi şi obligat să rostesc la răspântiile oraşului:

— Oameni buni, declar că Luna aceasta nu este o Lună, ci o lume; şi că lumea aceea nu este o lume, ci o Lună. Aşa socotesc preoţii că e bine să credeţi.

După ce am strigat acelaşi lucru în cele cinci mari pieţe ale oraşului, l-am văzut pe avocatul meu care îmi întindea mâna ca să mă ajute să cobor. Când l-am privit, am fost foarte mirat descoperind că e demonul meu. Ne-am tot îmbrăţişat preţ de un ceas.

— Vino la mine, mi-a spus, căci dacă te-ai întoarce ia Curte, după o pocăinţă ruşinoasă, n-ai fi văzut cu ochi buni. De altfel, trebuie să-ţi spun că te-ai afla şi acum printre maimuţe, la fel ca şi spaniolul, camaradul tău, dacă nu aş fi lăudat în societate vigoarea şi vioiciunea spiritului tău şi dacă n-aş fi uneltit împotriva profeţilor, pentru a dobândi protecţia celor de sus în favoarea ta.

Tocmai isprăveam să-i mulţumesc, când am ajuns la el acasă; până la cină, îmi vorbi despre sforile pe care le trăsese pentru a-i constrânge pe preoţi ca, în ciuda manevrelor celor mai iscusite, cu care ameţiseră conştiinţa poporului, să renunţe la o persecuţie atât de nedreaptă. Când am fost anunţaţi că masa e servită, îmi spuse că rugase doi profesori de la Academia oraşului să vină să mănânce cu noi, ca să am o tovărăşie plăcută pentru seara aceea.

— Voi aduce vorba despre filosofia pe care ei o predau în această lume, adăugă el, şi cu acest prilej îl vei vedea şi pe fiul gazdei mele. E un tânăr cu o minte cum n-am mai întâlnit niciodată; ar fi un al doilea Socrate, dacă şi-ar putea folosi cum se cuvine inteligenţa, n-ar lăsa viciul să copleşească

harurile cu care-l dăruieşte necontenit Dumnezeu şi n-ar mai simula libertinajul, cum o face, cu himerică ostentaţie şi urmărind să dobândească reputaţia de om de spirit. M-am instalat aici pândind ocaziile de a-l instrui.

Tăcu, vrând parcă să mă lase şi pe mine să vorbesc, apoi, făcu semn să mi se scoată podoabele ruşinoase care eram încă împopoţonat.

Cei doi profesori intrară aproape imediat şi am trecut în camera în care fusese pusă masa şi unde tânărul despre care îmi vorbise şi începuse să mănânce. Îl salutară până la pământ, cu respectul unor sclavi faţă de stăpân; l-am întrebat pe demonul meu care era pricina şi mi-a răspuns că asta se datora vârstei sale, deoarece în lumea aceea bătrânii îi respectau în toate pe tineri şi erau plini de deferenţă faţă de ei; mai mult, părinţii ascultau de copii de îndată ce, potrivit hotărârii Senatului filosofilor, atingeau vârsta raţiunii.

— Te miră, continuă el, acest obicei atât de potrivnic celui din ţara ta? Dar el nu este respins de judecata cea sănătoasă căci, sincer vorbind, când un om tânăr şi înfocat este capabil să imagineze, să judece şi să acţioneze nu este el mai apt să conducă o familie decât un sexagenar infirm, un biet zăpăcit, căruia neaua celor şaizeci de ierni i-a îngheţat imaginaţia şi care nu se mai călăuzeşte decât după ceea ce voi numiţi experienţa succeselor fericite, de fapt simple efecte ale hazardului, împotriva tuturor regulilor de cumpătare ale prudenţei omeneşti? Cât despre judecată, are tot atât de puţină, deşi în lumea voastră ea este considerată un apanaj al bătrâneţii; pentru a va da seama de greşeală, ar trebui să ştiţi că ceea ce se numeşte „prudenţă" la un bătrân nu este altceva decât o teamă neîntemeiată. Astfel, când el s-a ferit de o primejdie în care un tânăr şi-a pierdut viaţa, n-a făcut-o pentru ca ar fi prevăzut catastrofa, ci pentru că nu avea destulă flacără ca să aprindă acele elanuri nobile care ne îngăduie să îndrăznim. În timp ce îndrăzneala acelui tânăr constituia un fel de garanţie a izbânzii ţelului său, pentru că tocmai ardoarea care grăbeşte şi uşurează înfăptuirile era cea care îl îndemna să acţioneze. Cât despre acţiune, ar însemna că îţi nesocotesc inteligenţa dacă m-aş strădui să te conving prin dovezi. Ştii că numai tinereţea este capabilă de acţiune: şi dacă nu eşti întru totul convins, spune-mi, rogu-te, când respecţi un om curajos nu o faci pentru că te poate răzbuna împotriva duşmanilor, sau asupritorilor tăi? Şi să fie din alt motiv decât din simpla obişnuinţă ca îl stimezi în continuare când şaptezeci de ierni i-au îngheţat sângele în vine şi au făcut să-i piară de frig toate elanurile nobile care-i însufleţesc pe cei tineri în lupta pentru dreptate? Când cedezi în faţa celui mai puternic, nu o faci ca să ţi se simtă îndatorat cu o izbândă pe care nici nu i-ai putea-o disputa? De ce, dar, să i te supui când lâncezeala i-a muiat muşchii, i-a slăbit arterele, l-a făcut să-şi piardă minţile şi i-a supt măduva din oase? Dacă ai adora o femeie n-ar fi oare din pricina frumuseţii ei? De ce

să continui să îngenunchezi în faţa ei când bătrâneţea a preschimbat-o într-o fantomă care-i ameninţă cu moartea pe cei vii? În sfârşit, când ţii la un om spiritual e pentru că prin vioiciunea geniului său poate înţelege şi descurca o problemă încurcată, pentru că întreţine, prin vorba-i de duh, conversaţia celei mai strălucite adunări, pentru că pătrunde înţelesul ştiinţelor dintr-odată; şi, totuşi, continui să-l cinsteşti şi când organele lui uzate îl fac să fie prost, greoi şi plictisitor pentru ceilalţi şi când seamănă mai mult cu un zeu al căminului, decât cu un om raţional.

Iată, fiule, de ce e bine să li se încredinţeze tinerilor conducerea familiei. Cu atât mai mult cu cât, dacă ar fi să vă conformaţi maximelor voastre, Hercule, Ahile, Epaminondas, Alexandru şi Cezar, care au murit aproape toţi înainte de patruzeci de ani, n-ar fi meritat nicio cinstire, pentru că, după socoteala voastră, erau prea tineri, deşi tocmai tinereţea a fost izvorul acţiunilor lor frumoase, care n-ar fi avut efect la o vârstă mai înaintată, fiind lipsite de ardoarea şi promptitudinea necesare marilor succese.

Dar, ai să spui, toate legile lumii voastre proclamă respectul datorat vârstnicilor. E adevărat, dar toţi cei care au întocmit legile erau nişte bătrâni care se temeau ca tinerii să nu le răpească tocmai acea autoritate pe care o obţinuseră cu forţa şi au făcut, precum legiuitorii falsei religii, un mister din ceea ce nu putea fi dovedit.

Da, vei spune, moşneagul acesta este tatăl meu şi cerul îmi făgăduieşte o viaţă îndelungată dacă îl cinstesc. Dacă tatăl dumitale, fiule, nu îţi porunceşte nimic potrivnic sfaturilor Celui Preaînalt, ai dreptate; altfel, calcă pe pântecul părintelui ce ţi-a dat viaţă, zdrobeşte cu călcâiul sânul mamei care te-a conceput, pentru că este o prostie să-ţi închipui că respectul laş pe care nişte părinţi vicioşi l-au zmuls slăbiciunii dumitale ar fi atât de plăcut Cerului încât să îţi prelungească pentru asta firul vieţii. Salutul cu care gâdili şi hrăneşti trufia paternă face oare să spargă buboiul pe care-l ai într-o parte, îţi tămăduieşte răceala, îţi vindecă împunsătura unei săbii în burtă, îţi topeşte piatra din băşică? Dacă e aşa, atunci medicii fac o mare greşeală: în locul leacurilor infernale cu care amărăsc viaţa oamenilor, ar trebui să recomande împotriva vărsatului de vânt trei reverenţe înainte de masă, patru „mulţumesc din tot sufletul" după-masă şi o duzină de „noapte bună, mamă şi tată" înainte de culcare. Ai să-mi răspunzi că, fără el, n-ai exista; e adevărat, dar nici el n-ar fi existat fără bunicul dumitale, nici bunicul fără străbunic, iar fără dumneata tatăl dumitale n-ar avea nepot. Atunci când natura i-a dat viaţă, a făcut-o cu condiţia ca el să înapoieze ce îi împrumuta; astfel, când te-a conceput, nu ţi-a dat nimic, şi-a plătit doar datoria! De altfel, aş vrea grozav să ştiu dacă părinţii se gândeau la dumneata când te-au conceput! Vai, deloc! Şi, totuşi, crezi că le eşti dator pentru un dar pe care ţi

l-au făcut fără voie. Cum, pentru că tatăl dumitale a fost atât de desfrânat încât n-a putut rezista ochilor frumoşi ai nu ştiu cărei fiinţe, pentru că a încheiat târgul ca să-şi potolească patima şi pentru că eşti rezultatul viciului lor, îl onorezi pe acest destrăbălat ca pe unul din cei şapte înţelepţi ai Greciei! Cum, pentru că celălalt, fiind avar, a cumpărat bunurile soţiei lui cu preţul unui copil, acest copil nu trebuie să-i vorbească decât stând în genunchi? Aşadar, bine a făcut tatăl dumitale că a fost desfrânat, iar celălalt – zgârcit, căci altfel nici dumneata, nici el n-aţi fi existat niciodată; dar tare aş mai vrea să ştiu dacă, fiind sigur că pistolul lui o să dea greş, n-ar mai fi tras! Doamne sfinte, câte li se mai pot vârî în cap oamenilor din lumea voastră!

De la arhitectul muritor nu ai decât trupul; sufletul îţi vine din ceruri; numai datorită întâmplării tatăl nu ţi-e fiu aşa cum îi eşti dumneata. Poţi şti dacă nu cumva te-a împiedicat să moşteneşti o coroană? Poate că spiritul dumitale pornise din cer cu scopul de a da viaţă, în pântecul împărătesei, regelui romanilor; din întâmplare, ţi-a întâlnit embrionul şi, poate ca să scurteze drumul, s-a instalat în el. Nu, nu, Dumnezeu nu te-ar fi şters de pe lista oamenilor dacă tatăl dumitale ar fi murit copil mic. Dar cine ştie dacă n-ai fi fost astăzi opera vreunui căpitan curajos care te-ar fi asociat gloriei şi bunurilor sale. Aşa că se prea poate să nu-i datorezi nimic mai mult tatălui care ţi-a dat viaţă, decât ai datora piratului care te-ar fi pus în lanţuri, pentru că te-ar fi hrănit. Şi chiar dacă te-ar fi zămislit prinţ, dacă te-ar fi zămislit rege, un dar îşi pierde din valoare atunci când cel care îl primeşte n-are posibilitatea de a alege. A fost ucis Cezar, a fost ucis Casius, dar Casius îi este obligat sclavului care i-a dăruit moartea la cerere, iar Cezar nu le este obligat ucigaşilor săi, deoarece ei l-au silit să moară. Te-a consultat oare tatăl dumitale, când ţi-a strâns mama în braţe? Te-a întrebat dacă vrei să trăieşti în acest secol sau să aştepţi un altul, dacă te mulţumeşti să fii odrasla unui prost, sau dacă al ambiţia să te naşti dintr-un om de treabă? Vai, tocmai dumneata, singurul interesat, eşti singurul căruia nu i s-a cerut părerea! Poate că dacă ai fi fost închis într-altă parte decât în matricea ideilor naturii şi dacă naşterea ar fi fost la propria dumitale alegere, i-ai fi spus Parcei: „Dragă domnişoară, ia fusul altcuiva; de tare multă vreme mă aflu în nefiinţă şi prefer să nu exist încă o sută de ani, decât să fiu astăzi, pentru a mă căi mâine!" Şi, totuşi, a trebuit să treci prin asta; degeaba ai orăcăit ca să te întorci în casa lungă şi neagră din care te zmulgeau, ei se făceau a crede că vrei să sugi.

Iată, fiul meu, cam care sunt cauzele respectului pe care părinţii îl poartă copiilor lor; ştiu bine că am ţinut partea copiilor mai mult decât se cuvenea şi că am vorbit întrucâtva împotriva conştiinţei mele. Dar, vrând să

temperez orgoliul cu care anumiţi părinţi sfidează slăbiciunea copiilor lor, am fost obligat să fac asemenea acelora care pentru a îndrepta un copac sucit trag de el în partea opusă, ca să redevină la fel de drept între cele două porţiuni strâmbe. Astfel i-am făcut să restituie respectul tiranic pe care-l uzurpaseră, luându-le mult din ceea ce le aparţinea, pentru ca altădată să se mulţumească cu ce-i al lor. Mai ştiu că prin această apologie i-am şocat pe toţi bătrânii; dar să-şi aducă aminte că înainte de a fi părinţi au fost copii şi că era cu neputinţă să nu vorbesc şi în favoarea lor, de vreme ce nu i-a adus barza. Dar, în sfârşit, orice s-ar întâmpla, chiar dacă vrăjmaşii mei s-ar lua la bătaie cu prietenii mei, n-aş avea decât de câştigat, căci i-am slujit pe toţi oamenii şi i-am deservit doar pe jumătate din ei.

Rostind aceste cuvinte, tăcu, şi fiul gazdei noastre lua cuvântul după cum urmează:

— Îngăduiţi-mi, îi spuse el, deoarece graţie dumneavoastră sunt informat asupra originii, istoriei, obiceiurilor şi filosofiei lumii acestui omuleţ, să adaug ceva la ceea ce aţi spus şi să demonstrez că, de fapt, copiii nu sunt datori faţă de părinţi pentru naşterea lor, deoarece, sincer vorbind, părinţii erau datori să le dea viaţă.

Cea mai limitată filosofie din lumea lor recunoaşte că este mai avantajos să mori decât să nu exişti, deoarece ca să mori trebuie întâi să fi trăit. Or, pentru că, nedând fiinţa acestui nimic, îl condamn la o stare mai rea decât moartea, sunt mai vinovat nezămislindu-l, decât ucigându-l. Micul meu om, tu ai crede, totuşi, că ai săvârşi un paricid de neiertat sugrumându-ţi fiul; ar fi groaznic, într-adevăr, dar e şi mai cumplit să nu dai fiinţă cui o poate primi, căci copilul căruia îi răpeşti lumina pentru totdeauna a avut totuşi satisfacţia de a se bucura de ea câtăva vreme. Pe deasupra, mai ştim că este lipsit de ea doar pentru câteva secole; dar acele patruzeci de biete nimicuri, din care ai fi putut face patruzeci de soldaţi buni pentru regele tău, le împiedici cu răutate să vină pe lume şi le laşi să se altereze în şalele tale, la cheremul unei apoplexii care ar putea să te sufoce...

Să nu mi se ţină discursuri frumoase întru lauda fecioriei, această cinste e numai un fum, căci, în definitiv, tot respectul cu care o înconjoară vulgul nu este, chiar şi pentru voi, decât o vorbă, pe când a nu ucide, a nu îţi face fiul mai nefericit decât un mort, neconcepându-l, e o poruncă. Iată de ce mă mir foarte, având în vedere că abstinenţa este considerată de preferat înmulţirii trupeşti, în lumea din care vii, că Dumnezeu n-a făcut să vă naşteţi din roua de mai, asemenea ciupercilor; sau, cel puţin, aidoma crocodililor, din mâlul gras al pământului încălzit de Soare. Dimpotrivă, el nu vă trimite eunuci

decât întâmplător, nu smulge părţile genitale ale călugărilor, preoţilor şi cardinalilor voştri.[56]

Ai să-mi răspunzi că natura li le-a dat; da, dar el este stăpânul naturii şi dacă ar fi socotit că părţile acestea sunt dăunătoare mântuirii lor, ar fi poruncit să le fie tăiate, aşa cum se întâmpla sub legea veche[57] cu prepuţul evreilor. Dar acestea sunt argumente prea ridicole. Acum, să fim cinstiţi: există vreo parte a trupului tău mai sacră sau mai spurcată decât alta? De ce aş păcătui atunci când îmi ating partea din mijloc şi nu când îmi ating urechea sau călcâiul? Pentru că simt o gâdilătură? Atunci nu trebuie să mă spăl de la mijloc în jos, pentru că asta dă naştere la un fel de voluptate; credincioşii nu trebuie, nici ei, să se înalţe până la contemplarea lui Dumnezeu, care înseamnă o mare bucurie a închipuirii. Pe drept cuvânt, mă întreb, văzând în ce măsură este religia ţării voastre împotriva naturii şi geloasă pe orice mulţumire a omului, cum se face că preoţii voştri nu socotesc o crimă scărpinatul, din pricina durerii plăcute pe care o provoacă; pe de altă parte, am băgat de seamă că natura cea prevăzătoare a făcut ca toate persoanele de seamă, îndrăzneţe şi spirituale să încline către desfătările Amorului; drept martori stau Samson, David, Hercule, Cezar, Hanibal, Charlemagne[58]; oare a făcut asta urmărind ca ei să-şi taie organul acestei desfătări cu cosorul? Ea s-a strecurat până şi într-un butoi, ca să-l desfrâneze pe slăbănogul, urâtul, păduchiosul de Diogene, şi să-l constrângă să compună, din vântul cu care gătea sufleul de morcovi, suspine către Lais. Fără îndoială, a făcut asta de teamă ca lumea să nu ducă lipsă de oameni cinstiţi. Dintr-acestea să tragem concluzia că tatăl tău era obligat să te aducă la lumina zilei şi chiar dacă ar gândi că te-a îndatorat foarte zămislindu-te prin mijlocirea unei gâdilături, nu ţi-a dat, de fapt, decât ceea ce dă un taur banal vacilor, de zece ori pe zi, pentru plăcerea lui.

— N-ai dreptate, îl întrerupse atunci demonul meu, când vrei să îndrumi înţelepciunea lui Dumnezeu. E adevărat că ne-a interzis excesul de plăceri, dar de unde ştii că n-a voit astfel pentru ca dificultăţile prin care trecem luptând împotriva acestei patimi să ne facă să merităm slava pentru care ne pregăteşte? De unde ştii că nu a vrut să ne aţâţe dorinţa prin oprelişte? De unde ştii că nu prevedea că, lăsând tinerii în voia poftelor trupeşti, prea deasa împreunare le-ar slăbi sămânţa şi ar face ca lumea să se sfârşească odată cu strănepoţii celui dintâi Om? De unde ştii că nu a voit ca nu cumva

---

[56] După cum se ştie, membrii clerului catolic sunt obligaţi să depună jurământul castităţii (n.t.).

[57] Legea mozaică, inclusă în Vechiul Testament (n.t.).

[58] Carol cel Mare (742–814), rege al francilor şi împărat al Occidentului, întemeietorul dinastiei carolingienilor (n.t.).

rodnicia pământului să nu mai îndestuleze atâţia înfometaţi? În sfârşit, de unde ştii că n-a vrut s-o facă în pofida oricărei raţiuni aparente, ca să-i recompenseze tocmai pe aceia care în pofida oricărei raţiuni aparente, se vor fi încrezut în cuvântul său?

După câte mi-am dat seama, acest răspuns nu-l satifăcu pe tânăr, care clătină de trei sau patru ori din cap; dar preceptorul nostru comun tăcu, deoarece bucatele erau nerăbdătoare să fie înghiţite.

Ne-am aşezat, deci, pe nişte paturi foarte moi, acoperite de covoare mari; şi un tânăr servitor îl conduse pe cel mai vârstnic dintre filosofii noştri într-o odăiţă aparte, în timp ce demonul meu îi striga să se întoarcă îndată ce avea să isprăvească de cinat.

Această toană de a mânca separat îmi stârni curiozitatea şi am întrebat care este cauza.

— El nu gustă miros de carne, nici chiar de ierburi, mi se răspunse, dacă nu au murit de la sine, deoarece le socoteşte în stare să simtă durerea.

— Nu sunt chiar atât de mirat că se abţine să mănânce carne, sau orice a avut o viaţă sensibilă, am replicat eu. Şi în lumea noastră pitagoricienii şi chiar câţiva sfinţi pustnici au ţinut acest regim; dar a nu îndrăzni, de pildă, să tai o varză, de teama de a nu o răni, asta mi se pare cu totul ridicol.

— Eu, unul, răspunse demonul meu, socotesc că are multă dreptate. Varza despre care vorbeşti nu este oare tot o creatură a lui Dumnezeu, ca şi dumneata? Nu aveţi amândoi, drept tată şi mamă pe Dumnezeu şi renunţarea sa? Nu a fost intelectul Lui preocupat, din veci de veci, de naşterea ei ca şi de a dumitale? S-ar părea chiar că s-a ocupat mai îndeaproape de cea a vegetalului decât de cea a cugetătorului, deoarece a lăsat naşterea omului pe seama capriciilor tatălui său, care, după bunu-i plac, îl poate zămisli sau nu – asprime pe care, totuşi, n-a vrut să o aibă faţă de varză; căci, în loc să lase la voia tatălui zămislirea fiului, ca şi când s-ar fi temut mai mult de dispariţia rasei verzelor decât de a celeia a omului, el le constrânge, de a le place au ba, să îşi dea fiinţă una celeilalte, şi nu cum fac oamenii, care procreează numai după capriciile lor şi care, într-o viaţă, nu pot genera mai mult de douăzeci, pe când verzele pot produce patru sute de mii de cap. A spune că Dumnezeu a iubit totuşi omul mai mult decât varza, înseamnă a te gâdila singur ca să râzi; fiind incapabil de pasiune, el n-ar putea nici să urască, nici să iubească pe nimeni; iar dacă ar fi susceptibil de dragoste, mai curând şi-ar îndrepta afecţiunea către această varză, care n-ar ştii să-l jignească, decât către omul care de pe acum cugetă cum să-l rănească şi ar vrea să-l şi distrugă, de i-ar sta în puteri. Mai adaug şi că omul nu s-ar putea naşte fără crimă, fiind o părticică din cel dintâi criminal; dar

ştim prea bine că varza cea dintru început nu şi-a jignit cu nimic Creatorul în paradisul terestru.

Se spune că noi, şi nu verzele, suntem făcuţi după chipul şi asemănarea Fiinţei Supreme. Chiar dacă ar fi adevărat, am compromis această asemănare murdărindu-ne sufletele prin care-i semănăm, căci nimic nu este mai opus lui Dumnezeu decât păcatul. Iar dacă sufletul nostru nu mai este imaginea lui, nu-i semănăm mai mult prin picioare, mâini, gură, frunte şi urechi, decât varza prin frunze, flori, tulpină, cotor sau căpăţână. Nu crezi, într-adevăr, că dacă această biată plantă ar putea vorbi când este tăiată, ar spune: „Omule, frate drag, ce ţi-am făcut eu, oare, ca să merit moartea? Nu cresc decât în grădini şi nu pot fi găsită prin locuri sălbatice, în care aş trăi în siguranţă; nu vreau să fiu opera altor mâini decât alor tale, şi abia mă semeni în grădină că, pentru a-ţi dovedi complezenţa mea, înfloresc, îţi întind braţele, îţi ofer copiii mei, sub forma seminţelor şi, drept răsplată a curtoaziei mele, tu îmi tai capul!"

Iată ce ar spune varza, dacă ar putea vorbi. Şi apoi, cum vine asta? Pentru că n-are cum să se plângă înseamnă că ne este îngăduit să-i facem tot răul pe care n-ar avea cum să-l împiedice? Dacă găsesc un nenorocit legat fedeleş, pot să-l ucid fără păcat, doar pentru că nu se poate apăra? Dimpotrivă, neputinţa lui mi-ar agrava cruzimea; căci, oricât de sărmană şi de lipsită de privilegiile noastre ar fi această biată făptură, ea nu merită moartea. Dintre toate bucuriile existenţei, varza nu o are decât pe aceea de a creşte şi noi i-o răpim! Păcatul de a masacra un om, care într-o zi va trăi din nou, nu este la fel de mare ca acela de a tăia o varză şi de a-i lua viaţa, ei – care nu mai poate nădăjdui la alta. Omorând o varză, îi nimiceşti sufletul, în timp ce ucigând un om, îi constrângi sufletul să-şi schimbe domiciliul; şi afirm chiar mai mult: deoarece Dumnezeu, Părintele comun al tuturor lucrurilor, îşi iubeşte creaţiile în egală măsură, nu este raţional să-şi fi împărţit binefacerile în mod egal între noi şi plante, pe care e drept să le considerăm aidoma noua? E adevărat că noi ne-am născut cei dintâi, dar în familia lui Dumnezeu nu există dreptul primului născut; aşa că dacă verzele nu împart cu noi dreptul la nemurire, li s-a dăruit, fără îndoială, o altă însuşire, a cărei măreţie să-i compenseze scurtimea; poate că e o inteligenţă universală, o cunoaştere desăvârşită a sensului tuturor lucrurilor; poate şi pentru asta Cauza cea înţeleaptă nu le-a croit organe asemănătoare cu ale noastre, al căror unic efect este o judecată nevolnică şi adeseori înşelătoare, ci altele, mai ingenios fasonate, mai puternice şi mai numeroase, care slujesc la purtarea discuţiilor lor speculative. Ai să mă întrebi, poate, dacă ne-au comunicat vreodată ceva din aceste gânduri de seamă? Dar, ia spune-mi, te-au învăţat vreodată îngerii mai mult decât ele? Cum nu există nicio relaţie, nicio

armonie între însuşirile neghioabe ale omului şi cele ale acestor creaturi divine, oricâte eforturi ar face verzele intelectuale ca să înţelegem cauza ocultă a tuturor întâmplărilor miraculoase, ne lipsesc simţurile capabile să recepteze aceste meditaţii înalte.

Moise, cel mai de seamă dintre toţi filosofii, care sorbea cunoaşterea naturii din izvorul naturii însuşi, la acest adevăr se gândea atunci când vorbea despre Pomul Cunoaşterii şi, fără îndoială, propunându-ne această enigmă el voia să ne înveţe că, spre deosebire de noi, plantele posedă filosofia perfectă. Aminteşte-ţi, o, cel mai trufaş dintre animale, că deşi varza pe care o tai tace mâlc, asta nu înseamnă că nu gândeşte. Dar biata vegetală nu are organele necesare pentru a urla aidoma ţie; nu le are nici ca să se zbuciume, nici ca să plângă; are, totuşi, organe cu care să atragă asupra ta răzbunarea Cerului. În sfârşit, dacă ţii neapărat să mă întrebi de unde ştiu că verzele au gânduri atât de frumoase, te întreb şi eu, la rândul meu, de unde ştii că nu le au şi că vreuna dintre ele nu spune seara, când se retrage, imitându-te: „Rămân, domnule Varză Creaţă, preaumila dumneavoastră slugă, Căpăţână de Varză."

Aici ajunsese cu discursul său, când tânărul care îl luase pe filozoful nostru îl aduse înapoi.

— Cum, aţi şi cinat? exclamă Demonul meu.

Tânărul răspunse că tocmai isprăviseră, mai ales că fizionomul le îngăduise să guste şi din mâncarea noastră. Gazda nu aşteptă să îi cer explicaţia misterului.

— Înţeleg, spuse el, că acest mod de a trăi te miră. Află, dar, că deşi în lumea voastră sănătatea este tratată cu mai multă nepăsare, felul în care se petrec lucrurile la noi nu este de dispreţuit.

În toate casele există un fizionom, plătit de stat, care este cam ceea ce se cheamă la voi un medic, dar nu se ocupă decât de cei sănătoşi şi nu îşi alege modul în care să ne trateze decât după proporţiile, înfăţişarea şi simetria membrelor noastre, după trăsăturile chipului, coloritul cărnii, fineţea pielii, agilitatea corpului, sunetul glasului, culoarea, tăria şi asprimea părului. N-ai observat, mai devreme, un om destul de scund care te-a privit cu atenţie? Era fizionomul nostru. Poţi fi sigur că a comandat aromele unei mese potrivit constituţiei dumitale fizice. Vezi ce departe de paturile noastre este aşezat al dumitale? El a ajuns, fără îndoială, la concluzia că ai un temperament foarte deosebit de al nostru şi s-a temut ca aromele eliberate prin aceste mici robinete să nu ajungă până la dumneata, sau ca aromele pregătite pentru dumneata să nu ajungă până la noi. Ai să vezi că în seara

asta va alege cu aceeaşi grijă florile pentru patul în care vei dormi de acum înainte.

În timp ce vorbea, eu îi făceam semne duhovnicului meu ca să încerce să-i determine pe filosofi să abordeze vreunul dintre capitolele ştiinţei pe care o slujeau. Îmi era prea bun prieten ca să nu aducă pe dată vorba despre asta; nu voi pomeni nici aluziile, nici rugăminţile folosite pentru atingerea scopului urmărit, deoarece trecerea de la glumă la serios s-a făcut prea pe nesimţite pentru a putea fi imitată. E destul să-ţi spun, cititorule, că ultimul venit dintre aceşti doctori, după ce spuse multe alte lucruri, continuă astfel:

— Mai trebuie să demonstrez că există lumi fără sfârşit într-o lume fără de sfârşit. Închipuiţi-vă, deci, că universal e un mare animal, că stelele, care sunt nişte lumi, se află în acest mare animal, ca şi alte animale mari care sunt lumi pentru alte popoare, cum am fi, de pildă, noi, caii noştri etc., şi că noi, la rândul nostru, suntem tot nişte lumi faţă de anumite animale mult mai mici în comparaţie cu noi, cum ar fi viermii, purecii, insectele; că acestea reprezintă Pământul pentru altele şi mai imperceptibile; că tot astfel cum noi părem, fiecare în parte, o mare lume pentru aceste noroade mici, carnea noastră, sângele, sufletul nu sunt poate altceva decât o ţesătură de mici animale care discută, ne împrumută mişcarea lor şi, lăsându-se conduse orbeşte de voinţa noastră, care le slujeşte de vizitiu, ne conduc la rândul lor şi, toate împreună, produc această activitate pe care o numim Viaţă. Căci spuneţi-mi, rogu-vă: să fie greu de crezut că un purice ia trupul vostru drept o lume şi că atunci când vreunul dintre ei călătoreşte de la o ureche la cealaltă, semenii lui spun că a călătorit la cele două capete ale Pământului, sau că a alergat de la un pol la celălalt? Da, neîndoielnic, acest mic popor ia părul vostru drept codrii lumii lui, porii plini de umoare – drept puţuri, băşicile – drept lacuri şi heleştee, abcesele – drept mări, curgerea nasului – drept ploaie torenţială; şi când te piepteni, dând părul când în faţă, când în spate, ei iau această agitaţie drept fluxul şi refluxul oceanului.

Mâncărimea nu dovedeşte, oare, adevărul spuselor mele? Şi parazitul care o produce este el altceva decât unul dintre acele mici animale care s-a desprins de societate pentru a deveni tiranul ţării sale? Dacă mă întrebaţi cum se face că sunt mai mari decât celelalte făpturi imperceptibile, vă întreb de ce elefanţii sunt mai mari decât noi şi irlandezii decât spaniolii? Cât despre băşica şi crusta aceasta ale căror cauze le ignoraţi, ele se datorează, probabil, fie descompunerii stârvurilor duşmanilor masacraţi de micii uriaşi; fie ciumei – produse de abundenţa alimentelor cu care s-au îndopat răzvrătiţii – care a făcut să putrezească pe câmp grămezi de hoituri; fie faptului ca acest tiran, după ce şi-a izgonit din jur toţi semenii care astupau porii trupului nostru cu corpurile lor, a lăsat cale liberă umorii şi aceasta,

revărsându-se în afara circulaţiei sângelui, s-a alterat. O să mă întrebaţi, poate, de ce produce un parazit atâţia alţii? Nu este un lucru prea greu de înţeles, căci, tot aşa cum o răzvrătire aduce alta, aceste mici noroade, împinse de exemplul rău al semenilor lor răzvrătiţi, tind fiecare să comande, stârnind pretutindeni războaie, masacre şi foamete. Dar, o să-mi spuneţi, unele persoane sunt mult mai puţin supuse mâncărimii decât altele şi, totuşi, fiecare dintre noi este la fel de plin de aceste mici animale, de vreme ce ele, cum am mai arătat, alcătuiesc viaţa. E adevărat. Mai observăm şi că flegmaticii se îmbolnăvesc mai rar de râie decât colericii, deoarece, adaptându-se climei în care sălăşluieşte, micul norod este mai lent într-un trup rece, decât într-un trup cald, în care clocoteşte, se vânzoleşte şi n-ar şti să stea locului. Astfel, colericul este mult mai delicat decât flegmaticul, deoarece, fiind animat în mult mai multe locuri, iar pricina fiind activitatea micilor animale, este sensibil în toate locurile în care se mişcă turma; pe când flegmaticul, nefiind destul de fierbinte pentru a face să acţioneze acest norod neastâmpărat altcum decât în puţine locuri, nu este sensibil decât în puţine locuri

Dacă vrei o nouă dovadă despre parazitenia universală, n-ai decât să observi, când te răneşti, cum aleargă sângele către rană. Medicii voştri spun că este călăuzit de prevăzătoarea natură, care vrea să ajute părţile slăbite; dar nu este decât o frumoasă himeră, cum că în afară de suflet şi spirit ar mai exista în noi o a treia substanţă intelectuală, având funcţii şi organe proprii. Iată de ce mi se pare mult mai de crezut că aceste mici animale, simţindu-se atacate, trimit soli la vecinii lor, cerându-le ajutor şi că, ajutoarele sosind de pretutindeni, iar ţinutul nemaiputând cuprinde atâta liotă, indivizii mor fie de foame, fie sufocându-se în îmbulzeală. Această moarte soseşte când buboiul e copt, iar dovada că animalele s-au sufocat este că ţesuturile putrede devin nesimţitoare; foarte des, sângerarea recomandată pentru a combate inflamaţia e de folos, pentru că, pierzându-se multe dintre ele prin deschizătura pe care se străduiau să o astupe, micile animale refuză să sară întrajutorul aliaţilor lor, abia mai putându-se apăra fiecare pe sine.

El sfârşi astfel, iar cel de-al doilea filozof băgă de seamă că privirile noastre, aţintite asupra lui, îl îndemnau să urmeze la cuvânt.

— Oameni, spuse el, văzându-vă doritori să îl învăţaţi pe acest mic animal, semenul nostru, câte ceva din ştiinţa pe care o predăm, vă înştiinţez că tocmai scriu un Tratat pe care aş fi bucuros să i-l prezint, deoarece cuprinde lămuriri necesare înţelegerii fizicii noastre şi explicaţia originii eterne a lumii. Dar acum trebuie să văd, neîntârziat, cum funcţionează foalele casei mele, căci oraşul pleacă mâine, fără amânare; vă cer, deci,

scuze, făgăduindu-vă totuşi că îndată ce va ajunge acolo unde trebuie să meargă, vă voi da satisfacţie.

Auzind aceasta, fiul gazdei îl chemă pe tatăl său, ca să-l întrebe cât era ceasul; i se răspunse că sunase de opt şi atunci, furios, îi ceru socoteală da ce nu-l anunţase la şapte, aşa cum îi poruncise, de vreme ce ştia că a doua zi casele urmau să pornească la drum, aşa cum şi făcuseră zidurile oraşului.

— Fiule, replică bătrânelul, de când staţi la masă a apărut o ordonanţă prin care se interzice categoric să se plece înainte de poimâine.

— N-are nicio importanţă, reluă tânărul, trebuie să asculţi orbeşte, să nu interpretezi ordinele mele şi să nu-ţi aminteşti de altceva decât de ce ţi-am poruncit. Hai, adu-ţi repede efigia!

Când aceasta fu adusă, o apucă şi o biciui un sfert de ceas.

— Pramatie! exclamă el. Ca pedeapsă pentru neascultarea ta, vreau ca astăzi să fii de râsul lumii, aşa că îţi poruncesc ca toată ziua să nu mergi decât în două picioare.

Sărmanul bătrânel ieşi lăcrimând şi fiul său continuă:

— Domnilor, vă rog să mă scuzaţi şi să scuzaţi pungăşiile acestui zănatic; nădăjduiam să fac din el un om de ispravă, dar a abuzat de prietenia mea. O să mă bage în mormânt, netrebnicul! Am fost de zece ori pe punctul de a-l blestema.

Deşi îmi muşcam buzele, mă abţineam cu greu să nu râd de lumea aceasta întoarsă pe dos şi, ca să întrerup burleasca pedagogie, care m-ar fi făcut până la urmă să izbucnesc în hohote, l-am rugat să-mi spună ce înţelegea prin această călătorie a oraşului, despre care vorbise nu demult şi dacă zidurile şi casele se mişcau într-adevăr. El îmi răspunse:

— Iubite oaspete, noi avem oraşe mobile şi oraşe sedentare; cele mobile, ca acesta în care ne aflăm acum, sunt clădite aşa cum am să-ţi explic. Arhitectul prevede ca fiecare palat să fie construit, cum vezi, dintr-un lemn foarte uşor; dedesubtul lui montează patru roţi: în grosimea unui perete aşază zece foale mari, ale căror ţevi străbat, în linie dreaptă, ultimul cat, de la un capăt la celălalt, astfel încât atunci când vrem să mutăm oraşele în altă parte (pentru că le schimbăm locul în fiecare anotimp), fiecare dintre noi înalţă într-o parte a locuinţei sale pânze mari în dreptul foalelor şi dă drumul unui resort care le acţionează pe acestea din urmă: în mai puţin de opt zile, datorită suflului continuu al acestor monştri producători de vânt, oraşele sunt deplasate, dacă vrem, la peste o sută de leghe.

Cât despre acelea pe care le numim sedentare, casele lor seamănă cu turnurile voastre, doar că sunt din lemn şi străbătute prin mijloc, din beci şi până la acoperiş, de un şurub gros şi puternic, ca să le putem înălţa şi coborî după voie. Dedesubtul lor este săpată o cavitate la fel de adâncă pe cât este

clădirea de înaltă, şi totul este astfel conceput încât, îndată ce gerurile încep să pătrundă cerul, locuitorii să-şi poată coborî casele în pământ, unde se află la adăpost de intemperii. Dar când dulcile adieri ale primăverii îmblânzesc văzduhul, ele urcă iar la suprafaţă, cu ajutorul şurubului despre care ţi-am vorbit.

L-am rugat, deoarece tot fusese atât de amabil, iar oraşul pleca peste două zile, să-mi spună câte ceva despre acea origină eternă a lumii, despre care îmi mai vorbise cu câtva timp în urmă.

— Şi-ţi făgăduiesc, i-am spus, că, drept răsplată, îndată ce voi ajunge înapoi în Lună, de unde am venit, după cum poate mărturisi dascălul meu (şi l-am indicat pe demon), voi însămânţa acolo gloria domniei-tale, istorisind frumoasele lucruri pe care mi le vei spune. Văd că râzi de făgăduinţa mea, pentru că nu crezi că Luna despre care vorbesc este o lume şi că eu sunt unul dintre locuitorii ei; dar pot să te asigur că şi oamenii din acea lume, care socotesc pe aceasta drept Lună, vor râde de mine, când le voi spune că Luna voastră este o lume, cu ţările şi locuitorii ei.

Îmi răspunse doar printr-un zâmbet şi vorbi după cum urmează:

— Deoarece, când vrem să ne referim la originea acestui mare Tot, suntem siliţi să recurgem la trei sau patru absurdităţi, se cuvine să o apucăm pe drumul care ne va face să ne poticnim mai puţin. Voi spune deci că primul obstacol este veşnicia lumii, iar spiritul oamenilor nefiind destul de puternic ca să o conceapă şi neputând nici să-şi imagineze că acest mare univers, atât de frumos şi de bine echilibrat, s-ar fi putut zămisli singur, ei au recurs la Facerea Lumii. Dar, asemenea celui care ar intra în râu de teamă să nu îl ude ploaia, ei fug din braţele unui pitic, cerşind mila unui uriaş. Şi asta nici măcar nu-i salvează, căci veşnicia pe care o răpesc lumii, pentru că n-au putut s-o înţeleagă, i-o dăruiesc lui Dumnezeu, ca şi când el ar fi avut nevoie de acest dar şi ca şi când ea ar fi fost mai uşor de închipuit astfel. Această absurditate, sau acest uriaş despre care am vorbit, este Facerea Lumii, căci, spune-mi cinstit, se poate concepe ca din nimic să se facă ceva? Între nimic şi un simplu atom există o asemenea nesfârşire, încât nici cea mai ascuţită minte nu ar putea s-o pătrundă; ca să ieşim din acest labirint inexplicabil, trebuie să admiţi că materia este eternă, ca şi Dumnezeu, şi atunci nu va mai fi nevoie să admitem un Dumnezeu, deoarece lumea ar fi putut exista şi fără el. Dar, ai să-mi spui, dacă admit că materia este eternă, cum s-a orânduit acest haos de la sine? Am să-ţi explic.

După ce am despărţit, în gând, fiecare trup vizibil într-o infinitate de mici corpuri invizibile, trebuie, micul meu animal, să ne închipuim că Universul infinit nu este compus din altceva decât din aceşti atomi infiniţi, foarte rezistenţi, inalterabili şi foarte simpli, unii cubici, alţii paralelipipedici, alţii

colţuroşi, alţii rotunzi, alţii ascuţiţi, alţii piramidali, alţii hexagonali, alţii ovali, fiecare acţionând potrivit formei sale. Şi dacă socoteşti că nu-i aşa, pune o bilă de fildeş rotundă pe o suprafaţă foarte netedă: la cel mai mic impuls pe care i-l vei da, ea se va rostogoli o jumătate de sfert de ceas fără oprire. Or, dacă ar fi la fel de rotundă ca unii dintre aceşti atomi, despre care vorbesc, iar suprafaţa pe care este aşezată ar fi perfect netedă, nu s-ar opri niciodată. Şi dacă meşteşugul este capabil să atribuie unui corp o mişcare perpetuă, de ce n-am crede că o poate face şi natura? La fel se întâmplă şi cu celelalte figuri, dintre care unele, cum ar fi cele pătrate, au nevoie de o odihnă perpetuă, altele de o mişcare într-o parte, altele de o jumătate de mişcare, ca şi de trepidaţie; iar cea rotundă, înclinată prin firea lucrurilor spre continuă deplasare, întâlnindu-se cu cea piramidală, dă poate naştere la ceea ce numim „foc", deoarece focul nu numai că se agită fără de odihnă, dar străpunge şi străbate cu uşurinţă. Focul mai are şi alte efecte, care depind de deschideri şi însuşirile unghiurilor cărora li se ataşează forma rotundă; de pildă, focul piperului este altceva decât focul zahărului, focul zahărului, decât cel al scorţişoarei, al acesteia decât cel al cuişoarelor, şi acesta, decât focul de buşteni. Or, focul, care este constructorul părţilor, cât şi al întregului Univers, a împins şi a adunat într-un stejar cantitatea de figuri necesare pentru a alcătui acest stejar. Dar, ai să-mi spui, cum a putut hazardul să adune într-un singur loc toate lucrurile necesare pentru a alcătui acest stejar? Îţi răspund că nu este o minune că materia astfel dispusă a format un stejar şi că minunea ar fi fost mai mare dacă, materia fiind astfel dispusă, stejarul n-ar fi fost produs; cu un număr mai mic din anumite figuri, ar fi fost un ulm, un plop, o salcie; cu un număr mai mic din alte figuri, ar fi fost o plantă sensibilă, o stridie, un vierme, o muscă, o broască, o vrabie, o maimuţă, un om. Când aruncând trei zaruri pe masă, ele arată toate cifra 2 sau 3, 4 sau 5, sau de doua ori 6 şi un 1, vei spune: „O, ce miracol! Fiecare zar arată aceeaşi cifră, când puteau să arate atâtea altele! Ce miracol! Au ieşit trei numere în continuare. Ce miracol! Au ieşit doi de 6 şi reversul celui de-al treilea 6!" Sunt sigur că, fiind om de spirit, n-ai să exclami niciodată aşa, deoarece, pe zaruri nefiind decât un anumit număr de cifre, e cu neputinţă să nu iasă unele dintre ele.

Şi, cu toate acestea, te mai miri cum se face că această materie, amestecată talmeş-balmeş, la voia întâmplării, a putut alcătui un om, de vreme ce erau necesare atâtea lucruri pentru construirea fiinţei sale. Aşadar, nu ştii că această materie, pornind pe drumul alcătuirii unui om, s-a oprit de un milion de ori ca să formeze ba o piatră, ba o bucată de plumb, ba un coral, ba o floare, ba o cometă şi toate acestea din pricina numărului mai mic sau mai mare dintr-anumite figuri care erau sau nu trebuincioase pentru a

întruchipa un om. Nu este, deci, nicio minune că o infinitate de materii, ce se schimbă şi se mişcă necontenit, s-au întâlnit astfel încât să formeze puţinele animale, vegetale, minerale pe care le vedem; aşa cum nu este o minune faptul că la o sută de aruncături de zaruri se nimereşte ca o dată să arate toate acelaşi număr, la fel este cu neputinţă ca din această vânzoleală să nu iasă ceva şi acest ceva să nu fie întotdeauna admirat de vreun nătărău care nu va şti cât de puţin a lipsit să nu iasă nimic. Când marele râu din Y mişcă roţile unei mori şi arcurile unui orologiu, iar pârâul din Z nu face altceva decât să curgă şi să o mai ia pe alături câteodată, nu vei spune că râul are mult spirit, ştiind că el a întâlnit lucruri dispuse să realizeze aceste capodopere; căci dacă moara nu s-ar fi aflat în drumul lui, el n-ar fi măcinat grâul; dacă n-ar fi întâlnit orologiul acesta nu ar fi indicat ora; iar dacă pârâul despre care am pomenit ar fi întâlnit aceleaşi lucruri, ar fi săvârşit aceleaşi miracole. La fel şi cu focul acesta, care se mişcă de la sine: găsind organele potrivite pentru agitaţia necesară gândirii, a gândit; când a găsit unele potrivite numai pentru a simţi, a simţit; când a găsit unele potrivite pentru a vegeta, a vegetat – şi ca să se dovedească aceasta, scoate ochii omului care vede datorită focului din suflet şi el va înceta să vadă, tot aşa cum dacă întrerupi mişcarea marelui orologiu el va înceta să mai arate cât este ora.

În sfârşit, aceşti atomi primari şi indivizibili alcătuiesc un cerc pe care lunecă fără dificultate cele mai tulburătoare dificultăţi ale fizicii. Printre ele se numără până şi acţiunea simţurilor, pe care nimeni n-a înţeles-o încă, aşa cum se cuvine. Să începem cu văzul: fiind cel mai de neînţeles, merită să-i dăm întâietate.

El se realizează, după cum îmi închipui, când membranele ochiului, ale căror pori seamănă cu cei ai sticlei, transmit acea pulbere de foc numită raze vizuale şi când ea este oprită de vreo materie opacă şi retrimisă de aceasta înapoi; căci atunci, întâlnind în cale imaginea obiectului care a respins-o, şi această imagine nefiind decât un număr infinit de mici corpuri care se desprind continuu şi în mod egal de pe suprafaţa obiectului privit, o împinge până la ochiul nostru. Nu vei pierde prilejul de a-mi riposta că sticla este un corp opac şi foarte dens şi că, totuşi, în loc de a respinge din nou aceste mici corpuri, se lasă pătrunsă de ele. Dar eu îţi răspund că porii sticlei au aceeaşi formă ca atomii de foc care o străbat şi că, aşa cum un ciur pentru grâu nu-i bun pentru cernut ovăz şi nici unul pentru ovăz nu-i bun pentru cernut grâu, tot aşa o cutie de brad, cu toate că e subţire şi lasă să pătrundă sunetele, nu poate fi pătrunsă de văz; iar o bucată de cristal, deşi transparentă, lăsându-se străbătută de văz, nu poate fi pătrunsă prin pipăit.

Nu m-am putut împiedica să-l întrerup:

— Un mare poet şi filozof al lumii noastre a vorbit – după Epicur, iar acesta după Democrit – despre micile corpuri aproape la fel ca dumneata;[59] de aceea, spusele dumitale nu mă surprind şi te rog să-mi explici, în continuare, în temeiul acestor principii, reflectarea în oglindă.

— E foarte simplu, replică el: străbătând sticla oglinzii şi întâlnind în spatele ei un corp lipsit de transparenţă, ce le respinge, focurile ochiului trec iar pe unde au venit; şi găsind aceste mici corpuri rătăcind în suprafeţe egale pe oglindă, le recheamă către ochii noştri; iar imaginaţia noastră, mai fierbinte decât celelalte facultăţi ale sufletului, le atrage pe cele mai subtile, făcându-le un portret în miniatură.

Funcţia auzului nu este mai greu de conceput şi, ca să nu ne întindem prea mult la vorbă, să o analizăm pornind de la armonia lăutei atinse de mâna unui maestru. O să mă întrebi cum se face că pot percepe de la asemenea distanţă un lucru pe care nu-l văd? Oare iese din urechea mea vreun burete care soarbe muzica, pentru a mi-o aduce? Sau acel cântăreţ zămisleşte în capul meu un alt mic cântăreţ, cu o mică lăută, căruia i s-a poruncit să-mi cânte aceleaşi melodii, ca un ecou? Nu; miracolul se datorează faptului că, fiind ciupită, coarda loveşte micile corpuri din care este alcătuit aerul şi le mână spre creierul meu, străpungându-l uşurel cu aceste nimicuri; şi cu cât e coarda mai întinsă, cu atât e sunetul mai înalt, pentru că ea împinge atomii mai puternic, iar organul astfel pătruns oferă fanteziei materialul cu care să elaboreze un tablou; dacă este întinsă prea puţin, se întâmplă ca memoria noastră să nu desăvârşească imaginea şi să fim obligaţi să-i repetăm acelaşi sunet, astfel ca dintre materialele pe care i le furnizează, de pildă, sunetele unei sarabande, ea să ia destule pentru a isprăvi portretul acestei sarabande.

Dar operaţiunea aceasta nu pare deloc miraculoasă în raport cu celelalte, prin care, cu ajutorul aceluiaşi organ, ne cuprinde când emoţia bucuriei, când aceea a furiei. Asta se petrece atunci când în cursul mişcării lor micile corpuri întâlnesc în noi altele, care se mişcă în acelaşi chip sau a căror formă însăşi le face susceptibile de aceeaşi agitaţie; căci, atunci, noii-veniţi îşi stârnesc gazdele să se mişte ca ei. În felul acesta, când o melodie furtunoasă întâlneşte focul sângelui nostru, îi împrumută impulsul său şi îl îmbie să iasă afară; este ceea ce numim noi „ardoarea curajului”. Dacă sunetul este mai dulce şi nu are puterea de a stârni decât o flacără mai mică, plimbând-o de-a lungul nervilor, membranelor şi deschizăturilor cărnii noastre, ea dă naştere acelei gâdilături numite „bucurie”. La fel se petrec lucrurile şi cu clocotul celorlalte pasiuni, după cum micile corpuri sunt proiectate mai mult sau mai

[59] Cyrano se referă la Lucreţiu şi la opera lui *De Natura Rerum* (n.t.).

puţin violent asupra noastră, după impulsul pe care-l primesc în urma întâlnirii cu altele şi după ce anume găsesc de mişcat la noi. Atâta despre auz.

Demonstrarea pipăitului nu ne va fi mai dificilă, înţelegând că din orice materie palpabilă pleacă o emisie continuă de mici corpuri; cu cât o atingem mai mult, cu atât sunt emise mai multe, deoarece le stoarcem din obiectul însuşi, precum apa dintr-un burete. Cele dure dau organului raportul despre soliditatea lor; cele suple, despre moliciunea lor; cele noduroase, etc. Şi dovada stă în faptul că nu mai putem deosebi, la fel de bine, lucrurile prin atingere, atunci când mâinile ne sunt bătucite de muncă, din pricina grosimii bătăturilor, care nefiind nici poroase, nici animate, nu transmit decât cu mare greutate aceste fumegări ale materiei. Doreşte cineva să afle unde îşi are sediul organul pipăitului? Eu, unul, socotesc că este răspândit pe toată suprafaţa trupului, de vreme ce acţionează pretutindeni. Dar cu cât este mai apropiat de cap membrul cu care pipăim, cu atât mai iute distingem lucrurile; cu ochii închişi, mânuind un obiect oarecare ghicim despre ce este vorba mai uşor decât dacă-l pipăim cu piciorul. Asta deoarece pielea noastră fiind pretutindeni ciuruită de găurele, nervii noştri, a căror substanţă nu este mai densă, pierd pe drum mulţi dintre aceşti mici atomi, prin deschizăturile înguste ale ţesăturii lor, înainte de a ajunge la capătul călătoriei, la creier.

Îmi rămâne să mai vorbesc despre miros şi gust. Spune-mi, când mănânc un fruct, nu se topeşte el datorită căldurii gurii mele? Recunoaşte, deci, că într-o pară existând săruri care, dizolvându-se, se fragmentează în mici corpuri având o altă formă decât acelea care dau savoarea unui măr, ele trebuie să ne străpungă cerul gurii într-un mod foarte diferit. Tot astfel cum ruptura produsă de fierul unei lănci care mă străbate nu seamănă cu suferinţa datorată unui glonte de pistol şi tot aşa cum glontele de pistol îmi provoacă o altă durere decât o săgeată de arbaletă.

Despre miros nu am nimic de spus, pentru că filosofii înşişi recunosc că se produce printr-o emisie continuă de mici corpuri.

Pornind de la acest principiu, am să-ţi explic crearea, armonia şi influenţa globurilor cereşti, precum şi imuabila varietate a meteorilor.

Voia să continue, dar tocmai atunci intră gazda cea bătrână, ceea ce îl făcu pe filosoful nostru să-şi amintească de plecare. Gazda aducea cristale pline cu licurici, ca să lumineze încăperea; dar cum micile focuri-insecte îşi pierd mult din strălucire dacă n-au fost prinse de curând, acestea, vechi de zece zile, aproape că nu mai luminau.

Demonul meu nu aşteptă ca oaspeţii să se simtă stânjeniţi; urcă în camera sa de lucru şi coborî îndată, cu două globuri de foc atât de strălucitoare, încât toţi ne miram cum de nu-şi arde degetele.

— Aceste torţe incombustibile, spuse el, ne vor fi mai de folos decât ghemurile voastre de viermi. Sunt raze de soare cărora le-am extras căldura, altminteri însuşirile corosive ale focului lor v-ar fi rănit vederea, orbind-o; le-am fixat lumina şi am închis-o în aceste globuri străvezii. Nu e cazul să le admiraţi prea mult, deoarece mie, care m-am născut în Soare, nu mi-e mai greu să-i condensez razele, care sunt colbul acelei lumi, decât vă este vouă să strângeţi praful sau atomii care sunt pământul pulverizat al acesteia.

La care gazda noastră trimise un valet să-i conducă pe filosofi, cu o duzină de globuri de licurici atârnându-i de cele patru picioare, căci se făcuse noapte. La porunca fizionomului, noi ceilalţi (adică, preceptorul meu şi cu mine) ne-am culcat.

De data aceasta, am fost dus într-o cameră cu violete şi crini, am fost gâdilat ca de obicei, iar a doua zi, către ceasurile nouă, l-am văzut intrând pe demonul meu, care-mi spuse că venea de la palat, unde îl rugase să vină Z, una dintre fiicele reginei, care se interesase de mine, mărturisind că nu-şi schimbase intenţia de a-şi ţine cuvântul dat adică de a mă urma de bună voie, dacă voiam s-o iau cu mine în cealaltă lume.

— M-am încredinţat pe deplin, continuă el, dându-mi seama că motivul principal al călătoriei sale ar fi acela de a se creştina. Aşa încât i-am făgăduit să o ajut din toate puterile şi să născocesc în acest scop o maşină în stare să poarte trei sau patru persoane, în care să vă puteţi sui împreună încă de astăzi. Am să mă apuc serios de treabă; ca să te distrezi cât timp nu vom fi împreună, îţi las o carte. Am adus-o odinioară din ţara mea; este intitulată *Statele şi Imperiile Soarelui,* cu un adaos: *Istoria unei Scântei*. Îţi mai dau încă una, pe care o apreciez şi mai mult: este *Marea operă a Filozofilor,* pe care a scris-o una dintre minţile cele mai luminate din Soare. Autorul dovedeşte aici că totul este adevărat şi arată felul cum pot să se unească fizic adevărurile fiecărei contradicţii, cum ar fi, de pildă, că albul este negru şi că negrul este alb: că poţi fi şi nu fi în acelaşi timp; că poate exista un munte fără vale; că neantul este un lucru şi că toate lucrurile care sunt nu sunt. Dar bagă de seamă că toate aceste paradoxuri uluitoare el le dovedeşte fără niciun argument înşelător sau sofistic. Când te plictiseşti de citit, poţi să te plimbi sau să discuţi cu fiul gazdei noastre; spiritul său are mult farmec; ceea ce-mi displace la el este că e necredincios. Dacă se întâmplă să te scandalizeze, sau să-ţi clatine credinţa prin vreun raţionament, nu întârzia să vii să mi-l comunici şi eu voi rezolva toate dificultăţile. Un altul ţi-ar porunci să pleci de lângă el când ar vrea să filosofeze pe marginea acestor

lucruri; dar, cum este extrem de orgolios, sunt sigur că ar lua această retragere drept o înfrângere şi şi-ar închipui că, de vreme ce refuzi să-l asculţi, credinţa noastră nu este raţională. Străduieşte-te să trăieşti liber.

El plecă rostind aceste cuvinte, căci ele slujesc de rămas bun în acea ţară, după cum „bună ziua" sau „sluga dumneavoastră, domnule" se exprimă prin formula „Iubeşte-mă, înţeleptule, pentru că te iubesc şi eu". Abia ieşi, că am şi început să privesc cu atenţie cărţile şi cutiile lor, adică legăturile, care mi se păreau admirabile datorită bogăţiei lor; una era tăiată într-un singur diamant, incomparabil mai strălucitor decât ale noastre; a doua părea o perlă monstruoasă, despicată în două. Demonul meu tradusese cărţile în limba acelei ţări; dar deoarece tipografia lor nu mi-e la îndemână, am să explic cum arătau cele două volume.

Deschizând cutia, am dat peste un nu ştiu ce din metal, semănând destul de mult cu orologiile noastre, plin de nu ştiu ce fel de arcuri mici şi mecanisme imperceptibile. O carte, într-adevăr, dar o carte miraculoasă, care nu are nici pagini, nici litere; în sfârşit, dacă vrei să înveţi din ea, nu ai nevoie de ochi, ci numai de urechi. Aşadar, când cineva doreşte să citească, încordează un mare număr de mici şi felurite tendoane, apoi roteşte acul până la capitolul pe care vrea să-l asculte şi, în clipa aceea, ca din gura unui om sau ca dintr-un instrument muzical, ies toate sunetele distincte şi diferite care slujesc drept limbaj lunarilor din pătura de sus.

Reflectând mai târziu la această miraculoasă invenţie, nu mă miră defel că tinerii din acea ţară aveau la şaisprezece şi optsprezece ani mai multe cunoştinţe decât bărbile noastre cărunte; căci, ştiind să citească de îndată ce pot vorbi, nu sunt nicio clipă lipsiţi de lectură; în cameră, la plimbare, în oraş, în călătorie, pot purta în buzunar, sau atârnate de curea, treizeci de astfel de cărţi cărora nu trebuie decât să le întorci arcul pentru a asculta un capitol, sau chiar mai multe – dacă au chef, o carte întreagă; în felul acesta îi ai mereu în jurul tău pe toţi oamenii de seamă, morţi sau vii, care stau de vorbă cu tine, cu voce tare. Acest dar mă preocupă mai bine de un ceas; în sfârşit, agăţându-mi cărţile ca pe nişte cercei, am ieşit să mă plimb; dar nici n-am ajuns la capătul străzii, că am întâlnit un grup destul de numeros de oameni trişti.

Patru dintre ei purtau pe umeri un fel de sicriu înfăşurat în negru. L-am întrebat pe un privitor ce înseamnă această procesiune, atât de asemănătoare cu cele funebre din ţara mea; mi-a răspuns că ticălosul de W..., numit de popor printr-un bobârnac în genunchiul drept, dovedit de a fi invidios şi ingrat, murise cu o zi înainte şi că Parlamentul îl condamnase în urmă cu douăzeci de ani să moară de moarte naturală în propriu-i pat, şi să

fie îngropat după moarte. La acest răspuns, am început să râd; el mă întrebă de ce o făceam.

— Mă miră să vă aud spunând, am replicat, că ceea ce este o binecuvântare în lumea noastră, cum ar fi o viaţă lungă, o moarte tihnită, o înmormântare onorabilă, slujeşte aici drept pedeapsă exemplară.

— Cum, dumneavoastră socotiţi înmormântarea o binecuvântare?! exclamă omul acela. Puteţi concepe ceva mai înfiorător decât un hoit aflat sub stăpânirea viermilor care dau pe dinafară din el, la discreţia broaştelor râioase, care îi mestecă obrajii; în sfârşit, ciuma cuibărită într-un corp omenesc? Doamne Dumnezeule, numai la gândul că aş putea avea, chiar mort fiind, chipul acoperit cu un cearceaf şi cinci picioare de pământ peste gură, abia mai pot să respir! Ticălosul pe care îl vedeţi purtat pe umeri, în afară de infamia de a fi azvârlit într-o groapă, a fost condamnat să fie întovărăşit de un cortegiu de o sută cincizeci de prieteni cărora, drept pedeapsă că au iubit un invidios şi un ingrat, li s-a poruncit să apară la funeralii cu o figură tristă; şi dacă Judecătorilor nu le-ar fi fost milă de el, punându-i, în parte, crimele pe seama lipsei de minte, li s-ar fi poruncit chiar să plângă. Cu excepţia criminalilor, toate cadavrele sunt arse: este un obicei foarte decent şi foarte înţelept, deoarece noi credem că, focul separând ceea ce este curat de ceea ce este necurat, căldura strânge la un loc, prin simpatie, acea căldură naturală care constituie duhul şi îi dă puterea de a se ridica într-una şi a se înălţa până la vreun astru, pământul anumitor popoare mai imateriale decât noi şi mai intelectuale, pentru că temperamentul lor trebuie să corespundă şi să contribuie la puritatea globului pe care-l locuiesc, iar această flacără desăvârşită, distilându-se şi mai mult datorită rafinamentului elementelor acestei lumi, ajunge să ia forma unuia dintre cetăţenii acelei ţări înflăcărate.

Şi încă nu este cea mai frumoasă înmormântare pe care o cunoaştem. Când unul dintre filosofii noştri ajunge la o vârstă la care îşi simte mintea pierzându-şi puterile şi gheaţa anilor amorţindu-i mişcările sufletului, îşi cheamă prietenii la un banchet somptuos; apoi, expunând motivele care l-au hotărât să-şi ia rămas bun de la natură şi arătând că există puţine speranţe să mai adauge ceva la acţiunile sale frumoase, fie că este iertat, adică i se porunceşte să se omoare, fie că i se dă porunca aspră de a trăi. Când, deci, prin hotărârea celor mai multe glasuri, i se lasă viaţa în propriile sale mâini, el îi vesteşte pe cei mai dragi asupra locului şi zilei; aceştia se purifică şi ţin post negru douăzeci şi patru de ore; apoi, odată sosiţi la locuinţa înţeleptului şi după ce au adus jertfe soarelui, pătrund în camera în care generosul îi aşteaptă pe un catafalc. Fiecare vrea să-l îmbrăţişeze; şi când vine rândul aceluia pe care îl iubeşte cel mai mult, după ce îl sărută cu drag, îl sprijină de

pântecul său şi, lipindu-şi gura de gura lui, cu mâna dreaptă îşi străpunge inima cu un pumnal. Cel iubit nu-şi dezlipeşte buzele de ale lui până ce nu-l simte că şi-a dat cea din urmă suflare; apoi, îi scoate fierul din piept şi închizându-i rana cu buzele, îi suge sângele, urmat de un al doilea, un al treilea, un al patrulea şi de toţi ceilalţi; la patru sau cinci ceasuri după aceea, în încăpere este introdusă câte o fată de şaisprezece sau şaptesprezece ani pentru fiecare şi, timp de trei sau patru zile, cât gustă împreună din plăcerile dragostei, se hrănesc doar cu carnea mortului, pe care o înghit crudă, astfel ca, dacă dintr-o sută de îmbrăţişări una va da rod, să fie siguri că este prietenul lor rechemat la viaţă.

Am întrerupt acest discurs, spunând celui care mi-l ţinea că aceste obiceiuri seamănă mult cu cele ale unor popoare din lumea noastră; şi mi-am continuat plimbarea, care dură atâta încât, atunci când am revenit, prânzul era gata de două ceasuri. Am fost întrebat de ce am întârziat aşa de mult.

— Nu din vina mea, i-am răspuns bucătarului, care se plângea; am întrebat în mai multe rânduri, pe stradă, cât e ceasul, dar trecătorii nu mi-au răspuns decât deschizând gura, strângând din dinţi şi lăsându-şi capul într-o parte.

— Cum, exclamară toţi cei de faţă, nu ştiai că aşa îţi indicau ora?!

— Pe cinstea mea, am replicat, degeaba îşi expuneau nasurile la soare, că tot nu înţelegeam ce vor.

— În felul acesta, îmi explicară ei, se pot lipsi de orologiu; căci dinţii lor închipuie un cadran atât de desăvârşit, încât atunci când vor să comunice cuiva cât e ceasul, îşi desfac buzele: umbra nasului, căzând asupra dinţilor, indică, tocmai ca pe un cadran, ora pentru cel care vrea să o afle. Acum, ca să ştii de ce toată lumea din ţara asta are nasul mare, află că, îndată ce o femeie naşte, moaşa duce copilul la mai-marele seminarului; exact după un an, experţii se adună şi dacă nasul său este mai scurt decât o anumită măsură păstrată de primar, el este socotit cârn şi dat pe mâna unor oameni care-l castrează. Ai să mă întrebi care este pricina acestei barbarii şi cum se poate ca noi, care socotim virginitatea o crimă, să condamnăm pe cineva la abstinenţă? Trebuie să ştii că o facem după ce, timp de treizeci de veacuri, ne-am putut convinge că un nas mare este semnul omului spiritual, curtenitor, afabil, generos, liberal[60], iar un nas mic – dimpotrivă. Iată de ce facem eunuci din cârni, Republica noastră preferând să nu aibă copii, decât să aibă unii care să le semene.

[60] O evidentă pledoarie *pro domo*... (n.t.).

Încă mai vorbea, când am văzut intrând un om în pielea goală. M-am aşezat îndată şi mi-am acoperit capul ca să îl cinstesc, acestea fiind semnele celui mai profund respect pe care îl poţi arăta cuiva în ţara aceea.

— Regatul, spuse el, doreşte ca, înainte de a te întoarce în lumea dumitale, să-i anunţi pe magistraţi, deoarece un matematician a făgăduit mai adineauri Consiliului că, dacă odată întors acasă ai vrea să construieşti o anumită maşină după cum te va învăţa el, ar atrage globul dumitale şi l-ar alipi la acesta.

Am făgăduit să procedez întocmai.

— Spune-mi, rogu-te, m-am adresat gazdei mele după plecarea celuilalt, de ce purta acest sol, la brâu, părţi ruşinoase din bronz?

Văzusem lucrul acesta în mai multe rânduri pe când mă aflam în cuşcă, fără a îndrăzni să întreb, înconjurat cum eram întotdeauna de fiicele reginei, pe care mă temeam să nu le jignesc dacă aş fi discutat, în prezenţa lor, despre un lucru atât de indecent.

El îmi răspunse:

— Femeile de aici, ca şi bărbaţii, nu sunt atât de ingrate încât să roşească la vederea aceluia care le-a zămislit; iar fecioarele nu se ruşinează să iubească la noi, în amintirea mamei lor natura, singurul lucru ce-i poartă numele. Află dar că eşarfa cu care e cinstit acest om şi de care atârnă în chip de medalie reproducerea unui membru viril, este simbolul gentilomului şi semnul ce-l deosebeşte pe nobil de bădăran.

Acest paradox mi se păru atât de extravagant, încât nu m-am putut împiedica de a râde.

— Acest obicei mi se pare cu totul neobişnuit, am reluat eu, pentru că în lumea noastră semnul nobleţei e să porţi o sabie.

Dar gazda mea nu păru deloc impresionată:

— O, micul meu om! strigă el. Cum! mai-marii lumii dumitale se mândresc cu un instrument care desemnează călăul şi care nu e făurit decât pentru a ne distruge, pe scurt, vrăjmaşul juruit a tot ce-i viu şi ascund, în schimb, membrul fără de care am fi în rândul a ceea ce nu există. Prometeul fiecărui animal şi tămăduitorul neobosit al slăbiciunilor naturii! Nenorocită ţară, în care semnele zămislirii sunt ruşinoase, iar cele ale distrugerii sunt onorabile, ca şi cum ar fi ceva mai glorios decât să dai viaţă şi ceva mai infam decât să o iei!

În tot timpul acestui discurs, nu ne-am oprit din mestecat; şi îndată ce ne-am ridicat de la masă, am ieşit în grădină, să luăm aer.

Împrejurările şi frumuseţea locului constituiră subiectul discuţiei noastre o bună bucată de vreme; dar cum cea mai nobilă pornire care mă stăpânea atunci era aceea de a converti la religia noastră un suflet atât de deosebit, l-

am îndemnat de o mie de ori să nu-şi înglodeze în materie geniul pe care i-l dăruise cerul, să scoată de sub influenţele animalice spiritul acesta capabil de a-l vedea pe Dumnezeu; în sfârşit, să se pregătească în mod serios pentru ca într-o zi nemurirea lui să se însoţească mai curând cu plăcerea decât cu suferinţa.

— Cum, îmi replică el, hohotind de râs, crezi că sufletul dumitale nemuritor este deosebit de cel al animalelor? Sincer vorbind, bunul meu prieten, orgoliul dumitale e nemaipomenit! Şi cum argumentezi, rogu-te, această nemurire în dauna dobitoacelor?! Oare pentru că noi suntem înzestraţi cu raţiune şi ele nu? În primul rând, neg asta şi-ţi voi dovedi, când doreşti, că ele judecă aidoma noua. Dar chiar de-ar fi adevărat că raţiunea ne-a fost dată ca un apanaj şi că este un privilegiu rezervat speciei noastre, înseamnă oare asta că Dumnezeu trebuia să-l înzestreze pe om cu nemurirea pentru că i-a dat cu prisosinţă raţiune? Trebuie, aşadar, să dau astăzi cerşetorului un *pistol*[61] pentru că ieri i-am dat un *scud?* Cred că-ţi dai singur seama de falsitatea acestui raţionament şi că, dimpotrivă, dacă sunt drept, decât să-i dau acestui om un *pistol,* mai curând trebuie să-i dau un *scud* celuilalt, care nu a primit nimic de la mine. Trebuie să conchidem, dragul meu prieten, că Dumnezeu, care este de o mie de ori mai drept decât noi, n-ar fi revărsat totul asupra unora, nelăsând altora nimic. Nu poţi invoca exemplul primului născut din lumea voastră, care primeşte drept moştenire aproape toate bunurile casei; aceasta este o slăbiciune a părinţilor care, vrând să-şi perpetueze numele, se tem ca acesta să nu se piardă sau să nu se rătăcească în sărăcie. Dar Dumnezeu, care nu poate greşi, nu a putut face o asemenea eroare şi, apoi, în veşnicia lui Dumnezeu neexistând nici înainte, nici după, mezinii nu sunt mai tineri ca primii născuţi.

Nu voi ascunde că acest raţionament mă tulbură.

— Îngăduie-mi, i-am spus, să nu mai continui discuţia, deoarece nu mă simt destul de pregătit pentru a-ţi răspunde; mă duc să-l întreb pe dascălul nostru comun care este soluţia acestei probleme.

Am urcat îndată, fără a-i aştepta riposta, în camera acestui demon abil şi, lăsând la o parte orice introducere, i-am relatat ce obiecţii mi se înfăţişaseră privind nemurirea sufletelor noastre. Iată ce îmi răspunse:

— Fiul meu, zăpăcitul ăsta tânăr vrea neapărat să te convingă că nu e verosimil ca sufletul omului să fie nemuritor, pentru că Dumnezeu, care îşi spune Tatăl comun al tuturor fiinţelor, ar fi nedrept avantajând o specie şi părăsindu-le pe toate celelalte în voia neantului sau a nenorocirii. E adevărat că aceste raţionamente strălucesc, privite de departe. L-aş putea întreba de

[61] Monedă veche de aur (n.t.).

unde ştie că ceea ce este drept pentru noi este drept şi pentru Dumnezeu, de unde ştie că Dumnezeu poate fi măsurat cu cotul nostru, de unde ştie că legile şi obiceiurile noastre, care n-au fost instituite decât pentru a lupta împotriva dezordinii, slujesc şi pentru a tăia bucăţi din atotputernicia lui Dumnezeu, dar voi trece peste toate acestea, peste tot ceea ce au răspuns atât de dumnezeieşte Părinţii Bisericii voastre, şi îţi voi dezvălui o taină care nu a fost încă revelată.

Ştii, fiule, că din pământ făcându-se un copac, din copac – un purcel, din purcel – un om, ne putem închipui, deoarece toate fiinţele din natură tind către perfecţiune, că ele aspiră să devină oameni, această esenţă întruchipând desăvârşirea celui mai frumos şi mai bine alcătuit amestec din câte sunt pe lume, deoarece este singurul care face legătura dintre viaţa animală şi stadiul îngeresc. Faptul că aceste metamorfoze au loc nu poate fi negat decât de un pedant, de vreme ce vedem că un prun prin căldura germenului său, suge şi digeră ca printr-o gură iarba ce-l înconjoară; că un purcel devorează fructul acestuia şi-l face să devină parte din sine însuşi; şi că un om, mâncând purcelul, reîncălzeşte această carne moartă, şi-o apropie şi face ca acest animal să retrăiască într-o specie mai nobilă. Marele pontif pe care-l vezi astăzi cu mitra pe cap a fost, poate, cu şaizeci de ani în urmă, un smoc de iarbă în grădina mea. Aşadar, chiar dacă Dumnezeu, fiind Părintele comun al tuturor creaturilor sale, le-ar iubi pe toate la fel, putem crede că numai după ce – prin această metempsihoză mai raţională decât cea pitagoreică – tot ceea ce simte, tot ceea ce creşte, întreaga materie va trece prin om, numai atunci va veni marea zi a Judecăţii de apoi, ziua cu care profeţii încheie tainele filosofiei lor.

Am coborât foarte mulţumit în grădină şi am început să îi recit însoţitorului meu ceea ce-mi spusese dascălul nostru, când sosi fizionomul ca să ne conducă în sufragerie şi aperi în dormitor.

A doua zi, îndată ce m-am trezit, m-am dus să-l trezesc şi pe antagonistul meu. I-am spus:

— E un miracol tot atât de mare să găseşti un spirit ca al dumitale cufundat în somn, pe cât este să vezi focul în repaus.

Acest compliment răutăcios îl duru şi-l făcu să exclame, cu o furie pasionată:

— N-ai să-ţi eliberezi niciodată gura şi spiritul de astfel de termeni himerici? Află că ei defăimează numele de filosof şi, întrucât înţeleptul nu vede nimic în lume pe care să nu-l conceapă şi să nu-l considere posibil de conceput, el trebuie să aibă oroare de expresii ca: miracole, minuni, întâmplări nefireşti, născocite de proşti pentru a scuza slăbiciunile judecăţii lor.

Am socotit că este cinstit să-i arăt că se înşală.

— Chiar dacă nu crezi în miracole, i-am replicat, ele se săvârşesc, şi încă multe. Am văzut unele cu ochii mei. Am cunoscut peste douăzeci de bolnavi vindecaţi în chip miraculos…

— Dumneata spui, mă întrerupse ei, că acei oameni au fost vindecaţi prin miracol, dar nu ştii că puterea închipuirii poate să vindece toate bolile pe care le atribui supranaturalului, datorită unui anume balsam natural răspândit în trupurile noastre şi conţinând toate însuşirile opuse celor ale fiecărui râu care ne atacă: asta se întâmplă când închipuirea noastră, avertizată de durere, caută în acel loc leacul potrivit pentru veninul respectiv. Aşa se explică faptul că un doctor priceput din lumea noastră îl sfătuieşte pe bolnav să se adreseze mai curând unui medic ignorant, dar socotit priceput, decât unuia foarte priceput socotit ignorant, pentru că el crede că închipuirea noastră, lucrând în favoarea sănătăţii, ajutată fiind şi de leacuri, este capabilă să ne vindece; iar cei mai puternici sunt foarte slabi, dacă închipuirea nu-i ajută. Te miri că primii oameni din lumea voastră trăiau atâtea veacuri fără să aibă habar de medicină? Care crezi că putea fi cauza, dacă nu constituţia lor fizică robustă şi acest balsam universal încă nediluat de drogurile cu care vă istovesc medicii voştri? Pentru a intra în convalescenţă, n-aveau decât să o dorească foarte tare şi să-şi închipuie că sunt vindecaţi. Astfel, fantezia lor viguroasă, cufundându-se în acest ulei vital, extrăgea elixirul şi, datorită acestui leac straşnic, ei se pomeneau, cât ai clipi din ochi, la fel de sănătoşi ca mai înainte, ceea ce, în pofida degradării naturii, se mai petrece şi astăzi, ce-i drept cam rar; dar mulţimea atribuie faptul unui miracol.

În ceea ce mă priveşte, nu cred deloc, socotind că e mai uşor ca toţi aceşti doctori să se înşele şi că vindecarea e un lucru simplu; căci îi întreb: bolnavul de febră, care s-a tămăduit, a dorit pesemne cu străşnicie în timpul bolii sale să se vindece şi a făcut chiar vreun legământ în acest scop; aşa că trebuia neapărat sau să moară, sau să rămână bolnav, sau să se vindece; dacă ar fi murit, s-ar fi spus că Dumnezeu a vrut să-l răsplătească pentru suferinţele lui; s-ar fi făcut, poate, un joc de cuvinte spunându-se că, ascultând rugăciunea bolnavului, Dumnezeu l-a vindecat de toate bolile; dacă ar fi rămas bolnav, s-ar fi spus că nu era credincios; dar, pentru că s-a vindecat, e un miracol vădit. Nu este mai de crezut că asta se datorează închipuirii lui, aţâţată de dorinţa fierbinte de însănătoşire? Căci eu am ales acest deznodământ. De ce să ne închinăm în faţa unui presupus miracol, de vreme ce vedem atâţia oameni care s-au legat prin jurământ pierind jalnic cu jurămintele lor cu tot?

— Oricum, i-am replicat eu, dacă ceea ce spui despre acest balsam este adevărat, atunci e un semn al înţelepciunii sufletului nostru, căci fără a se sluji de uneltele raţiunii, fără a se sprijini pe voinţă, el acţionează astfel ca şi cum, aflându-se în afara noastră, ar aplica elementul activ la cel pasiv. Or, dacă fiind despărţit de noi este înzestrat cu raţiune, trebuie neapărat să fie de natură spirituală; dacă eşti de acord cu asta, eu trag concluzia că este şi nemuritor, deoarece moartea nu cuprinde o făptură decât printr-o schimbare a formelor de care numai materia este capabilă.

Aşezându-se atunci pe pat şi spunându-mi să iau şi eu loc, tânărul vorbi cam aşa:

— Nu mă mir că moare sufletul animalelor, care este material, având în vedere că existenţa lui e posibilă numai printr-o armonie a celor patru însuşiri, o vigoare a sângelui, o proporţie a organelor bine echilibrate; dar mă mir grozav că sufletul nostru, intelectual, imaterial şi nemuritor este constrâns să ne părăsească datorită aceleiaşi cauze care îl face să piară pe acela al unui bou. Să fi încheiat el cu trupul nostru un pact potrivit căruia atunci când o lovitură de spadă ne străpunge inima, un glonte de plumb – creierul, o salvă de muschetă – trupul e îndreptăţit să-şi părăsească pe dată casa găurită? Ar însemna că acest pact e deseori încălcat, căci de pe urma aceluiaşi fel de rană, unii mor, iar alţii scapă; ar trebui deci ca fiecare suflet să fi încheiat un târg personal cu trupul său. Sincer vorbind, el care are atâta spirit, după cum ni se cere să credem, se precipită să iasă dintr-o locuinţă când îşi dă seama că din clipa aceea i se rezervă un apartament în iad. Iar dacă acest suflet ar fi de natură spirituală şi atât de raţional prin el însuşi cât pretind ei, dacă ar fi la fel de ager atunci când este despărţit de masa noastră ca şi atunci când aceasta îl înveşmântă, de ce orbii din naştere, bucurându-se de toate avantajele oferite de acest suflet intelectual, n-ar putea să-şi închipuie ce înseamnă să vezi? De ce nu aud surzii? Să fie oare pentru că moartea nu i-a lipsit încă de toate simţurile lor? Cum adică, să nu mă pot sluji de mâna dreaptă, pentru că am una stângă? Pentru a demonstra că sufletul n-ar putea să acţioneze fără simţuri, deşi este de natură spirituală, ei îl compară cu pictorul care n-ar putea să picteze un tablou dacă n-ar avea pensule. Asta nu înseamnă, însă, că pictorul care nu poate lucra fără pensule va lucra mai bine atunci când, odată cu pensulele, şi-a pierdut culorile, cărbunele, pânzele şi colile de hârtie. Dimpotrivă! Cu cât vor fi mai multe piedicile, cu atât îi va fi mai cu neputinţă să picteze. Şi, totuşi ei vor ca acest suflet, care nu poate acţiona decât imperfect, în timpul vieţii, în urma pierderii uneia dintre uneltele sale, să poată acţiona perfect după moarte, când le va fi pierdut pe toate. Când or mai veni să-mi turuie că el nu are nevoie de aceste unelte pentru a-şi îndeplini funcţiile, eu am să le turui că s-

ar cuveni să-i biciuim pe cei din Quinze-Vingts[62], care se prefac că nu văd deloc.

— Dar, i-am spus, dacă sufletul nostru ar muri, cum văd că vrei să conchizi, învierea pe care o aşteptăm n-ar fi decât o himeră, căci, atunci, ar trebui ca Dumnezeu să-l recreeze şi asta n-ar mai fi înviere.

Mă întrerupse clătinând din cap şi exclamând:

— Cine te-a amăgit cu povestea asta? Cum adică, dumneata?... Cum adică, eu?... Cum adică, slujnica mea să învie?

— Nu-i o poveste de adormit copiii, i-am răspuns, ci un adevăr neîndoielnic, pe care ţi-l voi dovedi.

— Iar eu am să-ţi dovedesc contrariul:

Să presupunem că mănânci un mahomedan; drept urmare, îl preschimbi în substanţa dumitale! Nu-i adevărat că acest mahomedan, odată digerat, se transformă parte în carne, parte în sânge, parte în spermă? Ai să-ţi îmbrăţişezi soţia; cu sămânţa provenită în întregime din cadavrul mahomedan ai să plămădeşti un mic creştin frumuşel. Întreb: va avea mahomedanul trup? Dacă pământul i-l înapoiază, micul creştin nu-l va avea pe al lui, deoarece el nu este pe de-a-ntregul decât o parte din acela al mahomedanului. Dacă-mi spui că micul creştin îl va avea pe al lui, asta înseamnă că Dumnezeu va răpi mahomedanului ceea ce micul creştin a primit doar de la mahomedan. Aşa că e neapărat necesar ca unul sau altul să n-aibă trup! Ai să-mi răspunzi poate că Dumnezeu va crea materie pentru a o da celui care nu are destulă? În cazul acesta, se iveşte o altă dificultate: mahomedanul blestemat înviind şi Dumnezeu furnizându-i un trup nou-nouţ, în locul celui care i-a fost furat de creştin, cum omul nu înseamnă numai trupul, sau numai sufletul, ci unul şi celălalt unite într-o singură fiinţă, şi cum trupul şi sufletul sunt părţi la fel de importante ale omului, dacă Dumnezeu îi plămădeşte mahomedanului un alt trup decât al său, nu va mai fi acelaşi individ. Aşadar, Dumnezeu condamnă la osândă veşnică un alt om decât cel care a meritat infernul; aşadar, trupul acesta s-a desfrânat, trupul acesta a abuzat în chip nelegiuit de toate simţurile şi Dumnezeu, pentru a pedepsi acest trup, dă pradă focului un altul, neprihănit, pur, care nu şi-a folosit niciodată organele pentru săvârşirea celei mai mici crime. Încă mai ridicol este faptul că acest trup ar fi meritat totodată iadul şi raiul deoarece, fiind mahomedan, trebuie osândit; fiind creştin, trebuie izbăvit; astfel încât Dumnezeu n-ar putea să-l aşeze în rai fără să fie nedrept, răsplătind cu moartea veşnică fericirea deplină pe care o meritase ca bun creştin. Dacă

[62] Quinze-Vingts, spital pentru orbi, înfiinţat de Ludovic cel Sfânt (n.t.).

vrea să fie drept, el trebuie deci să condamne şi să izbăvească de-a pururi acest om.

Atunci am luat cuvântul:

— N-am nici un alt răspuns la argumentele dumitale sofistice împotriva învierii, decât că Dumnezeu a grăit, Dumnezeu care nu poate minţi.

— Nu o lua aşa de repede, replică el. Ai şi ajuns la „Dumnezeu a grăit"; mai întâi trebuie dovedit că există un Dumnezeu, căci eu unul o neg de-a dreptul.

— N-am să mă amuz, i-am întors-o, înfăţişându-ţi demonstraţiile evidente de care s-au slujit filosofii ca să o dovedească: ar trebui să repet tot ceea de au scris vreodată oamenii cu scaun la cap. Te întreb doar ce neajuns ai avea dacă ai crede; sunt absolut sigur că nu ai putea pretexta niciunul. Dacă nu poţi trage decât foloase, de ce nu te laşi convins? Căci dacă există un Dumnezeu, pe lângă faptul că necrezând te vei înşela, nu vei fi dat ascultare învăţăturii care-ţi porunceşte să crezi; şi dacă nu există, tot nu vei fi într-o situaţie mai bună ca a noastră!

— Ba voi fi într-o situaţie mai bună, răspunse el, căci dacă nu există, dumneata şi cu mine vom fi amândoi în joc; dar, dimpotrivă, dacă există, n-aş fi putut ofensa pe cineva despre care credeam că nu există, deoarece pentru a păcătui trebuie fie s-o ştii, fie s-o vrei. Nu vezi că un om, oricât de puţin înţelegător ar fi, nu s-ar supăra când l-ar insulta un hamal, dacă hamalul ar fi crezut că n-o face, dacă l-ar fi luat drept altul, sau dacă vinul ar fi fost acela care l-ar fi făcut să vorbească? Cu atât mai mult Dumnezeu, care este de neclătinat, s-ar mânia oare pe noi pentru că nu l-am cunoscut, de vreme ce el însuşi ne-a refuzat mijloacele de a-l cunoaşte? Pe legea mea, micul meu animal, dacă credinţa în Dumnezeu ne-ar fi atât de necesară, în sfârşit, dacă veşnicia ar avea importanţă pentru noi, nu ne-ar fi dăruit Dumnezeu însuşi o înţelegere tot atât de limpede ca soarele care nu se ascunde de nimeni? Căci a crede că el ar fi vrut să se joace cu oamenii de-a v-aţi ascunselea, făcând aidoma copiilor: „Cu-cu, aici sunt", deci când mascându-se, când scoţându-şi masca, ascunzându-se unora ca să se arate altora, înseamnă să-ţi făureşti un Dumnezeu fie prost, fie răutăcios, având în vedere că dacă l-am cunoscut prin forţa geniului meu, meritul este al lui şi nu al meu, cu atât mai mult cu cât mi-ar fi putut da un suflet sau nişte organe imbecile, care nu mi-ar fi îngăduit să-l cunosc. Iar dacă, dimpotrivă, mi-ar fi dat un spirit incapabil să-l înţeleagă, n-ar fi fost vina mea, ci a lui, deoarece mi-ar fi putut da unul atât de pătrunzător încât să-l fi înţeles.

Aceste afirmaţii diabolice şi ridicole mă făcură să mă înfior; am început să-l privesc pe omul acela cu mai multă atenţie şi am fost uluit observând, abia atunci, că faţa sa avea ceva înfricoşător: ochii îi erau mici şi înfundaţi,

tenul negricios, gura mare, bărbia păroasă, unghiile negre. Dumnezeule, mi-am spus pe dată, ticălosul ăsta e osândit de pe acum şi se prea poate să fie însuşi Antihristul despre care se vorbeşte atâta în Lumea noastră.

N-am vrut, totuşi, să-i dezvălui acest gând, din pricina stimei ce-o purtam spiritului său; pe de altă parte, conjuncţia favorabilă a aştrilor deasupra leagănului său mă făcuse să nutresc o anume prietenie pentru el. Dar nu m-am putut stăpâni să nu izbucnesc în imprecaţii care-l ameninţau cu un sfârşit groaznic. El îmi strigă, mai mânios decât mine:

— Da, prin moartea...

Nu ştiu ce avea de gând să spună, deoarece, în acel moment, cineva bătu la uşa camerei noastre şi am văzut intrând un bărbat înalt, negru şi foarte păros. Se apropie de noi şi, înşfăcându-l de mijloc pe hulitorul celor sfinte, îl ridică pe gura căminului.

Mila ce mă cuprinse de soarta nenorocitului mă făcu să-l iau în braţe, ca să-l smulg din ghearele etiopianului, dar el era atât de puternic încât ne ridică pe amândoi, aşa că, într-o clipă, ne-am pomenit în nori. Acum nu dragostea de aproape, ci teama de a nu cădea mă sili să-l ţin strâns. După nu ştiu câte zile, în care am călătorit prin cer, fără să ştiu ce se va întâmpla cu mine, mi-am dat seama că ne apropiam de Lumea noastră. Deosebeam Asia de Europa şi Europa de Africa. Mai târziu, coborând şi mai mult, ochii mei nu puteau să cuprindă decât Italia, când inima îmi spuse că Diavolul acesta îmi ducea gazda, cu trup şi suflet, în Infern, şi că ne apropiam de Pământul nostru, pentru că Infernul se află în centrul său. Am uitat însă şi gândul acesta şi toate câte mi se întâmplaseră de când Diavolul ne slujea drept caleaşcă, văzând cu mare spaimă un munte de foc pe care eram gata să-l ating. Acest spectacol arzător mă făcu să strig: „Isuse şi Maică Precistă!" Abia sfârşisem de rostit ultima slovă, că m-am trezit întins pe iarbă, în vârful unui deal, cu doi sau trei păstori în jurul meu, recitind litanii şi grăindu-mi în italiană.

— Lăudat fie Domnul! am strigat. În sfârşit, am găsit creştini în lumea Lunii. Hei, prieteni, spuneţi-mi în ce regiune a lumii voastre mă aflu acum?

— În Italia, îmi răspunseră ei.

— Cum, i-am întrerupt, există o Italie şi în lumea Lunii?

Atât de puţin apucasem să reflectez la cele petrecute, încât nu-mi dădusem încă seama de faptul că-mi vorbeau în italieneşte şi că le răspundeam asemenea.

Când am fost adus cu totul la realitate şi când nimic nu mă mai împiedica să pricep că mă aflam iarăşi în lumea noastră, m-am lăsat condus unde voiau să mă ducă ţăranii aceia. Dar nici n-ajunsesem bine la porţile oraşului... că

toţi câinii se năpustiră asupra mea şi dacă teama nu m-ar fi prăvălit într-o casă, unde m-am adăpostit de ei, m-ar fi sfârtecat.

Peste un sfert de ceas, în timp ce mă odihneam în locuinţa aceea, se porni în jur sabatul tuturor câinilor din regat, după cum socot; se adunaseră acolo de la dog până la pudel, lătrând cu o furie mai înfricoşătoare decât în ziua în care văzuseră pentru prima oară un om.

Această întâmplare îi minună pe toţi cei de faţă; de îndată ce mi-am îndreptat gândurile asupra ei, mi-am dat seama că acele dobitoace se înverşunau împotriva mea din pricina lumii din care veneam. Fiind obişnuiţi să latre la Lună, mi-am spus, din pricina durerii pe care le-o provoacă de la depărtare, fără îndoială că au vrut să se azvârle asupra mea deoarece am adus cu mine mirosul care-i întărâtă.

Pentru a scăpa de mirosul acela neplăcut, m-am întins gol-goluţ la soare, pe o terasă. M-am bronzat vreo patru-cinci ceasuri, după care am coborât, iar câinii, nemaiadulmecând mirosul care mă făcuse duşmanul lor înverşunat, s-au întors fiecare de unde venise.

Am întrebat, în port, când pleacă primul vas către Franţa, şi după ce m-am îmbarcat, singura mea preocupare a fost aceea de a medita asupra minunăţiilor călătoriei mele. De mii de ori am proslăvit înţelepciunea lui Dumnezeu, care-i izolase pe acei oameni, necredincioşi din fire, într-un loc de unde să nu-i poată corupe pe cei iubiţi de El şi îi pedepsise pentru orgoliul lor părăsindu-i în voia propriei lor înfumurări. Nu mă îndoiesc deci că a tot amânat, până acum, să trimită pe cineva să le predice *Evanghelia,* deoarece ştia că ei l-ar batjocori şi că această împotrivire n-ar sluji decât la a-i face să merite o şi mai aspră pedeapsă pe lumea cealaltă.

2
STATELE ŞI IMPERIILE SOARELUI

În sfârşit, vasul nostru ajunse în portul Toulon; după ce am mulţumit vântului şi stelelor pentru călătoria lipsită de primejdii, ne-am îmbrăţişat şi ne-am luat rămas bun. Deoarece în lumea Lunii, de unde veneam, banii se numără printre poveştile lipsite de orice temei, iar eu şi uitasem de existenţa lor, pilotul se mulţumi cu onoarea de a fi avut ca pasager un om căzut din cer. Nimic nu mă împiedică deci să merg până aproape de Toulouse, la unul dintre prietenii mei. Eram nerăbdător să-l văd, gândindu-mă la plăcerea cu care nădăjduiam să asculte relatarea aventurilor mele. N-am să vă plictisesc povestindu-vă tot ce mi s-a întâmplat pe drum; am obosit, m-am odihnit, mi-a fost sete, mi-a fost foame, am băut, am mâncat în mijlocul unei haite de douăzeci sau treizeci de câini ai prietenului meu. Cu toate că arătam foarte rău, slab şi ars de vânt şi de soare, el mă recunoscu imediat.

Cuprins de emoţie, îmi sări de gât şi, după ce mă îmbrăţişă de peste o sută de ori, tremurând de bucurie, mă conduse în castelul său şi, îndată ce-şi recăpătă glasul înăbuşit de lacrimi, strigă:

— În sfârşit, trăim şi vom trăi în ciuda tuturor piedicilor pe care Soarta ni le-a pus în cale. Dar, Doamne Dumnezeule, nu e adevărat deci zvonul că ai ars în Canada, în acel grozav foc de artificii pe care l-ai inventat? Şi totuşi, două sau trei persoane de încredere dintre cele ce mi-au adus trista veste, au jurat că au văzut şi pipăit acea pasăre de lemn în care ai fost răpit. Mi-au povestit că, din nenorocire, intraseşi înăuntru când s-a dat foc şi că iuţeala rachetelor, care pârjoleau totul în jur, te-a ridicat atât de sus, încât cei de faţă te-au pierdut din vedere. După cum m-au asigurat ei, dumneata ai fost mistuit într-o asemenea măsură, încât, la căderea maşinii pe pământ, nu s-a găsit decât foarte, foarte puţin din cenuşa dumitale.

— Domnule, i-am răspuns, cenuşa era a artificiilor arse, deoarece focul nu mi-a pricinuit niciun rău. Artificiile erau prinse în afara maşinii, aşa încât căldura lor nu putea să mă stingherească. Or, vei şti că îndată după consumarea salpetrului, întrucât impetuosul urcuş al rachetelor nu mai susţinea maşina, ea a căzut la pământ. Am văzut-o prăbuşindu-se şi, când mă aşteptam să o urmez, am fost foarte uimit să simt că urcam spre Lună. Dar trebuie să te lămuresc asupra cauzei unui efect pe care, altfel, l-ai socoti drept un miracol.

Din pricina unor lovituri, în ziua accidentului mă frecasem pe tot corpul cu măduvă. Deoarece ne aflam în perioada de descreştere a Lunii, când ea atrage măduva, a absorbit cu atâta lăcomie pe cea cu care mi-era îmbibată

carnea – mai ales când cutia mea ajunsese în zona mijlocie, unde nu erau nori care i-ar fi putut slăbi influenţa – încât corpul meu a urmat această atracţie. Şi te asigur ca am fost „sorbit" atât de mult timp, încât până la urmă am ajuns în acea lume pe care noi o numim Luna.

I-am povestit apoi pe larg toate amănuntele călătoriei mele şi domnul Colignac, încântat să audă întâmplări atât de extraordinare, m-a rugat stăruitor să le aştern pe hârtie. Plăcându-mi odihna, am rezistat multă vreme, din pricina vizitelor pe care le-ar fi stârnit publicarea unei cărţi cu un astfel de subiect. Totuşi, ruşinându-mă de reproşurile lui repetate că-i nesocotesc rugăminţile, m-am hotărât până la urmă să-i fac pe plac.

Am pus deci mâna pe condei şi, cum isprăveam un caiet, ţinând la gloria mea mai mult decât la a lui, prietenul meu mergea la Toulouse ca să-mi laude talentul în cele mai înalte cercuri. Şi cum era socotit drept unul din cele mai mari genii ale secolului său, laudele pe care mi le aducea, ca un neobosit ecou, au făcut să fiu cunoscut pretutindeni. Fără să mă fi văzut vreodată, gravorii săpaseră chipul meu şi, la toate răspântiile oraşului, colportorii răguşiţi strigau cât îi ţinea gura: *Iată portretul autorului Statelor şi Imperiilor Lunii.*

Printre cei care au citit cartea mea, s-au găsit şi mulţi ignoranţi cure au răsfoit-o. Pentru a imita spiritele alese, ei au aplaudat ca şi ceilalţi, bătând din palme la fiecare cuvânt, de teamă să nu se înşele, şi strigând cu încântare „Foarte bine!" la pasajele pe care nu le înţelegeau deloc. Dar superstiţia travestită în remuşcări, ai cărei dinţi sunt foarte ascuţiţi sub cămaşa unui prost, le roase inima într-atât, încât preferară să renunţe la reputaţia de filosof (care li se potrivea ca o haină rău croită), decât să li se ceară socoteală pentru ea la Judecata de apoi.

Iată deci reversul medaliei, fiecare începe să retracteze. Opera de care făcuseră atâta caz, nu mai e decât un talmeş-balmeş de povestiri ridicole, o grămadă de fragmente dezlânate, o suită de poveşti pentru adormit copiii; şi cutare, ce nu cunoaşte nici măcar sintaxa, îl condamnă pe autor să aprindă o lumânare Sfântului Mathurin.[63]

Această nepotrivire de păreri între cei pricepuţi şi idioţi a făcut să crească interesul pentru carte. Peste puţin timp, copiile manuscrise s-au vândut clandestin; toată lumea şi chiar cei ce sunt în afara ei, adică de la nobili până la călugări, au cumpărat cartea, s-au amestecat până şi femeile. Fiecare familie era divizată şi lucrurile au ajuns atât de departe, încât oraşul s-a împărţit în două partide: lunară şi antilunară.

---

[63] Patronul nebunilor (n.t.).

Era la începutul bătăliei, când, într-o dimineaţă, am văzut intrând în camera lui Colignac nouă sau zece bărbi în robe lungi[64], care i-au vorbit astfel:

— Domnule, ştii că nu e niciunul dintre noi care să nu fie aliatul, ruda sau prietenul dumitale şi, ca atare, nu ţi se poate întâmpla nimic ruşinos care să nu se răsfrângă asupra noastră. Totuşi, suntem informaţi din sursă sigură că găzduieşti un vrăjitor în acest castel.

— Un vrăjitor! strigă Colignac; o doamne! Spuneţi-mi numele lui şi-l voi da pe mâna voastră. Dar luaţi seama, să nu fie o calomnie.

— Cum vine asta, domnule, îl întrerupse unul dintre cei mai venerabili, există vreun tribunal mai priceput ca al nostru în materie de vrăjitorie? În sfârşit, dragă nepoate, ca să nu-ţi mai ataţăm curiozitatea, vrăjitorul pe care îl acuzăm e autorul *Statelor şi Imperiilor Lunii;* n-ar putea nega că este cel mai mare magician din Europa, după ceea ce mărturiseşte el însuşi. Cum, poate cineva să urce în Lună fără intermediul... nu îndrăznesc să numesc Fiara[65]; căci, spune-mi, ce căuta în Lună?

— Minunată întrebare! întrerupse altul; s-a dus să asiste la sabatul care avea loc, probabil, în ziua aceea, doar vedeţi că a avut legături cu demonul lui Socrate. După toate astea, vă mai miraţi că diavolul, după cum singur spune, l-a readus în lumea noastră? Oricum, atâtea Luni, atâtea cămine, atâtea călătorii prin văzduh nu valorează nimic, chiar nimic. Între noi fie vorba (şi spunând acestea, îşi apropie gura de urechea lui Colignac), n-am văzut niciodată vrăjitor care să nu aibă legături cu Luna.

După aceste înţelepte cuvinte, ei tăcură, şi Colignac rămase atât de uluit de cele auzite, încât nu putu scoate o vorbă. Văzând aceasta, un venerabil bădăran, care nu deschisese gura până atunci, zise:

— Vezi dumneata, scumpă rudă, noi ştim ce te roade; vrăjitorul este o persoană pe care o iubeşti, dar nu-ţi fie teamă; din consideraţie pentru dumneata, vom proceda cu blândeţe: trebuie doar să-l dai pe mâna noastră şi, pentru dragostea ce-ţi purtăm, făgăduim că vom face să fie ars fără scandal.

La aceste cuvinte, Colignac, deşi îşi băgase pumnii în coaste ca să nu râdă, nu se mai putu stăpâni; izbucni într-un hohot care ofensă îndestul pe onoratele sale rude, de vreme ce nu fu în stare să răspundă predicii lor decât prin *ha ha ha* sau *ho ho ho;* aşa că aceşti domni plecară foarte scandalizaţi, aş zice cu scurta lor umilinţă, dacă ea n-ar fi durat până la Toulouse.

---

[64] Semnul distinctiv al magistraţilor aparţinând tribunalelor locale (n.t.).

[65] Diavolul (n.t.).

După plecarea lor, l-am rugat pe Colignac să mergem în cabinetul său, unde, închizând uşa după noi, i-am spus:

— Conte, aceşti ambasadori cu părul lung mi se par nişte comete pletoase, dar mă tem că zgomotul pe care l-au făcut să nu fie tunetul fulgerului care se pregăteşte să cadă. Cu toate că acuzaţia lor ridicolă este poate un efect al prostiei lor, n-aş fi mai puţin mort când o duzină de oameni inteligenţi, care m-ar vedea arzând, ar spune că judecătorii mei sunt stupizi. Toate argumentele cu care mi-ar dovedi nevinovăţia nu m-ar învia, iar cenuşa mea ar rămâne tot atât de rece într-un mormânt, ca şi într-un depozit de gunoaie. Iată de ce, dacă n-ai o idee mai bună, aş fi foarte bucuros să dau urmare ispitei care mă îndeamnă să nu le las în această provincie decât portretul meu... deoarece aş turba de mânie de două ori, dacă aş muri pentru ceva în care nu cred deloc.

Colignac n-avu răbdare să aştepte sfârşitul spuselor mele. Mai întâi, mă luă peste picior, dar când înţelese că nu glumesc defel, strigă, alarmat:

— Hei, pe cinstea mea, nu ţi se va clinti un fir de păr, atâta timp cât eu, prietenii mei, vasalii mei şi toţi cei care mă respectă vom mai fi în viaţă! Castelul meu nu poate fi cucerit fără a se folosi tunul; are o poziţie foarte avantajoasă şi e bine apărat din flancuri. Dar sunt nebun dacă mă gândesc cum să mă apăr împotriva unor tunete de pergament.

— Ele sunt uneori mai de temut decât cele din zona mijlocie, am replicat eu.

După aceea n-am mai vorbit decât despre cum să ne distrăm. Într-o zi vânam, în alta mergeam la plimbare; câteodată primeam oaspeţi şi câteodată le întorceam vizita; în sfârşit, abandonam orice distracţie înainte să ne fi plictisit de ea.

Vecinul lui Colignac, marchizul de Cussan, care ştia să aprecieze lucrurile de calitate, era de obicei cu noi şi noi cu el; mergeam de la Colignac la Cussan şi reveneam de la Cussan la Colignac, pentru ca locurile unde ne petreceam zilele să devină şi mai agreabile prin această schimbare. Plăcerile nevinovate ale trupului nu ne preocupau decât în mică măsură; în schimb, nu ne lipsea niciuna dintre cele pe care spiritul le poate afla în studiu şi conversaţie. Bibliotecile noastre, unite precum spiritele noastre, îi făceau pe toţi învăţaţii să ne caute societatea. Îmbinam lectura cu discuţia, discuţia cu mesele bogate, acestea din urmă cu pescuitul, cu vânătoarea, cu plimbările, într-un cuvânt, ne bucuram atât de noi înşine, cât şi de tot ceea ce natura a produs mai ales pentru folosinţa noastră, şi raţiunea era singurul hotar al dorinţelor noastre.

În acest timp, reputaţia mea, neurmând pilda odihnei mele, străbătea satele din jur şi chiar oraşele provinciei. Toată lumea, atrasă de zvonuri,

pretexta că vine să-l vadă pe senior, ca să-l vadă pe vrăjitor. Când ieşeam din castel, nu numai copiii şi femeile, ci şi bărbaţii, parcă vedeau Fiara, mai ales pastorul din Colignac, care, din răutate sau datorită ignoranţei, era în ascuns cel mai mare dintre duşmanii mei.

Acest om simplu în aparenţă, al cărui spirit meschin şi naiv era foarte amuzant în naivităţile lui, era de fapt foarte rău; răzbunător până la turbare; calomniator mai ceva decât un normand; şi atât de pus pe gâlceavă, încât pasiunea pentru procese era trăsătura lui dominantă. Deoarece îl acuzase multă vreme pe seniorul său, pe care îl ura cu atât mai mult cu cât rămăsese. neclintit la aceste atacuri, se temea de resentimentele lui şi, pentru a le evita, voise să se mute în altă parte. Dar fie că-şi schimbase planul, fie că-şi amânase plecarea ca să se răzbune pe Colignac prin mine, cât timp se mai afla pe pământurile contelui, se străduia să ne convingă de contrariu, cu toate că drumurile pe care le făcea adesea la Toulouse trezeau unele bănuieli. Acolo înşira mii de născociri ridicole despre vrăjile mele; şi glasul acestui om viclean, unindu-se cu cele ale oamenilor simpli şi ale ignoranţilor, făcuse ca numele meu să fie detestat. Nu se mai vorbea despre mine decât ca despre un nou Agrippa şi am aflat că se făcuseră chiar cercetări asupra mea, la stăruinţa pastorului, care fusese preceptorul copiilor lui. Am fost informaţi despre toate acestea de mai multe persoane îndatorate contelui şi marchizului; cu toate că pornirea grosolană a întregului ţinut era pentru noi un prilej de uimire şi de batjocură, mă înfricoşam în sinea mea când mă gândeam mai serios la urmările neplăcute pe care ar fi putut să le aibă această eroare. Fără îndoială că geniul meu bun îmi inspira această teamă, îmi lumina mintea ca să mă facă să văd prăpastia spre care mă îndreptam, şi, nemulţumindu-se doar cu rolul de sfătuitor tacit, vru să se manifeste mai vizibil în favoarea mea.

Într-o noapte, una din cele mai triste care au fost vreodată, urmând uneia dintre cele mai plăcute zile petrecute la Colignac, m-am trezit odată cu aurora. Pentru a împrăştia neliniştile şi norii care-mi umbreau încă spiritul, am intrat în grădină, unde verdeaţa, florile şi fructele, opera omului şi Natura, încântau sufletul şi ochii, când în aceeaşi clipă l-am zărit pe marchiz plimbându-se singur pe o alee largă, care tăia parterul în două. Mergea încet şi gânditor. Am fost foarte surprins văzându-l, ca niciodată, atât de matinal; asta m-a făcut să-l abordez fără întârziere, pentru a-l întreba care-i cauza. El îmi răspunse că visele neplăcute care-l chinuiseră îl făcuseră să vină mai devreme decât obişnuia, pentru a tămădui cu lumina zilei răul produs de întuneric. I-am mărturisit că un chin asemănător nu mă lăsase să dorm şi mă pregăteam să i-l povestesc în amănunt; dar abia am deschis gura, că l-am

zărit amândoi, la colţul unei palisade care se încrucişa cu aleea noastră, pe Colignac, mergând cu paşi mari. Cum ne văzu, ne strigă de departe:

— Vedeţi un om care tocmai a scăpat de cele mai înfricoşătoare vedenii în stare să-ţi zăpăcească creierul. Abia am apucat să-mi pun haina pe mine şi am coborât să vă povestesc; dar nici unul nici altul nu mai eraţi în camerele voastre. Am alergat deci în grădină, bănuind că veţi fi aici.

În adevăr, bietul gentilom aproape că-şi pierduse răsuflarea. Îndată ce-şi reveni, l-am rugat să ne spună despre ce este vorba, căci un lucru de nimic poate avea urmări foarte grave.

— Asta şi voiam, ne răspunse; dar mai înainte, să ne aşezăm.

Un boschet de iasomie ne-a oferit, tocmai la timp, răcoare şi scaune. Ne-am retras acolo şi, după ce ne-am aşezat comod, Colignac continuă astfel:

— Aflaţi că după două-trei aţipeli, în timpul cărora am visat că mă aflam în situaţii dificile, în somnul dinspre dimineaţă mi s-a părut că scumpul meu oaspete, aici de faţă, stătea între marchiz şi mine şi că noi îl ţineam strâns îmbrăţişat, când un mare monstru negru, care nu avea decât capete, vru dintr-odată să ni-l smulgă. Cred chiar că voia să-l arunce pe un rug aprins, aflat în apropiere, căci îl balansa deasupra flăcărilor; dar o fată asemănătoare aceleia dintre muze numită Euterpe[66] a căzut în genunchi în faţa unei Doamne pe care a implorat-o să-l salveze (această doamnă avea ţinuta şi semnele folosite de pictori pentru a reprezenta Natura). Abia ce auzi rugămintea însoţitoarei sale, că strigă uimită: „Vai, e unul dintre prietenii mei!" Îndată duse la gură un fel de sarbacană şi atât suflă cu ea sub picioarele scumpului meu oaspete, încât îl făcu să se înalţe spre cer, ferindu-l astfel de cruzimea monstrului cu o sută de capete. Am strigat mult timp după el şi l-am rugat să nu plece fără mine; drept urmare, o mulţime de îngeri mici şi dolofani, care-şi spuneau copiii Aurorei, m-au ridicat în aceeaşi regiune spre care părea că zboară el, făcându-mă să văd lucruri pe care nu vi le voi povesti, fiindcă le socotesc prea ridicole.

Noi l-am rugat să ni le spună totuşi şi el continuă:

— Mi se părea că mă aflu în Soare şi că Soarele era o lume. Aş crede asta şi acum dacă nechezatul calului meu nu m-ar fi trezit din somn, făcându-mă să văd că mă aflu în pat.

Când Colignac isprăvi, marchizul zise:

— Şi dumneata, domnule Dyrcona[67], ce-ai visat?

— Cât despre visul meu, am răspuns, cu toate ca n-a fost dintre cele obişnuite, nu-i acord mare importanţă. Fiind coleric, melancolic, de când

---

[66] Muza poeziei lirice şi a muzicii (n.t.).

[67] Anagrama lui Cyrano, plus particula nobiliară (n.t.).

sunt pe lume am visat mereu caverne şi foc.[68] Încă din prima tinereţe, mi se părea, în somn, că deveneam uşor şi zburam până la nori pentru a scăpa de furia unei bande de asasini care mă urmăreau; dar la capătul unui efort îndelungat şi viguros ajungeam totdeauna la picioarele unui zid – după ce zburasem pe deasupra multora – unde, copleşit de oboseală, eram prins. Sau, dacă îmi închipuiam că zbor drept în sus, cu toate că înotasem foarte mult timp în văzduh, totdeauna mă pomeneam aproape de pământ; şi, împotriva oricărei raţiuni, fără să-mi fi părut că sunt obosit, ori mai greu, duşmanii mei trebuiau doar să întindă mâna ca să mă apuce de picior şi să mă tragă spre ei. N-am avut decât astfel de vise, de când mă ştiu; dar în noaptea asta, după ce zburasem un timp, ca de obicei, şi scăpasem de mai multe ori prigonitorilor, mi s-a părut că până la urmă i-am pierdut din vedere şi că, într-un cer liber şi strălucitor, cu trupul eliberat de orice greutate, mi-am urmat călătoria până într-un palat unde se plămădesc lumina şi căldura. Fără îndoială că aş fi observat multe alte lucruri, dar mişcările zborului mă apropiaseră atât de mult de marginea patului, încât am căzut în spaţiul dintre el şi perete, cu pântecele dezgolit pe tencuială şi cu ochii larg deschişi. Iată, domnilor, întreaga desfăşurare a unui vis pe care nu-l consider decât un efect al celor două calităţi predominante ale temperamentului meu; căci cu toate că se deosebeşte întrucâtva de cele pe care le am de obicei, de data asta zburând până la cer fără să cad, atribui această schimbare sângelui care, datorită înfierbântării produse de plăcerile noastre de ieri, a circulat mai repede decât în mod obişnuit, a pătruns melancolia şi a înlăturat greutatea care făcea să mă prăbuşesc. Dar, la urma urmei, ştiinţa asta se întemeiază mai mult pe ghicit.

— Pe cinstea mea, reluă Cussan, ai dreptate, e un amestec din toate lucrurile la care ne-am gândit înainte de a adormi, o monstruoasă himeră, o îmbinare de detalii nelămurite pe care fantezia, nemaifiind călăuzită de raţiune, ni le prezintă alandala şi din care, totuşi, răsucindu-le în fel şi chip, credem că putem stoarce înţelesul adevărat, folosind visurile ca şi oracolele pentru a cunoaşte viitorul; dar, pe cinstea mea, singura asemănare pe care am găsit-o între ele este că visurile, ca şi oracolele, nu pot fi descifrate. Pornind de la visul meu, care nu-i deloc extraordinar, puteţi aprecia valoarea tuturor celorlalte. Am visat că eram foarte trist şi că-l întâlneam peste tot pe Dyrcona, care ne cerea ajutor. Dar fără să-mi mai frământ creierul căutând explicaţia acestor enigme obscure, am să vă dezvălui în

[68] O tentativă de interpretare fiziologică a viselor, întemeiată pe teoria celor patru temperamente. Focul corespunde bilei galbene, sursa manifestărilor colerice, iar cavernele – bilei negre, care determină comportarea sumbră, melancolică (n.t.).

două cuvinte sensul lor mistic: la Colignac se visează foarte urât; dacă mă credeţi, vom merge la Cussan ca să avem vise mai frumoase.

— Să mergem, îmi zise contele, de vreme ce acest cârcotaş ţine cu tot dinadinsul.

Am chibzuit să plecăm chiar în acea zi. I-am rugat deci să pornească la drum înaintea mea, deoarece (urmând să stăm acolo, cum hotărâseră ei, o lună) aş fi vrut să-mi iau câteva cărţi. Ei au fost de acord şi, îndată după masa de prânz, au încălecat. În ceea ce mă priveşte, am făcut un pachet cu volumele pe care nu credeam că le pot găsi în biblioteca lui Cussan şi l-am pus pe spinarea unui catâr; apoi am pornit şi eu, cam pe la trei ceasuri, călare pe un foarte bun cursier. Mergeam la pas, pentru a însoţi mica mea bibliotecă şi pentru a-mi îmbogăţi sufletul mai pe îndelete cu ceea ce vedeam. Dar iată o aventura care vă va surprinde:

Străbătusem peste patru leghe, când m-am pomenit într-un loc pe care eram sigur că-l mai văzusem cândva. Şi atâta am cerut memoriei mele să-mi spună de unde cunoşteam acest peisaj, încât prezenţa obiectelor stimulând apariţia imaginilor mi-am adus aminte ca era chiar locul pe care îl văzusem în visul din noaptea trecută. Această coincidenţă bizară m-ar fi preocupat mai mult timp, dacă o ciudată apariţie nu m-ar fi trezit din gânduri.

Un spectru (cel puţin eu l-am luat ca atare) s-a ivit în mijlocul drumului şi mi-a apucat calul de frâu. Era foarte înalt şi, din cât i se puteau vedea ochii, avea o privire tristă şi aspră. Totuşi, n-aş putea spune dacă era frumos sau urât, căci un veşmânt lung, ţesut din foile unei cărţi de cântece religioase, îl acoperea în întregime, iar faţa îi era ascunsă de un cartonaş pe care scria: *In principio*[69]. Iată primele vorbe pe care le scoase:

– *Satanus Diabolas*[70]*,* strigă el înspăimântat. Te conjur în numele lui Dumnezeu cel viu...

După aceste cuvinte, şovăi; dar, repetând mereu „Dumnezeu cel viu" şi căutând, cu o faţă speriată, pe pastorul său, ca acesta să-i sufle restul, când văzu că, în orice parte se uita, pastorul nu se arăta deloc, îl cuprinse un tremur atât de înfricoşător, încât, de atâta clănţănit, îi căzură jumătate din dinţi, iar două treimi din foile sub care se ascundea se răsuciră ca nişte papiote. Se întoarse spre mine şi, cu o privire nici blândă, nici aspră, în care-i vedeam spiritul chibzuind dacă ar fi mai potrivit să se irite sau să ce îmblânzească, zise:

---

[69] *La început* (lat.). Primele cuvinte din Evanghelia lui Ioan (n.t.).

[70] Pronunţie incorectă a lui *Satanas Diabolus*, formulă de exorcizare (n.t.).

— Hei, *Satanus Diabolas,* pe, toţi dracii, te conjur, în numele lui Dumnezeu şi al domnului Saint-Jean, nu te opune; căci dacă mişti un picior sau o labă, să fiu al naibii dacă nu-ţi scot măruntaiele!

Trăgeam de frâul calului, dar hohotele de râs care mă sufocau mă făceau neputincios. Adăugaţi faptul că un grup de vreo cincizeci de săteni ieşiră de după un gard, mergând în genunchi şi zbierând cât îi ţinea gura: *Kyrie Eleison!*[71]. Când fură destul de aproape, patru dintre cei mai zdraveni, după ce-şi muiară mâinile într-un agheasmatar ţinut anume de slujitorul de la casa parohiala, mă luară de guler.

Abia fusesem înhăţat, când apăru jupânul Jean, care-şi scoase smerit etola de la gât şi mă legă fedeleş cu ea; apoi, cu toată împotrivirea mea, o mulţime de femei şi de copii mă cusură într-o bucată mare de pânză, înfăşurându-mă atât de bine, încât nu mi se mai vedea decât capul. Astfel gătit m-au dus la Toulouse, ca şi cum m-ar fi dus la mormânt. Ba unul striga că altfel ar fi fost foamete, deoarece, când mă întâlniseră, voiam desigur să arunc farmece asupra grâului; ba altul se plângea că oile i se îmbolnăviseră de gălbează într-o duminică în care, la ieşirea de la vecernie, îl bătusem pe umăr. Dar ceea ce mă făcu să râd, cu toată situaţia mea jalnică, fu strigătul plin de spaimă al unei tinere ţărănci către logodnicul ei, adică spectrul care-mi luase calul (căci bădăranul îl încălecase şi-i da pinteni, ca şi cum ar fi fost al lui): „Nenorocitule, eşti chior? Nu vezi că armăsarul vrăjitorului e mai negru decât cărbunele şi că e însuşi diavolul, care te duce la sabat?" De spaimă, ţăranul căzu, iar calul o luă la goană.

Se sfătuiră dacă să-mi ia catârul şi hotărâră că da; desfăcând pachetul cu cărţi şi primul volum pe care-l deschiseră nimerindu-se să fie *Fizica* domnului Descartes, când văzură toate cercurile cu care acest filosof a însemnat mişcarea fiecărei planete, urlară toţi într-un glas că erau cercuri magice, pe care eu le-aş fi trasat ca să-l chem pe Belzebut. Cel care ţinea cartea, de teamă îi dădu drumul şi, căzând, ea se deschise, din nenorocire, la o pagină unde sunt descrise proprietăţile magnetului; zic din nenorocire, deoarece pe pagina cu pricina este un desen al acestei pietre metalice, în care micile corpuri ce se desprind din masa ei, ca să atragă fierul, sunt reprezentate ca nişte braţe. Imediat ce zări desenul, unul dintre aceşti netrebnici strigă cât îi ţinea gura că era broasca râioasă care fusese găsită în troaca din grajdul vărului său Fiacre, când îi muriseră caii.[72]

---

[71] *Doamne miluieşte!* (gr.) (n.t.).

[72] Broasca râioasă joacă un rol nefast în superstiţiile populare, fiind considerată o încarnare a influenţelor malefice (n.t.).

Auzind acestea, cei care păruseră mai furioşi îşi băgară mâinile în sân sau îşi făcură iar mânuşi din buzunare. La rândul său, jupânul Jean striga cât îl ţinea gura că nimeni să nu se atingă de nimic, deoarece în pachet erau cărţi de farmece, iar catârul era Satana. Calicimea, înspăimântată, lăsă catârul să plece liniştit. Am văzut-o însă pe Mathurine, servitoarea preotului, cum îl mâna către staulul prezbiterului, de teamă să nu se ducă în ţintirim şi să spurce iarba răposaţilor.

Se făcuse ora şapte, seara, când am ajuns într-un târg, unde mă duseră la închisoare, ca să mă răcoresc. Cititorul nu m-ar crede dacă i-aş spune că m-au îngropat într-o vizuină şi, totuşi, e atât de adevărat, încât cu o piruetă am vizitat-o în întregime. În sfârşit, nu e nimeni care, văzându-mă în acel loc, să nu mă fi luat drept o lumânare aprinsă sub o ventuză.

Când temnicerul mă aruncă în această cavernă, i-am spus:

— Dacă îmi dai acest veşmânt de piatră drept haină, e prea larg; dar dacă mi-l dai drept mormânt, e prea strâmt. Aici nu poţi să numeri zilele decât în nopţi; din cele cinci simţuri nu pot folosi decât două, mirosul şi pipăitul: unul ca să simt miasmele închisorii mele, celălalt ca s-o pot pipăi. Drept să-ţi spun, aş crede că sunt damnat, dacă n-aş şti că inocenţii nu ajung în infern.

La cuvântul *inocent,* temnicerul izbucni în râs:

— Pe legea mea, deci eşti dintr-ai noştri? Căci n-am ţinut niciodată sub cheie decât oameni nevinovaţi...

După alte complimente asemănătoare, omul cel cumsecade îşi dădu osteneala să mă percheziţioneze, nu ştiu în ce scop, dar din sârguinţa cu care o făcea, presupun că era spre binele meu. Căutările sale rămaseră infructuoase, deoarece în timpul hărţuielii cu acei *Diabolas* dădusem drumul banilor de aur în nădragi; după ce-mi exploră amănunţit anatomia, temnicerul se pomeni cu mâinile tot atât de goale ca şi mai înainte, şi puţin a lipsit să nu mor de teamă, aşa cum el era gata să moară de ciudă.

— Hai! la dracu! strigă el, cu spume la gura, am văzut eu de la bun început că e un vrăjitor! Un diavol calic! Haide, haide, băiete, gândeşte-te din vreme la mântuirea ta!...

Abia sfârşise de spus aceste cuvinte, că am auzit zăngănitul unei legături de chei, printre care o căuta pe aceea a celulei mele. Era cu spatele la mine, aşa că, fiindu-mi teamă să nu se răzbune pentru insuccesul percheziţiei, am scos cu îndemânare trei pistoli din ascunzişul lor şi i-am spus:

— Domnule paznic, iată un pistol, te rog trimite-mi niscaiva bucate, că n-am mâncat de la orele unsprezece.

El primi moneda cu multă graţie şi mă asigură că era mişcat de nenorocirea mea. Când l-am văzut îmblânzit, am continuat:

— Şi iată încă unul, drept recunoştinţă pentru osteneala pe care mi-e ruşine că ţi-o pricinuiesc.

El îşi deschise urechea, inima şi mâna, iar eu am adăugat, numărându-i trei în loc de doi, că prin cel de-al treilea îl rugam să-mi trimită pe unul din băieţii lui ca să-mi ţină de urât, cei loviţi de soartă temându-se de singurătate.

Cucerit de dărnicia mea, îmi făgădui satisfacerea tuturor dorinţelor, îmi îmbrăţişă genunchii, vorbi cu patimă împotriva justiţiei, îmi spuse că vedea bine că am duşmani, dar că o să-mi recapăt onoarea, că trebuie doar să am curaj şi că, în rest, el îmi făgăduia ca în mai puţin de trei zile să mă scoată basma curată. I-am mulţumit sincer pentru curtoazie şi, după ce mă îmbrăţişă de o mie de ori, gata să mă sugrume, acest prieten drag plecă, zăvorând şi răszăvorând uşa celulei.

Am rămas singur şi foarte melancolic, ghemuit pe o grămadă de paie făcute pulbere; nu erau totuşi atât de mărunţite încât peste cincizeci de şoareci să nu le mai roadă încă. Bolta, zidurile şi podeaua erau, de fapt, şase pietre de mormânt, astfel ca, având moartea deasupra, dedesubt şi împrejur, să nu mă pot îndoi de înmormântarea mea. Balele reci ale melcilor şerpeşti şi veninul lipicios al broaştelor râioase îmi curgeau pe faţă, iar păduchii aveau aici dinţi mai lungi decât corpul. Mă vedeam chinuit de piatră, care nu-mi făcea mai puţin rău fiind în afara mea decât dacă ar fi fost înăuntru; în fine, mă gândeam că pentru a suferi ca Iov nu-mi mai lipseau decât o femeie şi o oală spartă.[73]

Am învins totuşi întreaga asprime a două ore foarte grele; apoi zgomotul unei legături de chei, unit cu cel al zăvoarelor uşii mele, mă trezi din gândurile-mi dureroase. După acest vacarm, am zărit, la lumina unei lămpi, un bădăran zdravăn, care îmi puse o strachină la picioare şi zise:

— Ei hai, hai; nu te necăji; uite colea ciorbă de varză, ori cam aşa ceva... Atâta au, e din supa stăpânei noastre şi, pe legea mea, cum se spune, nu s-a scos din ea nicio picătură de grăsime.

Spunând acestea, îşi băgă cele cinci degete în strachină, până la fund, poftindu-mă să fac şi eu la fel. I-am urmat pilda, de teamă să nu-l descurajez şi el strigă cu mare satisfacţie:

— Ei, drăcia dracului, dumneata eşti un om cumsecade! Se spune că pofticioşii sunt vicleni, da, sunt vicleni: Hei! să vină aici să vadă! Ei, bine, bine, pe scurt, cât trăieşti înveţi.

---

[73] Aluzie la legenda biblică potrivit căreia, Iov, suferind de o boală de piele, se scărpina cu un ciob, în timp ce soţia lui îl „consola” spunându-i: „Binecuvântează-l pe Dumnezeu şi mori!” (n.t.).

Prostia lui îmi gâdilă gâtlejul, de două, trei ori fiind gata-gata să izbucnesc în râs. Am avut totuşi norocul să mă pot stăpâni. Vedeam că soarta părea să-mi ofere în persoana acestei haimanale o ocazie de a-mi recăpăta libertatea; iată de ce era foarte important să-i câştig bunăvoinţa, căci nu puteam scăpa pe altă cale, arhitectul care construise închisoarea făcându-i mai multe intrări, dar neaducându-şi aminte să-i facă şi o ieşire. Toate aceste motive m-au determinat ca, pentru a-l iscodi, să-i vorbesc astfel:

— Eşti sărac, dragă prietene, nu-i aşa?

— Vai! Domnule, răspunse bădăranul, dacă aţi fi venit de ghicitor, n-aţi fi putut pune mai bine degetul pe rană.

— Uite, am continuat, ţine această monedă de aur.

Când i-am dat-o, mâna îi tremura atât de tare, încât abia a izbutit s-o ia. Mi s-a părut un semn de rău augur, dar mulţumirile sale înfocate m-au convins că tremurase doar de bucurie. Aşa fiind, am continuat:

— Dar dacă ai vrea să mă ajuţi să îndeplinesc un legământ pe care l-am făcut, douăzeci de pistoli (în afară de mântuirea sufletului) ar fi ai tăi ca pălăria ta. Află că acum mai puţin de un sfert de ceas, cu o clipă înainte să vii, mi-a apărut un înger şi mi-a făgăduit că-mi va face cunoscută nevinovăţia dacă voi plăti mâine o liturghie la altarul cel mare al bisericii din târg. Am cerut iertare, spunându-i că sunt închis şi păzit cu străşnicie; dar el mi-a răspuns că va veni un om, trimis de temnicer ca să-mi ţină tovărăşie, căruia n-aveam decât să-i cer din partea lui să mă ducă până la biserică şi să mă aducă înapoi la închisoare; numai să-i cer să păstreze taina şi el să se supună fără murmur, căci altfel va muri într-un an; iar dacă s-ar îndoi de vorbele mele, să-i spun, ca semn de recunoaştere, că face parte din confreria Scapularului.

Cititorul va afla că, mai înainte, întrevăzusem prin deschizătura cămăşii sale bucăţile de stofă binecuvântată care mi-au sugerat întreaga urzeală cu apariţia îngerului.

— Ba bine că nu, zise el, bunul meu senior, voi face ceea ce ne-a poruncit îngerul. Dar asta trebuie să se petreacă la ora nouă, deoarece stăpânul nostru va fi atunci la Toulouse, la logodna fiului său cu fiica domnului călău. Auziţi, călăul are un nume, ca orice parazit... Se zice că va primi de la tatăl ei, ca zestre, atâţia scuzi câţi ar trebui pentru răscumpărarea unui rege. Ce mai, e frumoasă, şi bogată, dar bucăţelele astea nu ajung la unul de-alde mine... Vai, bunul meu domn, dacă aţi şti...

Aici l-am întrerupt, căci presimţeam, după acest început de digresiune, o vorbărie fără şir. Aşa că după ce ne-am înţeles asupra complotului nostru, bădăranul şi-a luat rămas bun şi a plecat.

A doua zi, a venit să mă dezgroape la ora hotărâtă. Mi-am lăsat hainele în închisoare şi am îmbrăcat nişte zdrenţe, pentru a nu putea fi recunoscut, aşa cum pusesem la cale în ajun. Îndată ce am ajuns afară, n-am uitat să-i număr cei douăzeci de pistoli. El îi privi lung, făcând ochii mari.

— Sunt de aur şi au greutatea cuvenită, i-am spus. Pe cuvântul meu de cinste!

— Hei, domnule, îmi răspunse, nu la asta mă gândesc, ci la faptul că gospodăria lui Macé cel mare e de vânzare, împreună cu grădina şi via. Pot să le cumpăr cu două sute de franci; îmi trebuie opt zile ca să închei târgul şi aş vrea să vă rog, domnule, dacă vă e pe plac, să faceţi aşa fel ca, până ce Macé cel mare îi va pune, bine număraţi, în sipet, pistolii dumneavoastră să nu se prefacă în frunze de stejar.[74]

Prostia acestui hoţoman mă făcu să râd. Între timp, ne-am urmat drumul spre biserică, unde am şi ajuns. Curând începu liturghia mare; dar îndată ce veni rândul paznicului meu să meargă să-şi dea ofranda, am străbătut naosul bisericii din trei sărituri şi din alte trei m-am pierdut într-o ulicioară lăturalnică. Dintre toate gândurile care-mi umblau prin cap în clipa aceea, l-am urmat pe cel de a ajunge la Toulouse, aflat la o depărtare de numai jumătate de leghe, vrând ca de-acolo să iau poştalionul.

Am ajuns destul de repede la marginea oraşului, dar eram atât de ruşinat văzând că toţi mă privesc, încât mi-am pierdut cumpătul. Pricina uimirii lor era îmbrăcămintea mea, căci, fiind novice în materie de calicie, îmi aranjasem zdrenţele în mod atât de bizar, încât, mersul nepotrivindu-se nici el cu îmbrăcămintea, păream nu atât un om sărac, cât unul travestit, mai ales că treceam repede, cu ochii în jos şi fără să cerşesc.

În cele din urmă, gândindu-mă că o atenţie atât de generală putea avea urmări primejdioase pentru mine, am lăsat de-o parte ruşinea. Îndată ce vedeam că cineva mă priveşte, întindeam mâna. Ceream de pomană chiar şi de la cei care nu mă priveau deloc.

Numai că adesea, vrând să însoţim cu prea multe precauţii planurile în care întâmplarea ţine să aibă o parte, le zădărnicim iritând-o pe această orgolioasă! Fac această reflecţie în legătură cu aventura mea, căci, văzând din spate un bărbat îmbrăcat ca un târgoveţ oarecare, i-am zis, trăgându-l de mantie:

— Domnule, dacă mila poate să vă înduioşeze...

Nu începusem să articulez cuvântul următor, când bărbatul îşi întoarse capul spre mine. O, doamne! Ce mutră făcu el? Dar, o, doamne! Ce mutră am făcut eu însumi? Acest om era temnicerul meu! Am rămas amândoi

---

[74] Dyrcona continuă deci să fie considerat drept un vrăjitor (n.t.).

înmărmuriţi de uimire, văzându-ne unde ne vedeam. Eu îi umpleam ochii; el îmi absorbea privirea. În sfârşit, interesul nostru comun, deşi cu totul diferit, ne trezi pe amândoi din extazul în care ne cufundasem.

— Ha, să fi ajuns oare atât de ticălos? strigă temnicerul.

Acest cuvânt cu dublu înţeles mi-a inspirat pe loc stratagema despre care veţi afla îndată.

— Hei! ajutor, domnilor, ajutaţi justiţia! am strigat cât puteam de tare. Acest hoţ a furat bijuteriile contesei de Mousseaux; îl caut de un an. Domnilor, am continuat foarte aţâţat, ofer o sută de pistoli celui care îl va aresta!

Abia terminasem de spus aceste cuvinte, că o mulţime de calici se prăvăli peste bietul om uluit. Uimirea produsă de extraordinara mea neruşinare, la care se adăuga gândul că n-aş fi putut evada fără să fi trecut prin zidurile celulei mele ca un corp lipsit de consistenţă îl înlemni într-atât, încât nu-şi veni în fire multă vreme.

Până la urmă se dezmetici, şi primele cuvinte pe care le folosi pentru a-i convinge pe cei din jur că se înşală, au fost să ia seama, să nu-l confunde, deoarece el este un om foarte onorabil. Fără îndoială că ar fi lămurit lucrurile, dar o duzină de negustori de fructe, lachei şi purtători de lectici, dornici să mă slujească pentru banii mei, i-au închis gura cu o serie de pumni şi cum credeau că recompensa va fi pe măsura insultelor aduse acestui biet om înşelat, se întreceau să-l lovească cu mâna sau cu piciorul.

— Iată omul de onoare! lătra această drojdie a societăţii. Cel care nu s-a putut opri totuşi să spună, îndată ce l-a recunoscut pe dumnealui, că a ajuns un ticălos!

Nostimada era că temnicerul meu, fiind îmbrăcat în haine de sărbătoare, se ruşina să spună că e cuscru cu călăul şi chiar se temea să mărturisească asta, ca să nu fie bătut mai rău. Cât despre mine, mi-am luat zborul când încăierarea era în toi. Mi-am pus nădejdea în picioarele mele şi ele au făcut să mă aflu curând în siguranţă.

Dar spre nenorocul meu, lumea începu din nou să mă privească, ceea ce îmi trezi iar spaimele de la început. Dacă spectacolul celor o sută de zdrenţe care dansau în jurul meu ca o ceată de sărăntoci îl făcea pe un gură-cască să se uite după mine, mă temeam să nu citească pe fruntea mea că sunt un puşcăriaş evadat. Dacă un trecător îşi scotea mâna de sub mantie, credeam că e un poliţai care vrea să mă aresteze. Dacă un altul trecea cu paşi maxi, fără să-mi caute privirea, credeam că se preface că nu m-a văzut, ca să mă înşface pe la spate. Dacă zăream un negustor intrând în prăvălia sa, îmi puneam: „Se duce să-şi ia halebarda!" Dacă un cartier era mai populat ca de obicei, mă gândeam: „Atâta lume nu s-a adunat aici fără un scop." Dacă un alt

cartier era pustiu: „Aici stau să mă pândească.” Dacă un obstacol mă oprea din fugă: „Au baricadat străzile ca să mă prindă!” Teama îmi întunecase raţiunea, mi se părea că fiecare om e un arcaş; fiecare cuvânt – „stai!”; şi fiecare zgomot – insuportabilul scârţâit al zăvoarelor fostei mele închisori.

Chinuit de această spaimă neîntemeiată, m-am hotărât să cerşesc din nou, ca să înlătur orice bănuială în timp ce aveam să străbat restul oraşului, până la staţia de poştă; dar temându-mă să nu fiu recunoscut după voce, am adăugat la cerşit, iscusinţa de a face pe mutul. Înaintez deci către cei pe care-i văd că mă privesc, ridic un deget sub bărbie, apoi deasupra gurii şi o deschid căscând, cu un strigăt nearticulat, pentru a da de înţeles prin această grimasă că un biet mut cere de pomană. Uneori oamenii ridicau din umeri, în semn de compătimire; uneori simţeam că mi se pune în mână o bucată mare de pâine; uneori auzeam femeile murmurând că poate fusesem martirizat în Turcia, pentru credinţă. Până la urmă, am înţeles că cerşetoria este o mare carte, care ne învaţă moravurile popoarelor mai bine decât celebrele călătorii ale lui Columb şi Magellan.

Totuşi, această stratagemă n-a putut să istovească îndărătnicia destinului meu, nici să-i îmblânzească năravul. Dar la ce altă născocire aş fi putut recurge? Căci străbătând un mare oraş ca Toulouse, unde portretul meu stampat mă făcuse cunoscut până şi vânzătoarelor de peşte, îmbrăcat în zdrenţe bălţate ca ale unui arlechin, era de aşteptat să fiu remarcat şi recunoscut fără întârziere, antidotul acestei primejdii fiind personajul cerşetorului, al cărui rol se joacă sub tot felul de măşti. Apoi, dacă n-aş fi recurs la acest vicleşug, însoţindu-l cu toate măsurile de prevedere necesare, cred că, faţă de atâtea întâmplări nenorocite, aveam o judecată foarte puternică dacă n-am înnebunit.

Aşadar, înaintam cu repeziciune, când deodată a trebuit să mă întorc din drum, deoarece venerabilul meu temnicer, cu câteva duzini de arcaşi care-l scoseseră din mâinile gloatei şi, asmuţiţi de el, patrulau prin tot oraşul să mă găsească, s-au nimerit din nefericire în calea mea. Îndată ce m-au zărit cu ochii lor de linx, au început să alerge cât îi ţineau puterile şi eu de asemenea.

Mă urmăreau cu atâta sprinteneală, încât uneori libertatea mea simţea pe gâtul meu răsuflarea tiranilor care voiau să mi-o răpească; dar parcă aerul pe care îl împingeau fugind în spatele meu, mă împingea înaintea lor. În sfârşit, cerul sau frica m-au făcut să-i întrec cu patru sau cinci ulicioare. Astfel, vânătorii mi-au pierdut mirosul şi urmele, iar eu vederea şi vacarmul acestei vânători inoportune. Cine n-a trăit, aş zice, în original, astfel de spaime, greu poate măsura bucuria ce m-a cuprins când m-am văzut scăpat.

Totuşi, pentru că salvarea mea era lucrul cel mai de preţ, am hotărât să folosesc cu multă zgârcenie timpul care le era necesar ca să mă ajungă din

urmă. M-am mânjit pe faţă, mi-am frecat părul cu praf, mi-am scos vesta, mi-am lăsat în jos pantalonii şi mi-am aruncat pălăria într-o răsuflătoare; apoi, după ce mi-am aşternut batista pe caldarâm şi i-am pus pe la colţuri câte o piatră, cum fac bolnavii de boli molipsitoare, m-am culcat alături, cu burta la pământ şi, cu o voce jalnică, am început să gem foarte galeş. Abia mă aşezasem, când am auzit strigătele răguşite ale gloatei, cu mult înaintea zgomotului de picioare, dar am mai avut destulă minte ca să rămân în aceeaşi poziţie, nădăjduind să nu fiu recunoscut; nu m-am înşelat, deoarece, luându-mă drept un ciumat, au trecut foarte repede pe lângă mine, astupându-şi nasul, cei mai mulţi aruncând câte un gologan pe batista mea.

După trecerea vijeliei, intru pe o alee, îmi pun iar hainele pe mine şi mă las din nou în seama zeiţei Fortuna. Dar alergasem atâta, încât ea obosise să mă mai urmeze. Aşa trebuie să fi fost, căci tot traversând pieţe şi răspântii, gonind de-a lungul şi de-a latul străzilor, această zeiţă vanitoasă, nefiind obişnuită să meargă atât de repede, ca să scape mai curând de tovărăşia mea, m-a lăsat sa cad orbeşte în mâinile arcaşilor care mă urmăreau.

Când m-au întâlnit, au scos un răcnet atât de furios, încât m-au asurzit. Crezând că n-au destule braţe pentru a mă apuca, s-au folosit şi de dinţi şi tot nu erau siguri că mă ţin bine; unul mă trăgea de păr, altul de guler, iar cei mai puţin furioşi mă scotoceau. Cercetarea a fost mai norocoasă decât cea de la închisoare, căci mi-au găsi restul monezilor de aur.

În timp ce aceşti doctori miloşi îmi vindecau punga de hidropizie, se iscă un zgomot mare, întreaga piaţa răsună de strigătele: „Ucide! Ucide!" şi am văzut cum strălucesc săbiile. Domnii care mă târau ţipară că noii veniţi sunt arcaşii înaltului Judecător al regelui, care vor să le smulgă prada.[75]

— Dar fereşte-te să cazi în mâinile lor, îmi spuseră ei trăgându-mă şi mai zdravăn, căci ai fi condamnat în douăzeci şi patru de ore, iar regele nu te-ar salva.

Totuşi, până la urmă, înfricoşaţi ei înşişi de vârtejul care începuse să-i cuprindă, m-au părăsit cu toţii şi am rămas singur în mijlocul străzii, în timp ce agresorii ucideau tot ce le ieşea în cale.

Vă închipuiţi, cred, lesne că având de ce să mă tem de ambele cete, am luat-o la fugă. În scurt timp, m-am îndepărtat, dar când întrebam pe unde pot să ajung la staţia de poştă, un puhoi de oameni care fugeau din încăierare s-a revărsat în strada unde mă aflam. Neputându-mă împotrivi mulţimii, am urmat-o şi, nemaifiind în stare să alerg, m-am îndreptat în cele din urmă spre o portiţă foarte întunecată, prin care am pătruns învălmăşit

[75] Arcaşii supuşi jurisdicţiei municipale intrau deseori în conflict cu arcaşii magistraţilor regali (n.t.).

cu alţi fugari. Am închis-o după noi şi am zăvorât-o, apoi, după ce ne-am mai liniştit, cineva spuse:

— Camarazi, dacă sunteţi de aceeaşi părere, să trecem prin cele două uşiţe şi să rezistăm în curtea dinăuntru.

Când am auzit aceste groaznice cuvinte, am simţit o durere atât de neaşteptată, încât am crezut că mor pe loc. Vai! imediat, dar prea târziu, mi-am dat seama că, în loc să-mi găsesc un refugiu, cum credeam, venisem să mă arunc eu însumi în închisoare, atât este de imposibil să te sustragi vigilenţei destinului.

L-am privit mai atent pe cel care vorbise şi am recunoscut în el pe unul dintre arcaşii care mă urmăriseră atâta timp. O sudoare rece mi-a acoperit fruntea şi am devenit palid, gata să leşin. Cei care m-au văzut atât de slab, cuprinşi de milă, au cerut să mi se aducă apă; fiecare s-a apropiat ca să-mi dea ajutor şi, din nenorocire, blestematul de arcaş fu dintre cei mai grăbiţi; cum îşi aruncă ochii asupra mea, mă şi recunoscu. Făcu semn camarazilor săi şi, în acelaşi timp, mă salută cu: *În numele Regelui eşti arestat!* N-a fost nevoie să mă ducă departe ca să mă întemniţeze.

Am rămas până seara în camera de gardă, unde un temnicer după altul, cercetându-mi amănunţit fiecare parte a feţei, venea să-mi facă portretul pe pânza memoriei sale.

Când a sunat de ora şapte, zgomotul unei legături de chei a dat semnalul retragerii. Am fost întrebat dacă vreau să fiu condus în camera de un pistol pe zi; am dat din cap afirmativ.

— Atunci scoate banii! a replicat ghidul meu.

Mi-am dat seama că mă aflu într-un loc unde trebuia să înghit multe altele; aşa că l-am rugat, în cazul că amabilitatea lui nu-l poate determina să-mi acorde credit până a doua zi, să-i spună temnicerului, din partea mea, să-mi restituie banii care-mi fuseseră luaţi.

— Hei! pe cinstea mea, răspunse puşlamaua, stăpânul nostru are inimă bună, nu dă nimic înapoi. Vrei să-ţi fac hatârul pentru nasul dumitale frumos?... Hai, la carceră!

Şi odată cu ultimul cuvânt, îmi arătă drumul printr-o lovitură zdravănă cu legătura lui de chei, a cărei greutate mă făcu să cad şi să alunec de sus în jos pe o pantă obscură, până la o uşă care mă opri. Şi nu mi-aş fi dat seama că e o uşă fără zgomotul izbiturii, căci nu mai aveam ochi: rămăseseră în capătul de sus al scării, aţintiţi asupra lumânării pe care o ţinea, la optzeci de trepte deasupra mea, însoţitorul-călău. În sfârşit, acest om crud, după ce coborî *pian-piano*[76], descuie treizeci de încuietori, desprinse tot atâtea bare şi, abia

[76] *Încet-încet* (it.).

întredeschizând o uşiţă, mă prăvăli cu o lovitură de genunchi în această groapă a cărei grozăvie n-am avut timp să o observ ca lumea, atât de repede trase uşa după el.

Stăteam în noroi până la genunchi. Dacă voiam să ajung la margine, mă cufundam până la brâu. Orăcăitul teribil al broaştelor râioase care se târau prin mocirlă mă făcea să doresc să fiu surd; simţeam cum şopârlele îmi urcă de-a lungul coapselor, iar năpârcile mi se încolăcesc în jurul gâtului; la lumina sumbră a pupilelor ei strălucitoare, am întrezărit una care proiecta, din botul ei negru de venin, o limbă cu trei vârfuri, a cărei bruscă agitaţie părea un fulger aprins de privirile ei. Nu pot să descriu restul: el depăşeşte orice închipuire; şi apoi, nu îndrăznesc să încerc să mi-l reamintesc, atât mi-e de teamă ca ieşirea din închisoare să nu fie un vis din care aş putea să mă trezesc.

Acul marcase ora zece pe cadranul ceasului din turn, înainte de-a fi auzit pe cineva bătând în uşa mormântului meu. Cam atunci însă, tocmai când suferinţa unei tristeţi amare începea să-mi strângă inima şi să tulbure acea armonie care înseamnă viaţa, am auzit o voce atrăgându-mi atenţia să prind prăjina întinsă de sus. După ce am bâjbâit destul de mult timp prin beznă, am dat de un capăt al prăjinii, l-am apucat, pătruns de emoţie şi temnicerul meu, trăgând de celălalt capăt, m-a pescuit din mijlocul acelui smârc.

Am bănuit că situaţia mea se schimbase, deoarece el se întrecu în amabilităţi, nu-mi vorbi decât cu capul descoperit şi îmi spuse că cinci sau şase persoane de rang înalt aşteptau în curte, ca să mă vadă. Şi după ce mă închisese în pivniţa pe care v-am descris-o, această fiară sălbatică avu neruşinarea să mă întâmpine cu un genunchi la pământ, să-mi sărute mâinile, să-mi desprindă cu una din labele lui melcii care mi se lipiseră de păr şi cu cealaltă să cureţe o grămadă de lipitori care-mi acopereau faţa. După aceste admirabile semne de curtoazie, îmi zise:

— Cel puţin, bunul meu stăpân, o să vă amintiţi de sârguinţa şi de grija pe care le-a arătat faţă de dumneavoastră Nicolas cel gras. Măcar dacă aş fi făcut-o pentru rege! N-o spun ca un reproş.

Scos din fire de neruşinarea secăturii, i-am făcut semn că o să-mi amintesc. După o mie de ocoluri îngrozitoare, am ajuns, în fine, la lumină şi apoi în curte, unde, cum am intrat, am fost înhăţat de doi oameni, pe care la început nu i-am putut cunoaşte, deoarece se repeziseră spre mine în acelaşi timp şi stăteau amândoi cu feţele lipite de faţa mea.

Mult timp n-am ghicit cine sunt, dar manifestările prieteniei lor domolindu-se puţin, i-am recunoscut pe scumpul meu Colignac şi pe curajosul marchiz. Colignac avea un braţ în eşarfă; Cussan îşi reveni primul din extaz.

— Vai! zise el, n-am fi bănuit niciodată un asemenea dezastru; din fericire, cursierul dumitale şi catârul au ajuns astă-noapte la porţile castelului meu: pieptarele, chingile, pofilele, toate erau rupte şi asta ne-a făcut să bănuim că ţi s-a întâmplat o nenorocire. Am încălecat fără întârziere şi n-am mers două sau trei leghe spre Colignac, că toţi cei întâlniţi în drum, impresionaţi de acest accident, ne-au descris amănunţit împrejurările în care s-a produs. Am pornit la galop şi am ajuns în târgul unde erai închis, dar aflând că ai evadat şi luându-ne după zvonul că te îndreptaseşi spre Toulouse, am venit aici în goana mare, împreună cu oamenii pe care îi luasem cu noi. Primul trecător pe care l-am întrebat despre dumneata ne-a spus că ai fost prins din nou. Am pornit înspre această închisoare, dar alţi oameni ne-au asigurat că ai dispărut din mâna poliţailor. În timp ce rătăceam pe străzi, orăşenii îşi povesteau că ai devenit invizibil. În fine, tot vorbind cu unul, cu altul, am aflat că după ce ai fost prins, pierdut şi prins iar nu ştiu de câte ori, te duceau la închisoarea din Turnul cel mare. Am tăiat calea arcaşilor şi, printr-un noroc mai mult aparent decât real, le-am ieşit în faţă, i-am atacat, ne-am luptat cu ei şi i-am pus pe fugă; dar n-am putut afla nici de la răniţii prinşi ce-i cu dumneata, până în dimineaţa asta când ni s-a spus că ai venit orbeşte să te salvezi în închisoare. Colignac e rănit în mai multe locuri, dar foarte uşor. Astfel, am aranjat să locuiţi în cea mai frumoasă cameră de aici. Cum îţi place să ai mult aer, am pus să se mobileze un mic apartament numai pentru dumneata în partea de sus a turnului, a cărui terasă îţi va servi drept balcon; măcar ochii dumitale vor fi în libertate, dacă nu şi trupul.

— Hei! dragul meu Dyrcona, strigă contele la rândul său, ce idee nefericită am avut să nu te luăm cu noi când am plecat din Colignac! Inima mea, cuprinsă de o tristeţe oarbă, a cărei cauză o ignoram, îmi prevestea că avea să se întâmple ceva îngrozitor. Dar nu-i nimic; am prieteni, tu eşti nevinovat şi, în orice caz, ştiu cum se poate muri în mod glorios. Un singur lucru mă exasperează. Nemernicul asupra căruia voiam să-mi exercit în primul rând răzbunarea (înţelegi că vorbesc despre pastorul meu) nu mai e în stare s-o resimtă; mizerabilul a dat ortul popii. Iată amănuntele morţii sale. Alerga împreună cu un servitor după calul tău, vrând să-l închidă în grajd, când acest cursier, de o fidelitate prin care poate că inteligenţa ascunsă a instinctului său s-a dublat începu să azvârle din picioare, dar cu atâta furie şi reuşită încât, din trei lovituri de copită date în capul bivolului, îl făcu să nu se mai poată înfrupta niciodată din beneficiile parohiei. Tu nu înţelegi, desigur, pricinile urii acestui smintit, dar vreau să le cunoşti. Află, deci, ca s-o luăm de la început, că acest om sfânt, de naţionalitate normand şi de profesie gâlcevitor, care slujea pe banii pelerinilor într-o capelă părăsită,

a pus ochii pe parohia Colignac, sub pretext că parohul e incapabil; cu toate eforturile mele de a-l apăra pe cel în cauză, şarlatanul i-a îmbrobodit atât de bine pe judecători, încât până la urmă, fără voia noastră, ne-a devenit pastor. După un an, a susţinut că trebuie să-i plătesc dijmă. Zadarnic i-am arătat că, din timpuri imemoriale, pământurile mele erau scutite de orice fel de impozite, căci mi-a intentat un proces pe care l-a pierdut; dar a ridicat atâtea incidente încât, tot înmulţindu-se, peste douăzeci de procese s-au născut din primul, dar nu le va mai putea urmări, datorită calului a cărui copită s-a dovedit a fi mai tare decât ţeasta jupânului Jean. Iată tot ce pot spune despre ţicneala pastorului nostru. Dar e de admirat cu câtă prudenţă îşi dirija turbarea. Am fost asigurat că, punându-şi în minte păcătosul ţel al întemniţării tale, schimbase în secret parohia Colignac cu o altă parohie, din provincia sa natală, unde voia să se mute îndată după arestarea ta. Chiar servitorul lui a spus că, văzându-ţi calul lângă grajdul său, pastorul mormăise că avea să-l ducă într-un loc unde nu putea fi găsit de nimeni.

După cele spuse mai sus, Colignac mă avertiză să nu mă încred în ofertele şi vizitele ce-avea să mi le facă poate o persoană foarte influentă, al cărei nume mi-l dezvălui; jupânul Jean câştigase parohia numai datorită numitei persoane, care intervenise în favoarea lui ca recompensă pentru serviciile aduse fiului său de acest preot cumsecade, pe când era pedagog în colegiu.

— Or, continuă Colignac, deoarece e foarte greu să te judeci cu cineva fără supărare şi fără să-ţi rămână în suflet o urmă de duşmănie care nu se mai şterge, cu toate că ne-am împăcat, el a căutat totdeauna după aceea, în ascuns, prilejul de a-mi pune beţe în roate. Dar n-are importanţă, eu am mai multe rude în magistratură decât el, am mai mulţi prieteni şi, în cel mai rău caz, vom şti să facem să intervină autoritatea regală.

După ce isprăvi, căutară amândoi să mă consoleze; dar o făcură dând dovadă de o durere atât de tandră, încât n-au izbutit decât să amplifice propria-mi durere.

Tocmai atunci veni şi temnicerul meu să ne anunţe că noua cameră era pregătită.

— Să mergem s-o vedem, răspunse Cussan.

El porni şi noi l-am urmat. Am găsit-o foarte bine aranjată.

— Nu-mi lipseşte nimic, le-am spus, afară de cărţi.

Colignac îmi promise că-mi va trimite chiar a doua zi toate cărţile a căror listă i-o voi da.

După ce am cercetat cu atenţie înălţimea turnului, şanţurile adânci care îl înconjurau şi toate rânduielile camerei, înţelegând că evadarea dorită nu stătea în puterea omenească, prietenii mei, uitându-se unul la altul, apoi întorcându-şi privirile spre mine, au început să plângă; dar ca şi cum

durerea noastră ar fi înduplecat deodată mânia cerului, o neaşteptată bucurie mi-a cuprins sufletul, bucuria a atras speranţa şi speranţa străluminări tainice, de care raţiunea mea a fost atât de orbită încât, cuprins fără voie de o pornire care mi se părea mie însumi ridicolă, le-am zis:

— Plecaţi! plecaţi şi aşteptaţi-mă la Colignac: voi fi acolo peste trei zile; trimiteţi-mi toate instrumentele matematice cu care lucrez de obicei. Veţi mai găsi într-o cutie mare multe cristale tăiate în diferite feluri; nu le uitaţi; totuşi, aş face mai bine să specific într-o listă lucrurile de care am nevoie.

Au luat biletul, fără a-mi pricepe intenţia. După care ne-am despărţit.

De la plecarea lor, am meditat tot timpul la îndeplinirea lucrurilor la care mă gândisem şi tot la asta am meditat şi a doua zi, când mi s-a adus din partea lor tot ce trecusem pe listă. Un valet al lui Colignac îmi spuse că stăpânul său nu mai fusese văzut din ziua precedentă şi că nu ştia ce-i cu el. Ştirea nu mă nelinişti deloc, pentru că imediat m-am gândit că e posibil să se fi dus la Curte, pentru a cere eliberarea mea. Iată de ce, fără să mă mir de cele auzite, m-am apucat de treabă.

Opt zile am făcut schiţe, am şlefuit, am încleiat, în sfârşit, am construit maşina pe care am să v-o descriu. Era o cutie mare, foarte uşoară şi care se închidea perfect; avea o înălţime cam de şase picioare şi o lărgime pătrată de trei picioare. Această cutie avea o gaură în partea de jos, ca şi deasupra boltei, unde am pus un vas de cristal, găurit şi el, în formă de sferă, dar foarte largă, al cărei gât ajungea exact şi se fixa în gaura pe care o făcusem în partea superioară a cutiei. Vasul era construit anume cu mai multe unghiuri şi în formă de icosaedru[77], cu scopul ca, fiecare faţetă fiind convexă şi concavă, sfera mea să producă efectul unei oglinzi concave.

De câte ori urcau în camera mea, temnicerul şi gardienii lui mă găseau ocupat cu această lucrare, dar nu se mirau defel, din cauza jucăriilor mecanice pe care le vedeau şi despre care le spuneam că eu le inventasem. Erau, între altele, un orologiu de vânt, un ochi artificial cu care se vede în timpul nopţii, o sferă în care astrele urmează mişcarea lor de pe cer. Toate acestea îi făceau să creadă că maşina la care lucram era o curiozitate asemănătoare. Apoi banii cu care Colignac le ungea mâinile, îi făceau să meargă uşor, făcând mulţi paşi complicaţi.

Era ora nouă dimineaţa, temnicerul meu coborâse şi cerul era înnorat, când am aşezat această maşină în vârful turnului, adică în locul cel mai descoperit al terasei mele. Cutia se închidea atât de etanş, încât niciun pic de

[77] Poliedru cu douăzeci de feţe (n.t.).

aer nu se putea strecura în ea decât prin cele două găuri; prinsesem înlăuntrul ei o mică scândură foarte uşoară, pe care puteam să mă aşez.

Aranjând totul în felul acesta, m-am închis înăuntru şi am rămas acolo aproape o oră, aşteptând ca Fortuna să dispună de mine cum va dori. Când soarele, eliberat de nori, începu să-mi lumineze maşina, icosaedrul transparent, care primea prin faţetele sale bogăţiile soarelui, răspândea lumina în celula mea; şi cum strălucirea slăbea din pricina razelor care nu puteau să ajungă până la mine fără să se frângă de multe ori, această lucire potolită preschimba racla mea într-un mic cer de purpură tivită cu aur.

Admiram extaziat frumuseţea cestui amestec de culori, când mi-am simţit deodată măruntaiele tulburate în acelaşi fel cum le-ar simţi tresărind cineva ridicat cu un scripete.

Tocmai voiam să deschid uşiţa pentru a afla cauza acestei tulburări; dar, în timp ce întindeam mâna, am zărit prin gaura de jos turnul închisorii foarte departe sub mine şi micul meu castel aerian, ţintuindu-mi picioarele de podea, mă făcu să văd într-o clipită cum Toulouse se înfunda în pământ.

Această minune m-a zguduit nu din pricina zborului atât de impetuos, ci din pricina teribilei înflăcărări a raţiunii umane faţă de succesul unui plan care mă înspăimântase numai imaginându-l. Ce-a urmat nu m-a surprins, căci prevăzusem că vidul produs în icosaedru de razele solare concentrate de sticlele concave va atrage, ca să-l umple, o furioasă năvală de aer, care va face să se înalţe cutia mea şi că, pe măsură ce voi urca, vântul teribil ce se va năpusti prin gaura de jos nu va putea ajunge până la boltă decât pătrunzând în această maşină cu furie şi împingând-o în sus.

Cu toate că planul meu a fost conceput cu multă precauţie, m-am înşelat într-o privinţă, pentru că n-am crezut destul în virtuţile oglinzilor mele. Legasem în jurul cutiei o mică pânză uşor de manevrat cu o sfoară care trecea prin gâtul vasului de cristal; căci îmi imaginasem că, înălţându-mă în văzduh, m-aş putea folosi de vânt ca să ajung la Colignac, dar într-o clipă soarele, care bătea direct şi oblic pe oglinzile concave ale icosaedrului, m-a ridicat atât de sus, încât am pierdut din vedere oraşul Toulouse. Am dat drumul atunci sforii pe care o ţineam de-un capăt şi, la foarte scurt timp după aceea, am văzut, printr-unul din geamurile prinse în cele patru laturi ale maşinii, mica mea pânză luându-şi zborul, dusă de un vârtej.

Îmi amintesc că, în mai puţin de o oră, mă aflam deasupra zonei mijlocii. Mi-am dat seama de asta curând, căci am văzut cum cad, mai jos de mine, grindina şi ploaia. Voi fi întrebat poate, de unde venea atunci vântul (fără de care cutia mea n-ar fi urcat), într-o regiune a cerului lipsită de meteori. Cu condiţia să fiu ascultat, voi răspunde la această obiecţie:

V-am spus că soarele, care bătea puternic în oglinzile mele concave, adunându-şi razele în mijlocul vasului, alunga cu căldura sa, prin gaura de sus, aerul de care acesta era plin şi că, vasul golindu-se de tot, natura având oroare de vid, îl făcea să absoarbă prin deschizătura de jos alt aer, ca să-l umple iar; dacă pierdea mult, primea tot atât; iată de ce nu trebuie să ne mire faptul că într-o zonă aflată deasupra celei mijlocii, unde sălăşluiesc vânturile, continuam să urc, deoarece eterul devenea vânt, datorită vitezei impetuoase cu care se precipita să înlocuiască vidul şi în consecinţă, trebuia să împingă maşina mea fără contenire.

Aproape că nu mi-a fost foame, în afara perioadei în care am străbătut zona mijlocie unde, într-adevăr, climatul rece m-a făcut s-o simt de departe; spun de departe, pentru că sticla cu băutura de care nu mă despărţeam niciodată, şi din care trăgeam câte-o duşcă n-o lăsa să se apropie de mine. În tot restul călătoriei n-am simţit nicio indispoziţie, dimpotrivă, cu cât înaintam către acea lume înfocată, cu atât eram parcă mai puternic. Îmi simţeam faţa mai caldă şi mai veselă ca de obicei; mâinile îmi păreau colorate într-un roşu plăcut şi nu ştiu ce bucurie curgea prin sângele meu, făcându-mă să mă întrec pe mine însumi.

Îmi amintesc că, reflectând la ceea ce se petrecea, raţionam astfel: „Foamea nu m-ar putea atinge, din cauză că această suferinţă nu e decât un instinct prin care natura obligă animalele să refacă prin hrană ceea ce se pierde din substanţa lor; or astăzi, când simte că soarele, prin radiaţia sa pură, continuă şi apropiată, mă ajută să refac mai mult decât pierd din căldura vitală, natura mă scuteşte de această pornire care nu mi-ar fi de folos."

În pofida acestor raţionamente, îmi spuneam că, de vreme ce starea de echilibru a vieţii constă nu numai din căldura naturală, ci şi din umiditatea esenţială de care focul este legat ca flacăra de uleiul dintr-o lampă, razele acestui incendiu vital n-ar putea să dea naştere singure sufletului, fără să întâlnească o materie grasă, care să le fixeze. Am înlăturat însă îndată această obiecţie, dându-mi seama că, în trupurile noastre, umiditatea esenţială şi căldura naturală sunt unul şi acelaşi lucru; căci ceea ce numim *umiditate,* fie în animale, fie în soare, acest mare suflet al lumii, nu e decât o aglomerare de scântei într-o curgere mai continuă, datorită mobilităţii lor; iar ceea ce numim *căldură* este o burniţă de atomi de foc care par mai greoi, datorită mişcării lor mai lente. Dar chiar dacă umiditatea şi căldura esenţială ar fi două lucruri deosebite, fără îndoială că umiditatea n-ar fi necesară pentru a trăi atât de aproape de soare; căci dacă această umiditate serveşte celor vii doar pentru a reţine căldura, care altfel s-ar risipi prea repede şi n-ar fi înlocuită destul de iute, eu nu eram ameninţat de o astfel de primejdie

într-o zonă unde particulele de flacără cărora li se datorează viaţa mai mult se adăugau făpturii mele, decât se desprindeau din ea.

Mai e ceva care poate pricinui mirare, şi anume de ce nu mă mistuia vecinătatea acestui glob arzător, de vreme ce aproape că atinsesem sfera deplinei sale activităţi; dar iată explicaţia:

De fapt, nu chiar focul arde, ci o materie mai grosolană pe care focul o împinge ici şi colo, potrivit elanurilor naturii sale mobile; iar această pulbere de scântei pe care o numesc *foc,* mişcătoare prin ea însăşi, îşi datorează întreaga acţiune rotunzimii atomilor săi, căci ei gâdilă, încălzesc sau ard, după forma corpurilor pe care le antrenează. Astfel, focul de paie nu e la fel de dogoritor ca acela de lemne: lemnul arde mai puţin violent decât fierul; şi asta vine de acolo că focul de fier, de lemne şi de paie, cu toate că în sine e acelaşi foc, acţionează totuşi diferit, după diversitatea corpurilor pe care le antrenează. De aceea când are de-a face cu paiele, un corp moale, focul (această pulbere aproape spirituală) este mai puţin corosiv; el intră mai energic în lemn, a cărui substanţă este mai compactă; iar în fier, a cărui masă este aproape cu totul solidă şi formată din particule colţuroase, el pătrunde şi consumă într-o clipită ceea ce i se oferă. Toate aceste observaţii fiind la îndemâna oricui, nimeni nu se va mira că m-am apropiat de soare fără a fi ars, întrucât ceea ce arde nu este focul, ci materia de care este legat, iar focul soarelui nu poate fi amestecat cu nicio materie. Nu simţim oare chiar noi că plăcerea, care este un foc, prin aceea că pune în mişcare un sânge gazos ale cărui particule foarte fine alunecă uşor printre membranele cărnii noastre, gâdilă şi face să se nască nu ştiu ce voluptate oarbă? Şi că această voluptate, sau mai bine zis această primă treaptă a durerii, nu ajunge până la a ameninţa animalul cu moartea, ci până la a-l face să simtă că dorinţa determină în spiritele noastre o mişcare pe care o numim plăcere? Nu este adevărat că febra, deşi are cu totul alte urmări, n-ar fi un foc ca şi plăcerea, dar este un foc cuprins într-un trup, ale cărui particule au coarne, cum este bila neagră, sau melancolia, şi care împungând cu vârfurile sale ascuţite peste tot unde-l duce natura sa mişcătoare, străpunge, taie, zgârie şi produce prin această agitaţie violentă ceea ce se numeşte fierbinţeala febrei. Dar această înşiruire de dovezi e inutilă: experienţele cele mai simple sunt de ajuns pentru a-i convinge pe încăpăţânaţi. N-am timp de pierdut, trebuie să mă gândesc la mine. Mă aflu, ca şi Faeton, la mijlocul unui drum din care nu pot să mă întorc şi în care, dacă fac un pas greşit, întreaga natură nu e în stare să mă ajute. Am văzut foarte limpede, cum bănuisem odinioară urcând spre Lună, că, în adevăr, Pământul se învârteşte de la răsărit la apus în jurul Soarelui şi nu Soarele în jurul Pământului; căci după Franţa, prin dreptul găurii din partea de jos a cutiei mele au trecut cizma Italiei, apoi Marea

Mediterană, apoi Grecia, apoi Bosforul, Pontul Euxin, Persia, Indiile, China şi, în sfârşit, Japonia; la câteva ore după înălţarea mea, Marea Sudului se rotise în întregime, locul ei fiind luat de continentul Americii.

Distingeam în mod clar toate aceste mişcări de revoluţie şi îmi amintesc chiar că, după multă vreme, am văzut Europa urcând încă o dată pe scenă, dar n-am mai putut observa fiecare stat în parte, din pricina înălţimii prea mari la care ajunsesem. Lăsam în drumul meu, când la stânga, când la dreapta, mai multe lumi ca a noastră, către care eram atras, oricât de puţin atingeam sferele lor de acţiune. Totuşi, forţa rapidă a zborului meu o depăşea pe aceea a acestor atracţii.

Am trecut pe lângă Lună care, în acea perioadă, se afla între Soare şi Pământ, apoi Venus a rămas undeva în dreapta. Dar fiindcă veni vorba despre această stea, vechea astronomie atâta a propovăduit că planetele sunt aştri care se învârtesc în jurul Pământului, încât cea modernă nu îndrăzneşte să se îndoiască. Am remarcat totuşi că, atâta vreme cât Venus s-a aflat dincoace de Soare, în jurul căruia se învârteşte, am văzut-o mereu ca o semilună; dar isprăvindu-şi înconjurul, am observat că, pe măsură ce trecea îndărătul Soarelui, coarnele sale se apropiau şi pântecele ei negru se aurea din nou.

Or, această alternare de lumini şi tenebre demonstrează foarte vădit că planetele sunt, ca şi Luna şi Pământul, globuri fără lumină proprie, capabile doar să o reflecte pe cea pe care o împrumută.

Într-adevăr, tot urcând, am făcut aceeaşi observaţie cu privire la Mercur. Pe deasupra, am remarcat că toate aceste lumi au alte lumi mici, care se mişcă în jurul lor. Cugetând mai târziu la cauzele alcătuirii acestui mare univers, mi-am imaginat că atunci când s-a pus rânduială în haos, după ce Dumnezeu a creat materia, corpurile asemănătoare s-au unit în virtutea principiului necunoscut al iubirii, care ne arată că fiecare lucru îşi caută semenul. Particule având o anumită formă s-au adunat la un loc, dând naştere văzduhului. Altele, a căror configuraţie făcea posibilă o mişcare circulară, au alcătuit, legându-se între ele, globurile numite aştri, care nu numai din pricina înclinaţiei de a pirueta în jurul axei polilor, determinate de înfăţişarea lor, au trebuit să se concentreze în cerc, aşa cum le vedem noi, dar au trebuit chiar, desprinzându-se din masa primară şi îndepărtându-se cu aceeaşi iuţeală, să determine rotirea globurilor mai mici aflate în sfera lor de atracţie. Iată de ce Mercur, Venus, Pământul, Marte, Jupiter şi Saturn au fost constrânse să pirueteze şi să se învârtească toate împreună în jurul Soarelui.

Asta nu înlătură posibilitatea de a ne imagina că, odinioară, toate aceste globuri n-au fost decât sori, de vreme ce, cu toate că acum e stins, Pământul

mai păstrează destulă căldură pentru a face Luna să se învârtească în jurul lui, prin mişcarea circulară a corpurilor care se desprind din masa sa, după cum lui Jupiter i-a rămas destulă pentru a face să se învârtească patru luni. Dar, de-a lungul timpului, aceşti sori au suferit o pierdere atât de considerabilă de lumină şi de foc, emiţând continuu particule care generează fierbinţeala şi strălucirea, încât au rămas nişte reziduuri reci, întunecate şi aproape neputincioase. Noi descoperim chiar că petele din Soare, pe care cei din vechime nici nu le-au zărit, cresc din zi în zi. Or, cine ştie dacă nu e vorba de o crustă care se formează pe suprafaţa lui, dacă această masă nu se stinge pe măsură ce lumina se detaşează de ea şi dacă Soarele nu va deveni, când va fi abandonat de toate aceste particule mişcătoare, un glob opac asemeni Pământului? În trecutul îndepărtat nu există nicio urmă a speciei umane. Poate că Pământul era atunci un Soare populat de animale adaptate la climatul care le produsese; şi poate că aceste animale erau demonii despre care antichitatea ne-a lăsat atâtea povestiri.

De ce nu? Nu s-ar putea ca, după răcirea Pământului, aceste animale să-l mai fi locuit câtva timp, modificarea globului lor nedistrugându-le încă întreaga rasă? Viaţa lor a durat într-adevăr până în vremea lui August, după mărturia lui Plutarh. Se pare chiar că testamentul profetic şi sacru al patriarhilor noştri a voit să ne îndrume, cât se poate de limpede, spre acest adevăr, căci înainte de a vorbi despre om, scrie despre revolta îngerilor. Această succesiune în timp pe care o respectă Scriptura nu constituie un fel de jumătate de dovadă că îngerii au locuit pe Pământ înaintea noastră şi că aceşti orgolioşi care stăpâniseră globul nostru, pe vremea când era un soare, nemaibinevoind să-şi aibă aici sălaşul după ce s-a stins şi ştiind că Dumnezeu îşi aşezase tronul în Soare, au îndrăznit să încerce să-l ocupe? Dar Dumnezeu, care a vrut să le pedepsească îndrăzneala, i-a alungat şi de pe Pământ şi l-a creat pe om, mai puţin perfect, dar tocmai de aceea mai puţin trufaş ca să ocupe locurile rămase goale.

După cam patru luni de călătorie, atât cât se poate socoti când nu se înnoptează niciodată, ca să poţi distinge ziua, am ajuns la unul dintre micile globuri care plutesc în jurul soarelui (matematicienii le numesc pete)[78], unde, din pricina norilor, oglinzile mele nemaiconcentrând atâta căldură şi, drept urmare, aerul nemaiîmpingând cutia mea cu atâta putere, vântul rămas n-a mai fost în stare decât să mă susţină în cădere şi să mă poarte spre vârful unui munte foarte înalt, unde am coborât încetişor.

---

[78] Cyrano se îndepărtează aici de opinia lui Gassendi, care considera că petele din soare nu sunt decât produsul unor fenomene atmosferice (n.t.).

Vă las să vă închipuiţi bucuria pe care am simţit-o văzându-mă cu picioarele pe un teren solid, după ce jucasem atâta timp rolul unei păsări. Într-adevăr, cuvintele sunt neputincioase să exprime încântarea care m-a cuprins când mi-am văzut capul încununat de strălucirea cerurilor. Acest extaz nu m-a ameţit însă într-atât, încât să nu mă gândesc, ieşind din cutie, să-i acopăr vârful cu cămaşa înainte de a mă îndepărta, deoarece mă temeam că, dacă oglinzile mele ar fi fost luminate din nou în văzduhul redevenit senin, nu mi-aş mai fi găsit casa.

Prin şanţuri săpate de apă, după cum dovedeau ochiurile rămase, am coborât pe câmpie, unde abia puteam să merg, din pricina grosimii mâlului care acoperea pământul. Totuşi, după o bucată de drum, am ajuns la o mlaştină unde am întâlnit un omuleţ gol-puşcă, odihnindu-se aşezat pe o piatră.

Nu mi-amintesc dacă eu i-am vorbit primul, sau el mi s-a adresat; dar mi-a rămas proaspăt în memorie faptul ca a pălăvrăgit trei ore întregi, într-o limbă pe care ştiu bine că n-am auzit-o niciodată şi care nu are nicio legătură cu vreuna din lumea aceasta, dar pe care am înţeles-o totuşi mai repede şi mai bine decât pe cea a doicii mele. Când am vrut să aflu explicaţia unui lucru atât de uluitor, el mi-a spus că în Cunoaştere există un Adevăr în lipsa căruia te afli totdeauna departe de înţelegerea lesnicioasă; cu cât un idiom se îndepărtează de acest Adevăr, cu atât e mai greu de înţeles.

— Tot aşa, continuă el, acest Adevăr nu se iveşte niciodată în muzică fără ca sufletul, pe loc răscolit, să nu se îndrepte orbeşte spre el. Noi nu-l vedem, dar simţim că Natura îl vede; fără a putea pricepe cum o face el, ne încântă şi totuşi, nu putem observa unde se află. Acelaşi lucru se petrece şi cu limbile. Cine cunoaşte adevărul literelor, al cuvintelor şi al succesiunii lor nu poate să nu se facă înţeles; el îşi exprimă totdeauna exact gândurile; neştiind acest idiom desăvârşit, rămâi mut, pentru că nu cunoşti nici rânduiala, nici cuvintele care pot exprima ceea ce gândeşti.

I-am spus că primul om din lumea noastră s-a folosit fără îndoială de această limbă matrice pentru că numele pe care l-a dat fiecărui lucru face cunoscută esenţa acestuia. El m-a întrerupt şi a continuat:

— El nu e necesar doar pentru a exprima tot ceea ce concepe spiritul; fără el nu te poţi face înţeles de toţi. Acest idiom fiind instinctul sau vocea naturii, el trebuie să fie inteligibil pentru tot ceea ce trăieşte în sânul naturii; de aceea, dacă l-ai cunoaşte, ţi-ai putea împărtăşi toate gândurile animalelor şi ele ţi le-ar împărtăşi pe ale lor, acesta fiind însuşi limbajul Naturii, prin care ea se face înţeleasă de toate animalele. Să nu te mire deci uşurinţa cu care înţelegi o limbă pe care n-ai mai auzit-o până acum. Când vorbesc, sufletul dumitale găseşte în fiecare dintre cuvintele mele acel Adevăr, pe

care îl caută pe dibuite; şi cu toate că raţiunea nu-l desluşeşte, sufletul are o părticică de Natură care nu poate să nu-l priceapă.

— Ha! am strigat eu, fără îndoială că prin mijlocirea acestui idiom puternic primul nostru părinte stătea de vorbă odinioară cu animalele şi era înţeles de ele? Căci, deoarece îi fusese dată stăpânirea asupra tuturor speciilor, ele i se supuneau, întrucât el le făcea să se supună vorbindu-le într-o limbă ce le era cunoscută; şi tot de aceea (această limbă matrice fiind pierdută) ele nu mai vin astăzi ca odinioară, când le chemăm, pentru că nu ne mai înţeleg.

Omuleţul nu păru că vrea să-mi răspundă; dar, reluându-şi firul vorbirii, ar fi continuat dacă nu l-aş fi întrerupt încă o dată. L-am întrebat, deci, în ce lume ne aflam, dacă avea mulţi locuitori şi ce fel de cârmuire menţine ordinea, iar el mi-a răspuns:

— Am să-ţi destăinui secrete necunoscute în lumea voastră. Priveşte atent pământul pe care călcam! El era nu demult o masă greoaie şi răvăşită, un haos de materie confuză, o murdărie neagră şi vâscoasă de care se curăţase Soarele. Or, după ce, prin puterea razelor cu care-l săgeta, a amestecat, a presat şi a îndesit aceşti numeroşi nori de atomi; după ce, printr-o coacere îndelungată şi la temperaturi înalte, a separat corpurile cele mai deosebite şi le-a unit pe cele mai asemănătoare, această masă încinsă de căldură a asudat până a iscat un potop care a acoperit-o peste patruzeci de zile, căci numai în acest răstimp putea atâta apă să se scurgă în regiunile cele mai povârnite şi mai joase ale globului nostru.

Din aceste torente strânse la un loc s-a format marea, dovedind şi ea, prin sarea pe care o conţine, că este rezultatul unei acumulări de sudoare, orice sudoare fiind sărată.[79] După retragerea apelor, pe pământ a rămas un noroi gras şi roditor, din care, sub razele Soarelui, a crescut un fel de umflătură, dar, din pricina frigului, sămânţa ei n-a putut să încolţească. Umflătura a fost supusă deci la o nouă coacere; şi această coacere curăţind-o şi desăvârşind-o printr-un amestec mai exact, a făcut ca sămânţa, care nu putuse decât să se dezvolte, să fie în stare să simtă. Dar fiindcă apele care clociseră atâta timp pe noroi o pătrunseseră prea mult, buba nu se sparse; aşa că Soarele a copt-o încă o dată şi după a treia macerare, această matrice fiind atât de înfierbântată încât frigul nu mai putea împiedica naşterea, ea s-a deschis şi a dat la iveală un om; acesta a păstrat în ficat, care este sediul sufletului vegetativ şi locul primei coaceri, forţa de a creşte; în inima, care este sediul activităţii şi locul celei de a doua coaceri, forţa vitală; şi în creier, care este sediul inteligenţei şi locul celei de a treia coaceri, forţa raţiunii.

---

[79] În *Cetatea Soarelui,* Campanella scrie: „Marea este sudoarea pământului...” (n.t.).

Altfel, de ce am sta noi în pântecele mamelor noastre mai mult decât toate celelalte animale, dacă nu pentru ca embrionul nostru să treacă prin trei coaceri distincte spre a forma cele trei însuşiri distincte ale sufletului nostru, iar animalele numai prin două coaceri, spre a forma două însuşiri? Ştiu că un cal nu se zămisleşte decât în zece, douăsprezece sau paisprezece luni în burta iepei. Dar, cum el are o alcătuire atât de deosebită de cea a omului, încât nu prinde viaţă decât în lunile (vedeţi!) cu totul potrivnice vieţii noastre, când rămânem în matrice mai puţin sau mai mult decât răstimpul firesc, nu e de mirare că perioada de care are nevoie Natura ca să facă să fete o iapă e alta decât cea necesară unei femei ca să nască. „Da, va spune cineva, dar calul rămâne mai mult timp decât noi în burta mamei sale şi, prin urmare, el are parte acolo de coaceri fie mai perfecte, fie mai numeroase!" Eu răspund că nu rezultă aşa ceva, căci fără să mă sprijin pe observaţiile făcute de atâţia învăţaţi asupra puterii numerelor prin care ei dovedesc că, orice materie fiind în mişcare, anumite fiinţe se desăvârşesc într-un anumit număr de zile şi se distrug în altul; şi fără să invoc dovezile aduse de ei, după explicarea cauzei tuturor acestor mişcări, că numărul nouă este cel mai perfect dintre numere, mă voi mulţumi să răspund că sămânţa omului fiind mai caldă, Soarele o modelează şi creează mai multe organe în nouă luni decât schiţează într-un an în sămânţa mânzului. Or, nu ne putem îndoi că un cal e mult mai rece decât un om, de vreme ce acest animal nu moare decât de umflarea splinei, sau de alte boli care se datoresc melancoliei.

„Totuşi, ai să-mi spui, în lumea noastră nu se vede niciun om zămislit din noroi şi produs în felul acesta!" Cred şi eu, lumea voastră este astăzi prea înfierbântată; căci îndată ce soarele atrage o sămânţă din pământ, neîntâlnind acel frig umed sau mai bine zis acea ultimă treaptă a unei mişcări încheiate care să-l oblige să săvârşească mai multe coaceri, el plămădeşte îndată din acea sămânţă o plantă; sau, dacă au loc două coaceri, cum a doua n-are răgazul de a se împlini până la capăt, se naşte doar o insectă. Am observat că maimuţele, care-şi poartă sarcina aproape nouă luni, ca şi noi, ne seamănă prin atâtea trăsături, încât mulţi naturalişti nu socotesc că am aparţine unor specii diferite, iar explicaţia este că în acest timp sămânţa lor de temperatură potrivită, ca a noastră, a avut aproape răgazul de a trece prin cele trei macerări.

Ai să mă întrebi, fără îndoială, de la cine ştiu povestea pe care ţi-am istorisit-o. Ai să-mi spui că nu puteam să o cunosc de la cei care nu se aflau acolo. E adevărat că eu sunt singurul care m-am nimerit să fiu şi că, prin urmare, nu pot depune mărturie pentru că lucrurile s-au petrecut înainte de a mă naşte. Şi asta e adevărat; dar află de asemenea că, într-o zonă

învecinată cu soarele cum e a noastră, sufletele pline de foc sunt mai limpezi, mai subtile şi mai pătrunzătoare decât cele ale altor animale din sfere mai îndepărtate. Or, de vreme ce chiar în lumea voastră au fost cândva profeţi al căror spirit înflăcărat de un puternic entuziasm a presimţit viitorul, nu e cu neputinţă ca în lumea aceasta, mult mai apropiată de soare şi ca atare mult mai luminoasă decât a voastră, un geniu să simtă o adiere a trecutului; ca judecata lui mobilă să se mişte cu tot atâta uşurinţă înainte şi înapoi, fiind în stare să ajungă la cauză pornind de la efecte, având în vedere că ajunge la efecte pornind de la cauză.

El îşi încheie astfel relatarea; dar, după dezvăluirea unor secrete foarte tainice – despre unele nu vreau să vorbesc decât în parte, iar pe celelalte le-am uitat – îmi spuse că nu se împliniseră trei săptămâni de când se născuse dintr-o movilă de pământ fecundată de soare.

— Priveşte atent această tumoare!

Şi îmi arătă în nămol o umflătură ca un muşuroi de cârtiţă.

— E un buboi, sau mai bine zis o matrice care poartă de nouă luni embrionul unuia dintre fraţii mei. Aştept aici cu gândul de a-i sluji ca moaşă.

Ar fi continuat, dacă n-ar fi zărit cum palpita solul în preajma acelui muşuroi. Socotind şi mărimea buboiului, asta îl făcu să-şi spună că pământul se frământa şi că zguduitura se datora convulsiilor naşterii. M-a părăsit imediat pentru a alerga într-acolo, iar eu am plecat să-mi caut cutia.

Am urcat deci muntele de pe care coborâsem, ajungând în vârf cu multă osteneală. Vă puteţi închipui cât am fost de necăjit când nu mi-am găsit maşina acolo unde o lăsasem. Începusem să suspin din pricina pierderii ei, când am zărit-o foarte departe, zburând de colo-colo.

Alergam după ea cât mă ţineau picioarele, gata să-mi dau sufletul, şi era desigur plăcut să priveşti în tihnă acest nou fel de a merge la vânătoare; căci uneori, când eram gata să pun mâna pe ea, în sfera de sticlă se producea o uşoară creştere a căldurii, aerul era aspirat cu mai multă putere şi, devenind mai dens, înălţa cutia deasupra mea, făcându-mă să sar spre ea, ca o pisică spre cârligul în care vede atârnând un iepure. Dacă nu mi-ar fi rămas cămaşa în vârful cutiei, că să atenueze forţa oglinzilor, maşina ar fi călătorit mai departe fără mine.

Dar la ce bun să-mi împrospătez memoria cu o întâmplare de care nu mi-aş putea aminti decât cu aceeaşi durere pe care am simţit-o atunci? Va fi destul să ştiţi că maşina atât a săltat, a alergat şi a zburat şi că eu atât am sărit, am mers şi am bătut coclaurile, încât până la urmă am văzut-o căzând la poalele unui munte foarte înalt. M-ar fi purtat poate şi mai departe, dacă umbrele aruncate de această orgolioasă ridicătură a Pământului, care întunecau cerul deasupra câmpiei, n-ar fi înstăpânit de jur-împrejur

noaptea, până la jumătate de leghe; căci pomenindu-se în întuneric, îndată ce sfera de sticlă simţi răcoarea, în ea nu se mai cree vidul, vântul nu mai năvăli prin deschizătură şi, drept urmare, maşina nu mai fu susţinută de nicio impulsie; ea se prăbuşi deci şi s-ar fi sfărâmat în o mie de bucăţi, dacă n-ar fi căzut, din fericire, într-o mlaştină. Am scos-o din apă, am reparat micile stricăciuni, apoi, adunându-mi toate puterile ca să o ridic, am dus-o pe vârful unei coline apropiate. Acolo am desfăşurat cămaşa din jurul sferei, dar n-am putut s-o îmbrac, deoarece, oglinzile începând să-şi producă efectul, am văzut cum cutia mea zvâcnea gata să zboare. N-am avut timp decât să intru repede înăuntru, unde m-am închis ca şi prima dată.

Lumea noastră nu-mi mai părea decât un astru cam de mărimea Lunii văzute de pe Pământ, care se micşora pe măsură ce urcam, până a ajuns cât o stea, cât o scânteioară şi apoi s-a stins, acest punct luminos îngustându-se atât de mult pentru a deveni egal cu cel din vârful ultimei raze a vederii mele, încât ea l-a lăsat să se contopească până la urmă cu culoarea cerului.

Cineva se va mira poate că în timpul unei atât de lungi călătorii n-am fost doborât de somn, dar cum somnul nu e produs decât de plăcutele arome ale cărnurilor, care se evaporă ajungând din stomac la creier, sau de nevoia pe care o simte Natura de a opri mişcarea sufletului nostru, pentru a reface prin odihnă forţele vitale consumate prin muncă, nu puteam să dorm, dat fiind că nu mâncam şi că soarele îmi dădea mult mai multă căldură decât risipeam eu.

Între timp, continuam să mă înalţ şi, pe măsură ce mă apropiam de această lume înflăcărată, simţeam cum îmi pătrunde în sânge o anumită bucurie care îl curăţa şi îmi ajungea până în suflet. Din când în când, priveam în sus ca să admir strălucirea nuanţelor care iradiau în micul meu dom de cristal şi-mi amintesc foarte bine că îmi aţinteam ochii asupra vasului, când iată că, tresărind brusc, simt că nu ştiu ce greutate se desprinde cu iuţeală din toate părţile corpului meu. Un nor de fum foarte des şi aproape pa palpabil îmi întunecă sfera de sticlă; şi când am vrut să mă ridic în picioare ca să cercetez această negreală care mă orbise, n-am mai văzut nici sfera, nici oglinzile, nici geamurile, nici acoperişul cutiei mele. Mi-am plecat atunci ochii să văd ce anume făcea ca opera mea să se transforme într-o ruină, dar în locul celor patru pereţi şi ai podelei, de jur-împrejurul meu era doar cerul.

Ceea ce m-a înfricoşat şi mai mult a fost să simt că aerul, lipsit de consistenţă, parcă s-ar fi pietrificat şi că nu ştiu ce obstacol invizibil îmi respingea braţele când voiam să le întind.

Mi-am închipuit atunci că, tot urcând, ajunsesem până la firmament, despre care unii filosofi[80] şi astronomi au spus că este solid. Am început să mă tem cu voi rămâne încrustat acolo; dar groaza pe care mi-a insuflat-o bizareria acestei întâmplări s-a înteţit după cele ce i-au urmat; căci privirea mea, rătăcind dintr-o parte într-alta, s-a oprit asupra pieptului meu şi, în loc să rămână la suprafaţa corpului, a trecut prin el; apoi, după o clipă, mi-am dat seama că vedeam în spate aproape la fel de bine. Ca şi cum corpul meu n-ar mai fi fost decât un organ de vedere, mi-am simţit carnea care, eliberându-se de opacitatea sa, aducea obiectele lângă ochii mei şi ochii mei lângă obiecte, trecând prin ea. În sfârşit, după ce m-am ciocnit de o mie de ori, fără să le văd, de bolta, podeaua şi pereţii cutiei mele, am înţeles că, printr-o tainică necesitate a luminii aflată chiar la sursa ei, cutia mea şi eu însumi deveniserăm străvezii.

Ar fi trebuit totuşi să o văd, deşi diafană, de vreme ce vedeam limpede sticla, cristalul şi diamantele, care au aceeaşi însuşire; îmi închipui însă că soarele, într-o regiune atât de apropiată de el, purifică mult mai deplin corpurile de opacitatea lor, rânduind golurile imperceptibile ale materiei mai judicios decât în lumea noastră, unde forţa lui, aproape sleită după un drum atât de lung, abia mai este în stare să-şi dea la iveală strălucirea în pietrele preţioase; totuşi, datorită egalităţii interne a suprafeţelor acestora, le face să răsfrângă prin petele lor, ca prin nişte ochi mici, fie verdele smaraldelor, fie roşul-aprins al rubinelor, fie violetul ametistelor, după cum porii diferiţi ai pietrei, fie mai drepţi, fie mai sinuoşi sting sau reaprind, prin numărul de răsfrângeri, această lumină vlăguită.

O nelămurire îl poate pune în încurcătură pe cititor, şi anume, cum puteam să mă văd pe mine însumi şi să nu văd deloc locaşul meu, de vreme ce devenisem la fel de străveziu ca el. La asta răspund că, fără îndoială, soarele acţionează asupra corpurilor vii altfel decât asupra celor neînsufleţite, deoarece nici carnea, nici oasele, nici măruntaiele mele, deşi transparente, nu-şi pierduseră culoarea naturală; dimpotrivă, plămânii mei îşi păstrau, sub un roşu-stacojiu, moliciunea delicată; inima, tot roşie-închis, se balansa cu uşurinţă între sistolă şi diastolă; ficatul părea că arde într-un foc purpuriu şi, înfierbântând aerul pe care-l respiram, întreţinea circulaţia sângelui; în sfârşit, mă vedeam, mă pipăiam, mă simţeam la fel, deşi nu mai eram acelaşi.

În timp ce analizam această metamorfoză, călătoria mea se scurta mereu, cu multă încetineală, din cauza eterului care se rarefia pe măsură ce mă apropiam de izvorul luminii; căci, deoarece acest soi de materie este foarte

[80] Empedocle şi Anaximene (n.t.).

puţin densă, datorită vidului înaintat pe care-l conţine şi, prin urmare, este foarte leneşă, vidul neacţionând în nici un fel, aerul nu putea produce, trecând prin deschizătura cutiei mele, decât un vântişor abia în stare s-o susţină.

Nu mă gândesc niciodată la toana răutăcioasă a Norocului, care se împotrivea întruna reuşitei încercării mele, cu atâta îndărătnicie, încât mă mir cum de nu mi-am pierdut capul. Dar iată un miracol greu de crezut în secolele viitoare:

Închis într-o cutie găurită, pe care n-o mai vedeam, şi zborul fiindu-mi atât de îngreuiat, încât îmi dădeam toată silinţa să nu cad, în sfârşit, aflându-mă într-o situaţie în care întreaga maşinărie a lumii nu era în stare să mă ajute, ajunsesem în culmea nenorocului. Cu toate acestea, aşa cum atunci când murim o pornire interioară ne îndeamnă să-i îmbrăţişăm pe cei care ne-au dat viaţă, mi-am ridicat ochii spre Soare, părintele nostru al tuturor. Acest elan al voinţei mele nu numai că mi-a susţinut corpul, dar l-a şi proiectat spre obiectul pe care dorea să-l îmbrăţişeze. Corpul meu a tras după el cutia în care mă aflam şi astfel mi-am continuat călătoria.

Îndată ce mi-am dat seama ce se petrece, mi-am concentrat cu mai multă atenţie ca oricând toate facultăţile spiritului, pentru a le îndrepta în închipuire către ceea ce mă atrăgea; dar cum eforturile voinţei mele mă fixau fără voie de tavanul cutiei, greutatea care-mi apăsa capul mă stingherea în asemenea măsură, încât până la urmă am început să caut pe dibuite uşa invizibilă. Din fericire, am găsit-o, am deschis-o şi m-am aruncat afară; dar teama firească de a cădea, pe care o au toate animatele când văd că nu sunt susţinute de nimic, m-a făcut să întind brusc braţul, ca să mă prind de ceva. Nu eram condus decât de natură, care nu ştie să judece; de aceea întâmplarea, duşmanul ei, îmi împinse din răutate mâna spre vasul de cristal.

Vai! ce tunet a fost pentru urechile mele zgomotul pe care l-a făcut icosaedrul spărgându-se în bucăţi! O asemenea dereglare, o asemenea nenorocire, o asemenea spaimă nu pot fi exprimate în cuvinte. Oglinzile n-au mai atras aer, căci nu se mai crea vid; aerul n-a mai devenit vânt, datorită grabei de a lua locul vidului; vântui n-a mai împins cutia mea în sus; pe scurt, îndată după aceea, am văzut-o prăbuşindu-se mult timp prin vastele spaţii. Ea întâlni în acelaşi loc tenebrele opace pe care le exalase; având în vedere că acţiunea energică a luminii înceta să se exercite acolo, cutia se reuni avidă cu opacitatea obscură care făcea parte din esenţa ei; tot astfel s-au văzut suflete căutându-şi trupurile la multă vreme după despărţirea de ele şi rătăcind o sută de ani în jurul mormintelor lor, pentru a încerca să se unească din nou. Bănuiesc că şi-a pierdut astfel transparenţa, căci am văzut-

o mai târziu în Polonia, în aceeaşi stare în care era când am intrat în ea prima dată. Or, am aflat că a căzut la ecuator, în regatul Borneo; că un negustor portughez o cumpărase de la insularul care o găsise şi că, trecând din mână în mână, ajunsese în stăpânirea inginerului polonez care se serveşte acum de ea pentru a zbura.[81]

Suspendat astfel în necuprinsul cerului şi încremenit de spaima morţii care avea să urmeze căderii mele, mi-am întors, cum v-am spus, ochii trişti către Soare; privirea mi-a purtat până acolo gândul şi, pironindu-se pe globul său, a trasat un drum pe care voinţa mea l-a urmat pentru a-mi duce acolo trupul.

Acest elan viguros al sufletului meu nu va fi de neînţeles pentru cine va examina cele mai simple efecte ale voinţei noastre, căci se ştie, de pildă, că atunci când vreau să sar, voinţa mea stârnită de imaginaţie, punându-mi în mişcare întreg trupul, încearcă să-l deplaseze până la ţinta pe care şi-a propus-o. Dacă nu reuşeşte totdeauna, e pentru că principiile naturii, care sunt generale, prevalează asupra celor particulare; putinţa de a voi fiind specifică corpurilor înzestrate cu simţire, iar aceea de a cădea spre centru fiind proprie întregii materii, săritura mea se curmă în mod necesar îndată ce masa, după ce a învins insolenţa surprinzătoare a voinţei, se apropie de punctul spre care tinde.

Nu voi spune nimic despre cele întâmplate în cursul călătoriei mele, de teamă că relatarea mi-ar lua tot atât timp cât drumul însuşi. Oricum, după douăzeci şi două de luni am ajuns în sfârşit, cu bine, pe marile câmpii ale Zilei.

Acest pământ e făcut parcă din fulgi de zăpadă aprinşi, atât e de luminos. De necrezut este faptul că n-am ştiut niciodată, după căderea cutiei mele, dacă am urcat sau am coborât ca să ajung la Soare. Îmi amintesc numai că, trezindu-mă acolo, înaintam cu uşurinţă, atingând solul doar într-un punct şi adesea mă rostogoleam ca o sferă, fără să mă simt mai incomodat de mersul cu capul, decât de cel cu picioarele. Deşi eram uneori cu tălpile spre cer şi cu umerii pe pământ, mă simţeam la fel de bine în această poziţie ca şi cum aş fi fost cu tălpile pe pământ şi cu umerii spre cer. Pe orice parte a corpului m-aş fi sprijinit, pe burtă, pe spate, pe un cot, pe o ureche, mă pomeneam în picioare. Astfel mi-am dat seama că Soarele este o lume care nu are centru şi că, aflându-mă foarte departe de sfera activă a lumii noastre şi de ale tuturor celor pe care le întâlnisem, era imposibil să mai am greutate, deoarece greutatea nu este decât o atracţie a centrului în sfera lui de acţiune.

---

[81] Vezi *Tabelul cronologic*.

Respectul cu care lăsam urmele paşilor mei pe această câmpie luminoasă a temperat o vreme dorinţa fremătătoare de a-mi continua călătoria. Mă simţeam cuprins de ruşine la gândul că merg pe astrul zilei. Trupul meu tulburat ar fi avut nevoie de sprijinul ochilor, dar acest pământ străveziu nu opunea rezistenţă privirii şi instinctul, devenit fără voie stăpânul gândirii mele, îmi târa trupul în străfundul unei lumini fără capăt. Treptat, raţiunea a învins totuşi instinctul; lăsam pe câmpie urme sigure şi neşovăielnice şi-mi număram paşii cu atâta mândrie încât, dacă oamenii m-ar fi putut zări din lumea lor, ar fi crezut că-l văd pe Dumnezeu călcând pe nori.

După ce am mers, cred, timp de cincisprezece zile, am ajuns într-o regiune a Soarelui mai puţin strălucitoare decât cea din care plecasem; m-am simţit cuprins de o mare bucurie şi mi-am închipuit că, fără îndoială, această bucurie se datora simpatiei secrete pe care fiinţa mea o păstra încă pentru starea ei opacă. Ştiind asta, n-am renunţat totuşi la ceea ce întreprinsesem, căci semănam atunci cu acei bătrâni somnoroşi care, deşi îşi dau seama că somnul le face rău şi au poruncit servitorilor să-i trezească, sunt foarte supăraţi când sunt treziţi. Astfel, deşi corpul meu redevenea opac pe măsură ce ajungeam în zone mai întunecate, el redobândea slăbiciunile care ţin de această infirmitate a materiei: am obosit şi m-a cuprins somnul. Lâncezeala cu care ne alintă apropierea somnului era atât de plăcută, încât simţurile mele, cuprinse de voluptate, mi-au silit sufletul să primească de bună voie tiranul care îşi punea în lanţuri servitorii; căci somnul, acest vechi tiran al jumătăţii zilelor noastre, care, din pricina bătrâneţii sale, neputând să suporte lumina şi nici s-o privească fără să dispară, fusese silit să mă părăsească la intrarea în zonele strălucitoare ale soarelui şi venise să mă aştepte la hotarele regiunii întunecoase despre care vorbesc, unde, prinzându-mă din nou, m-a luat prizonier şi mi-a închis ochii, vrăjmaşii lui declaraţi, sub neagra boltă a pleoapelor mele; iar de teamă ca alte simţuri, trădându-l aşa cum mă trădaseră pe mine, să nu-i tulbure tihnita posesiune a cuceririi sale, le-a legat strâns de albiile lor. În două cuvinte, asta înseamnă că m-am culcat pe nisip, toropit.

Era o câmpie atât de golaşă, încât privirea mea, oricât s-ar fi străduit, nu întâlnea niciun tufiş; cu toate acestea, când m-am trezit, mă aflam sub un copac faţă de care cei mai înalţi cedri ar fi părut nişte fire de iarbă. Trunchiul lui era de aur masiv, crengile de argint şi frunzele de smaralde, a căror suprafaţă preţioasă, de un verde strălucitor, reflecta ca într-o oglinda imaginile fructelor ce atârnau împrejur. Dar să vedem dacă fructele erau mai prejos decât frunzele. Fiecare era alcătuit pe jumătate dintr-o nestemată de un roşu aprins, iar despre cealaltă jumătate nu ştiai dacă îşi trăgea substanţa dintr-un crizolit sau dintr-o bucată de chihlimbar aurit: florile desfăcute

erau mari trandafiri de diamant şi bobocii – perle în formă de pară. Cocoţată tocmai în vârf, o privighetoare, pe care penajul său simplu o făcea deosebit de frumoasă, părea că vrea, prin cântecul ei, să determine ochii să mărturisească urechilor că era demnă de tronul ales.

Am rămas multă vreme amuţit în faţa acestui minunat spectacol şi nu mă puteam sătura să-l privesc. Dar cum eram adâncit în contemplarea, între alte fructe, a unei rodii nemaipomenit de frumoase, cu trupul alcătuit dintr-o grămadă de rubine, am văzut mişcându-se coroniţa ce-i ţinea loc de cap, care s-a alungit atât cât trebuia pentru a forma gâtul. Deasupra lui am văzut apoi agitându-se nu ştiu ce de culoare albă care îngroşându-se, crescând, înaintând şi retrăgându-se în anumite locuri, dădu la iveală, în sfârşit, faţa unui mic bust din carne.

Acest mic bust era rotunjit înspre centură, adică îşi mai păstra în partea de jos forma de măr. El se întinse totuşi puţin câte puţin şi coada transformându-se în două picioare, fiecare dintre acestea îşi diviză vârful în cinci degete. Astfel umanizată, rodia se desprinse de tijă şi, cu o tumbă, căzu drept la picioarele mele.

Când am văzut mergând semeţ în faţa mea acest măr gânditor, această bucăţică de pitic mare cât un deget şi totuşi destul de puternic pentru a se crea singur, am fost cuprins de veneraţie.

— Animal uman, îmi zise (în acea limbă matrice despre care v-am vorbit altădată), după ce te-am cercetat îndelung din înălţimea ramurii de care atârnam, mi s-a părut că citesc pe faţa ta că nu eşti originar din lumea aceasta; am coborât ca să aflu adevărul.

După ce i-am satisfăcut curiozitatea în legătură cu toate problemele despre care m-a întrebat, i-am spus:

— Dar dumneata, nu vrei să-mi dezvălui cine eşti? Căci ceea ce am văzut este atât de uimitor, încât n-am nicio nădejde că voi izbuti vreodată să aflu despre ce-i vorba, dacă nu mă lămureşti. Un copac uriaş din aur curat, cu frunze de smarald, flori de diamante şi boboci de perle, iar pe deasupra, fructe care se fac oameni cât ai clipi din ochi! În ceea ce mă priveşte, mărturisesc că înţelegerea unui astfel de miracol întrece posibilităţile mele!

Ca urmare a acestei exclamaţii, cum aşteptam răspunsul, el îmi zise:

— Întrucât sunt regele întregului popor care alcătuieşte acest copac, sper că vei fi de acord să-l chem să mă urmeze.

După ce vorbi astfel, am băgat de seamă că se reculege. Nu ştiu dacă, încordându-şi resorturile interioare ale voinţei, a stârnit vreo mişcare care a făcut să se întâmple ceea ce veţi auzi; fapt este că, îndată după asta, toate fructele, toate florile, toate frunzele, toate ramurile, în sfârşit, întreg copacul a căzut bucată cu bucată şi tot atâţia omuleţi, văzând, simţind şi mergând, au

început să danseze în jurul meu ca pentru a sărbători ziua lor de naştere chiar în momentul naşterii lor.

Doar privighetoarea rămase ca înainte, nefiind metamorfozată; ea se aşeză pe umărul micului nostru monarh şi cântă o arie atât de melancolică şi de drăgăstoasă, încât întreaga adunare, cu prinţ cu tot, lăcrimă înduioşată de dulcea tristeţe a vocii ei galeşe. Curiozitatea de a şti de unde venea această pasăre mi-a dat atunci o mâncărime de limbă atât de grozavă, încât n-am putut s-o ţin în frâu.

— Stăpâne, am zis, adresându-mă regelui, dacă nu m-aş teme că o supăr pe majestatea-voastră, v-aş întreba de ce, printre atâtea metamorfoze, doar privighetoarea şi-a păstrat chipul?

Micul prinţ m-a ascultat cu o gentileţe care-i dovedea bunătatea înnăscută şi, văzând că sunt curios, mi-a răspuns:

— Privighetoarea nu şi-a schimbat forma, ca noi, deoarece n-a putut s-o facă. Este o pasăre adevărată, care nu e altceva decât ceea ce pare. Dar să mergem către regiunile întunecoase şi, pe drum, am să-ţi spun şi cine sunt eu, şi istoria privighetoarei.

Abia am apucat să-i mărturisesc satisfacţia produsă de această propunere, că el îmi şi sări uşor pe umăr. Se înălţă pe micii lui pinteni, ca să ajungă cu gura la urechea mea; şi când făcându-şi leagăn din părul meu, când lăsându-se să cadă, îmi zise:

— Pe cinstea mea, iartă o persoană căreia i s-a tăiat răsuflarea! Plămânii îmi sunt înghesuiţi în acest corp strâmt şi, drept urmare, vocea mi-e atât de slabă, încât sunt silit să-mi dau mare osteneală pentru a mă face auzit; privighetoarea va vorbi deci ea însăşi despre sine. Să cânte, dacă aşa găseşte cu cale! Cel puţin vom avea plăcerea să-i ascultăm istoria pusă pe note.

I-am răspuns că nu aveam încă în măsura trebuitoare obişnuinţa limbajului păsăresc; că un anume filosof, pe care îl întâlnisem în timp ce urcam spre Soare, îmi făcuse cunoscute câteva principii generale pentru a-l înţelege pe cel al animalelor; dar că aceste principii nu erau de ajuns pentru a înţelege toate cuvintele, nici pentru a gusta toate delicateţurile unei relatări despre o asemenea aventură cum trebuia să fie aceasta.

— Ei bine, zise el, pentru că aşa doreşti, urechile, tale vor fi lipsite nu numai de plăcutele cântări ale privighetorii, dar şi de aproape întreaga ei istorie, întrucât nu-ţi pot povesti decât ceea ce a ajuns la urechile mele. Va trebui să te mulţumeşti cu această mostră; chiar dacă cunoaşte întreaga istorie, scurtimea călătoriei noastre în ţara privighetorii, unde am s-o petrec, nu mi-ar îngădui să încep relatarea mai de la început.

După ce vorbi astfel, sări de pe umărul meu pe sol, apoi se prinse de mână cu micul său popor şi începură toţi să danseze cu un fel de mişcări pe care

nu le-aş putea descrie, pentru că nu s-a mai văzut niciodată ceva asemănător. Dar ascultaţi, popoare ale Pământului, un lucru căruia nu vă oblig să-i daţi crezare, deoarece în lumea în care miracolele voastre nu sunt decât consecinţe fireşti, acesta ar fi socotit drept un miracol.

Îndată ce omuleţii începură să danseze, mi s-a părut ca simt agitaţia lor în mine şi zbuciumul meu în ei. Nu puteam privi acest dans, fără a fi atras în mod vădit de la locul meu, ca de un vârtej care punea în mişcare, datorita propriului său impuls şi agitaţiei fiecăruia, toate părţile corpului meu; simţeam cum îmi înfloreşte pe faţă bucuria pe care o reacţie asemănătoare o întipărise şi pe feţele lor. Pe măsură ce îşi strângeau rândurile, dansatorii se amestecau cu un tropăit mult mai rapid şi abia perceptibil: se părea că scopul baletului era de a reprezenta un uriaş, căci tot apropiindu-se şi sporindu-şi viteza mişcărilor se îmbinară atât de strâns, încât nu mai vedeam decât un colos neuniform şi aproape transparent; ochii mei i-au văzut totuşi intrând unul în altul. Atunci am început să nu mai pot distinge diversitatea mişcărilor fiecăruia, din cauza iuţelii foarte mari cu care se efectuau, precum şi pentru că, spaţiul îngustându-se pe măsura apropierii de centru, n-am mai văzut fiecare vârtej. Cred totuşi că părţile s-au apropiat şi mai mult, deoarece această masă umană, la început enormă, s-a micşorat puţin câte puţin, întruchipând până la urmă un tânăr de talie mijlocie, ale cărui membre erau proporţionate potrivit unei simetrii neatinse vreodată de perfecţiune, în cea mai înaltă accepţie a ei. Era mai frumos decât tot ce a putut zămisli fantezia pictorilor; dar ceea ce mi s-a părut cu totul extraordinar este faptul că legătura între toate părţile care alcătuiau acest microcosm perfect se făcuse într-o clipă. Unii dintre cei mai sprinteni mici dansatori se avântară dintr-o săritură la înălţimea cuvenită şi la locul necesar pentru a forma capul; alţii, mai pasionaţi şi mai puţin ageri, formară inima; şi alţii, mult mai greoi, furnizară doar oasele, carnea şi grăsimea.

Când frumosul tânăr fu isprăvit în întregime – deşi rapiditatea construcţiei aproape că nu-mi lăsase timp să remarc vreo oprire în evoluţia acestui proces – am văzut cum intră în el, pe gură, regele tuturor popoarelor din care era alcătuit; mi s-a mai părut şi că a fost atras în trup prin respiraţia trupului însuşi. Această îngrămădire de omuleţi nu dăduse mai înainte nici un semn de viaţă; dar de cum l-a înghiţit pe micul ei rege, s-a simţit că este o singură fiinţă. M-a cercetat câtva timp din ochi şi, îmblânzit parcă de cele văzute, s-a apropiat de mine, m-a mângâiat şi mi-a spus, dându-mi mâna:

— Acum voi putea, fără să-mi primejduiesc delicateţea plămânilor, să-ţi istorisesc lucrurile pe care doreai cu atâta ardoare să le ştii, dar se cuvine mai întâi să-ţi dezvălui secretele originii noastre. Află deci că suntem animale născute în regiunile luminate ale Soarelui. Cea mai obişnuită, ca şi

cea mai utilă dintre îndeletnicirile noastre este de a călători pe vastele întinderi ale acestei mari lumi. Observăm cu curiozitate moravurile popoarelor, specificul climatelor şi natura tuturor lucrurilor care merită atenţia noastră; în felul acesta, dobândim o cunoaştere de netăgăduit a ceea ce există. Mai trebuie să ştii că vasalii mei călătoreau sub conducerea mea şi că, pentru a avea putinţa de a observa lucrurile mai în voie, nu ne păstrasem structura specifică trupului nostru, care scapă simţurilor tale şi-a cărei lipsă de consistenţă ne-ar fi făcut să mergem prea repede. Ne transformaserăm în păsări; urmându-mi porunca, toţi supuşii mei deveniseră vulturi; cât despre mine, de teamă ca ei să nu se plictisească, mă prefăcusem în privighetoare, pentru a le uşura efortul prin încântările muzicii. Urmam zborul rapid al poporului meu fără să-mi mişc aripile, deoarece mă instalasem pe capul unuia dintre vasalii mei şi ne continuam astfel drumul, când o privighetoare dintr-o provincie a ţării întunecate pe care tocmai o străbăteam, uimită să mă vadă în puterea unui vultur (căci nu putea să creadă că suntem altceva decât ceea ce vedea), începu să-mi plângă trista soartă; am cerut oamenilor mei să facă un popas şi am coborât în vârful câtorva copaci unde suspina miloasa pasăre. Cântecele ei triste mi-au plăcut atât de mult încât, pentru a mă desfăta mai îndelung şi mai în voie, n-am vrut să-i spun că se înşală. Am născocit pe loc o istorie povestindu-i nenorocirile imaginare care mă făcuseră să cad în ghearele vulturului. Am înşirat întâmplări atât de surprinzătoare, în care pasiunile erau răscolite cu atâta îndemânare şi cântecul atât de bine ales pentru a le reda, încât privighetoarea îşi ieşise din fire. Ciripeam pe rând istoria muzicală a iubirilor noastre. Melodiile mele spuneau că nu numai că mă consolam, dar chiar mă bucuram de nenorocirea care-mi prilejuise gloria de a fi compătimit prin cântece atât de frumoase; şi mica nemângâiată îmi răspundea că ar accepta bucuroasă preţuirea pe care i-o arătam, dacă ar şti că această stimă ar face-o să merite cinstea de a muri în locul meu; dar că întrucât soarta nu hărăzise atâta glorie unei biete păsări ca ea, accepta din această stimă doar atât cât era necesar pentru a mă împiedica să roşesc pentru prietenia pe care i-o acordam. Iar eu îi răspundeam cu avântul, afecţiunea şi drăgălăşenia unei pasiuni atât de mişcătoare, încât de două-trei ori mi s-a părut că e gata să-şi dea duhul de prea multă iubire.

Adevărul este că foloseam cu atâta dibăcie dulceaţa vocii mele, îi uimeam auzul cu triluri atât de complicate şi cu modulaţii atât de puţin folosite de specia ei, încât îi trezeam în suflet toate sentimentele prin care voiam să mi-o supun. Ne-am dedat acestei îndeletniciri vreme de douăzeci şi patru de ore; şi cred că n-am fi ostenit niciodată să ne iubim astfel, dacă gâtlejurile noastre ar mai fi fost în stare să scoată sunete. A fost singurul obstacol care

ne-a împiedicat să continuăm; simţind că efortul începea să-mi rănească gâtul şi că eram gata să-mi pierd cunoştinţa i-am făcut semn să se apropie. Închipuindu-şi că mă aflu în pericol în mijlocul atâtor vulturi, ea crezu că o chem în ajutor. Zbură îndată în sprijinul meu; şi vrând să-mi dea o glorioasă dovadă că, pentru un prieten ştie să înfrunte moartea chiar în bârlogul ei, se aşeză semeaţă pe marele cioc încovoiat al vulturului care mă purta. Curajul atât de mare al unei făpturi atât de slabe mi-a inspirat respect; căci cu toate că-şi închipuia că-i cerusem sprijinul, iar între făpturile de aceeaşi specie ajutorarea celui aflat în nenorocire este o lege, natura ei sfioasă ar fi trebuit să o facă să şovăie; ea nu şovăi însă deloc; dimpotrivă, porni cu atâta grabă, încât nu ştiu cine a zburat mai întâi, chemarea mea sau privighetoarea. Mândră să vadă sub picioare capul tiranului şi extaziată la gândul că, din dragoste pentru mine, avea să fie jertfită aproape între aripile mele şi că, poate, câţiva stropi preafericiţi din sângele ei vor ajunge pe penele mele, îşi întoarse încet ochii spre mine şi, spunându-mi adio cu o privire prin care părea să-mi ceară îngăduinţa de a muri, îşi repezi atât de brusc micul cioc în ochii vulturului, încât i-am văzut mai curând străpunşi decât izbiţi.

Când pasărea mea se simţi oarbă, îşi refăcu un văz nou. Am dojenit-o cu blândeţe pe privighetoare pentru acţiunea ei prea grăbită; şi judecând că ar fi primejdios să-i mai ascund adevărata noastră natură, i-am spus cine suntem. Dar sărmana de ea, socotind că barbarii al căror prizonier eram mă sileau să născocesc toate acestea, nu vru să creadă nimic.

Văzând că toate argumentele prin care încercam s-o conving cădeau în gol, am poruncit ceva, cu voce joasă, la vreo zece-douăsprezece mii dintre supuşii mei, şi numaidecât privighetoarea zări la picioarele sale un râu curgând sub o navă şi nava plutind pe el; nu era mai mare decât trebuia pentru a mă cuprinde de două ori. La primul meu semn, vulturii zburară şi eu m-am lăsat să cad în luntre, de unde i-am strigat privighetoarei că, dacă nu se putea hotărî să mă părăsească, să se îmbarce cu mine.

Îndată ce coborî şi ea, am dat ordin râului să curgă într-acolo unde zbura poporul meu. Dar fluiditatea apei fiind mai mică decât cea a aerului şi, prin urmare, iuţeala zborului lor fiind mai mare decât cea a navigaţiei noastre, am rămas puţin în urmă. De-a lungul drumului, m-am străduit să-i arăt micului meu oaspete că se înşală; i-am demonstrat că pasiunea ei era lipsită de sens, de vreme ce nu făceam parte din aceeaşi specie; că ar fi putut să-şi dea seama de asta când vulturul căruia-i scosese ochii îşi plămădise alţii, în prezenţa ei şi când, la porunca mea, douăsprezece mii dintre vasalii mei se transformaseră în acest râu şi în această luntre cu care pluteam. Încercările mele n-avură niciun succes; pasărea îmi răspunse că, în ceea ce-l priveşte pe vulturul despre care voiam să se creadă că-şi plămădise alţi ochi, n-ar fi avut

nevoie, nefiind orb, pentru că nu-l nimerise cu ciocul în pupile; iar râul şi luntrea despre care spuneam că se născuseră printr-o metamorfoză a poporului meu, ele se aflau în pădure de la crearea lumii, dar nimeni nu le luase în seamă.

Văzând-o atât de iscusită în a se înşela, m-am înţeles cu ea că vasalii mei şi cu mine ne vom preface, în faţa ei, în ce va dori, cu condiţia că după aceea avea să se întoarcă în ţara ei. Ea ne ceru să ne transformăm când în arbore, când în floare, în fruct, în metal sau în piatră. În sfârşit, pentru a-i îndeplini în întregime şi deodată dorinţa, când am ajuns din urmă curtea mea, în locul unde-i poruncisem să mă aştepte, ne-am transformat, sub ochii privighetorii, în acest copac preţios peste care ai dat în drumul tău şi a cărui formă am abandonat-o. De altfel, acum că mica pasăre s-a hotărât să se întoarcă în ţara ei, supuşii mei şi cu mine ne vom relua înfăţişarea şi călătoria. Dar, mai înainte, se cuvine să-ţi dezvălui cine suntem: animale născute şi originare din partea luminată a Soarelui, căci există o deosebire însemnată între popoarele regiunii luminoase şi cele ale zonei întunecate. Noi suntem cei pe care, în lumea Pământului, îi numiţi spirite, şi stupiditatea voastră trufaşă ne-a dat acest nume pentru că, neimaginându-vă animale mai desăvârşite decât omul şi văzând că anumite creaturi fac lucruri mai presus de posibilităţile omeneşti, aţi crezut că aceste animale sunt spirite. Totuşi vă înşelaţi; suntem animale ca şi voi, căci, cu toate că, atunci când avem chef, dăm materiei noastre, cum ai văzut, înfăţişarea şi forma esenţială a lucrurilor în care vrem să ne transformăm, asta nu înseamnă că am fi spirite.

Dar ascultă şi am să te fac să înţelegi cum toate aceste transformări, care ţi se par tot atâtea miracole, nu sunt decât simple efecte naturale.

Trebuie să ştii că, fiind născuţi în partea luminată a acestei mari lumi, unde legea materiei este de a fi mereu în mişcare, avem probabil imaginaţia mult mai vie decât cei din regiunile opace şi substanţa corpului mult mai inconsistentă. Or, pornind de aici, este cert că imaginaţia noastră, neîntâlnind niciun obstacol în materia din care suntem alcătuiţi, o potriveşte cum vrea şi, devenind stăpâna întregii noastre mase, o face să se transforme, deplasându-i toate particulele în ordinea necesară pentru a constitui, în mare, acel lucru pe care îl închegase în mic. Astfel, fiecare dintre noi imaginându-şi locul şi partea din acest preţios arbore în care voia să fie schimbat şi impulsionând, prin acest efort de imaginaţie, substanţa noastră să facă mişcările necesare pentru a le produce, ne-am metamorfozat în ele. De pildă, vulturul meu, având ochii scoşi, n-a trebuit decât să-şi imagineze că e un vultur clar-văzător, căci toate transformările noastre se produc prin mişcare. Iată de ce când din frunze, din flori şi din fructe am fost prefăcuţi în

oameni, tu ne-ai văzut dansând încă o vreme după aceea, pentru că mai eram supuşi impulsului pe care trebuise să-i dăm substanţei noastre pentru a deveni oameni; la fel se întâmplă cu clopotele, care, cu toate că s-au oprit, mai freamătă câtva timp şi scot în surdină acelaşi sunet pe care îl isca limba lor, lovindu-le. Din acelaşi motiv, ne-ai văzut dansând înainte de a alcătui acest om: a trebuit să facem toate mişcările cu caracter general şi particular necesare constituirii lui, pentru ca, această agitaţie apropiind corpurile noastre puţin câte puţin şi absorbindu-le într-unul singur, fiecare dintre noi să creeze, prin mişcarea sa, în fiecare parte (a corpului) mişcarea specifică pe care acea parte trebuie s-o aibă. Voi oamenii nu sunteţi în stare de aceleaşi lucruri, din cauza greutăţii masei voastre şi a imaginaţiei voastre îngheţate.

Şi el îşi continuă demonstraţia, susţinând-o cu exemple atât de familiare şi de palpabile, încât, până la urmă, m-am dezbărat de un mare număr de idei îndoielnice, cu care încăpăţânaţii de doctori influenţează judecata celor nevolnici. Atunci am început să înţeleg că, în adevăr, imaginaţia acestor popoare solare, care, din cauza climei, trebuie să fie mai fierbinte – după cum, din acelaşi motiv, trupurile lor trebuie să fie mai uşoare şi indivizii mai mobili (în această lume, ca şi în a noastră, neexistând o acţiune exercitată de centrul ei care să sustragă materia mişcării imprimate de această imaginaţie) – am priceput, spun, că această imaginaţie putea săvârşi în chip firesc toate miracolele pe care le săvârşise sub ochii mei. Amintirea nenumăratelor întâmplări asemănătoare despre care vorbesc popoarele globului nostru m-a convins întru totul. Cippus, regele Italiei, care, asistând la o luptă de tauri şi văzând toată noaptea coarne în vis, s-a trezit a doua zi cu coarne pe frunte; Gallus Vitius, care şi-a încordat spiritul şi l-a îmboldit cu atâta vigoare ca să înţeleagă esenţa nebuniei, încât, silind materia sa, printr-un efort de imaginaţie, să facă aceleaşi mişcări pe care această materie le face pentru a zămisli nebunia, a înnebunit. Regele Codrus, bolnav de plămâni, care aţintindu-şi privirea şi gândul asupra prospeţimii unui obraz tânăr şi a voioşiei înfloritoare a adolescenţei ce se revărsa până la el, declanşând în corpul său mişcarea corespunzătoare sănătăţii unui om tânăr, a intrat în convalescenţă. În sfârşit, mai multe femei însărcinate care au prefăcut în monştri copiii lor gata formaţi în matrice, pentru că imaginaţia lor, nefiind destul de puternică pentru a le da lor însele chipul monştrilor pe care şi-i imaginau, era de ajuns pentru a dispune materia fetusului, mult mai fierbinte şi mai mobilă decât a lor, în formele succesive necesare plăsmuirii acestor monştri. M-am convins chiar că dacă, atunci când acel faimos ipohondru din antichitate îşi imagina că este un urcior, materia lui prea compactă şi prea grea s-ar fi putut supune emoţiei fanteziei sale, ea ar fi

alcătuit din întregul său corp un urcior perfect; şi el ar fi părut tuturor un urcior veritabil, aşa cum i se părea lui însuşi că este. Atâtea alte exemple pe care le-am evocat m-au convins într-atât, încât nu m-am mai îndoit de niciuna dintre minunile pe care mi le relatase omul spirit.

M-a întrebat dacă mai doresc ceva de la el; i-am mulţumit din tot sufletul. Apoi a mai avut bunătatea să-mi dea un sfat: întrucât eram locuitor al Pământului, să urmez privighetoarea în regiunile întunecate ale Soarelui, mai potrivite pentru desfătările dorite de natura umană.

Abia sfârşise de vorbit că, deschizându-şi gura foarte mult, am văzut cum îi iese din gâtlej regele acestor mici animale, în chip de privighetoare. Omul căzu îndată la pământ şi, în acelaşi timp, trupul său se desfăcu în bucăţi care zburară luând forma unor vulturi. Iar privighetoarea, cea care se crease pe sine însăşi, se cocoţă pe capul celui mai frumos dintre ei, de unde începu să cânte o melodie fără de seamă, luându-şi, cred, rămas bun de la mine. Adevărata privighetoare îşi luă şi ea zborul, dar nu încotro porniseră vulturii şi nici nu se înălţă atât de sus. Astfel că n-am pierdut-o deloc din vedere; înaintam aproape la fel de repede; cum nu-mi pusesem în gând să mă îndrept spre un loc anume, am fost bucuros să o însoţesc, mai ales că, regiunile întunecate ale Soarelui fiind mai potrivite pentru temperamentul meu, speram să trăiesc acolo aventuri mai corespunzătoare înclinaţiilor mele.

Am călătorit cu această speranţă cel puţin trei săptămâni, având fel şi chip de bucurii, dintre care aş pomeni-o doar pe aceea încercată de urechile mele; căci privighetoarea avea grijă ca muzica să nu-mi lipsească nicio clipă; când obosea, venea să se odihnească pe umărul meu; şi când mă opream, mă aştepta. Am ajuns, în sfârşit, într-un ţinut din regatul micii cântăreţe, căreia nu-i mai păsă de tovărăşia mea. Pierzând-o din ochi, am căutat-o, am strigat-o, dar până la urmă am obosit de atâta alergătură zadarnică şi am hotărât să mă odihnesc.

M-am întins aşadar pe iarba moale de la poalele unei stânci superbe. Pe stânca aceasta creşteau mai mulţi arbori tineri şi stufoşi a căror umbră mi-a ostoit simţurile obosite în cel mai plăcut chip şi m-a făcut să mă las în voia somnului, ca să mă întremez într-un loc atât de liniştit şi de răcoros.

POVESTEA PĂSĂRILOR

Eram gata s-adorm, când am zărit în văzduh o pasăre minunată, care plutea deasupra capului meu; plana cu o mişcare atât de uşoară şi de imperceptibilă, încât m-am întrebat de mai multe ori dacă nu era mai degrabă un mic univers legănându-se în jurul propriului său centru. Ea

coborî totuşi, puţin câte puţin, şi ajunse până la urmă atât de aproape de mine, încât ochii mei alinaţi se umplură de imaginea ei. Coada ei părea verde, pântecele de azur emailat, aripile roşii-stacojii, iar capul de purpură, mişcându-se, făcea să strălucească o coroană de aur, ale cărei reflexe ţâşneau parcă din ochii păsării.

Zbură mult timp şi eram atât de atent la tot ce făcea, încât spiritul meu, reculegându-se şi mărginindu-se parcă doar la funcţia văzului, aproape că n-o mai îndeplinea pe aceea a auzului, pentru a mă ajuta să înţeleg că pasărea vorbea cântând.

Eliberându-mă încet-încet din extazul meu, am deosebit limpede silabele, cuvintele şi povestea pe care o spunea. Iată deci, reproduşi pe cât mi-i amintesc mai bine, termenii desprinşi din ţesătura cântecului său:

— Eşti străin, fluieră pasărea într-un mod foarte plăcut, şi te-ai născut într-o lume de unde am venit şi eu. Această înclinare secretă, care ne face să ne înduioşăm gândindu-ne la compatrioţii noştri, este instinctul; el mă împinge să vreau să-mi cunoşti viaţa.

Îţi văd spiritul străduindu-se să înţeleagă cum e posibil să-ţi vorbesc închegat, ştiut fiind că păsările, cu toate că vă imită vorbirea, nu o pricep; dar şi voi când imitaţi lătratul unui câine sau cântecul unei privighetori, nu pricepeţi ce-au vrut să spună câinele sau privighetoarea. Reiese că nici păsările, nici oamenii nu sunt mai puţin rezonabili din această pricină.

Totuşi, aşa cum printre voi s-au găsit unii atât de luminaţi încât au înţeles şi vorbit limba noastră, precum Apollonius din Tiana, Anaximandru, Esop şi alţii ale căror nume nu ţi le mai spun, pentru că nu le-ai ştiut niciodată, tot aşa printre noi se găsesc unele care înţeleg şi vorbesc limba voastră. E drept că unele nu o cunosc decât pe aceea a unei singure naţiuni. Dar aşa cum există păsări care nu spun niciun cuvânt, unele care ciripesc, altele care vorbesc, sunt şi din cele mai desăvârşite, care ştiu să folosească tot felul de idiomuri; am cinstea de a face parte din acest mic număr.

De altfel, trebuie să ştii că, în orice lume s-ar afla ele, natura a înzestrat păsările cu dorinţa secretă de a zbura până aici şi poate că această pornire a voinţei noastre a făcut să ne crească aripi, aşa cum femeile însărcinate reproduc în copiii lor imaginea lucrurilor pe care le-au dorit; sau mai curând precum cei care, dorind cu pasiune să ştie să înoate, au fost văzuţi, complet adormiţi, aruncându-se în vâltoarea apelor şi biruind, cu mai multă îndemânare decât un înotător încercat, primejdii la care, treji fiind, nici n-ar fi îndrăznit să privească; sau ca acel fiu al regelui Cresus, pe care o impetuoasă dorinţă de a vorbi, pentru a-şi salva tatăl, l-a învăţat într-o clipă

să vorbească[82], sau, pe scurt, ca acel om din vechime care, atacat de duşmanul său şi surprins fără arme, a simţit crescându-i pe frunte coarne de taur, datorită dorinţei inspirate de o furie asemeni celei a acestui animal.

Aşadar, când ajung în Soare, păsările caută republica întemeiată de specia lor, Văd că eşti nerăbdător să afli cine sunt. Ei bine, voi mă numiţi fenix. În fiecare lume nu există decât unul în acelaşi timp, care trăieşte o sută de ani; la capătul unui secol, când, pe vreun munte din Arabia, el s-a uşurat de un ou mare, în mijlocul cărbunilor rugului său, pe care l-a clădit din ramuri de aloe, de scorţişoară şi de tămâie, îşi ia zborul şi se îndreaptă spre Soare, patria după care inima lui a tânjit îndelung. Fenixul a făcut cu mult înainte toate pregătirile pentru această călătorie, dar greutatea oului, a cărui coajă e atât de groasă, ca-i trebuie un secol ca să-l clocească, îi întârzia mereu plecarea.

Îmi dau seama că nu-ţi va fi uşor să înţelegi această miraculoasă concepţie; vreau deci să ţi-o explic. Fenixul este hermafrodit, dar printre hermafroditi, mai este un alt fenix, cu totul extraordinar, căci...

Rămase mai bine de cinci minute fără să vorbească, apoi adăugă:

— Văd bine că mă bănuieşti de înşelătorie; dar dacă nu spun adevărul, să n-ajung vreodată pe globul vostru, fără ca un vultur să se năpustească asupra mea!

Se mai legănă câtva timp în văzduh, apoi zbură.

Admiraţia pe care mi-o trezise prin povestirea sa m-a făcut să o urmez; şi cum străbătea văzduhul fără grabă, am însoţit-o cu privirea şi cu pasul, cu destulă uşurinţă.

Cam după cincizeci de leghe, am ajuns într-un ţinut cu atât de multe păsări, încât numărul lor era aproape egal cu cel al penelor care le acopereau. Ceea ce m-a surprins mai ales a fost faptul că, în loc să se sperie, zburau în preajma mea, una îmi ciripea la ureche, alta mi se rotea în jurul capului; după ce micile lor jocuri îmi atrăseseră atenţia foarte mult timp, mi-am simţit deodată braţele împovărate de mai mult de un milion de păsări din toate speciile, atârnând atât de greu, încât nu mi le mai puteam mişca.

M-au ţinut aşa până ce am văzut sosind patru mari vulturi, doi m-au apucat cu ghearele de picioare, iar ceilalţi doi de braţe, urcându-mă foarte sus.

Am remarcat în mulţime o coţofană care zbura grăbită când într-o parte, când în alta şi am auzit-o strigându-mi să nu încerc să scap, deoarece tovarăşele ei aveau de gând să-mi scoată ochii. Acest avertisment mă făcu să

---

[82] Când perşii au cucerit oraşul Sardes, capitala Lydiei, un soldat era gata să-l omoare pe regele Cresus. Fiul acestuia, mut din naştere, a strigat atunci: „Opreşte-te, cruţă-mi tatăl!" (n.t.).

nu opun nicio rezistenţă, astfel că vulturii mă duseră la peste o mie de mile, într-o mare pădure care era (după spusele coţofenei) oraşul de reşedinţă al regelui lor.

Primul lucru pe care l-au făcut a fost de a mă întemniţa în trunchiul scobit al unui stejar şi multe dintre cele mai robuste păsări se cocoţară pe ramuri, îndeplinind funcţiile unei companii de soldaţi aflaţi sub arme.

Cam după douăzeci şi patru de ore, alte păsări preluară garda, înlocuindu-le pe cele dintâi. Şi în timp ce aşteptam cu multă mâhnire bunul plac al Destinului în nenorocirea ce mă lovise, miloasa mea coţofană îmi spunea tot ce se petrecea.

Între altele, m-a avertizat că norodul păsărilor protestase în gura mare împotriva faptului că sunt ţinut în temniţă atâta vreme, în loc să-i fiu dat pradă; şi că susţinuse că voi slăbi atât de mult, încât nu vor mai rămâne din mine decât oasele de ros. Rumoarea fu cât pe ce să se transforme în răzvrătire: coţofana mea îndrăznind să arate că era o barbarie să faci să moară astfel, fără a cunoaşte motivul, un animal a cărui raţiune se apropia, într-o oarecare măsură, de a lor, păsările erau gata s-o sfâşie în bucăţi, sub pretextul că ar fi ridicol să se creadă că un animal cu totul golaş, căruia natura însăşi, zămislindu-l, nu se îngrijise să-i furnizeze lucrurile necesare pentru a-l conserva, ar fi în stare să judece, ca şi ele. Şi adăugau:

— Măcar dacă ar fi un animal care să ne semene ceva mai mult, dar e, dimpotrivă, cel mai diferit de noi şi mai oribil; pe scurt, un animal chel, o pasăre jumulită, o himeră înjghebată din toate speciile şi care le înspăimântă pe toate; omul, atât de prost şi de înfumurat, încât îşi închipuie că n-am fost create decât pentru el; omul care, cu spiritul lui atât de clarvăzător, n-ar putea deosebi zahărul de arsenic şi ar înghiţi cucuta pe care înalta lui judecată l-ar face s-o ia drept pătrunjel; omul care susţine că raţiunea se întemeiază doar pe datele comunicate de simţuri şi care are simţurile cele mai slabe, mai greoaie şi mai eronate dintre toate creaturile; în sfârşit, omul pe care natura, pentru a face de toate, l-a creat ca şi pe monştri, dar în care a infuzat ambiţia de a comanda tuturor animalelor şi de a le extermina.

Iată ce spuneau cele mai înţelepte păsări; cât despre celelalte, ele strigau că e îngrozitor să crezi că o lighioană care nu are faţa ca a lor ar putea să aibă judecată.

— Cum adică, şuşoteau între ele acestea din urmă, n-are nici cioc, nici pene, nici gheare – şi ar avea, totuşi, suflet?! O, Dumnezeule! Ce obrăznicie!

Compasiunea manifestată de cele mai generoase păsări nu a împiedicat continuarea instrucţiei în procesul meu; actele necesare au fost înscrise pe scoarţa unui chiparos; apoi, după câteva zile, am fost dus la tribunalul păsărilor. În şedinţă nu se aflau în chip de avocaţi, consilieri şi judecători

decât coţofene, gaiţe şi sturzi; şi încă fuseseră alese doar zburătoarele care îmi înţelegeau limba.

În loc să mi se ofere scaunul pentru interogatoriu, am fost pus călare pe un ciot de lemn putred; după ce clămpăni din cioc de două sau de trei ori şi-şi scuturămajestuos penele, cel care prezida şedinţa mă întrebă de unde eram, din ce naţie şi din ce specie făceam parte.

Coţofana miloasă îmi dăduse câteva indicaţii care mi-au fost foarte folositoare; între altele, să mă feresc cu orice preţ de a mărturisi că sunt om. Am răspuns deci că sunt din acea mică lume numită Pământ, despre care fenixul şi alte câteva păsări pe care le vedeam in asistenţă ar fi putut să le vorbească; iar locul în care mă născusem se afla în zona temperată de sub polul nord, într-o extremitate a Europei numită Franţa; cât despre specia mea, nu eram om, cum îşi închipuiau, ci maimuţă; nişte oameni mă răpiseră din leagăn şi mă crescuseră printre ei; proasta lor educaţie avusese drept rezultat faptul că pielea mi-era atât de delicată; mă făcuseră să-mi uit limba firească, învăţându-mă limba lor; pentru a fi pe placul acestor animale sălbatice, m-am obişnuit să merg numai în două picioare; în sfârşit, cum pentru o specie e mai uşor să degenereze decât să urce, părerile, obiceiurile şi hrana acestor dobitoace dezgustătoare aveau atâta putere asupra mea, încât chiar părinţii mei, care sunt maimuţe onorabile, cu greu m-ar putea recunoaşte. Ca să mă dezvinovăţesc, am adăugat că le cer să fiu supus unei expertize şi că, dacă se va dovedi că sunt om, mă voi supune să fiu nimicit ca un monstru.

— Domnilor, strigă o rândunică din asistenţă, îndată ce am terminat de vorbit, eu îl socotesc vinovat! N-aţi uitat că a spus adineaori că s-a născut în Franţa: dar dumneavoastră ştiţi că, în Franţa, maimuţele nu se înmulţesc: judecaţi deci dacă este ceea ce se laudă a fi.

Am răspuns acuzatoarei mele că fusesem răpit la o vârstă atât de fragedă din sânul familiei şi adus în Franţa, încât pe bună dreptate puteam spune că ţara mea natală este cea despre care aveam cea mai îndepărtată amintire.

Acest raţionament amăgitor n-ar fi fost de ajuns; dar cele mai multe dintre păsări, încântate să audă că nu eram om, au fost bucuroase să mă creadă; căci cele care nu văzuseră niciodată oameni nu-şi puteau închipui că n-ar fi mult mai oribili decât le păream eu, iar cele mai cu judecată adăugau că omul era ceva atât de abominabil, încât era bine să crezi că nu e decât o fiinţă imaginară.

Toată adunarea bătu din aripi de încântare şi imediat am fost pus la dispoziţia sindicilor pentru a mă examina, cu obligaţia de a mă prezenta din nou a doua zi şi de a face raportul către companie la deschiderea Camerelor.

Aceştia încuviinţară şi mă duseră într-un crâng retras. Cât m-au ţinut acolo, n-au făcut decât tot felul de tumbe în jurul meu şi procesiuni cu coji de nucă pe cap. Când îşi loveau picioarele unul de celălalt, când săpau mici gropi pentru a le umple la loc; erau şi momente când mă miram că nu mai văd pe nimeni.

Ziua şi noaptea au trecut cu aceste fleacuri, până dimineaţa următoare când, la ora fixată, m-au dus din nou în faţa judecătorilor, unde sindicii mei, fiind întrebaţi, au răspuns că, pentru a-şi uşura conştiinţa, se simţeau obligaţi să prevină Curtea că în mod sigur nu eram maimuţă, cum mă lăudam.

— Căci, ziceau, ei, degeaba am sărit, am mers, ne-am rotit şi am născocit în prezenţa lui tot felul de năzdrăvănii, prin care încercam să-l stârnim să facă la fel, după obiceiul maimuţelor. Cu toate că a crescut printre oameni, cum maimuţa rămâne maimuţă, noi susţinem că n-ar fi putut să se abţină să ne imite maimuţărelile. Iată, domnilor, raportul nostru.

Judecătorii se apropiară atunci ca să delibereze; dar băgară de seamă că bolta se întuneca şi părea acoperită de nori. Asta făcu să se ridice şedinţa.

Îmi închipuiam că vremea rea era de vină, dar procurorul veni să-mi spună, din ordinul Curţii, că nu voi fi judecat în acea zi; că niciodată nu se soluţiona un proces când cerul nu era senin, deoarece ei se temeau ca temperatura scăzută a aerului să nu denatureze ceva din buna alcătuire a spiritului judecătorilor; ca amărăciunea care le cuprinde pe păsări în timpul ploii să nu influenţeze cauza sau ca, în sfârşit, Curtea să nu se răzbune pentru tristeţea sa asupra acuzatului; iată de ce judecata mea fusese amânată pentru o zi mai frumoasă.

În consecinţă, am fost dus din nou la închisoare şi-mi amintesc că, pe drum, coţofana miloasă nu m-a abandonat, zburând mereu pe lângă mine şi cred că nu m-ar fi părăsit defel, dacă tovarăşele sale nu s-ar fi apropiat de noi.

În fine, am ajuns la închisoare unde, în timpul arestului, n-am fost hrănit decât cu pâinea regelui: aşa numeau ele cei o sută de viermi pe care mi-i aduceau să-i mănânc din şapte în şapte ore.

Credeam că mă voi prezenta din nou în faţa Curţii a doua zi, şi toată lumea credea la fel; dar unul din paznicii mei îmi povesti, după cinci sau şase zile, că tot acest timp fusese folosit pentru a se face dreptate unei asociaţii de sticleţi, împotriva unui asociat al lor. L-am întrebat pe paznic de ce crimă era acuzat nenorocitul acela şi iată ce mi-a răspuns:

— De crima cea mai groaznică pe care o poate săvârşi o pasăre. Este acuzat... ai fi în stare să crezi? Este acuzat... dar pe toţi zeii! numai cât mă gândesc la asta şi mi se zburlesc penele pe cap. În sfârşit, este acuzat că, de

şase ani, n-a meritat să aibă un prieten; pentru asta a fost condamnat să fie rege şi încă rege al unui popor de o altă specie decât a sa.

Dacă supuşii ar fi fost de acelaşi soi cu el, ar fi putut să participe măcar cu ochii şi cu dorinţa la desfătările lor; dar cum plăcerile unei specii n-au nicio legătură cu plăcerile altei specii, el va îndura toată truda şi va sorbi toate amărăciunile regalităţii, fără a putea să guste nici una dintre desfătările ei. L-au silit să plece în dimineaţa aceasta, însoţit de mulţi medici, pentru ca nu cumva să se otrăvească în timpul călătoriei.

Cu toate că paznicului meu îi plăcea foarte mult să vorbească, nu îndrăzni să stea cu mine mai mult timp, de frică să nu fie bănuit de vreo înţelegere secretă între noi.

Cam către sfârşitul săptămânii, am fost dus din nou în faţa judecătorilor mei. M-au aşezat pe-un ciot dintr-un mic arbore fără frunze. Magistraţii-avocaţi, consilieri şi preşedinte s-au cocoţat la diferite înălţimi, după rang, în coroana unui cedru. Celelalte păsări, care nu asistau la şedinţă decât din curiozitate, s-au aşezat talmeş-balmeş, până ce toate locurile au fost ocupate, adică până când ramurile cedrului au fost acoperite de labe.

Coţofana care-şi manifestase totdeauna compasiunea faţă de mine se instală pe arborele meu şi, prefăcându-se că se distrează ciugulind muşchiul, îmi spuse:

— Nici nu-ţi dai seama cât de mult mă impresionează nenorocirea dumitale, cu toate că ştiu că un om este o ciumă de care ar trebui să scape orice Stat civilizat; totuşi, când îmi amintesc că am fost crescută din legăn printre oameni, că am învăţat limba lor atât de bine, încât aproape o uitasem pe a mea şi că am mâncat din mâna lor brânzeturi moi atât de gustoase, încât nu mă pot gândi la ele fără să-mi lase apă ochii şi gura, simt pentru dumneata o afecţiune care mă împiedică să accept fie şi cea mai dreaptă hotărâre.

Tocmai isprăvea de vorbit, când am fost întrerupţi de sosirea unui vultur, care se aşează între crengile unui copac destul de apropiat de al meu. Am vrut să mă scol ca să îngenunchez în faţa lui, crezând că era regele, dar coţofana mă opri să o fac, spunându-mi:

— Prin urmare ai crezut că acest mare vultur este suveranul nostru? Este o închipuire a voastră, a oamenilor, care lăsându-i să conducă pe cei mai mari, mai puternici şi mai cruzi dintre voi, aţi crezut prosteşte, judecând toate lucrurile după voi înşivă, că vulturul trebuie să ne conducă.

Dar politica noastră e cu totul alta; căci noi alegem ca rege pe cel mai slab, mai blând şi mai paşnic, şi încă îl schimbăm din şase în şase luni; vrem să fie slab, pentru ca şi cel mai mic căruia i-ar face o nedreptate să se poată răzbuna împotriva lui. Îl alegem blând, ca să nu urască şi nici să se facă urât

de nimeni, şi vrem să aibă un temperament paşnic, pentru a evita războiul, izvorul tuturor nedreptăţilor.

În fiecare săptămână, el convoacă Dieta, unde oricine poate să se plângă de el. Dacă se găsesc fie şi numai trei păsări nemulţumite de felul cum guvernează, este deposedat de putere şi se procedează la o nouă alegere.

În tot timpul zilei în care se ţine Dieta, regele nostru trebuie să stea în vârful unei tise înalte, pe malul unui lac, cu picioarele şi aripile legate. Toate păsările, una după alta, trec prin faţa lui; şi dacă vreuna dintre ele îl ştie vinovat de pedeapsa capitală, îl poate arunca în apă. Dar trebuie să-şi justifice gestul pe loc, altfel este condamnată la moarte tristă.

Nu m-am putut opri s-o întrerup, ca s-o întreb ce înţelegea prin *moarte tristă* şi iată ce mi-a răspuns:

— Când crima unui vinovat este socotită atât de groaznică încât moartea n-ar fi de ajuns ca s-o ispăşească, se caută o pedeapsă care să conţină suferinţa mai multora şi se procedează în modul următor:

Acelea dintre noi care au glasul cel mai melancolic şi mai funebru sunt trimise către vinovat, care este dus pe un chiparos funest. Acolo, aceşti trişti cântăreţi se adună în jurul lui şi, prin urechi, îi umplu sufletul cu cântări atât de lugubre şi de tragice, încât, amărăciunea durerii tulburându-i întocmirea organelor şi împovărându-i inima, vinovatul se istoveşte văzând cu ochii şi moare sufocat de tristeţe.

Dar un astfel de spectacol nu are loc niciodată; cum regii noştri sunt foarte blânzi, ei nu obligă niciodată pe nimeni să vrea să se răzbune cu preţul unei morţi atât de crude.

Cel care domneşte în prezent este un porumbel atât de paşnic, încât deunăzi, când trebuia să împace două vrăbii, abia am reuşit să-l facem să înţeleagă ce este duşmănia.

Coţofana mea nu putu să ţină un atât de lung discurs fără ca unii dintre cei de faţă să nu bage de seamă: şi cum era bănuită mai demult de oarecare complicitate cu mine, fruntaşii adunării puseră pe un vultur din gardă s-o ia de guler. Regele porumbel sosi tocmai atunci; toată lumea tăcu şi primul lucru care rupse tăcerea fu plângerea marelui cenzor al păsărilor împotriva coţofenei. Regele, înştiinţat despre scandalul pe care-l stârnise, o întrebă cum se numeşte şi de unde mă cunoaşte.

— Sire, răspunse ea foarte tulburată, mă numesc Margot; sunt aici multe păsări de soi care pot garanta pentru mine. Am aflat într-o zi în lumea Pământului, unde m-am născut, de la Vrăbete Guturăitul aici de faţă (care, auzindu-mă strigând în colivie, venise să mă viziteze la fereastra unde era atârnată), că tatăl meu a fost Coadă-scurtă şi mama, Sfarmă-nuci. N-aş fi ştiut asta fără el, căci fusesem smulsă de sub ocrotirea părinţilor mei încă

din leagăn. La câtva timp după aceea, mama muri de amărăciune şi tata, prea bătrân ca să mai aibă alţi copii, disperat că nu avea moştenitori, s-a dus la războiul gaiţelor unde a fost ucis cu o lovitură de cioc în creier. Cei care mă răpiseră erau nişte animale sălbatice numite porcari, care m-au dus să mă vândă la un castel, unde l-am văzut pe acest om pe care îl judecaţi acum. Nu ştiu dacă o făcea din oarecare bunăvoinţă pentru mine, dar avea grijă să spună servitorilor să-mi taie mărunt hrana. Uneori avea bunătatea să mi-o pregătească el însuşi. Dacă mi-era frig iarna, el mă ducea lângă foc, astupa crăpăturile coliviei sau poruncea grădinarului să mă încălzească la piept. Servitorii nu îndrăzneau să mă sâcâie în prezenţa lui şi îmi amintesc că într-o zi m-a salvat din ghearele motanului, unde mă zvârlise micul lacheu al stăpânei mele. Socot că nu va fi nepotrivit să vă arăt pricina acestei barbarii. Ca să fiu pe placul lui Verdelet (acesta-i numele micului lacheu), repetam într-o zi prostiile învăţate de la el. Or, cu toate că le spuneam fără pauză, s-a întâmplat, din nenorocire, să se înşire în următoarea ordine, tocmai când lacheul intra în cameră aducând o veste neadevărată: *Taci din gură, pui de căţea, ai minţit!* Acuzatul de astăzi, cunoscând firea mincinoasă a şarlatanului, şi-a închipuit că putea fi vorba de o profeţie şi a trimis oamenii în localităţile pomenite de Verdelet, ca să cerceteze dacă fusese acolo; s-a dovedit că Verdelet e un făţarnic. Verdelet a fost biciuit şi, ca să se răzbune, Verdelet ar fi izbutit să facă din mine prada motanului, dacă omul acesta n-ar fi fost acolo.

Înclinându-şi capul, regele mărturisi ca era mulţumit de mila pe care mi-o arătase coţofana; îi interzise totuşi să mai stea de vorbă cu mine în secret. Apoi îl întrebă pe avocatul reclamantei dacă era gata să-şi ţină pledoaria. Acesta încuviinţă, făcând un semn cu laba şi iată capetele de acuzare asupra cărora a insistat:

Pledoarie ţinută în faţa Parlamentului păsărilor,
a Camerelor unite,
împotriva unui animal acuzat de a fi om

— Domnilor, reclamanta în procesul acestui criminal este Guillemette Cărnoasa, de origine potârniche, de curând sosită din lumea Pământului, cu pieptul încă deschis de glonţul de plumb cu care au tras în ea oamenii, reclamantă împotriva speciei umane, deci şi împotriva acestui mare trup. Nu ne-ar fi greu să împiedicăm, prin moartea sa, actele de violenţă pe care le-ar putea face; totuşi, cum salvarea sau pierderea a tot ceea ce trăieşte interesează Republica fiinţelor vii, cred că am merita să ne fi născut oameni, adică să fim lipsite de raţiunea şi nemurirea care ne aşază mai presus de ei, dacă le-am semăna prin vreuna din nedreptăţile săvârşite de ei.

Să examinăm deci, domnilor, aspectele dificile ale acestui proces cu toată concentrarea de care sunt capabile spiritele noastre divine.

Nodul problemei constă în a şti dacă acest animal este om; şi apoi, în cazul când am dovedi că este, dacă pentru asta merită moartea.

În ceea ce mă priveşte, nu întâmpin nicio dificultate în a stabili că este om: mai întâi, datorită ororii de care ne-am simţit cuprinse văzându-l, fără a putea spune din ce cauză; în al doilea rând, pentru că râde ca un nebun; în al treilea rând, pentru că plânge ca un prost; în al patrulea rând, pentru că îşi suflă nasul ca un bădăran; în al cincilea rând, pentru că este jumulit ca un râios: în al şaselea rând, pentru că are coada în faţă; în al şaptelea rând, pentru că ţine totdeauna în gură bucăţele pătrate de gresie şi nu are destulă minte nici ca să le scuipe, nici ca să le înghită; în al optulea rând şi în încheiere, pentru că în fiecare dimineaţă îşi ridică ochii, nasul şi ciocul lui mare, îşi lipeşte palmele deschise cu vârful spre cer, făcând din ele una singură, ca şi cum nu i-ar conveni să aibă două libere; îşi rupe picioarele de la jumătate, căzând astfel pe bonturi; apoi, după ce mormăie nişte cuvinte magice, am observat că picioarele rupte se întregesc şi că el se ridică tot aşa de vesel ca mai înainte. Or, dumneavoastră ştiţi, domnilor, că dintre toate animalele numai omul are sufletul atât de negru pentru a se deda la magie şi, în consecinţă, acesta este om. Trebuie să vedem acum dacă, pentru că este om, merită moartea.

Cred, domnilor, că nu s-a pus niciodată la îndoială faptul că toate fiinţele sunt create de maica noastră comună pentru a trăi în societate. Or, dacă dovedesc că omul pare să nu se fi născut decât pentru a nimici societatea, nu voi dovedi că, acţionând împotriva scopului creării sale, merită ca natura să se căiască de opera ei?

Prima şi cea mai importantă lege pentru administrarea unei republici este egalitatea; dar omul n-ar putea s-o respecte veşnic: el se năpusteşte asupra noastră ca să ne mănânce; îşi închipuie că n-am fost create decât pentru el; ia drept argument al pretinsei lui superiorităţi barbaria cu care ne masacrează şi rezistenţa neînsemnată pe care o întâmpină când ne siluieşte slăbiciunea; totodată, nu vrea să-şi recunoască drept stăpâni pajurile, condorii si vulturii pleşuvi, care-i întrec în putere pe cei mai robuşti dintre oameni.

Dar pentru ce această mărime şi dispunere a membrelor ar însemna o deosebire de specie, de vreme ce chiar între ei se întâlnesc pitici şi uriaşi?

Un drept imaginar este şi acela al dominaţiei cu care se laudă; ei sunt, dimpotrivă, atât de predispuşi la servitute încât, de teamă că altfel nu vor putea sluji, îşi vând unii altora propria lor libertate. Astfel tinerii sunt sclavii bătrânilor, săracii ai bogaţilor, ţăranii ai nobililor, prinţii ai monarhilor şi

monarhii înşişi ai legilor pe care le-au instituit. Şi totuşi, aceşti bieţi servi sunt atât de înfricoşaţi că vor rămâne fără stăpâni, încât, ca şi cum s-ar teme că libertatea le-ar putea veni din vreun loc neaşteptat, ei îşi plăsmuiesc zei peste tot, în apă, în aer, în foc, sub pământ; şi-ar face mai degrabă zei din lemn, decât să nu aibă deloc, şi cred chiar că se mângâie cu false speranţe de nemurire, mai puţin datorită spaimei de nefiinţă, cât din teama că nu va avea cine să le poruncească după moarte. Iată straşnicul rezultat al acestei fantastice monarhii şi al acestei dominaţii atât de „naturală" a omului asupra animalelor şi asupra noastră înşine, căci insolenţa lui a ajuns până aici. Drept consecinţă a domniei lui ridicole, el îşi atribuie pur şi simplu dreptul de viaţă şi de moarte asupra noastră; ne întinde capcane, ne leagă, ne aruncă în închisoare, ne taie beregata, ne mănâncă şi îşi face un titlu de nobleţe din putinţa de a le ucide pe cele rămase libere. El îşi închipuie că soarele s-a aprins pentru a-i lumina războiul împotriva noastră; că Natura ne-a îngăduit să ne extindem plimbările în văzduh numai pentru ca el, urmărindu-ne zborul, să poată ticlui auspicii favorabile sau funeste; şi că, atunci când Dumnezeu a pus măruntaie în trupurile noastre, a avut doar intenţia de a face o mare carte în care omul să poată învăţa ştiinţa lucrurilor viitoare.

Ei bine, nu este acesta un orgoliu cu totul insuportabil? Şi merită orgoliosul o pedeapsă mai mică decât aceea de a se naşte om? Totuşi, nu pentru asta insist să-l condamnaţi pe acuzat. Întrucât bietul animal nu are, ca noi, obişnuinţa de a cugeta, îi iert greşelile datorate lipsei de judecată; dar cer să fie pedepsit pentru cele săvârşite cu bună ştiinţă; de pildă, pentru că ne ucide fără a fi atacat de noi; pentru că ne mănâncă, deşi îşi poate potoli foamea cu o hrană mai potrivită şi, ceea ce mi se pare mult mai josnic, pentru că-i perverteşte pe unii dintre noi, cum sunt şoimii şi vulturii, învăţându-i să ne masacreze, să-şi bată joc de noi sau să ne dea pe mâna lui.

Acest argument este el singur destul de puternic pentru a mă determina să cer Curţii ca acuzatul să fie exterminat prin moarte tristă.

Întregul barou se cutremură de groază la gândul unui astfel de supliciu; iată de ce, pentru a tempera această reacţie, regele făcu semn avocatului meu să răspundă.

Era un sturz, mare jurisconsult, care, după ce lovi de trei ori cu laba în ramura pe care era aşezat, se adresă astfel adunării:

— Este adevărat, domnilor, că, fiind cuprins de milă, mi-am luat obligaţia să-l apăr pe acest animal; dar, acum când ar trebui să-mi încep pledoaria, o mustrare de cuget şi o voce tainică îmi interzic să săvârşesc o acţiune atât de detestabilă. Astfel încât, domnilor, vă declar dumneavoastră şi întregii Curţi că, pentru salvarea sufletului meu, nu vreau să contribui în niciun fel la prelungirea vieţii unui monstru ca omul.

Întreaga asistenţă clănţăni din plisc în semn de bucurie şi pentru a saluta sinceritatea unei păsări atât de merituoase.

Coţofana se prezentă ca să pledeze în locul sturzului, dar i se porunci să tacă, din pricină că, fiind hrănita printre oameni şi infectată poate de morala lor, exista temerea ca ea să nu-mi susţină cauza într-un spirit părtinitor, căci Curtea păsărilor nu îngăduie să fie audiat avocatul care este interesat de un client mai mult decât de celălalt, dacă nu poate dovedi că această înclinaţie se datorează convingerii că partea pe care o apără are dreptate.

Când judecătorii mei văzură că nu se mai prezintă nimeni să mă apere, îşi întinseră aripile, le scuturară şi zburară îndată să delibereze.

Majoritatea, cum am aflat ulterior, a cerut cu tărie să fiu exterminat prin moartea tristă; totuşi, când s-a văzut că regele înclina către o moarte mai blândă, şi-au schimbat opinia. Domolindu-se, judecătorii mei, în locul morţii triste de care mă scutiră, găsiră cu cale, pentru a face ca pedeapsa să corespundă uneia dintre crimele mele şi pentru a mă nimici printr-un supliciu care să-mi arate că m-am înşelat, demonstrând neadevărul pretinsei dominaţii a omului asupra păsărilor, să fiu lăsat pradă mâniei celor mai nevolnice dintre zburătoare, ceea ce înseamnă că mă condamnară să fiu mâncat de muşte.

Într-acestea, adunarea s-a sfârşit şi am auzit şoptindu-se că nu s-a procedat la o mai atentă cercetare a împrejurărilor tragediei mele din pricina accidentului uneia dintre păsările din stat, care-şi pierduse cunoştinţa tocmai când voia să se adreseze regelui. S-a crezut că leşinase de groază, privind prea fix un om. Iată de ce s-a dat ordin să fiu dus de acolo.

Sentinţa fusese pronunţată mai înainte şi îndată ce acvila, care era grefier general, a isprăvit să mi-o citească, am văzut de jur-împrejur văzduhul negru de muşte, bondari, albine, ţânţari şi purici care bâzâiau de nerăbdare.

Mă aşteptam ca vulturii să mă poarte ca de obicei, dar în locul lor am văzut un mare struţ negru, care m-a pus călare pe spatele lui, în mod ruşinos (căci această poziţie este cea mai dezonorantă pentru un criminal şi niciodată o pasăre, orice infracţiune ar fi săvârşit, nu suferă o astfel de condamnare).

Arcaşii care m-au escortat la locul supliciului erau cincizeci de condori şi tot atâţia vulturi pleşuvi, deschizând drumul; în urma lor, zbura încet un cortegiu de corbi care croncăneau ceva foarte lugubru şi mi se părea că, de mai departe, cucuvelele le răspundeau.

La plecarea din locul unde se pronunţase sentinţa, două păsări ale paradisului, care primiseră sarcina să mă ajute să mor mai uşor, mi s-au aşezat pe umeri.

Cu toate că sufletul mi-era foarte tulburat de ceea ce mă aştepta, mi-am amintit totuşi aproape toate argumentele prin care ele încercau să mă consoleze.

— Moartea, îmi spuneau ele (cu ciocurile lipite de urechea mea), nu este, fără îndoială, un rău prea mare, de vreme ce Natura, buna noastră mamă, îi obligă pe toţi copiii ei să i se supună; şi nu poate fi o chestiune de mare importanţă, pentru că soseşte în orice clipă şi pentru te miri ce; căci dacă viaţa ar fi atât de minunată, ar fi în puterea noastră să o dăm; sau dacă moartea ar avea urmări atât de importante, cum crezi, n-ar fi în puterea noastră să o dăm. Dimpotrivă, e foarte probabil ca, deoarece animalul începe viaţa prin joc, să o termine în acelaşi mod. Îţi vorbesc astfel pentru că, sufletul tău nefiind nemuritor ca al nostru, poţi socoti, când mori, că totul moare odată cu tine.

Nu te întrista, aşadar, că faci mai devreme ceea ce unii dintre semenii tăi vor face mai târziu. Situaţia lor este mai jalnică decât a ta; căci, dacă moartea este un rău, ea nu este un rău decât pentru cei care trebuie să moară şi ei vor fi, faţă de tine, care nu mai ai decât o oră până ce vei trece dincolo, cincizeci sau şaizeci de ani în situaţia de a trebui să moară. Şi apoi, cel care nu s-a născut nu e nefericit. Or, tu vei fi asemeni celui care nu s-a născut; la o clipă după sfârşitul vieţii, vei fi ceea ce erai o clipă înainte de a o începe şi după trecerea acestei clipe, vei fi mort de tot atât timp ca şi cel care a murit de o mie de secole. Dar, în orice caz, presupunând că viaţa ar fi un bine, aceeaşi coincidenţă care, în infinitatea timpului, a putut face ca tu să exişti, nu poate face ca într-o zi, să exişti încă o dată?

Materia care, tot combinându-se, a ajuns la acest număr, această rânduială şi această ordine necesare plăsmuirii fiinţei tale, poate, combinându-se din nou, să ajungă la rânduiala necesară pentru a face astfel ca tu să simţi că exişti încă o dată? Da; dar, îmi vei spune, nu-mi voi aminti că am mai existat! Hei, frate, dragă, ce te mai interesează, dacă te simţi trăind? Şi apoi, nu se poate întâmpla ca, pentru a te mângâia de pierderea vieţii tale, să-ţi imaginezi tot raţionamentele pe care le înfăţişez acum?

Iată argumente destul de puternice pentru a te obliga să bei această licoare amară cu stoicism, ne-au mai rămas totuşi altele şi mai convingătoare, care te vor îndemna fără îndoială să o doreşti. Trebuie, scumpe frate, să fii convins că, întrucât tu şi celelalte animale sunteţi alcătuite din materie, şi cum moartea, în loc să nimicească materia, nu face decât să-i strice întocmirea, tu trebuie să crezi cu hotărâre că, încetând să fii ceea ce erai, vei începe să fii altceva. Chiar socotind că vei deveni un bulgăre de pământ sau o pietricică, tot vei fi ceva mai puţin rău decât un om. Dar am să-ţi dezvălui un secret, pe care n-aş vrea ca vreuna dintre semenele mele

să-l audă din gura mea: fiind mâncat, cum vei fi, de către micile noastre zburătoare, vei trece în substanţa lor. Da, vei avea onoarea să contribui, deşi orbeşte, la operaţiunile intelectuale ale muştelor noastre şi de a participa, dacă tu însuţi nu raţionezi, la gloria de a le face să raţioneze.

Cam la această parte a exortaţiei, am ajuns la locul destinat supliciului meu.

Erau acolo patru copaci foarte apropiaţi unul de altul; şi aproape la aceeaşi distanţă; pe fiecare dintre ei şi cam la aceiaşi înălţime se cocoţase câte un bâtlan mare. Am fost dat jos de pe struţul negru şi mai mulţi cormorani m-au ridicat până acolo unde mă aşteptau cei patru bâtlani. Aceste păsări, aflate una în faţa celeilalte şi ţinându-se zdravăn fiecare de copacul său, îmi încolăciră cu gâtul lor foarte lung, precum cu o frânghie, care braţele, care picioarele şi mă legară atât de strâns încât, cu toate că fiecare dintre membrele mele nu era fixat decât de gâtul unei singure păsări, nu puteam să fac nici cea mai mică mişcare.

Trebuiau să rămână mult timp în această poziţie, căci am auzit cum cormoranii care mă ridicaseră până la ei au primit poruncă să se ducă să pescuiască pentru bâtlani şi să le pună mâncarea în plisc.

Se mai aştepta doar venirea muştelor, care nu despicaseră aerul cu un zbor la fel de rapid ca al nostru; totuşi, le-am auzit curând apropiindu-se.

Primul lucru pe care l-au făcut a fost să-şi împartă corpul meu, şi cu atâta răutate, încât ochii au fost atribuiţi albinelor, ca să mi-i crape mâncându-mi-i; urechile – bondarilor, pentru a le asurzi şi a le devora în acelaşi timp; umerii – puricilor, ca să mi-i acopere de pişcături care produc mâncărime; şi aşa mai departe. Abia auzisem toate aceste planuri, că am şi văzut călăii apropiindu-se. Se părea că toţi atomii din care e compus aerul se transformaseră în muşte; căci cu greu ajungeau până la mine două sau trei raze de lumină, părând că abia reuşesc să se strecoare printre batalioanele atât de dese şi de apropiate de trupul meu.

Dar pe când fiecare dintre ele îşi alegea cu plăcere locul pe care trebuia să-l muşte, deodată le-am văzut retrăgându-se şi, în vârtejul unor strigăte nesfârşite, care răsunau până în nori, am desluşit de mai multe ori cuvântul *Graţiere! Graţiere! Graţiere!*

Apoi două turturele s-au apropiat de mine. La sosirea lor, toate funestele instrumente ale morţii mele s-au împrăştiat; am simţit cum bâtlanii slăbesc cercurile lungilor gâturi care mă încolăciseră şi cum corpul meu răstignit cade din vârful celor patru copaci până la picioarele lor.

M-aşteptam ca în urma acestei căzături să mă zdrobesc de vreo stâncă; dar la capătul fricii mele am fost foarte uimit să mă trezesc călare pe un struţ alb, care porni în galop îndată ce mă simţi în spinare.

M-a dus pe alt drum decât cel pe care venisem, căci mi-aduc aminte că am străbătut o pădure mare de mirt şi o alta de terebint, ajungând la o pădure întinsă de măslini, unde mă aştepta regele porumbel în mijlocul întregii sale curţi.

Îndată ce mă văzu, el făcu semn să fiu ajutat să cobor. Doi vulturi din gardă îmi întinseră labele şi mă purtară până lângă prinţul lor.

Ca să-mi arăt respectul, am vrut să îmbrăţişez şi să sărut micii pinteni ai majestăţii sale, dar regele nu m-a lăsat.

— Te întreb, zise el, dacă cunoşti această pasăre.

Mi-a fost arătat un papagal care începu să se rotească şi să bată din aripi, văzând că-l privesc cu atenţie. Am strigat drept răspuns:

— Mi se pare că l-am văzut undeva; dar frica şi bucuria au amestecat toate în mintea mea în asemenea măsură încât nu pot încă să-mi dau seama unde a fost asta.

La aceste cuvinte, papagalul veni să-mi mângâie obrajii cu aripile şi-mi zise:

— Cum, nu-l mai cunoşti pe Cezar, papagalul verişoarei dumitale, datorită căruia ai susţinut de atâtea ori că păsările gândesc? Eu sunt acela care, în timpul procesului, am vrut, după şedinţă, să declar cât îţi sunt de obligat; dar durerea de a te vedea într-un atât de mare pericol m-a făcut să-mi pierd cunoştinţa.

Spusele lui îmi deschiseră ochii. Recunoscându-l, l-am îmbrăţişat şi l-am sărutat; iar el m-a îmbrăţişat şi m-a sărutat la rândul lui.

— Aşadar, i-am zis, tu eşti, bietul meu Cezar, cel căruia i-am deschis colivia pentru a-i reda libertatea răpită de tiranicul obicei al lumii noastre?

Regele întrerupse dezmierdările noastre şi-mi vorbi astfel:

— Omule, la noi o faptă bună nu rămâne niciodată nerăsplătită; iată de ce, cu toate că fiind om, meriţi să mori fie şi numai fiindcă te-ai născut, Senatul îţi dăruieşte viaţa. El poate adăuga această recunoştinţă la inteligenţa cu care natura ţi-a luminat instinctul, când te-a făcut să ghiceşti în noi raţiunea pe care nu erai în stare s-o cunoşti. Mergi, deci, în pace şi trăieşte fericit!

Dădu cu voce joasă câteva porunci şi struţul meu alb, condus de două turturele, mă scoase din adunare.

După ce mă purtă în galop cam jumătate de zi, mă lăsă lângă o pădure, în care am intrat îndată după plecarea lui. Acolo, am început să gust plăcerea libertăţii şi pe aceea de a mânca mierea care se scurgea pe scoarţa copacilor.

Cred că nu mi-aş fi sfârşit niciodată plimbarea, dacă trupul meu ar fi putut să reziste ostenelii; căci felurimea locurilor mă făcea să descopăr mereu câte un lucru şi mai frumos decât celelalte. Dar cum am ajuns să fiu cu totul moleşit de oboseală, m-am lăsat uşor pe iarbă.

Întins astfel la umbra copacilor, mă simţeam îmbiat la somn de răcoarea plăcută şi de liniştea singurătăţii, când un zgomot vag de voci nedesluşite, care părea să fâlfâie în jurul meu, mă făcu să tresar.

Terenul părea foarte neted şi nu era presărat cu niciun tufiş care ar fi putut să pună stavilă vederii; iată de ce câmpul meu de observaţie se întindea până departe printre copaci. Totuşi, murmurul care-mi ajungea la ureche nu putea veni decât de undeva de foarte aproape, aşa că, devenind şi mai atent, am auzit foarte limpede un şir de cuvinte greceşti; printre persoanele multe la număr care discutau, una se exprima astfel:

— Domnule doctor, unul dintre aliaţii mei, Ulmul cu trei vârfuri, mi-a trimis un cintezoi prin care mă anunţă că e bolnav de o febră cronică şi de o boală a muşchiului de care e acoperit din cap până-n picioare. În numele prieteniei pe care mi-o porţi, te rog să-i prescrii ceva.

Câtva timp n-am auzit nimic; dar apoi mi s-a părut că desluşesc următorul răspuns:

— Chiar dacă Ulmul cu trei vârfuri n-ar fi aliatul dumitale; şi chiar dacă nu dumneata, care mi-eşti, prieten, ci altcineva, din cu totul altă specie, mi-ar adresa această rugăminte, profesia mea mă obligă să dau ajutor oricui. Comunică-i deci Ulmului cu trei vârfuri că, pentru a se vindeca, trebuie să soarbă cât mai multă umezeală şi cât mai puţină uscăciune; că, în acest scop, trebuie să-şi dirijeze firişoarele rădăcinilor către locul cel mai jilav, să nu discute decât despre lucruri vesele şi să asculte în fiecare zi cântecele unor privighetori măiestre. Îţi va transmite cum se simte după acest regim de viaţă; şi apoi, potrivit mersului bolii, după ce-i vom cunoaşte umorile, o barză dintre prietenele mele îi va administra o clismă care-l va face să intre în convalescenţă.

Isprăvindu-se aceste cuvinte, n-am mai auzit nici cel mai mic zgomot; doar după un sfert de ceas, o voce pe care n-o remarcasem încă îmi ajunse la ureche; şi iată ce spunea:

— Hei, Despicatule, dormi?

O altă voce răspunse:

— Nu, Scoarţă lucitoare; de ce?

Cea care rupsese tăcerea reluă:

— Pentru că mă simt tulburat aşa cum suntem de obicei când animalele numite oameni se află în preajma noastră; şi aş vrea să te întreb dacă simţi acelaşi lucru.

Trecu o vreme, ca şi cum cel interpelat ar fi vrut să-şi pună la treabă simţurile cele mai ascunse. Apoi strigă:

— Dumnezeule, ai dreptate şi-ţi jur că organele mele sunt atât de impregnate de emanaţiile pe care le exală omul, încât ori mă înşel ca nimeni altul în lume, ori cineva se află foarte aproape de noi.

Atunci se auziră mai multe voci amestecate care spuneau că, fără îndoială, se simţea prezenţa unui om.

În zadar priveam în toate părţile, căci nu reuşeam să descopăr de unde vin vocile. După ce mi-am revenit puţin din spaima care mă înlemnise, am răspuns celei care mi se păruse că întreabă dacă era acolo un om că, într-adevăr, era. Am continuat îndată:

— Dar vă rog, oricine aţi fi voi cei care-mi vorbiţi, să-mi spuneţi unde vă aflaţi.

O clipă mai târziu, am ascultat aceste cuvinte:

— Ne aflăm lângă tine; ochii tăi ne privesc şi tu nu ne vezi! Uită-te la stejarii spre care simţim că ai privirea aţintită; noi îţi vorbim, şi dacă te miri că vorbim o limbă folosită în lumea de unde vii, să ştii că strămoşii noştri dintâi sunt originari de acolo; ei locuiau în Epir, în pădurea din Dodona, unde bunătatea lor naturală îi făcea să dea oracole celor îndureraţi, care-i consultau. În acest scop, învăţaseră limba greacă, cea mai răspândită atunci, pentru a se face înţeleşi; şi deoarece ne tragem din ei, din tată în fiu, darul profeţiei a ajuns până la noi. Or, trebuie să ştii că un mare vultur, căruia strămoşii noştri din Dodona îi oferiseră adăpost, întrucât nu putea vâna din pricina unei mâini rupte, se hrănea cu ghinda din crengile lor, când, într-o zi, nemaivrând să trăiască într-o lume unde suferea atât, îşi luă zborul spre Soare şi-şi urmă călătoria în chip atât de norocos, încât ajunse pe globul luminos unde ne aflăm; dar, la sosire, căldura din jur îl făcu să vomite: el se uşură de o ghindă încă nedigerată; această ghindă încolţi şi din ea crescură stejarii care fură strămoşii noştri.

Tată cum ne-am schimbat locuinţa. Dar cu toate că ne auzi vorbind o limbă omenească, asta nu înseamnă că şi ceilalţi copaci se exprimă în acelaşi fel; doar noi, stejarii, urmaşii pădurii din Dodona, vorbim ca voi; cât despre celelalte plante, ele au un alt fel de a comunica. Ai luat seama la vântul domol care adie totdeauna la marginea pădurilor? Este suflul vocii lor; şi acest murmur sau acest zgomot uşor care tulbură liniştea sacră a singurătăţii este tocmai graiul lor. Şi cu toate că zgomotul pădurilor pare totdeauna acelaşi, e totuşi atât de deosebit, încât fiecare specie de plantă şi-l păstrează pe al său, astfel că mesteacănul nu vorbeşte ca arţarul, nici fagul ca vişinul. Dacă oamenii fără minte din lumea dumitale m-ar auzi vorbind astfel, ar crede că sub scoarţa mea e închis un diavol; căci departe de a-şi închipui că am putea judeca, ei nu se gândesc nici măcar că am fi înzestraţi cu sensibilitate; cu toate că, în fiecare zi, pot să vadă cum, la prima lovitură a

tăietorului de lemne, securea intră în carnea copacului de patru ori mai mult decât la a doua şi că ar trebui să presupună că, fără îndoială, prima lovitură l-a surprins şi l-a izbit pe neaşteptate; îndată ce durerea l-a pus în gardă, copacul s-a strâns în el însuşi, şi-a adunat puterile pentru a lupta, s-a pietrificat, parcă pentru a rezista durităţii armelor duşmanului. Dar scopul meu nu este de a-i face pe orbi să înţeleagă ce e lumina; un individ înseamnă pentru mine întreaga specie şi întreaga specie înseamnă doar un individ, când individul nu e contaminat de erorile speciei; fii deci atent, căci vorbindu-ţi, mi se pare că vorbesc întregului gen uman.

Vei şti deci, mai întâi, că aproape toate concertele păsărilor sunt compuse pentru a-i slăvi pe arbori; iar în schimbul preocupării de a celebra faptele noastre frumoase, noi ne dăm osteneala de a le ascunde cuiburile; căci să nu-ţi închipui, când descoperi cu atâta greutate unul din cuiburile lor, că asta se datorează prudenţei cu care l-au ascuns. Însuşi copacul şi-a încovoiat crengile în jurul cuibului pentru a apăra de cruzimea omului familia oaspetelui său. Ca să te convinşi, uită-te la cuiburile celor născuţi ca să distrugă păsările, semenele lor, ca ereţii, ulii, găile, şoimii etc.; sau care nu vorbesc decât pentru a se certa, cum sunt gaiţele şi coţofenele; sau cărora le face plăcere să înfricoşeze, ca bufniţele şi cucuvelele. Vei vedea că aceste cuiburi sunt abandonate în văzul tuturor, pentru că arborii şi-au îndepărtat ramurile de ele, ca să le lase pradă oricui.

Dar nu e nevoie de atâtea amănunte pentru a dovedi că arborii exercită toate funcţiile voastre trupeşti şi sufleteşti. Există printre voi cineva să nu fi observat că primăvara, când soarele ne-a desfătat scoarţa cu o sevă roditoare, ne alungim crengile şi le întindem, încărcate de fructe, spre glia de care suntem îndrăgostiţi? La rândul ei, glia se întredeschide, pătrunsă de aceeaşi ardoare, şi se apropie de crengile noastre, pentru a se uni cu ele; iar crengile, stăpânite de o plăcere fără seamăn, descarcă în sânul ei sămânţa pe care arde de dorinţa de a o primi. Îi trebuie totuşi nouă luni pentru a plămădi embrionul înainte de a-l scoale la lumină; dar arborele, soţul ei, temându-se ca frigul iernii să nu dăuneze sarcinii, se despoaie de veşmântul său verde pentru a o acoperi, mulţumindu-se, ca să-şi ascundă cumva goliciunea, cu o veche mantie de frunze moarte.

Ei bine, voi oamenii priviţi mereu aceste lucruri şi nu meditaţi asupra lor niciodată; sub ochii voştri s-au petrecut altele şi mai convingătoare, care nici măcar nu i-au clintit pe cei îndărătnici.

Urmăream cu mare atenţie spusele acestei voci arboricole şi aşteptam urmarea, când ea se curmă brusc, aşa cum se întâmplă cu un om căruia i se taie răsuflarea.

Văzând că tace cu încăpăţânare, am implorat-o, invocând toate lucrurile despre care credeam ca pot s-o mişte mai mult, să binevoiască să continue instrucţia unei persoane care nu înfruntase primejdiile unei atât de lungi călătorii decât pentru a învăţa. Auzeam în acest timp două sau trei voci care-i adresau aceleaşi rugăminţi, din dragoste pentru mine şi am deslușit una care-i spunea, ca şi cum ar fi fost supărată:

— Prea bine, dacă vrei să-ţi cruţi plămânii, odihneşte-te; am să-i spun eu povestea copacilor îndrăgostiţi.

— O, oricine ai fi – am strigat eu, căzând în genunchi – cel mai înţelept dintre toţi stejarii Dodonei care binevoieşti să-ţi dai osteneala a mă instrui, să ştii ca lecţia nu se adresează unui ingrat; căci dacă mă voi întoarce odată pe globul meu natal, mă leg să scriu despre minunile la care îmi faceţi cinstea de a putea fi martor.

Tocmai sfârşeam cu această asigurare, când am auzit aceeaşi voce urmând astfel:

— Priveşte, omuleţule: la doisprezece sau cincisprezece paşi de mâna dumitale dreaptă, vei vedea doi copaci gemeni, de talie mijlocie, care, unindu-şi crengile şi rădăcinile, se străduiesc prin tot felul de mijloace să devină unul singur.

Mi-am întors privirea către aceste plante ale dragostei şi am observat că frunzele amândurora, mişcate de o emoţie aproape voită, fremătau trezind un murmur atât de uşor încât abia atingea urechea, cu toate că s-ar fi zis că, prin ei, încercau să întrebe şi să-şi răspundă.

După ce a trecut timpul necesar pentru a observa această plantă dublă, bunul meu prieten stejarul şi-a reluat astfel firul istorisirii:

— Nu se poate să fi trăit atât fără să cunoşti faimoasa prietenie dintre Pilade şi Oreste.

Ţi-aş înfăţişa toate bucuriile unei blânde pasiuni şi ti-aş povesti toate minunile cu care aceşti îndrăgostiţi şi-au uimit secolul, dacă nu m-aş teme că atâta lumină ar putea să-ţi rănească ochii raţiunii; iată de ce-i voi zugrăvi pe aceşti doi tineri sori doar în momentul eclipsei lor.

E de-ajuns deci să ştii că, într-o zi, viteazul Oreste, aflându-se în toiul unei bătălii, îl căuta pe iubitul său Pilade, pentru a se bucura de fericirea de a învinge sau de a muri în prezenţa lui. Când îl zări în mijlocul a o sută de braţe de fier ridicate asupră-i, vai, ce se întâmplă cu el? Disperat, se năpusti printr-o pădure de suliţe, strigă, urlă, spumegă de furie. Dar cât de neconvingător exprim oroarea mişcărilor acestui inconsolabil! Îşi smulse părul din cap, îşi muşcă mâinile, îşi deschise rănile cu unghiile. Şi încă sunt nevoit să spun, la capătul acestei relatări, că mijlocul de a-i descrie durerea a pierit odată cu el. Când credea că-şi poate croi drum cu sabia ca să-i dea

ajutor lui Pilade, un munte de oameni nu-l lăsa să treacă. El pătrunse totuşi prin el; şi după ce păşi multă vreme pe trofeele însângerate ale victoriei sale, se apropie pe nesimţite de Pilade; dar i se păru ca Pilade e atât de aproape de moarte, încât abia mai îndrăzni să se apere de duşmani, de teamă să nu supravieţuiască aceluia pentru care trăia. S-ar fi zis chiar, văzându-i ochii pătrunşi de umbrele morţii, că încerca să-i otrăvească, privindu-i, pe ucigaşii prietenului său. În sfârşit, Pilade se prăbuşi fără viaţă; şi îndrăgostitul Oreste, care simţea şi el că viaţa îl părăseşte, o reţinu până ce, căutând printre morţi cu ochi rătăciţi şi găsindu-l pe Pilade, îşi lipi buzele de ale lui, vrând parcă să-şi proiecteze sufletul în trupul prietenului său.

Cel mai tânăr dintre aceşti eroi expiră de durere pe cadavrul prietenului său mort şi din putrezimea trunchiurilor lor, care îngrăşase fără îndoială pământul, se văzu cum cresc, printre oasele albite ale scheletelor, doi copăcei a căror tulpină şi ale căror crengi, amestecându-se laolaltă, păreau că nu se grăbesc sa crească decât pentru a se întrepătrunde mai mult. S-a înţeles că îşi schimbaseră înfăţişarea fără să uite ceea ce fuseseră;[83] căci mugurii lor parfumaţi se plecau unul spre altul şi se încălzeau cu boarea lor ca pentru a se ajuta să înflorească mai repede. Dar ce să mai spun despre împărţeala plină de dragoste care făcea să dureze însoţirea lor! Niciodată seva, care le slujeşte drept hrană, nu li se oferea fără ca ei să o împartă cu politeţe; niciodată unul nu era prost hrănit, fără ca inaniţia să nu-l chinuiască şi pe celălalt; sugeau amândoi pe dinăuntru la pieptul doicii lor, aşa cum faceţi voi pe dinafară. În sfârşit, preafericiţii îndrăgostiţi produseră mere, dar nişte mere miraculoase, care făcură şi mai multe minuni decât părinţii lor. Cum mâncai mere dintr-unul, te îndrăgosteai pătimaş de oricine mâncase din fructele celuilalt. Şi asta se petrecea aproape în fiecare zi, pentru că ramurile lui Pilade le îmbrăţişau sau erau îmbrăţişate de cele ale lui Oreste; şi fructele lor aproape gemene nu se puteau hotărî să se îndepărteze unul de altul.

Natura diferenţiase totuşi energia dublei lor esenţe cu atâta băgare de seamă, încât atunci când fructul unuia dintre copaci era mâncat de un bărbat şi fructul celuilalt copac de un alt bărbat, se năştea o prietenie reciprocă; şi când acelaşi lucru se petrecea cu două persoane de sex diferit se năştea dragostea, dar o dragoste puternică, păstrând totdeauna caracteristicile

---

[83] Potrivit surselor mitologice, prietenia dintre Oreste şi Pilade nu s-a sfârşit într-un chip atât de trist. Cyrano pare să fi apelat la un pasaj din cartea a X-a a Eneidei lui Virgiliu, ai cărui eroi sunt însă tinerii troieni Nisus şi Euriale, pomeniţi mai târziu în povestea stejarului. Trecerea în regnul vegetal este şi ea o invenţie a autorului (n.t.).

originii sale; căci cu toate că acest fruct îşi modela efectul după capacitate, înmuindu-şi virtutea într-o femeie, el păstra totuşi un nu ştiu ce bărbătesc.

Trebuie să mai remarcăm că acela dintre cei doi care mâncase mai mult era şi cel mai iubit. Acest fruct nu putea să nu fie şi foarte dulce şi foarte frumos, nimic nefiind atât de dulce şi de frumos ca prietenia. Aşadar, faima i-au adus-o aceste două calităţi, de frumos şi de bun, care nu se întâlnesc deloc într-o singură fiinţă. O, de câte ori, graţie miraculoasei sale însuşiri, n-a multiplicat el exemplul lui Oreste şi Pilade! Lumea a cunoscut după aceea pe Hercule şi Tezeu, Achile şi Patrocle, Nisus şi Euriale; într-un cuvânt, nenumăraţi oameni care, prin prietenii mai mult decât omeneşti, şi-au consacrat numele în templul eternităţii...

Lăstari ai acestor copaci au fost duşi în Peloponez, unde au împodobit parcul de exerciţii în care tebanii instruiau tineretul. Aceşti copaci gemeni erau plantaţi în linie şi în anotimpul în care fructele atârnau de ramuri, tinerii care mergeau zilnic în parc, ispitiţi de frumuseţea lor, nu se abţinură să le mănânce; ca de obicei, ardoarea lor le simţi îndată efectul. Fură văzuţi dăruindu-şi sufletul unii altora, fiecare devenind jumătatea altuia, trăind mai puţin pentru el decât pentru prietenul său, şi cel mai laş săvârşind pentru acest prieten fapte îndrăzneţe.

Această boală cerească le înfierbântă sângele cu o atât de nobilă ardoare încât, potrivit sfatului celor mai înţelepţi, ceata de îndrăgostiţi fu înrolată pentru război în aceeaşi companie. Datorită acţiunilor eroice pe care le săvârşea, ea a fost numită apoi ceata sacră. Isprăvile ei au întrecut cu mult aşteptările Tebei; căci, în luptă, fiecare dintre aceşti viteji, pentru a-şi apăra iubitul sau pentru a merita de-a fi iubit, se încumeta în isprăvi atât de incredibile, încât antichitatea n-a văzut nimic asemănător; astfel că, atâta vreme cât a fiinţat această companie de îndrăgostiţi, tebanii, care erau socotiţi înainte cei mai proşti dintre greci, au bătut şi au dominat, începând cu lacedemonienii, cele mai războinice popoare ale Pământului.

Dar pe lângă numărul nesfârşit de acţiuni demne laudă produse de aceste mere, tot ele au fost şi pricina unor întâmplări foarte ruşinoase.

Mirra, tânără fecioară de neam ales, a mâncat mere împreună cu tatăl ei, Cinir; din nenorocire, un măr era din seminţia lui Pilade, iar celălalt din a lui Oreste. Dragostea copleşi îndată natura şi o reduse într-atât la tăcere, încât Cinir putea să jure: „Sunt propriul meu ginere!", iar Mirra: „Sunt mama mea vitregă". Cred că, pentru a vă dezvălui în întregime această fărădelege, e destul să adaug că, după nouă luni, tatăl deveni străbunul celor pe care-i zămislise şi fiica îşi născu fraţii.

Hazardul nu se mulţumi cu această crimă; el vru ca un taur, pătrunzând în grădinile regelui Minos, să găsească sub un copac, cel al lui Oreste, câteva

mere pe care le înghiţi; spun din nenorocire, pentru că regina Pasife mânca în fiecare zi astfel de fructe. Iată-i deci îndrăgostiţi peste măsură unul de altul. Nu voi arăta desluşit nemăsurata plăcere a simţurilor; e de ajuns să spun că Pasife s-a cufundat într-o fărădelege nemaiîntâlnită până atunci.

În vremea aceea, faimosul sculptor Pigmalion cioplea o Veneră de marmură în palatul regal. Regina, care ţinea la meşterii buni, îi dărui două din aceste mere; el îl mâncă pe cel mai frumos şi, pentru că apa, care, cum ştiţi, e trebuincioasă la tăierea marmurii, îi lipsea tocmai atunci, umezi statuia cu sucul celuilalt. Pătrunsă de suc, marmura s înmuie puţin câte puţin; şi vajnica însuşire a mărului, săvârşindu-şi lucrarea potrivit planului meşterului, reproduse înăuntrul formei trăsăturile pe care le întâlnise la suprafaţă, dilatând, încălzind şi colorând, potrivit naturii locurilor aflate în drumul său. În sfârşit, prinzând viaţă şi cuprinsă de pasiunea mărului, marmura îl îmbrăţişă pe Pigmalion cu întreaga vigoare a inimii sale; şi Pigmalion, stăpânit de aceeaşi dragoste, o primi drept femeia sa.

În aceeaşi provincie, tânăra Ifis mâncă din fruct împreună cu frumoasa Yante, însoţitoarea ei, în împrejurările cuvenite pentru a da naştere unei prietenii reciproce. Ospăţul avu efectul său obişnuit; dar pentru că lui Ifis îi plăcuse foarte mult gustul fructelor, ea mâncă atâtea, încât prietenia, crescând cu numărul merelor de care nu se mai sătura, căpătă toate funcţiile dragostei şi această dragoste, sporind puţin câte puţin, deveni mai bărbătească şi mai viguroasă. Căci cum întregul său trup, îmbibat de acest fruct, ardea de dorinţa de a săvârşi mişcări care să corespundă înflăcărării sale, el îşi frământă substanţa cu atâta energie, încât îşi plămădi organe mult mai puternice, capabile să-i urmeze gândul şi să dea deplină satisfacţie dragostei sale, în măsura ei cea mai virilă, Ifis devenind aşadar ceea ce trebuie să fii pentru a te însoţi cu o femeie.

Aş spune că această aventură e un miracol, dacă mi-ar rămâne un calificativ pentru întâmplarea care urmează.

Un tânăr desăvârşit, numit Narcis, meritase prin dragostea sa afecţiunea unei fete foarte frumoase, pe care poeţii au cântat-o sub numele de Eco; dar cum ştii că femeile, mai mult decât cei de gen masculin, nu sunt niciodată iubite atât cât ar dori, auzind laude la adresa merelor lui Oreste, ea făcu astfel încât să primească din mai multe locuri; şi întrucât, mereu temătoare, îşi spunea că fructele unui arbore ar putea să aibă mai puţină vigoare decât cele ale celuilalt, vru ca el să guste din ambele feluri; dar abia le înghiţi, că imaginea lui Eco i se şterse din memorie şi toată dragostea i se întoarse către cel care mistuise fructul; Narcis deveni astfel cel care iubeşte şi cel iubit, căci substanţa extrasă din mărul lui Pilade se uni înăuntrul lui cu aceea din mărul lui Oreste. Fructul geamăn răspândit în întreaga masa a sângelui

său îi aţâţa toate părţile trupului, făcându-le să se mângâie; inima lui, în care se scurgea dubla lor virtute, îşi răspândi flăcările în interior; toate membrele, însufleţite de pasiunea lui, vrură să se întrepătrundă. Până şi imaginea lui, arzând în răcoarea fântânilor, îi atrăgea trupul pentru a se uni cu el; pe scurt, bietul Narcis se îndrăgosti pătimaş de sine însuşi.

Nu te voi plictisi povestindu-ţi jalnicul lui sfârşit; în vremurile vechi s-a vorbit destul despre asta. Aşa încât voi folosi mai bine timpul istorisindu-ţi alte două întâmplări.

Află aşadar că frumoasa Salmacis şi păstorul Hermafrodit se iubeau, fără a depăşi limitele îngăduite de faptul că locuiau aproape, când destinul, căruia-i place să tulbure vieţile cele mai liniştite, făcu astfel ca, în timpul unor jocuri, premiul pentru frumuseţe şi cel pentru alergare fiind două dintre aceste mere, Salmacis să-l câştige pe unul şi Hermafrodit pe celălalt. Ele fuseseră culese odată, dar de pe crengi diferite, aceste fructe ale dragostei amestecându-se cu atâta viclenie, încât unul de-al lui Pilade se întâlnea totdeauna cu unul de-al lui Oreste; aceasta era pricina pentru care, părând gemene, se desprindea de obicei un cuplu. Frumoasa Salmacis îşi mâncă mărul şi curtenitorul Hermafrodit îl puse pe al său în desagă. Pătrunsă de ardoarea mărului şi de aceea a mărului păstorului, care începea să se înfierbânte în desagă, Salmacis se simţi atrasă către el de fluxul şi refluxul înclinaţiei mărului său faţă de celălalt.

Părinţii păstorului, dându-şi seama de dragostea nimfei, încercară s-o întreţină şi s-o amplifice, datorită folosului la care se aşteptau în urma acestei alianţe. Iată de ce, auzind că merele gemene sunt lăudate drept un fruct al cărui suc predispune sufletele la iubire, distilară acest suc şi găsiră mijlocul de a-l face pe fiul lor şi pe iubita lui să bea din chintesenţa cea mai pură. Energia sublimată în cel mai înalt grad la care putea ajunge aprinse în inimile îndrăgostiţilor o dorinţă atât de înfocată de a se uni, încât, cum se văzură, Hermafrodit fu absorbit de Salmacis, iar Salmacis se topi în braţele lui Hermafrodit. Ei trecură unul într-altul şi din două persoane de sex diferit formară un dublu nu ştiu ce, care nu eră nici bărbat, nici femeie. Când Hermafrodit vru să se bucure de Salmacis, se pomeni că e nimfa; şi când Salmacis vru ca Hermafrodit s-o îmbrăţişeze, simţi că e păstorul. Acest dublu nu-ştiu-ce îşi păstra totuşi unitatea; el zămislea şi concepea, fără să fie nici bărbat, nici femeie; în sfârşit, natura a făcut să se vadă o minune care, cu toate eforturile ei, a rămas de atunci unică.

Ei bine, nu sunt uimitoare istoriile astea? Ba sunt, căci să vezi o fiică împreunându-se cu tatăl său, o tânără prinţesă satisfăcând dorinţele unui taur, un bărbat năzuind să posede o piatră, o femeie măritându-se cu sine însăşi, o alta celebrând ca fată o căsătorie pe care o săvârşeşte ca băiat,

începând să fie bărbat fără a începe să fie femeie, devenind geamăn în afara pântecului mamei şi pereche a unei persoane cu care nu e rudă, toate acestea sunt foarte departe de căile obişnuite ale naturii, şi totuşi, ceea ce am să-ţi povestesc te va surprinde şi mai mult.

În somptuoasa diversitate a tuturor felurilor de fructe aduse din cele mai îndepărtate ţinuturi pentru ospăţul de nuntă al lui Cambise, i-a fost prezentat un altoi de Oreste pe care-l grefă pe un platan; şi printre alte delicatese, la desert i s-au servit mere din acel copac.

Pofta îi făcu să mănânce multe fructe şi, cum substanţa lor se prefăcuse, după cele trei coaceri, într-un germen desăvârşit, acesta formă în pântecele reginei embrionul fiului său Artaxerse, căci toate particularităţile vieţii lui i-au făcut pe medici să presupună că a fost conceput astfel.

Când tânăra inimă a acestui prinţ ajunse la vârsta dezlănţuirilor iubirii, se observă că nu semenii săi îl făceau să suspine; nu-i plăceau decât copacii, livezile şi pădurile; dar mai presus de toate cele care păreau să-l impresioneze, frumosul platan pe care tatăl său, Cambise, grefase odinioară altoiul de Oreste, îl făcu să se mistuie de dragoste.

Artaxerse urmărea cu atâta atenţie dezvoltarea platanului, încât părea să crească odată cu crengile acestui copac; îl îmbrăţişa în fiecare zi; în somn, îl visa doar pe el; şi sub contururile verzilor sale tapiserii, rezolva toate problemele. Se văzu că platanul, cuprins de aceeaşi pasiune, îi primea mângâierile cu încântare, căci mereu, fără nicio cauză vădită, frunzele lui se agitau şi parcă tresăreau de bucurie, crengile se încovoiau în cerc asupra capului tânărului, ca pentru a închipui o coroană şi coborau atât de aproape de chipul lui, încât era uşor de înţeles că o făcea mai curând pentru a-l săruta, decât datorita înclinaţiei firești de a tinde spre pământ. Se observa chiar că, împins de gelozie, îşi rânduia frunzele şi le îndesa, de teamă ca razele soarelui, strecurându-se printre ele, să nu-l sărute ca şi el. Cât despre rege, iubirea lui nu mai cunoscu niciun hotar. El puse să i se aşeze patul sub platan şi platanul, neştiind cum să răspundă altfel la atâta prietenie, îi dădea ce au mai scump copacii: mierea şi roua pe care le picura în fiecare dimineaţă asupra lui.

Mângâierile lor ar fi durat mai mult, dacă moartea, vrăjmaşa lucrurilor frumoase, nu le-ar fi făcut să se sfârşească; Artaxerse îşi dădu duhul de prea multă dragoste, în îmbrăţişările scumpului său platan; şi perşii, îndureraţi de pierderea unui prinţ atât de bun, hotărâră, pentru a-i mai da o mulţumire după moarte, ca trupul să-i ars cu crengile acestui copac, fără adausul vreunui alt fel de lemn.

Când rugul fu aprins, flacăra lui se împleti cu aceea a grăsimii corpului; şi coamele lor arzătoare, încolăcindu-se una în jurul alteia, se înălţară în formă de piramidă până la o înălţime unde nu mai puteau fi văzute.

Acest foc pur şi subtil nu se risipi pe drum; când ajunse în Soare, spre care tinde, cum ştii, orice substanţă pură, el constitui germenul mărului lui Oreste, pe care-l vezi acolo, în dreapta.

Or, sămânţa acestui fruct s-a pierdut în lumea voastră; şi iată cum s-a petrecut nenorocirea:

Taţii şi mamele care, cum ştii, se călăuzesc numai după interes în cârmuirea familiilor lor, de supărare că, îndată ce gustau din aceste mere, copiii dăruiau prietenului tot ce aveau, prefăcură în cenuşă toţi copacii pe care putură să-i descopere. Specia dispărând, nu mai există niciun prieten adevărat.

Pe măsură ce arborii fură distruşi prin foc, ploile căzute asupra cenuşii o oxidară, astfel că această sevă congelată se petrifică, tot aşa cum umoarea ferigii arse se preface în sticlă; în felul acesta au luat naştere din cenuşa copacilor gemeni, în toate regiunile Pământului, două pietre metalice numite astăzi fierul şi magnetul; din pricina afinităţii dintre fructele lui Pilade şi cele ale lui Oreste, a căror însuşire au păstrat-o, aceste pietre tind mereu să se îmbrăţişeze; dacă bucata de magnet e mai mare, atrage fierul; dacă piesa de fier o întrece pe cealaltă, ea atrage magnetul, cum se întâmpla odinioară cu miraculosul efect al merelor lui Pilade şi Oreste, cel care mâncase mai mult dintr-unele fiind mai iubit de cel care mâncase din celelalte.

Or, fierul se hrăneşte cu magnet şi magnetul se hrăneşte cu fier atât de vădit, încât primul rugineşte şi al doilea îşi pierde forţa dacă nu sunt aşezate alături pentru a recâştiga ceea se pierde din substanţa lor.

Ai observat vreodată cum reacţionează pilitura de fier la apropierea unui magnet? Într-o clipă, magnetul e acoperit de aceşti atomi metalici; şi ardoarea amoroasă cu care se agaţă de el este atât de bruscă şi de nerăbdătoare, încât, după ce-l îmbrăţişează în întregime, ai spune că nu există un grăunte de magnet care să nu vrea să sărute un grăunte de fier, şi un grăunte de fier care să nu vrea să se împreune cu un grăunte de magnet; căci nefiind aproape, fierul şi magnetul desprind necontenit din masa lor mici corpuri mobile şi le trimit în căutarea a ceea ce iubesc. Dar când îşi ating ţinta, nemaiavând nimic de dorit, fiecare îşi încheie călătoria şi magnetul îşi foloseşte repausul pentru a poseda fierul, după cum fierul îşi concentrează întreaga fiinţă pentru a se bucura de magnet.

Aşadar, umoarea din care s-au născut aceste două metale se trage din seva celor doi copaci. Înainte de asta, ele nu erau cunoscute; şi dacă vrei să

ştii din ce anume se fabricau arme pentru război, află că Samson lupta împotriva filistinilor cu o falcă de măgar; Jupiter, regele Cretei, folosea focuri artificiale, imitând fulgerul pentru a-şi subjuga duşmanii, în sfârşit, Hercule a învins tirani şi a îmblânzit monştri cu o măciucă. Dar aceste două metale au încă o legătură şi mai distinctă cu arborii noştri; cu toate că aceşti îndrăgostiţi fără viaţă sunt atraşi de pol, ei nu se îndreaptă spre el decât împreună, şi am să-ţi dezvălui motivul, după ce-ţi voi fi vorbit puţin despre poli.

Polii sunt gurile cerului, prin care acesta reia lumina, căldura şi înrâuririle pe care le-a revărsat asupra Pământului; astfel, dacă toate comorile Soarelui n-ar urca din nou la izvorul lor, de multă vreme, lumina lui nefiind decât o pulbere de atomi aprinşi care se desprind din globul solar, ea s-ar fi stins şi el n-ar mai străluci; iar acest belşug de mici corpuri arse care se îngrămădesc pe Pământ, pentru a rămâne acolo, l-ar fi consumat. Trebuie deci, cum ţi-am spus, ca în cer să existe răsuflători prin care să se reverse preaplinurile Pământului şi altele prin care cerul să-şi poată reface pierderile, pentru ca eterna circulaţie a acestor părticele de viaţă să pătrundă treptat toate globurile marelui Univers. Or, răsuflătorile cerului sunt polii prin care el se hrăneşte cu sufletele a tot ceea ce moare în lumile lui şi toţi aştrii sunt gurile şi porii în care se răspândesc din nou aceste suflete. Dar pentru a-ţi arăta că nu e vorba de o idee prea nouă, când poeţii voştri din vechime, cărora filosofia le descoperise cele mai ascunse taine ale naturii, vorbeau despre un erou şi voiau să spună că sufletul lui se dusese să locuiască împreună cu zeii, se exprimau astfel: el a urcat la pol, el e aşezat pe pol, el a străbătut polul, pentru că ştiau că polii sunt singurele intrări prin care cerul primeşte tot ceea ce a ieşit din cuprinsul lui. Dacă autoritatea acestor oameni iluştri nu te mulţumeşte pe deplin, experienţa contemporanilor voştri care au călătorit spre nord îţi va fi poate de ajuns. Ei au descoperit că pe măsură ce se apropiau de Ursă, în timpul nopţii de şase luni, despre care s-a crezut că întunecă mereu această regiune, o lumină vie ilumina orizontul;[84] ea nu putea să provină decât de la pol, pentru că pe măsură ce se apropiau de ea şi se depărtau deci de Soare, această lumină devenea mai puternică. Este deci foarte posibil ca ea să-şi aibă obârşia în razele zilei şi într-o mulţime de suflete, alcătuite, cum ştii, din atomi luminoşi, care se întorc în cer prin porţile lor obişnuite.

Ştiind acestea, nu e greu de înţeles de ce fierul frecat de magnet sau magnetul frecat de fier se întorc spre pol; căci fiind un extract din corpurile

---

[84] Este vorba, evident, despre aurora boreală, puţin cunoscută în epoca redactării textului (n.t.).

lui Pilade şi Oreste şi păstrând dintotdeauna înclinaţiile celor doi arbori, aşa cum cei doi arbori le păstraseră pe ale celor doi îndrăgostiţi, pietrele metalice trebuie să tindă să se unească din nou cu sufletul lor; iată de ce ele se îndreaptă spre pol, pe unde simt că le-a urcat sufletul, cu o condiţie: fierul nu se întoarce într-acolo dacă nu te frecat de magnet şi nici magnetul, dacă nu e frecat de fier, pentru că fierul nu vrea să părăsească lumea fără prietenul său, magnetul, şi nici magnetul fără prietenul său, fierul; şi nu se pot hotărî să facă această călătorie unul fără altul.

Cred că vocea se pregătea să înceapă o altă istorie, dar un semnal de alarmă o împiedică. Întreaga pădure, cuprinsă de agitaţie, răsuna de aceste cuvinte: Feriţi-vă de ciumă! Transmite-ţi mai departe!

Am rugat copacul cu care stătusem de vorbă să mă lămurească de unde se iscase o atât de mare dezordine.

— Prietene, îmi zise el, în zona asta nu cunoaştem încă prea bine caracteristicile răului. Îţi voi spune doar în trei cuvinte că această ciumă de care suntem ameninţaţi este ceea ce se cheamă, între oameni, incendiu; putem să-l numim ciumă, fiindcă nu cunoaştem o altă boală atât de contagioasă. Remediul pe care-l vom folosi este de a ne încorda răsuflările şi de a sufla toţi împreună spre locul de unde porneşte arderea, pentru a respinge acest aer rău. Cred că ceea ce ne-a adus febra arzătoare este o fiară de foc, care dă târcoale de câteva zile pădurii noastre; cum aceste fiare nu merg niciodată fără foc şi nu se pot lipsi de el, cea de aici a venit, fără îndoială, ca să aprindă vreunul din copacii noştri.

L-am chemat pe animalul Sloi de gheaţă în ajutor, dar n-a sosit încă. Adio, nu mai am timp să stau de vorbă, trebuie să mă gândesc la salvarea tuturor; iar dumneata ia-o la sănătoasa, altfel rişti să pieri odată cu noi.

I-am urmat sfatul, fără să mă grăbesc prea mult, pentru că ştiam de ce-mi sunt în stare picioarele. Totuşi, cunoşteam atât de puţin harta ţinutului, încât după optsprezece ore de mers m-am pomenit în spatele pădurii de care credeam că mă îndepărtez; şi ca să am un motiv de îngrijorare în plus, o sută de înfricoşătoare bubuituri de tunet îmi zdruncinau creierii, în timp ce eram orbit de funesta şi livida sclipire a o mie de fulgere.

Din clipă în clipă, zgomotele se înteţeau cu atâta furie, încât ai fi zis că temeliile lumii sunt gata să se prăbuşească; şi cu toate acestea, cerul nu păruse niciodată atât de senin.

Ajungând fără folos la capătul raţionamentelor, dorinţa de a cunoaşte cauza unui eveniment atât de neobişnuit mă îndemnă, în fine, să merg spre locul de unde părea să se işte zgomotul.

Am mers cale de aproape patru sute de stadii[85], până ce am zărit, în mijlocul unei câmpii foarte mari, două sfere care după ce se învârteau îndelung, foşnind, una în jurul alteia, se apropiau şi dădeau înapoi. Şi am observat că, atunci când se izbeau, se auzeau şi zgomotele acelea puternice; înaintând şi mai mult, am văzut că ceea ce mi se păruse de departe a fi două sfere, erau două animale; unul dintre ele, rotund în partea de jos, forma un triunghi în partea de mijloc; şi capul său foarte ridicat, cu coama roşcată fâlfâind, se ascuţea în vârf ca o piramidă. Corpul îi era găurit ca o sită şi prin aceste deschizături fine care-i slujeau drept pori se vedeau lunecând mici flăcări care păreau să-i acopere cu un penaj de foc.

Mergând în jurul lor, am întâlnit un bătrân venerabil care privea această faimoasă bătălie cu tot atâta curiozitate ca şi mine. Îmi făcu semn să mă apropii; am ascultat şi ne-am aşezat unul lângă altul.

Aveam de gând să-l întreb cum ajunsese în această regiune, dar el îmi închise gura cu aceste cuvinte:

— Ei bine, ai să ştii cum am ajuns în această regiune!

Şi îmi povesti pe larg toate peripeţiile călătoriei sale.

Vă las să vă imaginaţi cât de uluit am fost. Parcă pentru a face să-mi crească stupoarea, cum ardeam de nerăbdare să-l întreb ce demon îi dezvăluia gândurile mele, el strigă:

— Nu, nu, nu un demon îmi dezvăluie gândurile dumitale!...

Această nouă ispravă de ghicitor mă făcu să-l cercetez cu mai multă atenţie şi am remarcat că-mi imita ţinuta, gesturile, înfăţişarea, avea toate membrele şi toate părţile chipului reproduse după tiparul alor mele; umbra mea în relief nu m-ar fi reprezentat mai bine.

— Văd, continuă el, că te străduieşti să înţelegi de ce te copiez şi vreau să-ţi dezvălui motivul. Află deci că, pentru a te cunoaşte pe dinăuntru, am rânduit toate părţile trupului meu în ordinea pe care o au ale dumitale, căci fiind în toate cele aidoma dumitale, trezesc în mine, prin această aşezare a materiei, acelaşi gând pe care-l trezeşte în dumneata aceeaşi a aşezare a materiei.

Vei considera că acest efect e posibil, dacă ai observat cândva că gemenii care se aseamănă au de obicei spiritul, pasiunile şi voinţa asemănătoare; până într-atât, încât s-au văzut la Paris doi gemeni care au avut totdeauna aceleaşi boli şi aceeaşi stare de sănătate; fără să-şi cunoască intenţiile, s-au căsătorit în aceeaşi zi şi în acelaşi ceas; şi-au scris reciproc scrisori al căror înţeles, ale căror cuvinte şi a căror alcătuire erau aceleaşi şi, în sfârşit, au compus pe aceeaşi temă acelaşi fel de versuri, cu aceleaşi poante, aceleaşi

[85] Veche măsură de lungime la greci, variind între 147 şi 192 metri (n.t.).

întorsături şi aceeaşi succesiune. Nu pricepi că, îmbinarea organelor trupurilor lor fiind aceeaşi în toate aceste împrejurări, ar fi fost imposibil să nu acţioneze în acelaşi fel, de vreme ce două instrumente egale, atinse în mod egal, trebuie să dea o armonie egală? Tot astfel, făcând ca trupul meu să corespundă întru totul trupului dumitale, e imposibil ca aceeaşi mişcare a materiei să nu determine la amândoi aceeaşi mişcare a spiritului.

După asta, începu din nou să mă imite şi continuă:

— Eşti acum foarte nedumerit în legătură cu pricina înfruntării acestor doi monştri, dar am să ţi-o lămuresc. Află deci că arborii pădurii aflate în spatele nostru, neputând respinge cu suflările lor eforturile violente ale Fiarei de foc, au chemat în ajutor animalul Sloi de gheaţă.

— N-am auzit vorbind despre aceste animale, am spus eu, decât un stejar de pe aici, dar foarte în grabă, căci se gândea doar cum să se apere. De aceea, te rog să nu mă laşi în neştiinţă.

Şi iată ce mi-a spus:

— Pădurile ar fi foarte rare, pe globul acesta, din cauza marelui număr de Fiare de foc care le devastează, fără animalele Sloiuri de gheaţă care, la rugămintea pădurilor, prietenele lor, vin în fiecare zi să lecuiască arborii bolnavi; zic să lecuiască, pentru că abia suflă cu gura lor îngheţată peste tăciunii acestei ciume că-i şi sting.

În lumea Pământului, de unde vii şi de unde vin, Fiara de foc se numeşte salamandră şi animalul Sloi de gheaţă este cunoscut drept remora. Or, trebuie să ştii că remorele trăiesc spre capătul polului, în adâncul mării îngheţate; răceala secretată de aceşti peşti prin solzi face să îngheţe în zona aceea apa mării, cu toate că e sărată.[86]

Cei mai mulţi dintre piloţii care au participat la descoperirea Groenlandei au constatat că, într-un anumit sezon, gheţurile care altădată îi opriseră nu se mai arătau şi chiar că marea era liberă în cea mai aspră perioadă a iernii; ei au atribuit fenomenul unei călduri neştiute, dar e mai de crezut că el se datora remorelor, care se hrănesc numai cu gheaţă. Or, trebuie să ştii că, la câteva luni după ce s-au ghiftuit, teribila digestie le răceşte stomacul într-atât, încât expiraţia lor e de ajuns pentru a face să îngheţe din nou întreaga mare polară. Când ies pe uscat (căci trăiesc şi într-un element şi pe celălalt), mănâncă doar cucută, omag, opiu şi mandragoră.

---

[86] Cyrano se referă la credinţa populară despre salamandră – batracian capabil, chipurile, să treacă prin foc fără să ardă – şi inventează o nouă legendă despre remora; datorită discului adeziv cu care acest peşte se poate lipi de coifurile plutitoare, odinioară i se atribuia puterea de a opri navele din mers (n.t.).

Ne întrebăm, în lumea noastră, cum se iscă friguroasele vânturi nordice care aduc totdeauna îngheţul; dar dacă oamenii ar şti, ca noi, că remorele trăiesc în acel ţinut, ar şti, ca noi, şi că vânturile se nasc din suflarea cu care remorele încearcă să pună stavilă căldurii soarelui.

Apa asemeni celei a Stixului cu care a fost otrăvit marele Alexandru şi a cărei răceală i-a petrificat măruntaiele[87] era urina unuia dintre aceste animale. În fine, remora înglobează într-un atât de înalt grad toate elementele frigului, încât, trecând pe sub un vas, vasul e cuprins de frig şi rămâne amorţit, nemaiputând să înainteze. Iată pentru ce jumătate dintre cei care au navigat spre nord, în căutarea polului, nu s-au mai întors, pentru că ar fi fost un miracol ca remorele, atât de numeroase în acea mare, să nu le oprească vasele. Atât despre animalele Sloi de gheaţă.

În ceea ce priveşte Fiarele de foc, ele trăiesc în interiorul pământului, sub munţi de smoală aprinsă ca Etna, Vezuviu şi Capul Roşu. Coşurile pe care le vezi pe gâtul acesteia, pricinuite de inflamarea ficatului, sunt...

După aceea n-am mai vorbit, pentru a urmări cu atenţie faimosul duel.

Salamandra ataca plină de ardoare, dar remora era de neclintit. Fiecare izbitură era urmată de un tunet, cum se întâmplă în lumile noastre, în care întâlnirea unui nor cald cu unul rece dă naştere aceluiaşi zgomot.

Din ochii salamandrei ţâşnea, la fiecare privire furioasă aruncată vrăjmaşului său, o lumină roşie care părea să aprindă văzduhul; în timp ce zbura, năduşeala ei era de ulei încins, iar urina de apă tare.

Masivă, greoaie şi pătrată, remora avea trupul acoperit cu solzi de gheaţă. Ochii ei mari păreau două platouri de cristal din care ţâşnea o lumină atât de pătrunzătoare, încât fiecare parte a corpului meu pe care o atingea se înfiora de răceala iernii. Dacă puneam mâna dreaptă pavăză, mâna îmi degera; până şi văzduhul din jurul ei, sub influenţa frigului aspru, se învârtoşa, prefăcându-se în zăpadă; pământul se întărea sub paşii ei şi puteam să-i socotesc urmele după numărul degerăturilor cu care mă procopseam călcând în aceste urme.

La începutul bătăliei, salamandra, datorită efortului viguros al primului sau avânt, o făcuse pe remoră să asude; dar, cu timpul, această sudoare răcindu-se acoperi întreaga câmpie cu un polei atât de alunecos, încât salamandra nu putea să ajungă la remoră fără să cadă. Filosoful şi cu mine ne-am dat seama că, tot căzând şi ridicându-se de atâtea ori, ea obosise, căci tunetele atât de înfricoşătoare iscate mai înainte de forţa cu care-şi izbea vrăjmaşul semănau acum cu zgomotul surd al acelor mici detunături are

---

[87] Alexandru Macedon s-a îmbolnăvit grav după ce s-a scăldat în valurile reci ale Cidnului, râu din Asia Mică (n.t.).

marchează sfârşitul unei furtuni, şi acest zgomot surd, din ce în ce mai slab, ajunse un fâşâit ca acela al unui fier încins cufundat în apă rece.

Când remora înţelese că lupta se apropie de sfârşit, izbiturile abia mai zdruncinând-o, se ridică pe unul dintre colţurile trupului său cubic şi se lăsă să cadă cu toată greutatea pe pântecele salamandrei, având o asemenea reuşită, încât inima bietei salamandre, în care se strânseseră ultimele rămăşiţe ale ardorii ei, plesni cu un zgomot atât de înspăimântător, încât nu ştiu cu ce fenomen natural l-aş putea asemui.

Aşa a murit Fiara de foc, învinsă de leneşa rezistenţă a animalului Sloi de gheaţă.

La câtăva vreme după plecarea remorei, ne-am apropiat de câmpul de luptă, şi bătrânul, ungându-şi mâinile cu pământul pe care ea călcase, pentru a se apăra de arsuri, luă cadavrul salamandrei.

— Cu trupul acestui animal, îmi spuse el, nu mai am nevoie de foc în bucătărie; dacă-l agăţ în cârligul de deasupra vetrei, va face să fiarbă şi să se frigă tot ce voi pune acolo. Voi păstra cu grijă şi ochii; dacă i-aş limpezi de umbrele morţii, ai crede că sunt doi mici sori. Cei vechi, din lumea noastră, ştiau cum să-i folosească; le spuneau lămpi arzătoare şi îi atârnau doar în cavourile fastuoase ale persoanelor ilustre. Contemporanii noştri i-au găsit cercetând câteva dintre aceste faimoase morminte dar, în curiozitatea lor neştiutoare, i-au crăpat, crezând că îndărătul membranelor sparte vor găsi focul pe care-l vedeau lucind.

Bătrânul mergea întruna şi eu îl urmam, atent la minunăţiile pe care mi le înşira. Dar, în legătură cu lupta, să nu uit discuţia noastră despre animalul Sloi de gheaţă.

— Nu cred, îmi spuse el, că ai văzut vreodată remore, căci aceşti peşti nu se ridică niciodată la suprafaţă; mai mult încă, nu părăsesc aproape deloc oceanul septentrional. Dar ai văzut, fără îndoială, anumite animale care, într-un fel, pot fi socotite din specia lor. Ţi-am spus mai înainte că marea dinspre pol este plină de remore, care-şi depun icrele pe fundul înnămolit, ca şi ceilalţi peşti. Această sămânţă extrasă din întreaga lor masă conţine în cel mai înalt grad răceala ei, aşa că dacă o navă trece pe deasupra, de ea se prind unul sau mai mulţi viermi care devin păsări; datorită faptului că sângele lor e lipsit de căldură, sunt socotite peşti, cu toate că au aripi. Aşa că Suveranul Pontif, care le cunoaşte originea, îngăduie să fie mâncate în postul Paştelui. Este vorba despre raţele sălbatice.

Mergeam mereu, fără alt scop decât de a-l urma, dar atât de fericit că găsisem un om, încât nu îndrăzneam să-mi iau ochii de la el, ca nu cumva să-l pierd.

— Tinere muritor, îmi spuse el – căci văd că nu ţi-ai dat încă tributul naturii, ca mine – îndată ce te-am întâlnit, am văzut pe chipul dumitale acel nu ştiu ce care te face să vrei să cunoşti un om. Dacă nu mă înşel, după conformaţia trupului dumitale trebuie să fii francez şi anume din Paris. Este oraşul în care nenorocirile mele au luat sfârşit, după ce m-au purtat prin întreaga Europă.

Mă numesc Campanella şi sunt calabrez de origine. De la venirea mea în Soare, mi-am folosit timpul vizitând regiunile acestui mare glob, pentru a-i descoperi minunile; el e împărţit în regate, republici, state şi principate ca şi Pământul. Patrupedele, zburătoarele, planetele, pietrele, fiecare dintre ele are ţara sa; şi, cu toate că unele nu primesc animale aparţinând unei specii străine, îndeosebi oamenilor, pe care mai ales păsările îi urăsc de moarte, eu pot să călătoresc pretutindeni fără nicio primejdie, sufletul filosofilor fiind alcătuit din părţi mult mai fine decât instrumentele care ar putea fi folosite pentru a-l chinui. Din fericire, mă aflam în ţinutul copacilor când au început tulburările produse de salamandră; tunetele puternice pe care le-ai auzit, după cât se pare, ca şi mine, m-au călăuzit spre câmpul de luptă, unde ai ajuns şi dumneata după o clipă. Iar acum, mă întorc în ţinutul filosofilor…

— Cum, am spus eu, există deci şi filosofi în Soare?

— Dacă există! replică el. Desigur, şi sunt cei mai de seamă locuitori ai Soarelui, cei al căror nume e rostit de toate gurile în lumea dumitale. Dacă ai curaj să mă urmezi, vei putea să stai curând de vorbă cu ei, căci nădăjduiesc să pun piciorul în oraşul lor înainte de a se împlini trei zile. Nu cred că poţi să-ţi închipui cum au ajuns aici aceste genii.

— Nu! am strigat eu. Căci să fi avut oare atâţia alţi oameni ochii legaţi, de n-au găsit drumul? Sau poate cădem noi după moarte în mâinile unui examinator al spiritelor, care, potrivit virtuţilor noastre, ne acordă sau nu dreptul de cetăţenie în Soare?

— Nu-i vorbă despre asta, răspunse bătrânul; sufletele vin, datorită legii asemănării, să se adauge acestei mase de lumină, căci lumea aceasta nu e alcătuită din altceva decât din spiritele a tot ceea ce moare în sferele dimprejur, cum sunt Mercur, Venus, Pământul, Marte, Jupiter şi Saturn.

Astfel, îndată ce o plantă, un animal sau un om mor, sufletele lor urcă fără să se stingă până la Soare, aşa cum vezi că flacăra unei lumânări se înalţă ascuţindu-se la vârf, cu toate că seul o ţine de picioare. Or toate aceste suflete, unite în izvorul zilei şi eliberate de materia greoaie care le împiedica, exercită funcţii mult mai nobile decât acelea de a creşte, a simţi şi a raţiona, fiind folosite la constituirea sângelui şi a spiritelor vitale ale Soarelui, acest mare şi desăvârşit animal. Iată de ce nu trebuie să te îndoieşti că Soarele acţionează din punct de vedere spiritual mult mai bine decât dumneata, de

vreme ce datorită căldurii unui milion de suflete purificate, sufletul său fiind chintesenţa tuturor, el cunoaşte secretul vieţii, înzestrează materia lumilor voastre cu puterea de a zămisli, face ca trupurile să fie în stare să se simtă existând şi, în sfârşit, se face văzut şi face să fie văzute toate lucrurile.

Rămâne să-ţi mai explic de ce anume sufletele filosofilor nu se contopesc cu masa Soarelui, ca sufletele celorlalţi oameni.

Există trei categorii de spirite în toate planetele, adică în micile lumi care se rotesc în jurul acesteia.

Cele de rând slujesc doar la refacerea volumului Soarelui. Cele subtile se strecoară până la izvorul razelor lui; dar cele ale filosofilor, fără să se fi molipsit de vreo necurăţenie în exilul lor, sosesc neatinse pe sfera zilei, pentru a fi locuitorii ei. Ele nu devin, asemeni celorlalte, o parte integrantă a masei solare, pentru că materia din care sunt alcătuite se întrepătrunde atât de perfect în momentul zămislirii lor, încât nimic nu o mai poate separa, asemeni materiei aurului, diamantelor şi astrelor, ale căror părţi se întrepătrund atât de strâns, încât nici cel mai puternic dizolvant n-ar putea să le desprindă din această îmbrăţişare.

Or, sufletele filosofilor sunt, faţă de celelalte suflete, ceea ce aurul, diamantele şi astrele sunt faţă de celelalte corpuri; aşa că Epicur este, în Soare, acelaşi Epicur care trăia odinioară pe Pământ.

Plăcerea pe care o simţeam ascultându-l pe acest om de seamă făcea ca drumul să mi se pară mai scurt şi abordam deseori, dinadins, probleme savante şi ciudate, în legătură cu care-i ceream părerea, ca să mă instruiesc. Fără îndoială, n-am văzut niciodată mai multă bunătate: cu toate că, datorită uşurinţei substanţei sale, ar fi putut să ajungă singur doar în câteva zile în regatul filosofilor, el preferă să se plictisească mult timp cu mine, în loc să mă părăsească în aceste întinse pustietăţi.

Era grăbit, totuşi; mi-aduc aminte că, îndrăznind să-l întreb de ce se întorcea înainte de a cerceta toate regiunile acestei mari lumi, mi-a răspuns că nerăbdarea de a-l vedea pe unul dintre prietenii săi, de curând sosit, îl obliga să-şi întreruptă călătoria. Din cele spuse după aceea, am înţeles că acest prieten era faimosul filosof al timpului nostru, domnul Descartes şi că se grăbea să-l întâlnească.

Întrebându-l ce părere are despre *Fizica* lui Descartes, îmi răspunse că ea trebuie citită cu acelaşi respect cu care sunt ascultate oracolele, adăugând:

— Asta nu pentru că ştiinţa lucrurilor naturale n-ar avea nevoie, ca şi celelalte ştiinţe, să ne preocupe judecata ca axiome pe care nu le demonstrează în niciun fel; dar principiile *Fizicii* lui sunt simple şi atât de fireşti, încât, admiţându-le, nu există o alta care să corespundă mai deplin tuturor aparenţelor.

Aici nu m-am putut opri să-l întrerup:

— Mi se pare însă că acest filosof a respins întotdeauna vidul; dar cu toate că este epicurian, pentru a avea cinstea de a stabili originea elementelor constitutive ale lui Epicur, adică a atomilor, el consideră că la începutul lucrurilor s-a aflat un haos de materie în întregime solidă pe care Dumnezeu a împărţit-o într-un număr incalculabil de mici cuburi, imprimându-le acestora mişcări opuse. Aceste cuburi, frecându-se unul de altul, s-ar fi fărâmiţat în bucăţi având tot felul de forme. Dar cum poate el concepe că aceste fragmente pătrate au început să se rotească separat, fără să mărturisească în acelaşi timp că între colţurile lor s-a făcut vid? Nu există vidul cu necesitate în spaţiile pe care colţurile acestor cuburi erau nevoite să le abandoneze pentru a se mişca? Şi apoi, aceste cuburi, care nu ocupau decât o anumită suprafaţă înainte de a se roti, puteau să se transforme în cerc fără să ocupe în circumferinţa lor încă o dată pe atât? Geometria ne învaţă că nu e cu putinţă; deci jumătate din acest spaţiu trebuia neapărat să rămână gol, de vreme ce nu existau încă atomi pentru a-l umple.

Filosoful îmi răspunse că domnul Descartes ne va lămuri el însuşi şi că fiind pe cât de filosof, pe atât de îndatoritor, va fi cu siguranţă încântat să găsească în această lume un muritor pentru a-l lumina în legătură cu numeroasele lucruri neclare pe care moartea neaşteptată îl silise să le lase pe Pământul abia părăsit; el nu credea că ar fi prea greu să răspundă potrivit principiilor pe care nu le pătrunsesem decât atât cât putea să-mi îngăduie slăbiciunea spiritului meu.

— Operele acestui om ilustru sunt atât de profunde şi de subtile, încât pentru a le înţelege se cere să ai sufletul unui adevărat şi desăvârşit filosof. Iată de ce nu există un singur filosof în Soare care să nu-l venereze, până într-atât încât nimeni nu-i contestă primul loc, dacă modestia nu-l face să-l refuze.

Pentru ca să nu simţi oboseala drumului, vom discuta potrivit principiilor lui, care sunt atât de clare şi par să se aplice la orice, graţie admirabilei inteligenţe a acestui geniu, încât s-ar spune că el a contribuit la crearea magnificei structuri a universului.

Îţi aminteşti că el spune că raţiunea noastră este finită. Materia fiind divizibilă la infinit, nu trebuie să ne îndoim că acesta este unul dintre lucrurile pe care raţiunea nu poate nici să le înţeleagă, nici să şi le imagineze şi că e mult peste puterile ei să ştie de ce. „Dar, spune el, cu toate că simţurile nu o pot percepe, noi concepem această divizibilitate datorită cunoaşterii materiei; şi, spune el, nu trebuie să ezităm să ne întemeiem judecata pe lucrurile pe care le concepem". Într-adevăr, putem noi să ne imaginăm cum acţionează sufletul asupra trupului? Şi totuşi, acest adevăr nu

poate fi negat şi nici pus la îndoială; pe când e o absurditate mult mai mare să atribui vidului un spaţiu care este o proprietate aparţinând corpurilor, având în vedere că s-ar confunda astfel ideea de nimic cu aceea de existenţă şi că ar fi înzestrat cu anumite însuşiri cel care nu poate produce nimic şi nu poate fi autorul nici unui lucru. Dar, biet muritor, simt că aceste speculaţii te obosesc, pentru că, aşa cum spune acest om excepţional, nu te-ai străduit niciodată să-ţi purifici spiritul, despărţindu-l de masa corpului, şi a ajuns să fie atât de leneş, încât nu mai vrea să îndeplinească nicio funcţie fără să recurgă la simţuri.

Voiam să-i răspund, când m-a apucat de braţ ca să-mi arate o vâlcea de o extraordinară frumuseţe:

— Vezi această scobitură a terenului în care vom coborî? Colinele din jurul ei şi-au pus parcă dinadins o cunună de arbori, pentru a-i invita pe trecători să se odihnească la umbra sa răcoroasă.

Lacul Somnului izvorăşte de la poalele uneia dintre aceste coline; e format doar din licoarea a cinci pâraie. Dacă nu s-ar uni cu cele trei fluvii, moleşindu-le apele cu greutatea lui, niciun animal din lumea noastră n-ar dormi.

Nu pot să descriu nerăbdarea care-mi da ghes să-l întreb în legătură cu aceste trei fluvii, despre care nu mai auzisem până atunci; dar am fost satisfăcut când mi-a promis că am să văd totul.

Am ajuns curând după aceea în vâlcea şi, cam în acelaşi timp, pe covorul de pe marginea lacului.

— Eşti cu adevărat norocos că poţi să vezi înainte de a muri toate minunile lumii acesteia, mi-a spus Campanella. Pentru locuitorii globului dumitale e foarte bine că el a dat naştere unui om care să le vorbească despre minunile Soarelui, fiindcă fără dumneata erau în primejdie să trăiască într-o gravă ignoranţă şi să se bucure de nenumărate plăceri fără să ştie de unde provin; căci e greu de imaginat mărinimia de care dă dovadă Soarele faţă de micile voastre globuri; numai această vâlcea răspândeşte în întregul univers o mulţime de bunuri fără de care n-aţi putea trăi şi n-aţi putea nici măcar să vedeţi lumina zilei. Cred că e de ajuns să fi văzut această regiune pentru a te face să mărturiseşti că Soarele este tatăl vostru şi creatorul tuturor lucrurilor. Pentru a se vărsa în lac, cele cinci pâraie nu aleargă decât cincisprezece sau şaisprezece ore şi totuşi par atât de obosite când ajung, încât abia mai pot să se mişte; dar îşi dovedesc truda prin efecte foarte diferite; căci pârâul Vederii se îngustează pe măsură ce se apropie de iazul Somnului; Auzul se tulbură la vărsare, se rătăceşte şi se pierde în nămol; Mirosul murmură ca un om care sforăie; Gustul devine cu totul insipid la capătul drumului; iar Pipăitul, odinioară atât de puternic încât le

găzduia pe toate celelalte, e silit să-şi ascundă locaşul. Nimfa liniştii, care sălăşluieşte în mijlocul lacului, îşi primeşte oaspeţii cu braţele deschise, îi culcă în patul ei, şi-i răsfăţă cu atâta gingăşie încât, pentru a-i adormi, îi leagănă ea însăşi. La câtva timp după ce s-au contopit în acest mare cerc de apă, el se împarte din nou, la celălalt capăt, în cinci pâraie care-şi reiau, la ieşire, numele pe care le lăsaseră la intrare. Dar cele mai grăbite să plece şi care-şi zoresc suratele să pornească la drum sunt Auzul şi Pipăitul; celelalte trei aşteaptă ca acestea să le trezească; Gustul, mai ales, rămânând mereu în urmă.

Scobitura întunecată a unei grote se bolteşte deasupra lacului Somnului. O mulţime de broaşte ţestoase se plimbă încet pe maluri; nenumăratele flori de mac transmit apei în care se oglindesc virtutea de a adormi; până şi marmotele vin de la cincizeci de leghe ca să bea din ea; şi unda murmură atât de plăcut, încât parcă ar luneca pe pietre încercând să compună o muzică toropitoare.

Înţeleptul Campanella prevăzu, desigur, că am să cad pradă acestei muzici, aşa că mă sfătui să iuţesc pasul. L-aş fi ascultat, dar farmecele apei îmi învăluiseră în asemenea măsură judecata, încât aproape că nu-mi mai rămăsese de ajuns pentru a auzi aceste ultime cuvinte:

— Dormi aşadar, dormi! Eu te las; de altfel, visurile sunt aici atât de perfecte, încât într-o zi vei fi încântat să-ţi aminteşti ce vei visa acum. Între timp, eu mă voi distra vizitând ciudăţeniile locului şi apoi mă voi întoarce.

Cred că n-a spus mai mult sau poate că aburul somnului mă făcuse să nu mai fiu în stare să-l ascult.

Eram cufundat într-un vis, cel mai savant şi mai bine conceput din lume, când filosoful meu veni să mă trezească. Am să vi-l povestesc atunci când acest lucru nu-mi va întrerupe firul relatării; căci se cuvine neapărat să-l cunoaşteţi, ca să ştiţi cât de liber acţionează spiritul locuitorilor Soarelui în timpul cât somnul ţine simţurile eruptive. Eu cred că acest lac emană un gaz care are proprietatea de a purifica în întregime spiritul de tulburările simţurilor, căci tot ceea ce se înfăţişează gândirii pare să o perfecţioneze şi să o instruiască: iată de ce am cel mai mare respect faţă de acei filosofi numiţi visători, de care îşi bat joc ignoranţii noştri.

Am deschis aşadar ochii, tresărind; mi s-a părut că-l aud spunând:

— Muritorule, ai dormit destul! Scoală-te dacă vrei să vezi o ciudăţenie pe care nimeni nu şi-ar putea-o imagina în lumea dumitale. Cam de un ceas, de când am plecat ca să nu-ţi tulbur odihna, m-am tot plimbat de-a lungul celor cinci pâraie care ies din lacul Somnului. Îţi închipui cu câtă atenţie le-am observat pe toate: purtând numele celor cinci simţuri, curg foarte aproape unul de celălalt. Cel al Văzului pare un tub bifurcat, plin de pudră de

diamante şi de mici oglinzi care captează şi restituie imaginile a tot ce i se înfăţişează; el înconjoară regatul lincşilor. Cel al Auzului este de asemenea dublu; el ocoleşte strecurându-se pe nesimţite ca un labirint şi în cea mai adâncă dintre concavităţile albiei sale se aude ecoul fiecărui zgomot care răsună în împrejurimi; ori mă înşel foarte tare, ori am văzut vulpi curăţindu-şi acolo urechile. Cel al Mirosului se împarte ca şi precedentele, în două mici canale ascunse sub o singură boltă; el extrage din tot ce întâlneşte un nu ştiu ce invizibil şi compune o mie de feluri de mirosuri care-i ţin loc de apă; pe malurile acestui izvor o mulţime de câini îşi ascut mirosul. Cel al Gustului curge cu întrerupere, de obicei numai de trei sau patru ori pe zi; chiar şi atunci trebuie ca o mare vană de mărgean să fie ridicată şi, dedesubtul acesteia, mai multe vane foarte mici de fildeş; licoarea lui seamănă cu saliva. Cât despre al cincilea, cel al Pipăitului, el este atât de mare şi de adânc, încât le împrejmuieşte pe surorile sale, ajungând să se culce cât e de lung în patul lor şi umoarea lui densă se răspândeşte în larg pe gazoane verzi de plante senzitive.

Admiram, plin de veneraţie, misterioasele ocolişuri ale tuturor acestor pâraie când, tot mergând, am ajuns la gura prin care ele se varsă în cele trei râuri. Dar urmează-mă, vei înţelege mult mai bine aşezarea tuturor acestor lucruri văzându-le.

Un îndemn atât de promiţător mă trezi de-a binelea; i-am întins mâna şi am apucat-o pe drumul pe care mersese şi el de-a lungul digurilor care îngrădesc cele cinci pâraie, fiecare în canalul său. Cam după un stadiu, ceva lucitor ca un lac se ivi înaintea ochilor noştri. Îndată ce-l zări, înţeleptul Campania îmi spuse:

— În sfârşit, fiul meu, ajungem la liman; văd limpede cele trei râuri.

La această veste, m-am simţit înaripat de un asemenea elan, încât mi se părea că devenisem un vultur. Mai mult zburam decât mergeam şi eram cuprins de o curiozitate atât de avidă, că în mai puţin de un ceas călăuza mea şi cu mine am putut vedea ceea ce veţi auzi.

Trei mari fluvii udă câmpiile sclipitoare ale acestei lumi înfocate. Primul şi cel mai larg se numeşte Memoria; al doilea, mai îngust dar mai adânc, Imaginaţia; al treilea, mai mic decât celelalte, Judecata.

Pe malurile Memoriei se aude mereu un ciripit supărător de gaiţe, papagali, coţofene, sturzi, cânepari, cintezoi şi alte specii care repetă ceea ce au învăţat. Noaptea nu scot o vorbă, căci sunt ocupate să absoarbă aburul des exalat de aceste locuri acvatice. Dar stomacul lor prea slab nu reuşeşte să-l mistuie, aşa că dimineaţa, când ele cred că l-au transformat în propria lor substanţă, aburul se vede căzând din ciocurile lor, tot atât de pur ca la început. Apa acestui fluviu pare vâscoasă şi se rostogoleşte cu mult zgomot;

ecourile care se formează în peşterile sale repetă cuvântul de peste o mie de ori; ea zămisleşte monştri al căror chip seamănă cu chipul de femeie. Se văd în ea şi alţii, mai furioşi, care au capul pătrat şi împodobit cu coarne, cam cum e cel al pedanţilor noştri. Aceia nu fac decât să ţipe şi nu spun totuşi decât ceea ce s-au auzit spunându-şi unii altora.

Fluviul Imaginaţiei curge mai încet, Licoarea lui uşoară şi strălucitoare sclipeşte pretutindeni. Privind această apă ca un torent de scântei umede, ţi se pare că ele nu respectă nicio rânduială în zborul lor capricios. După ce am privit-o cu mai multă atenţie, mi-am dat seama că lichidul pe care îl rostogolea în albia sa era aur curat potabil, iar spuma lui – ulei de talc. Peştii pe care-i hrăneşte sunt remore, sirene şi salamandre; în loc de pietriş, pe fundul lui se află pietricelele despre care vorbeşte Pliniu: când le atingi pe partea de deasupra, devii greu, când le atingi pe partea de dedesubt, devii uşor. Am mai văzut şi din cele care te fac nevăzut (una împodobea inelul lui Giges[88]) dar mai ales un mare număr de pietre filosofale strălucind pe nisip. Pe maluri erau mulţi pomi fructiferi, mai cu seamă dintre cei pe care i-a găsit Mahomed în Paradis; ramurile lor erau pline de fenicşi; am văzut şi puieţi ai pomului din care Discordia a cules mărul pe care l-a aruncat la picioarele celor trei zeiţe[89]; puieţii aceştia fuseseră altoiţi cu soiuri din grădina Hesperidelor.[90]

Fiecare dintre aceste două mari fluvii se desface într-o mulţime de braţe care se întreţes; am observat că atunci când un pârâu al Memoriei se apropia de unul mai mic al Imaginaţiei, îl înghiţea îndată; dimpotrivă, dacă pârâul Imaginaţiei era mai lat, îl seca pe cel al Memoriei. Or cum aceste trei fluvii curg totdeauna alături, fie în albie fie în braţele lor, peste tot unde Memoria e puternică, Imaginaţia e slabă şi aceasta din urmă creşte pe măsură ce cealaltă se micşorează.

Pe aproape curge, cu o încetineală de necrezut, fluviul Judecăţii; albia lui este adâncă, apa lui pare rece şi, când se revarsă asupra unui lucru, ea usucă în loc să umezească. În nămolul de pe fund cresc tulpini de spânz, a căror rădăcină, desfăcându-se în lungi filamente, curăţă apa de la gurile sale. Râul

---

88 Păstor, apoi rege al Lidiei (sec. VII î.e.n.). Legenda spune că inelul lui avea darul de a-l face nevăzut (n.t.).

89 Nefiind invitată la nunta lui Tetis cu Peleu, Discordia, fiica Nopţii şi sora lui Marte, a aruncat pe masa ospăţului un măr de aur cu inscripţia „Celei mai frumoase". Întrucât Junona, Pallas-Atena şi Venus pretindeau, fiecare, că mărul i se cuvine, Jupiter l-a desemnat drept arbitru pe tânărul păstor Paris, care i-a dat mărul zeiţei frumuseţii. Legenda spune că în acest gest trebuie căutată originea războiului Troiei (n.t.).

90 Conform legendei mitologice, în grădina Hesperidelor, fiicele lui Atlas, pomii făceau mere de aur (n.t.).

hrăneşte şerpi, şi un milion de elefanţi se odihnesc pe iarba moale care-i acoperă malurile. El se împarte, ca şi cei doi veri buni ai săi, într-o mulţime de mici ramuri; el creşte curând şi câştigă mereu teren, dar se duce şi se întoarce mereu asupra lui însuşi.

Întregul Soare este udat de aceste trei fluvii; apa lor îmbibă atomii încinşi ai celor ce mor în această lume; dar această chestiune merită să fie tratată mai pe larg.

Viaţa animalelor din Soare este foarte lungă; ele nu sfârşesc decât de moarte naturală, cam după şapte-opt mii de ani când, din pricina exceselor necurmate ale spiritului spre care le împinge temperamentul lor înflăcărat, rânduiala materiei se tulbură; căci îndată ce natura simte că i-ai trebui mai mult timp pentru a repara un corp decât pentru a crea unul nou, ea tinde să-l desfiinţeze, astfel că, din zi în zi, animalul nu putrezeşte, ci se desface în particule asemănătoare unor cenuşi roşii.

Moartea nu vine niciodată altfel. După ce animalul expiră sau, mai bine zis, se stinge, micile particule arse din care-i era alcătuită substanţa se adaugă materiei acestei lumi aprinse, până când întâmplarea va face să fie îmbibate de apa celor trei râuri; atunci, devenite mobile prin fluiditatea lor, pentru a-şi exercita fără întârziere facultăţile a căror cunoaştere neclară le-a fost transmisă prin acel lichid, ele se unesc în lungi şiruri şi, printr-un flux de puncte luminoase, devin raze şi se răspândesc în sferele din jur, unde mai curând decât să fie asimilate, rânduiesc ele însele materia, pe cât le e cu putinţă, în forma potrivită pentru a exercita toate funcţiunile al căror rost l-au dobândit din apa celor trei râuri, a celor cinci izvoare şi a lacului. În acest scop, se lasă absorbite de plante, pentru a vegeta; plantele se lasă păscute de animale, pentru a simţi, şi animalele se lasă mâncate de oameni, pentru ca, trecând în substanţa lor, să împrospăteze cele trei facultăţi, Memoria, Imaginaţia şi Judecata, a căror putere îi făcuseră s-o presimtă râurile din Soare.

Or, după cum au fost mai mult sau mai puţin îmbibaţi de apa celor trei fluvii, atomii aduc animalelor mai multă sau mai puţină memorie, imaginaţie sau judecată şi după cum au extras din cele trei fluvii mai mult sau mai puţin din licoarea celor cinci izvoare şi din cea a micului lac, ei le croiesc simţuri mai mult sau mai puţin perfecte şi suflete mai mult sau mai puţin liniştite.

Iată cam ce am observat în legătură cu natura celor trei fluvii. Pretutindeni sunt şuviţe rătăcite ici şi colo, dar braţele principale merg drept până în provincia filozofilor. Astfel că am luat-o din nou pe drumul mare, fără a ne îndepărta de cursul apei decât atât cât trebuia ca să urcăm pe şosea. Vedeam mereu cele trei fluvii lunecând pe lângă noi; dar cele cinci izvoare le priveam de sus cum şerpuiesc pe câmpie. Drumul e foarte plăcut,

cu toate că singuratic; aerul pe care-l respiri e curat şi uşor, hrănind sufletul şi făcându-l să domnească asupra pasiunilor.

După cinci sau şase zile, în timp ce ne bucuram ochii cu diversitatea şi bogăţia peisajelor, ne-a ajuns la urechi o voce stinsă ca aceea a unui bolnav care geme. Ne-am apropiat de locul de unde socoteam că putea să vină şi am găsit, pe malul fluviului Imaginaţiei, un bătrân căzut pe spate care scotea strigăte puternice. Ochii mi s-au umplut de lacrimi şi mila faţă de acest nenorocit m-a făcut să întreb de ce suferă atât.

— Omul acesta, mi-a răspuns Campanella, întorcându-se spre mine, este un filozof în agonie, căci noi murim de mai multe ori; şi cum nu suntem decât părticele ale acestui univers, ne schimbăm înfăţişarea pentru a renaşte altundeva, ceea ce nu e un rău, fiind o cale de a ne desăvârşi fiinţa şi de a dobândi un număr infinit de cunoştinţe. Boala lui este aceea de care mor aproape toţi oamenii de seamă.

Cuvintele lui m-au făcut să-l privesc mai atent pe bolnav şi, de la prima aruncătură de ochi, am văzut că avea capul mare cât un butoi şi crăpat în mai multe locuri.

— Haide ! îmi spuse Campanella, trăgându-mă de braţ. Orice ajutor pe care am crede că-l dăm acestui muribund ar fi inutil şi n-ar face decât să-l chinuie. Să mergem mai departe, oricum boala lui e incurabilă. Capul i s-a umflat pentru că şi-a folosit spiritul prea mult: căci cu toate că şi-a umplut cele trei organe sau cele trei ventricule ale creierului cu imagini foarte mici, ele sunt corporale şi deci capabile să umple un spaţiu considerabil când sunt numeroase. Or acest filosof şi-a mărit într-atât creierul, îngrămădind imagine peste imagine, încât, nemaiputând să le cuprindă, a crăpat. Aşa mor marile genii şi asta se cheamă a crăpa de prea mult spirit!

Mergeam mereu şi toate lucrurile care ni se înfăţişau ne ofereau subiect de discuţie. Aş fi vrut totuşi să părăsim regiunile opace ale Soarelui şi să pătrundem în cele luminoase; cititorul trebuie să ştie că nu toate zonele sunt străvezii; unele sunt obscure, ca şi cele din lumea noastră şi fără lumina unui soare care se vede acolo, ar fi acoperite de tenebre. Or, pe măsură ce intri în regiunile opace, devii pe nesimţite asemenea lor, la fel, când te apropii de cele străvezii, te simţi despuiat de neagra întunecime de către puternica radiaţie a mediului.

Fiindcă veni vorba despre dorinţa mea arzătoare, mi-aduc aminte că l-am întrebat pe Campanella dacă ţinutul filosofilor era strălucitor sau tenebros.

— E mai mult tenebros decât strălucitor, mi-a răspuns el. Cum suntem încă foarte legaţi de Pământul nostru natal, care este opac prin natura sa, n-am putut să ne obişnuim cu regiunile cele mai luminate ale acestui glob. Printr-o puternică încordare a voinţei, putem totuşi să devenim

transparenţi, când avem chef; mai mult, cea mai mare parte a filosofilor nu vorbesc folosindu-şi limba; când vor să-şi comunice gândurile, ei se purifică prin elanurile fanteziei de un abur sumbru, sub care îşi ascund, în mod obişnuit, ideile; şi îndată ce au făcut să coboare în lăcaşul său această întunecime a splinei care-i înnegrea, corpul lor devenind transparent, prin creierul lor se zăreşte ceea ce-şi amintesc, îşi imaginează, cugetă; iar în ficatul şi în inima lor, ceea ce doresc şi ceea ce realizează; căci cu toate că aceste mici imagini sunt mai imperceptibile ca orice lucru pe care ni l-am putea închipui, în lumea aceasta ochii ne sunt destul de limpezi pentru a desluşi cu uşurinţă până şi cele mai mărunte idei.

Astfel, când unul dintre noi vrea să-i mărturisească prietenului afecţiunea pe care i-o poartă, se vede cum inima lui aruncă raze până în memoria sa, asupra imaginii celui la care ţine; şi când, dimpotrivă, vrea să-şi manifeste aversiunea, se vede cum inima sa lansează asupra imaginii celui pe care-l urăşte vârtejuri de scântei arzătoare şi dă înapoi atât cât e cu putinţă; la fel, când stă de vorbă cu sine însuşi, se văd limpede însuşirile, adică trăsăturile fiecărui lucru la care meditează; apărând sau dispărând, ele înfăţişează celui care priveşte nu un şir de cuvinte, ci o istorie în imagini a tuturor gândurilor sale...

Ghidul meu ar fi vrut să continue, dar îşi schimbă intenţia datorită unei întâmplări nemaiauzite până acum; e vorba despre faptul că, deodată, am văzut cum pământul se înnegreşte sub paşii noştri şi cerul luminat de raze se stinge deasupra capetelor noastre, ca şi cum între noi şi Soare s-ar fi ivit un acoperiş larg de patru leghe.

Mi-e greu să vă spun ce ne-am imaginat în această împrejurare. Ne-au asaltat tot felul de spaime, până şi aceea a sfârşitului lumii, şi niciuna nu ni s-a părut nelalocul ei, căci să vezi cum cade noaptea sau cum văzduhul e întunecat de nori, e un miracol care nu poate avea loc în Soare. Şi lucrurile nu s-au oprit aici; îndată după aceea, un zgomot ascuţit şi ţipător, ca acela al unui scripete care s-ar roti cu iuţeală, ne izbi urechile, şi în acelaşi timp am văzut prăbuşindu-se la picioarele noastre o cuşcă. Abia atinse nisipul că se şi deschise, dând la iveală un bărbat şi o femeie; ei târau o ancoră pe care o agăţară de temelia unei stânci. Apoi i-am văzut venind spre noi. Femeia îl conducea pe bărbat şi-l smucea, ameninţându-l. Când ajunse foarte aproape de noi, spuse, cu o voce mişcată:

— Domnilor, ne aflăm cumva în ţinutul filosofilor?

I-am răspuns că nu, dar că nădăjduiam să ajungem acolo în douăzeci şi patru de ore şi că bătrânul care-mi îngăduia să-l însoţesc era unul dintre principalii notabili ai acestei monarhii.

— Deoarece sunteţi filosof, reluă femeia, adresându-se lui Campanella, trebuie să-mi descarc inima pe loc. Istorisindu-vă deci în puţine cuvinte pricina care m-a pus pe drumuri, veţi ştii că am a mă plânge de omorul săvârşit celui mai mic dintre copiii mei; acest barbar l-a ucis de două ori, cu toate că îi era tată.

Am rămas foarte nedumeriţi de cele auzite; iată de ce am vrut să ştiu ce înţelege ea printr-un copil ucis de două ori.

— În ţara noastră, răspunse ea, printre statutele dragostei e şi o lege care hotărăşte numărul de dezmierdări pe care soţul le datorează soţiei sale. În acest scop, fiecare medic merge în fiecare seară în cartierul său, din casă în casă şi, după ce-i examinează pe soţ şi soţie, stabileşte, potrivit sănătăţii lor viguroase sau şubrede, numărul de îmbrăţişări pentru noaptea aceea. Soţul meu, aici de faţă, mi-era dator cu şapte. Cu toate acestea, jignit de câteva cuvinte cam aspre pe care i le spusesem la culcare, el nu s-a apropiat de mine cât timp ne-am aflat în pat. Dar Dumnezeu, care-i răzbună pe cei necăjiţi, făcu astfel ca mizerabilul, gâdilat în vis de amintirea dezmierdărilor de care mă lipsea pe nedrept, să lase să se piardă un om. V-am spus că tatăl său l-a ucis de două ori, pentru că, împiedicându-l să fie, a făcut să nu existe, iată primul său asasinat; şi a făcut să nu fi existat, iată-l pe-al doilea; pe când un ucigaş obişnuit ştie prea bine că acela căruia-i ia viaţa nu mai este, dar n-ar şti să facă astfel încât să nu fi existat.

Magistraţii noştri ar fi făcut dreptate; dar vicleanul a spus, drept scuză, că el şi-ar fi îndeplinit datoria conjugală, dacă nu s-ar fi temut că îmbrăţişându-mă în starea de furie în care-l adusesem, va zămisli un om furios. Pus în încurcătură de această justificare, Senatul ne-a poruncit să mergem să ne prezentăm filosofilor şi să ne susţinem cauza

Îndată ce-am primit ordinul de a pleca, ne-am instalat într-o cuşcă agăţată de gâtul acestei mari păsări pe care o vedeţi de unde, cu ajutorul unui scripete, coborâm pe pământ şi ne ridicăm în văzduh. În provincia noastră exista persoane desemnate anume pentru a domestici aceste păsări de mici şi a le învăţa să facă munci folositoare. Ceea ce le determină mai ales, cu toată natura lor feroce, să se supună disciplinei, este faptul că le lăsam să-şi astâmpere foamea aproape nepotolită cu stârvurile tuturor animalelor care mor. Când vrem să dormim (căci excesele iubirii ne vlăguiesc şi avem nevoie de odihnă), dăm drumul pe câmp, din loc în loc, la douăzeci sau treizeci dintre păsările acestea, legată fiecare cu o frânghie; luându-şi zborul cu marile lor aripi, ele desfăşoară în cer o noapte mai vastă decât orizontul.

Eram foarte atent la ceea ce spunea şi contemplam, extaziat, dimensiunile enorme ale acestei păsări uriaşe; dar Campanella, îndată ce o privi, strigă:

— Pe cinstea mea, este unul dintre monştrii cu pene numiţi Condori, care pot fi văzuţi, în lumea noastră, în insula Mandragora şi în întreaga zonă toridă; aripile lor acoperă un pogon de pământ. Dar cum aceste animale devin mai gigantice, în măsura în care Soarele, care le-a văzut născându-se, e mai fierbinte; nu se poate ca în lumea Soarelui să nu fie de o mărime înfricoşătoare.

Trebuie neapărat să vă sfârşiţi călătoria, adăugă el, întorcându-se spre femeie: judecătorul vostru va fi Socrate, căruia i s-a încredinţat supravegherea generală a moravurilor. Până atunci, vă rog să ne spuneţi din ce regiune sunteţi, pentru că, sosind în această lume abia de trei sau patru ani, nu cunosc încă harta.

— Suntem din Regatul îndrăgostiţilor, răspunse ea; acest mare stat se învecinează într-o parte cu Republica Păcii şi în cealaltă parte cu Republica Drepţilor. În ţara de unde vin, băieţii sunt trimişi de la şaisprezece ani la seminarul iubirii; este un palat somptuos, care ocupă aproape un sfert din oraş. Fetele intră acolo la treisprezece ani. Unii şi altele îşi petrec împreună anul de încercare, în timpul căruia băieţii nu se străduiesc decât să merite afecţiunea fetelor, iar fetele – să fie demne de prietenia băieţilor. La sfârşitul celor douăsprezece luni, Facultatea de Medicina vizitează *in corpore* acest seminar al îndrăgostiţilor. Ea îi examinează pe toţi, până în părţile cele mai ascunse, îi pune să se împerecheze în faţa ei şi apoi, după cât de viguros şi de bine conformat se dovedeşte a fi bărbatul, i se dau drept neveste zece, douăzeci, treizeci sau patruzeci dintre fetele care-l îndrăgesc, dacă iubirea e reciprocă. Totuşi, soţul nu poate să se culce decât cu cel mult două odată şi nu-i este îngăduit să o îmbrăţişeze pe vreuna, cât timp e însărcinată. Cele sterile sunt folosite doar ca slujnice; dintre bărbaţii neputincioşi se recrutează sclavii, care pot avea legături trupeşti cu femeile sterpe. Când o familie are mai mulţi copii decât poate hrăni, ei sunt întreţinuţi de stat, dar această nenorocire nu se întâmplă niciodată: îndată ce o femeie din oraş naşte, casa de economii oferă pentru educaţia copilului, potrivit însuşirilor lui, o sumă anuală pe care vistiernicii statului o duc ei înşişi, într-o anumită zi, la casa tatălui. Dar dacă vreţi să ştiţi mai mult, intraţi în cuşca noastră: e destul de mare pentru toţi patru. De vreme ce avem acelaşi drum, ni se va părea mai scurt dacă vom sta de vorba.

Campanella fu de părere să acceptăm propunerea. Am fost şi eu foarte bucuros să scap de oboseală, dar când am vrut să-i ajut sa ridice ancora, m-am mirat foarte văzând că în locul funiei groase care ar fi trebuit s-o susţină, nu era prinsă decât de un fir de mătase subţire ca un fir de păr. L-am întrebat pe Campanella cum se face că o greutate ca aceea a ancorei n-a rupt un lucru atât de fragil; el îmi răspunse că firul nu se rupe deoarece, fiind tors

în mod egal peste tot, nu exista niciun motiv pentru care ar fi trebuit să se rupă mai curând într-un loc decât în altul. Ne-am îngrămădit toţi în cuşcă şi apoi ne-am ridicat cu scripetele până în vârful beregatei păsării, unde păream un biet clopoţel atârnat de gâtul ei. Când am ajuns chiar lângă scripete, am fixat funia; cuşca noastră era legată de una dintre cele mai subţiri pene, care era totuşi groasă cât degetul mare; şi îndată ce femeia îi făcu semn păsării să pornească, am simţit cum despicăm văzduhul cu o iuţeală grozavă. Condorul îşi micşora sau mărea viteza, se înălţa sau cobora după voinţa stăpânei sale, a cărei voce îi slujea drept frâu. După mai puţin de două sute de leghe, am văzut pe pământ, în stânga, o zonă întunecată asemănătoare celei produse dedesubtul ei de umbrela noastră vie. Am întrebat-o pe străină ce crede c-ar putea fi.

— Un alt vinovat, care merge şi el să fie judecat acolo unde mergem noi; fără îndoială, pasărea lui e mai puternică decât a noastră sau am pierdut multă vreme stând de vorbă, căci a plecat după mine.

Am întrebat-o de ce crimă era acuzat acest nenorocit.

— Nu e doar acuzat, ne-a răspuns ea; e condamnat să moară, pentru că s-a dovedit că nu se teme de moarte.

— Cum adică, îi spuse Campanella, legile ţării voastre vă obligă să vă temeţi de moarte?

— Da, replică femeia, ne obligă pe toţi, în afară de cei care sunt primiţi în Colegiul Înţelepţilor, căci magistraţii noştri au verificat, prin experienţe funeste, că cine nu se teme să-şi piardă viaţa este în stare să o ia tuturor.

După alte câteva schimburi de cuvinte născute dintr-acesta, Campanella vru să afle mai multe despre moravurile acelei ţări. O întrebă deci care erau legile şi obiceiurile Regatului Îndrăgostiţilor; dar ea îşi ceru iertare că nu poate să răspundă deoarece, nefiind născută acolo şi necunoscându-l decât pe jumătate, se temea să nu spună prea mult sau prea puţin.

— Vin într-adevăr din acel ţinut, continuă ea, dar eu şi toţi înaintaşii mei suntem originari din Regatul Adevărului. Mama m-a născut acolo şi nu a avut alt copil. M-a crescut în acea ţară până la vârsta de treisprezece ani, când regele, la sfatul medicilor, i-a poruncit să mă ducă în Regatul Îndrăgostiţilor, de unde vin, pentru ca, fiind crescută în Palatul Iubirii, o educaţie mai liberă, mai deschisă la bucuriile vieţii, să mă facă să devin mai fecundă. Mama m-a dus şi m-a instalat în această casă de desfătare.

Mi-a fost foarte greu să mă obişnuiesc cu moravurile lor: la început, mi s-au părut primitive, căci, cum ştiţi, ideile pe care le-am supt odată cu laptele ni se par totdeauna mai rezonabile, şi abia sosisem din Regatul Adevărului, ţara mea natală.

Asta nu înseamnă că n-aş fi ştiut că naţiunea îndrăgostiţilor trăia mult mai plăcut şi era mai îngăduitoare decât a noastră; căci cu toate că fiecare declara că uitătura mea răneşte grav, ca privirile mele ucid şi că din ochii mei ieşea o flacără care mistuia inimile, bunătatea tuturor şi mai cu seamă a tinerilor era atât de mare, încât mă mângâiau, mă sărutau şi mă îmbrăţişau, în loc să se răzbune pentru-i răul pe care li-l făcusem. M-am supărat pe mine însămi pentru tulburările pe care le pricinuiam şi, plină de compasiune, le-am mărturisit într-o zi că hotărâsem să fug. „Dar cum să scapi? strigară ei, sărind de gâtul meu şi sărutându-mi mâinile: casa e împresurată de apă şi pericolul pare atât de mare, încât e neîndoios că, fără un miracol, ne-am fi înecat demult."

— Cum aşa? am întrerupt-o eu. Ţinutul îndrăgostiţilor este supus inundaţiilor?

— Fără îndoială, îmi răspunse ea, căci unul dintre adoratorii mei (şi omul acesta nu voia să mă înşele, de vreme ce mă iubea) mi-a scris că, mâhnit de intenţia mea de a pleca, vărsase un ocean de lacrimi. Un altul m-a asigurat că, de trei zile, pe obrazul lui curgea un pârâu, şi cum blestemam, din dragoste pentru ei, ora fatală în care mă văzuseră, unul dintre cei care se socoteau sclavii mei puse pe cineva să-mi spună că, noaptea trecută, ochii lui dăduseră naştere unei ploi torenţiale. Voiam să-mi iau viaţa, ca să nu mai pricinuiesc atâtea nenorociri, dar curierul adăugă că stăpânul său îl însărcinase să mă asigure că nu trebuia să mă tem, pentru că văpaia din pieptul lui uscase urmele ploii. În sfârşit, puteţi presupune că Regatul Îndrăgostiţilor trebuie să fie foarte apos, de vreme ce pentru locuitorii lui înseamnă să plângi doar pe jumătate când de sub pleoape nu curg pâraie, izvoare şi torente.

Nu ştiam deloc cum aveam să scap de apele care erau gata să mă înece; dar unul dintre iubiţii mei, căruia i se spunea Gelosul, mă sfătui să-mi smulg inima şi să mă îmbarc în ea; că nu trebuia să-mi fie teamă că n-o să încap, de vreme ce în ea încăpeau atâtea altele; nici că o să mă scufund, pentru că ea era prea uşoară; că singurul lucru de care trebuia să mă feresc era incendiul, întrucât materialul unei astfel de nave e foarte inflamabil; că să plec, deci, pe marea lacrimilor sale, urmând ca fâşia care făcea ca dragostea să-i fie oarbă să-mi slujească drept pânză, iar vântul prielnic al suspinelor sale, cu toată furtuna rivalilor, să mă poarte până la liman.

Am cugetat multă vreme cum aş putea realiza acest proiect. Timiditatea firească a sexului meu mă împiedica să îndrăznesc; dar până la urmă, gândul că, dacă lucrul n-ar fi posibil, un bărbat n-ar fi nebun să-l recomande şi cu atât mai puţin un iubit iubitei sale, mi-a dat curaj.

Am apucat un cuţit şi mi-am spintecat pieptul; scormoneam cu amândouă mâinile în rană şi, cu o privire intrepidă, îmi căutam inima ca s-o smulg, când se ivi un tânăr care mă iubea. El îmi luă cuţitul, cu toată împotrivirea mea, şi mă întrebă care e cauza acestui gest disperat. I-am spus povestea; dar am rămas foarte surprinsă când, după un sfert de ceas, am aflat că-l deferise pe Gelos justiţiei. Temându-se poate să nu fie prea severi, dată fiind gravitatea sau noutatea celor petrecute, magistraţii au trimis procesul Curţii Supreme din Regatul celor Drepţi. Acolo, acuzatul a fost condamnat, în afara surghiunului perpetuu, să-şi sfârşească zilele ca sclav pe pământurile Republicii Adevărului, cu interdicţia pentru toţi urmaşii lui, până la a patra generaţie, de a pune piciorul în ţinutul Îndrăgostiţilor; i s-a poruncit, de asemenea, să nu mai folosească niciodată hiperbola, sub pedeapsa cu moartea.

De atunci, am simţit multă afecţiune pentru acest tânăr care mă salvase; şi datorită fie serviciului pe care mi-l făcuse, fie pasiunii cu care mă slujise, nu l-am refuzat, noviciatul lui şi al meu încheindu-se, când mi-a cerut să fiu una dintre soţiile lui. Am trăit totdeauna bine împreună şi am trăi bine şi acum, dacă, aşa cum v-am spus, n-ar fi ucis de două ori pe unul dintre copiii mei, fapt pentru care merg să cer satisfacţie în Regatul Filosofilor.

Campanella şi cu mine eram foarte miraţi de tăcerea desăvârşită a acestui om; am încercat deci să-l consolez, gândind că o tăcere atât de profundă era fiica unei profunde dureri, dar soţia lui mă împiedică.

— Nu faptul că ar fi prea trist îi închide gura, spuse ea, ci legile noastre, care interzic oricărui inculpat să vorbească înainte de a ajunge în faţa judecătorilor.

În timpul acestei discuţii, pasărea înainta mereu. Am fost uluit auzindu-l deodată pe Campanella strigând, cu obrajii îmbujoraţi de bucurie şi de emoţie:

— Fii binevenit, cel mai scump dintre prietenii mei! Să mergem, domnilor, în întâmpinarea domnului Descartes; să coborâm, iată-l că soseşte, nu e decât la trei leghe de aici.

Am rămas foarte surprins, căci nu puteam să înţeleg cum ştiuse despre sosirea unei persoane de la care nu primisem veşti.

— L-aţi văzut desigur în vis, i-am spus eu.

— Dacă numeşti vis ceea ce spiritul dumitale poate să vadă la fel de limpede cum văd ochii dumitale răsăritul, atunci e un vis.

— Dar nu e o himeră să credeţi că domnul Descartes, pe care nu l-aţi văzut de la plecarea dumneavoastră de pe Pământ, se află la trei leghe de aici, pentru că v-aţi închipuit asta?

Pronunţam ultima silabă, când l-am văzut sosind pe Descartes. Campanella alergă îndată să-l îmbrăţişeze. Au stat de vorbă mult timp, dar nu puteam să fiu atent la lucrurile plăcute pe care şi le spuneau, atât eram de nerăbdător să aflu de la Campanella secretul ghicitului. Filosoful îmi citi dorinţa arzătoare pe chip, îi vorbi despre ea prietenului său şi-l rugă să-i îngăduie să mă lămurească. Domnul Descartes încuviinţă cu un surâs şi învăţatul meu preceptor îmi spuse următoarele:

— Din toate corpurile se degajă caracteristici, adică imagini corporale care rătăcesc în văzduh. Or, aceste imagini păstrează totdeauna, cu toată forfota lor neîntreruptă, aspectul, culoarea şi celelalte trăsături ale obiectului pe care-l reprezintă; dar cum sunt foarte puţin consistente şi foarte fine, trec prin organele noastre fără să ne pricinuiască nicio senzaţie; ele ajung până la spirit, în care se întipăresc datorită fineţei substanţei lui şi-l fac astfel să vadă lucruri foarte îndepărtate, pe care simţurile nu le pot percepe; asta se petrece aici în mod obişnuit, spiritul nefiind legat de un trup alcătuit din materie ordinară, ca în lumea ta. Îţi vom spune cum se realizează acest lucru după ce vom fi avut răgazul de a ne satisface pe deplin dorinţa reciprocă de a sta de vorbă; căci, fără îndoială, meriţi întreaga noastră bunăvoinţă.[91]

[...]

[91] Relatarea se opreşte aici. Să le urăm succes celor care n-au renunţat la căutarea finalului pierdut! (I.H.).